

სარჩევი

შესავალი -----	3-18
თავი I. იაკობ გოგებაშვილის ბიოგრაფია: ვარიანტიდან მთაწმინდამდე -----	19-25
თავი II. იაკობ გოგებაშვილი - ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი: მამული, ენა, სარწმუნოება, ეროვნული სკოლა -----	26
§1. იაკობ გოგებაშვილის მამული და ეროვნული კონცეფცია-----	26-34
§2. იაკობ გოგებაშვილი - ქართული ენის უფლებების დამცველი -----	35-51
§3. ქართული ეკლესია და მართლმადიდებლური სარწმუნოება ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრივი იდეის გადარჩენის მძლავრი იარაღი -----	51-58
§4. ეროვნული სკოლა, - „ერთი ოთხთაგანი მამულის ბურჯთაგან“ -----	59-63
§ 5. იაკობ გოგებაშვილი - ქართველი ერისა და სოციალურად ჩაგრულ ადამიანთა უფლებების დამცველი -----	64-77
თავი III. იაკობ გოგებაშვილი რუსეთის იმპერიულ-კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში -----	78
§1. იაკობ გოგებაშვილი და რუსეთი -----	78-85
§2. იაკობ გოგებაშვილი და რუსი მოხელეები -----	85-94
§3. ბრძოლა იაკობ გოგებაშვილის წინააღმდეგ -----	94-101
§4. იაკობ გოგებაშვილი და საქართველოს ავტონომიის საკითხი -----	101-115
§5. იაკობ გოგებაშვილი საქართველოში რუსული ჯარის სადამსჯელო ოპერაციების შესახებ 1905-1906 წლებში -----	115-118
§6. გოგებაშვილი და რუსეთის იმპერიის მცირე ერები; ქართველების ურთიერთობა კავკასიელ მეზობლებთან -----	119-128
თავი IV. იაკობ გოგებაშვილის ლიბერალურ-დემოკრატიული შეხედულებები -----	129
§1. იაკობ გოგებაშვილი და ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკური მოვლენები XIX საუკუნის 60-იან წლებში -----	129-134
§2. იაკობ გოგებაშვილი და ირლანდიის საკითხი -----	134-141

თავი V. იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს მთლიანობისა და ქართული „ტერიტორიის გარუსების“ შესახებ -----	142-153
თავი VI. იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ისტორიისა და კულტურის საკითხების შესახებ -----	154-164
ძირითადი დასკვნები -----	165-174
გამოყენებული ლიტერატურა -----	175-183

შესავალი

იაკობ გოგებაშვილი დიდი ქართველი პედაგოგი და ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენელია. მან, აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, ნიკო ნიკოლაძისა და სხვა ღირსეული შვილების გვერდით იღვაწა ეროვნული იდეალების გადასარჩენად, მათთან ერთად დიდი წვლილი შეიტანა ქართველი ერის სულიერ ცხოვრებაში, კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ საბრძოლველად მის დარაზმვაში. დიდმა სწავლულმა და პედაგოგმა, რომელმაც ქართული პედაგოგიური აზროვნების კლასიკოსის ტიტული დამსახურებულად მოიპოვა, შექმნა საბავშვო მწერლობის საუკეთესო ნიმუშები, დაწერა უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის სახელმძღვანელოები, ამასთანავე, მისი პუბლიცისტიკით, ისტორიული წარსულისადმი დამოკიდებულებითა და მომავლისადმი საკუთარი ხედვით მან არანაკლებ საინტერესო კვალი დატოვა ქართული აზროვნების ისტორიაში.

სამოციანელთა სახელოვანმა წარმომადგენელმა, რომელმაც ეპოქის მოწინავე სულიერი მისწრაფებანი გაიხადა თავისი მოღვაწეობის კრედიტად, ერს შეუქმნა უკვდავი „დედაენა“, გაბედულად იქადაგა ჰუმანიზმი, ხალხთა შორის მეგობრობა, მაღალი ზნეობა და სამართლიანობა, პირველ ადგილზე დააყენა ადამიანის სიყვარული. მოზარდი თაობის ზნეობრივი აღზრდა მას თავისი პედაგოგიური მოღვაწეობის მთავარ პრობლემად მიაჩნდა.

იაკობ გოგებაშვილი, როგორც ჭეშმარიტი სამოციანელი, მთელ თავის კეთილშობილ საქმიანობაში მკვიდრად ეყრდნობოდა იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოებრივ-ისტორიულ სინამდვილეს, თავისი მსოფლმხედველობით ქართველი ერის ინტერესებს გამოხატავდა. ამიტომაც იყო მისი აღზრდის სისტემაში წინ წამოწეული ხალხურობის იდეა. მისი და მისი თანამებრძოლების მრწამსი იყო: წარმოუდგენელია ქვეყნის, ხალხის ეკონომიკურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების გარდაქმნა-განვითარება მომავალი თაობის ზნეობრივი აღზრდის გარეშე. გოგებაშვილი ადამიანის ღირსებათაგან პირველ რიგში ასახელებდა საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგნებას, „რაც ავალებს ადამიანს, თავისი პიროვნული ინტერესები უყოყმანოდ დაუქვემდებაროს საზოგადოებრივ ინტერესებს“ [თავზიშვილი, 1976, 337].

ჭეშმარიტი აღზრდა-განათლების მიზანია ნამდვილი ადამიანის, მაღალზნე-

ობრივი ჰუმანისტის აღზრდა, რომლისთვისაც ყველაფერს ნიშნავს კაცთმოყვარეობის, სათნოების, პატიოსნების, სამართლიანობის, გულწრფელობის, შრომისმოყვარეობის, სიკეთის, თავაზიანობის, მამულისა და სხვა ერების სიყვარულის გრძნობები. იაკობის აზრით, მხოლოდ ის მიიჩნევა ჰუმანისტ ადამიანად, „რომელიც ნაყოფიერ შრომასთან ერთად, მტკიცედ ადგია ეთიკურ პრინციპებს, თავის ცხოვრებაში და თავის გარშემო ჰყენს ზნეობრივ მაღლსა და სითბოსა. ამისთანა ადამიანები მოგაგონებენ მოციქულებს და შეადგენენ მარილს ქვეყნისასა, მეორე მხრივ, უბედურია ადამიანი, რომელიც ცალის ხელით ემსახურება რომელიმე დარგს, ანუ შტოს საზოგადო საქმისასა, და მეორე ხელით უხვად სთესავს საზოგადოებაში ღვარძლსა. ეს ღვარძლი ამოდის, მრავლდება, შხამავს თანამემამულეთა, ხელს უშლის აღორძინებას და ზრდის ზნეობრივს დეფიციტს, ჰბრწნის ქვეყანასა და აქარწყლებს მის ნაშრომსაცა და ქვეყნისასაც“ [გოგებაშვილი, 1954, 202].

ასე დაუკავშირა გოგებაშვილმა პროგრესულ-ჰუმანური პრინციპიდან ბედნიერების ცნება საზოგადოებრივ ამოცანებს. ადამიანის უანგარო სიყვარული, მისი პატივისცემა წარმოადგენს იაკობისთვის პიროვნების უსაზღვრო ბედნიერების წყაროს, მაგრამ მან ისიც შესანიშნავად იცოდა, რომ ჰუმანიზმმა მარტო მაღალადამიანური ურთიერთობისა და ბედნიერების წყაროს როლი კი არ უნდა შეასრულოს, არამედ ნიადაგ უნდა იყოს ყველა მაღალზნეობრივ თვისებათა მკვიდრი საფუძველი, განსაკუთრებით ისეთი გრძნობებისა, როგორიცაა პატრიოტიზმი, ხალხთა და ერთა ურთიერთ-პატივისცემა, მეგობრობა და სიყვარული, შრომისმოყვარეობა. ნამდვილ პატრიოტად დიდი პედაგოგი მას თვლიდა, „ვისაც სიცოცხლის უმთავრეს საგნად გაუხდია მშობლიური ქვეყნის ბედნიერება, ვინც თავგამოდებულად და შეუპოვრად ებრძვის ყოველს დაბრკოლებას, რომელიც მისი სამშობლოს წარმატების გზაზედ გადალობებია, ვისაც მთლად დაკარგულად მიაჩნია ყოველი წამი, რომელიც არ მოუხმარია მამულის ზრუნვისათვის, ვისაც ედაგვის გული მამულის ტანჯვითა, უხარია მისი ღხენითა, ვინც ბედნიერია მისი ბედნიერებით, უბედურია მისი უბედურებით და ვინც მზად არის - ღიმილით შესწიროს მას თავისი სიცოცხლე“ [გოგებაშვილი, 1952, 361].

საბჭოთა ოსტორიოგრაფია (ნაწილობრივ პოსტსაბჭოთაც) გაზვიადებულად, ზედმეტი დარწმუნებით წარმოადგენდა გოგებაშვილისა და, ზოგადად, სამოციანელების

საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებზე რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატიული მიმართულების მოაზროვნეთა (გერცენი, ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, ვოდოვოზოვი, ვესელი, უშინსკი და სხვ.) ზეგავლენას. სინამდვილეში ეს გავლენა არ ყოფილა ისეთი ყოვლისმომცველი, როგორც ამას ისტორიკოსები წარმოადგენდნენ. ის ხელოვნურად იყო გაზვიადებული და უფრო იდეოლოგიურ მიზნებს ემსახურებოდა. რა თქმა უნდა, რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების ნაწერებს იცნობდნენ ქართველი მოაზროვნეები (ილია, აკაკი, ნიკოლაძე, გოგებაშვილი, სერგეი მესხი, არჩილ ჯორჯაძე და სხვ.), მაგრამ ეს მოაზროვნეები იყვნენ თვითმყოფადები, საკუთარი ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე იდეების მსახურნი, ამასთანავე, იყვნენ ლიბერალ-ჰუმანისტები და მსოფლიოში მიმდინარე ისტორიული პროცესების კარგად მცოდნენი. ასეთი იყო იაკობ გოგებაშვილიც, ფართო დიაპაზონის, ერთ-ერთი პროგრესული მოაზროვნე არა მარტო თანადროულ საქართველოში, არამედ მაშინდელ მსოფლიოშიც, რასაც მისი ნააზრევის გაცნობა ცხადყოფს.

იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლი განუზომელია, მის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებს აქვს უდიდესი მნიშვნელობა, რადგან მასში არის ზუსტი პასუხები არა მარტო წარსულის, არამედ დღევანდელ პრობლემებზე. ეს შეხედულებები ეხმარება თანამედროვეობას და არის ძალზე აქტუალური და ეროვნული. კლასიკოსები მუდმივად ახალი კონტექსტით წარმოდგებიან ერისა და საზოგადოების წინაშე, მათი ხელახლა წაკითხვა ყოველთვის იძლევა ახლებური ანალიზისა და დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას. სწორედ ამით არის განპირობებული ჩვენი საკვლევი თემის აქტუალობა.

იაკობ გოგებაშვილის მიერ პედაგოგიკის სფეროში გაწეულ თეორიულ თუ პრაქტიკულ მოღვაწეობაზე ქართულ მეცნიერებაში ძალიან ბევრი ნაშრომია შექმნილი. თბილისის სასულიერო სემინარიაში იაკობ გოგებაშვილის მოღვაწეობის შესახებ მწერალმა დავით კასრაძემ ჟურნალ „ქართულ მწერლობაში“ გამოაქვეყნა წერილი - „ვ.ბარნოვის ლიტერატურული პორტრეტი“ [კასრაძე,1928,135-136]. საინტერესოა რევიზორ კერსკის ანგარიში, სადაც იაკობ გოგებაშვილი დადანიშნულებულია სტუდენტებთან თავისუფალ ურთიერთობაში [Отчет... в1873-1874 год, 139].

იაკობ გოგებაშვილს, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ საუკეთესო წარმომადგენელს, თავის მთავარ მისიად მიაჩნდა სახალხო განათლე-

ბაში რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლა, სახალხო სკოლების შექმნა და ხალხის ფართო მასებისათვის ცოდნის გადაცემა. მას კარგად ჰქონდა შეგნებული ამ მისიის სირთულე, ამიტომ იკრებდა თავის გარშემო ახალგაზრდებს, რომლებიც ყოველ კვირას იკრიბებოდნენ მის ბინაზე. ამ ფაქტზე მოგონებები ეკუთვნის მწერალ სოფრომ მაგლობლიშვილს [მაგლობლიშვილი, 1938, 36]. ბოლომდე შეუსწავლელია იაკობ გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ისტორიული შეხედულებები, მწერლისა და პედაგოგის დამოკიდებულება XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და 900-იანი წლების საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოვლენებთან, ახლად ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ პარტიებთან. გოგებაშვილი ეხმაურებოდა საქართველოში მომხდარ ყველა მოვლენას, და არა მარტო საქართველოში. უაღრესად საინტერესოა ის პოლიტიკური მიმოხილვები, რომელშიც მწერალი აანალიზებდა აშშ-სა და ევროპის ქვეყნებში მიმდინარე პროცესებს.

განსაკუთრებული ენთუზიაზმით მწერალი-განმანათლებელი გამოეხმაურა ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1860-1864 წლებში მიმდინარე სამოქალაქო ომს. ამ საკითხს მან ვრცელი წერილი მიუძღვნა სათაურით: „ბრძოლა ამერიკის შეერთებულ შტატებში პრეზიდენტის ლინკოლნის მოკვლის შემდეგ კონგრესსა და ახალ პრეზიდენტს შორის“. წერილი 1866 წელს გამოქვეყნდა. მასში ამომწურავადაა განხილული ომის მთელი ისტორია, შიდა დაპირისპირების მიზეზები, მასში ჩანს ქართველი მწერლის პოზიცია, – მონობისადმი მისი უარყოფითი დამოკიდებულება, ზიზღი... [გოგებაშვილი, 1952, 3, 72].

გოგებაშვილს რამდენიმე წერილი აქვს სოხუმსა და აფხაზეთის კოლონიზაციაზე. აქედან გამორჩეულია წერილი - „ვინ უნდა იქნას დასახლებული აფხაზეთში“. ეს უკანასკნელი დაბეჭდილი იყო საქართველოში გამომავალ რუსულენოვან გაზეთში – „ტიფლისსკი ვესტნიკ“. ამ წერილისათვის გოგებაშვილს მძაფრად აკრიტიკებს სეპარატისტული აფხაზეთის ისტორიოგრაფია. აფხაზეთის კოლონიზაცია აფხაზ ისტორიკოსთა მიერ მიჩნეულია არა რუსეთის იმპერიული ძალების მიერ გატარებულ დამპყრობლურ ღონისძიებად, არამედ ქართველი ერის ორგანიზებულ კოლონიზაციად და მათ მიერ „აფხაზეთის დაპყრობად“. უპირველესად ისინი ქართველ ინტელიგენციას, გამორჩეულად კი იაკობ გოგებაშვილს ასახელებენ. აფხაზური სკოლების XI კლასის „აფხაზეთის ისტორიის“ სახელმძღვანელო ცალკე პარაგრაფს უძღვნის ამ კუთხით იაკობ

გოგებაშვილის მოღვაწეობას და მას აფხაზი ხალხის მტრად სახავს. თითქოსდა აფხაზეთში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში მარტო ქართველები დასახლებულიყვნენ. სინამდვილეში აქ 1901 წლისათვის უკვე 35 რუსული დასახლება არსებობდა, ამას ემატებოდა სომხური, ბერძნული, ესტონური, გერმანული დასახლებები [ჭუმბურიძე, 2008, 164, 189].

წერილში გოგებაშვილი ეწინააღმდეგებოდა ცარიზმის კოლონიზატორულ პოლიტიკას აფხაზეთში და გამოდიოდა აფხაზეთის ტერიტორიის არაქართველი ხალხებით დასახლების წინააღმდეგ. მწერალი ახასიათებდა აფხაზეთის მამინდელ კლიმატურ პირობებს, ჭაობებსა და მალარიის გავრცელების სიხშირეს, ამის გათვალისწინებით და რეალურად მომხდარი ფაქტების ანალიზით ადასტურებდა, რომ აფხაზეთის ჰავას არაქართველები ძნელად ეგუებოდნენ, აქ თავს ბუნებრივად მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა გრძნობდა, რადგან ეს მოსახლეობა ოდითგანვე იყო ინტეგრირებული ამ სივრცეში [გოგებაშვილი, 1952, 90, 120].

გოგებაშვილი ეხმიანებოდა მსოფლიო მოვლენებს და მათ საქართველოსთან მიმართებაში განიხილავდა. ამ ნიშნით გამოირჩეოდა მისი შინაური მიმოხილვები. ერთ-ერთ ასეთ მიმოხილვაში, 1879 წლის იანვარში, შესავალ ნაწილში ვკითხულობთ: „აღმოსავლეთის საქმე და ჩვენ. ჩვენ სხვისთვის ვართ რამე თუ არა? ჩვენი მსხვერპლი და ძმათა შემოერთება.“ ამას მოსდევდა განათლების პრობლემების დაყენება. „ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, - ვკითხულობთ სტატიაში, - აღმოსავლეთის საქმეს ბერლინის ხელშეკრულებით წვერი შემოერღვა, როგორც პაჭიჭას და რაკი წვერი შემოერღვა, ბოლომდის რღვევით უნდა წავიდეს. ჩვენ აქ რა შუაში ვართო, იტყვის მკითხველი. ეს პატარა ქვეყანა, რომელსაც ამიერკავკასიას ემახიან და სადაც უპირატესობა ყოველისფრით ქართველებს უპყრია, დღეს იმ ქვეყნად შეიქმნა, რომელშიაც ბერლინის ხელშეკრულების შემდეგ გამოიკვანძა დიდი კვანძი აღმოსავლეთის საქმისა...”

გოგებაშვილის შესახებ წერდნენ მისი თანამედროვენი, ისინი უდიდეს შეფასებას აძლევდნენ მწერლის პედაგოგიურ და საგანმანათლებლო ღვაწლს.

ილია ჭავჭავაძე უდიდეს შეფასებას აძლევდა გოგებაშვილს. 1879 წლიდან სიკვდილამდე ის იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მდივანი. ილია მას ანდობდა საზოგადოების მთავარ საქმიანობას, როდესაც რუს მოხელეებს უპირის-

პირდებოდა, ან ქართული სკოლის შექმნას ცდილობდა, მისი თანამებრძოლი სწორედ იაკობ გოგებაშვილი იყო.

აკაკი წერეთელი წერდა მასზე, როგორც დიდ საზოგადო მოღვაწეზე, რომელიც ქართველი ახალი თაობის მამად იქცა, მას სწამდა, რომ „სამარადისოდ დარჩება მისგან გატკეპნილი გზა და ვინც ამ გზას არ გაივლის, ის არც ქართველად არ მოიხსენიება.”

გოგებაშვილი მეგობრობდა ისეთ დიდ მოღვაწეებთან, როგორებიც იყვნენ: დიმიტრი ყიფიანი, სოფრომ მგალობლიშვილი, ვაჟა-ფშაველა, გაბრიელ ქიქოძე, ნიკო ცხვედაძე, ნიკო ლომოური, ვასილ ბარნოვი, ივანე მაჩაბელი, სერგეი მესხი, არჩილ ჯორჯაძე, იოსებ მამაცაშვილი და სხვები...

გოგებაშვილის შესახებ წერდა, ან მის სტატიებს აქვეყნებდა პრესის სხვადასხვა ორგანო: „ივერია“, „დროება“, „კვალი“, „მომამე“, „კავკაზი“, „ამირანი“, „ისარი“, „ცნობის ფურცელი“, „სახალხო ფურცელი“, „სახალხო საქმე“, „განათლება“ და სხვ. დიდი პედაგოგი ეხმაურებოდა ყველა დიდმნიშვნელოვან მოვლენას. მისი ბევრი სტატია დღემდე ჯეროვნად არაა შესწავლილი და შეფასებული. აქედან განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებული წერილები რუსეთის სასწავლო სისტემა და მის მეთაურებზე, გაზეთ „ივერიაში“ 1896 წ. გამოქვეყნებული წერილების ციკლი – „სხვათა შორის“, რომელიც ეხება ქართველი ხალხის ურთიერთობას ჩრდილო კავკასიელებთან [გოგებაშვილი, 1896, 24-25], ასევე „ცნობის ფურცელში“, „სახალხო გაზეთში“, „განათლებლას“ და სხვა ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული სტატიები გოგებაშვილის ავტორობითა თუ მასზე დაწერილი რეცენზიები [ბოცვაძე, 1912, 2, გოგებაშვილი, 1912, 520] გოგებაშვილის კრიტიკული წერილები ალიხანოვ-ავარსკის სადამსჯელო სამხედრო ექსპედიციაზე საქართველოში...

აღსანიშნავია იაკობ გოგებაშვილზე დაწერილი სტატიები, რომელთა ავტორები არიან: თედო სახოკია, არჩილ ჯაჯანაშვილი, ქრისტეფორე რაჭველი, დეკანოზი ნიკიტა თალაკვაძე, დავით მესხი, გრიგოლ გველესიანი, სიმონ ქვარიანი, ილია ნაკაშიძე, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე, შიო მღვიმელი, შალვა დადიანი, ლუარსაბ ბოცვაძე, ელენე ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილი, იოსებ გუნცაძე, ნინო ნაკაშიძე, ლადო ბზვანელი, შალვა გოგებაშვილი, ალექსანდრე მიქაბერიძე, ივანე გომართელი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, დემნა შენგელაია, ნიკოლოზ კანდელაკი, მიხეილ

ზანდუკელი, სოლომონ იორდანიშვილი, ტრიფონ ხუნდაძე, ზაქარია კიკნაძე, სოლომონ ხუციშვილი, ზოსიმე ხოჯავა, ვალერიან რამიშვილი, სიმონ სხირტლაძე და სხვა[იაკობის სამრეკლო, 1990]. ამ სტატიებში იკვეთება მწერლისა და დიდი პედაგოგის როლი და ადგილი ქართული აზროვნებისა და კულტურის ისტორიაში.

გოგებაშვილის ისტორიულ-პედაგოგიკური მემკვიდრეობის პრობლემების სიღრმისეული კვლევა მის სიცოცხლეშივე დაიწყო და საბჭოთა პერიოდში გაგრძელდა. ამ თემაზე წერდნენ და გოგებაშვილის სულიერი მემკვიდრეობის შესწავლაში გარკვეული წვლილი შეიტანეს: დ. ლორთქიფანიძემ, გ. თავზიშვილმა. ტ. ხუნდაძემ, უ. ობოლაძემ, ს. სიგუამ, ვ. ქაჯაიამ, ვ. ზამბახიძემ, ვ. რამიშვილმა, მ. გაფრინდაშვილმა, გ. საყვარელიძემ, ო. ქინქლაძემ, ვ. გაგუამ, ტ. სარიშვილმა, გ. სიხარულიძემ, დ. გურგენიძემ, ივ. ჭკუასელმა და სხვ.

ამ მრავალრიცხოვანი ნაშრომებიდან გამოვყოფთ მათ, სადაც მეტი მასალაა უშუალოდ ჩვენს საკვლევ პრობლემატიკაზე.

გრიგოლ გიორგაძის ნაშრომში - „საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში (1864-1905)“, [თბილისი, 1928] გაანალიზებულია და ობიექტურადაა შეფასებული ცარიზმისდროინდელი კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკა, მასში ბევრი ფაქტია მოტანილი, რომელიც გოგებაშვილის მოღვაწეობას, მის საზოგადოებრივ შეხედულებებს ასახავს.

ა.იოვიძე - „იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტური მასალები)“, [თბილისი, 1951 წელი (244 გვერდი)]; წიგნში თავმოყრილი დოკუმენტები მკვლევარისთვის საინტერესო და საჭირო წყაროებია. მართალია, წიგნის შესავალი ანალიტიკური ნაწილი კომუნისტური კონიუნქტურითაა დაწერილი, ეს ვერაფერს აკლებს მის წყაროთმცოდნეობით ღირებულებას. კრებულში შეტანილია დიდი პედაგოგისა და განმანათლებლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი დოკუმენტები 1861 წლიდან მისი სიცოცხლის ბოლომდე.

ამ დოკუმენტებიდან შეიძლება დავასახელოთ: 1861 წლის თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის მოხსენება საქართველოს ეგზარქოსისადმი გოგებაშვილის გაგზავნის შესახებ კიევის სასულიერო აკადემიაში სასწავლებლად, 1863 წლის ივლისში კიევის სასულიერო აკადემიის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიისადმი

კავკასის სამაზრო სამრევლო სკოლაში გოგებაშვილის დანიშვნის შესახებ ინსპექტორად, გოგებაშვილის თხოვნები სოციალურად დაუცველი მოსწავლეებისა და პედაგოგების დახმარებაზე, მისი პროექტები სასულიერო სასწავლებლების გარდაქმნის, სახალხო სკოლების დაარსების, საცენზურო კომიტეტისადმი თხოვნები და სხვა.

დოკუმენტების კრებულში შეტანილია პედაგოგის თხოვლებათაგან ცენზურის მიერ ამოღებული გვერდები, გოგებაშვილის მოხსენებები წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სხდომებზე, რომელიც ეხება ქართული წიგნისა და წერა-კითხვის გავრცელების აუცილებლობას და ამ მიმართულებით გოგებაშვილის რეკომენდაციებს, ი. ვოსტორგოვის ანტიქართული სასწავლო პროგრამის წინააღმდეგ მწერლის თვალსაზრისს, საინტერესოა გოგებაშვილის შეხედულება აჭარაზე, იქ სკოლების, ბიბლიოთეკების, სტამბების დაარსებაზე, ქართული ფოლკლორის შეკრება-ჩაწერაზე და სხვა. ყველა ეს მასალა კარგად ასახავს დიდი პედაგოგის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, სოციალურ, ეროვნულსა და ლიბერალურ შეხედულებებს, რაც ამ დროისათვის მას მსოფლიოს მოწინავე მოაზროვნედ წარმოაჩენს. დოკუმენტური მასალების კრებული ჩვენ სრულად გამოვიყენეთ და სადისერტაციო ნაშრომში მათ შესაბამის ადგილებზე ვიმოწმებთ.

გიორგი თავზიშვილის „რჩეული პედაგოგიური ნაწერების“ ორი ტომი, ასევე, მისივე „სახალხო განათლებისა და პედაგოგიკური აზროვნების ისტორია საქართველოში“, ორტომად, სახალხო განათლებისა და, ნაწილობრივ, კულტურული განვითარების რეალურ მდგომარეობას ასახავს. ამ ნაშრომებში ცარიზმის პერიოდის საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების ბევრი დეტალია შესული. ჩვენ გამოვარჩიეთ საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებული ფაქტოლოგიური მონაცემები. ავტორს გამოყენებული აქვს მდიდარი საარქივო მასალა, როგორც საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის, ასევე რუსეთის საარქივო ფონდების, კერძოდ, მოსკოვის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის მასალები, საქართველოს პედაგოგიკურ მეცნიერებათა ინსტიტუტის არქივის ფონდები, XIX-ის ქართული და რუსული პრესა. აქედან ბევრი რამ, კერძოდ, რუსული არქივების მასალები და რუსეთში გამომავალი პრესა ჩვენთვის ამჟამად მიუწვდომელია. ხსენებული ნაშრომის საშუალებით შეგვიძლია ბევრ მათგანს გავეცნოთ და ახლებურად შევაფასოთ. ამ ნაშრომებში ბევრი რამ არის ნათქვამი გოგებაშვილის საგანმანათლებლო და საზოგადოებრივ ღვაწლზე [თავზიშვილი, 1948; 1974].

ტრიფონ ხუნდაძის ნაშრომი – „ცარიზმი და სახალხო განათლება საქართველოში (1801-1917)“, რომელიც 1948 წელსაა გამოცემული, მცირე ფორმატის, თეზისების სახით შესრულებული ნარკვევია. მასში ობიექტურადაა შეფასებული ცარიზმის ანტიქართული საგანმანათლებლო პოლიტიკა, ნაშრომი მიმართულებას იძლევა აღნიშნული საკითხის ირგვლივ დასმული პრობლემების უფრო ღრმად კვლევისათვის.

განათლების საერთო სურათის წარმოსახვაში დაგვეხმარა ტრიფონ ხუნდაძის სხვა ნაშრომიც, 1940 წელს გამოცემული „ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები)“, კარგად ასახავს თვითმპყრობელობის კოლონიურ პოლიტიკას საქართველოში. მასში დაწვრილებითაა ნაჩვენები 60-80-იანი წლების რეაქცია განათლების დარგში, იანოვსკის მიერ შემუშავებული 1881 წ. სასწავლო გეგმა, ბრძოლა სამინისტრო და საეკლესიო-სამრევლო უწყებათა შორის, „ზოოლოგიური შოვინიზმი“ და დევნა ქართველობისათვის, გლეხთა დამოკიდებულება სკოლებისადმი, ეროვნული და რევოლუციური მოძრაობა სასწავლებლებში და სხვ. ნაშრომში ჩვენს საკვლევ თემაზე ბევრი მასალაა, მაგრამ, ზოგადად, ნაშრომი მნიშვნელოვანი ისტორიოგრაფიული მასალაა ჩვენი საკვლევი პრობლემის გააზრება-გადაჭრისათვის.

ტრიფონ ხუნდაძის 292 გვერდიანი ნაშრომი – „ნარკვევები სახალხო განათლების ისტორიიდან საქართველოში [თბილისი, 1951]“ ეხება გიმნაზიებისა და სამაზრო სასწავლებლების დაარსებას 1830- 1870 წლებში, მასში აღწერილია სწავლების მეთოდები და თვითმპყრობელობის საგანგებო შოვინისტური პოლიტიკა. ხუნდაძის ამ ვრცელ გამოკვლევაში საუბარია იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვან მომენტებზე, რის გამოც აღნიშნული ნაშრომი ჩვენი გამოკვლევისთვის ბევრ საინტერესო მასალას იძლევა.

ტიტე სარიშვილის – „სკოლა და პედაგოგიური მიმდინარეობანი რევოლუციამდე საქართველოში“ [თბილისი, 1956] – ეყრდნობა პრესის მასალებსა და საარქივო დოკუმენტებს. მის ნაშრომშიც, თითქმის ყველა საბჭოთა პერიოდის ნაშრომთა მსგავსად, გვხვდება კონიუნქტურული შეფასებები, იდეოლოგიური კლიშეები და ტენდენციური აზროვნება. მიუხედავად ამისა, მასში ბევრი საინტერესო მასალა მოიპოვება ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის შესასწავლად, გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების შესაფასებლად.

ტიტე სარიშვილის - „იაკობ გოგებაშვილის ეროვნული პროგრამა და საქართველოს ნაციონალურ უმცირესობათა აღზრდა-განათლების საკითხები“ [თბილისი, 1990] - საკვლევი პრობლემის შესახებ საინტერესო ისტორიოგრაფიულ მასალას წარმოადგენს. წიგნში საუბარია გოგებაშვილის ზოგადსაგანმანათლებლო შეხედულებებზე, მისი ეროვნული პროგრამის თეორიულ საფუძვლებსა და რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების მსოფლმხედველობრივ კონცეფციაზე, საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა აღზრდა-განათლების საკითხების ირგვლივ მის თვალსაზრისზე. აქვე მკვლევარს წარმოდგენილი აქვს მასალები ქართველების კულტურულ-საგანმანათლებლო კავშირებზე აფხაზებსა და ოსებთან. წიგნის ცალკე თავი ეძღვნება გოგებაშვილის ღვაწლზე გამოჩენილ ადამიანთა მიერ გამოთქმულ თვალსაზრისებს.

მკვლევარი წერს, რომ „თავისი ხანგრძლივი პედაგოგიური და სამწერლო მოღვაწეობის მანძილზე, წერილობით და ზეპირად, სიტყვით და საქმით, იაკობი უმთავრესად იცავდა და მოითხოვდა თვითმმართველობას, ავტონომიას, ხალხის განათლებას დედა-ენაზე, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას, ქართული ტერიტორიის გადასვლას ქართველი გლეხების ხელში“. თავისი სიცოცხლის აზრს გოგებაშვილი ამ მოთხოვნათა განხორციელებისათვის ბრძოლაში ხედავდა და გზიდან არ გადაუხვევია.

ჩვენ ვისარგებლეთ წიგნში მოტანილი ფაქტოლოგიური მასალებით, მოვახდინეთ ანალიტიკური კვლევის შედარებითი ანალიზი, სათანადო მოვლენებზე მსჯელობისას გამოვიყენეთ მისი ზოგიერთი მოსაზრება შესაბამისი დამოწმებით.

თ. ი. კარანაძე - „ჰუმანიზმის იდეა გოგებაშვილის მოძღვრების ბურჯი“ [ლექციების კურსი, 1987, 51]. კურსი დაწერილია კომუნისტური იდეოლოგიის ფონზე, მოვლენებიც წარმოჩენილია და შეფასებული ამ იდეოლოგიის შესაბამისად, თუმცა, ავტორის მიერ მოხმობილი ზოგიერთი დოკუმენტური მასალა საინტერესოა გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების შესასწავლად.

თ. კარანაძე აფასებს იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიურ იდეებს, მიიჩნევს, რომ მისი საგანმანათლებლო შეხედულებები არის ღრმად ეროვნული და ჰუმანური ხასიათის. მკვლევარი წერს, რომ გოგებაშვილი იყო ცარიზმის შოვინისტური საგანმანათლებლო პოლიტიკის პირდაპირი მამხილებელი, იმდროინდელი სკოლის უსულგულო ჩინოვნიკებთან მეზრძოლი, „რომლებიც მოზარდებში კლავდნენ ყოველგვარ ადამიან-

ნურს, წარმოუდგენელი ეგოისტური სულისკვეთებით ზრდიდნენ „ცხოვრების ყვავილებს“. მკვლევრის აზრით, ჰუმანური გრძნობების იაკობისეული გაგება მეტწილად მოკლებულია კონკრეტულ ისტორიულ ნიადაგს. მისი ზნეობრივი კატეგორიები ერთნაირია ყველა წოდებისა და კლასისათვის, „ჰუმანიზმის არსი რამდენადმე აბსტრაქტულ-ეთიკურ კატეგორიამდეა დაყვანილი და არ გააჩნია რეალური საფუძველი“. ის ყურადღებას ამახვილებს მანამდე ნაკლებად ყურადღებამიქცეულ რელიგიურ-სარწმუნოებრივ სულისკვეთებაზე, რაც გოგებაშვილმა ჩადო თავის თხზულებებსა და აზროვნებაში, ამბობს, რომ მწერალთან ეთიკა სარწმუნოებას უკავშირდება, რადგან მაღალი ზნეობა მისგან ღებულობს დასაბამს. მკვლევარი გამოყოფს ახალი საქართველოს, ნამდვილი პატრიოტის სახეს გოგებაშვილის შემოქმედებაში, მოაქვს ნიმუშები მისი მხატვრული და პუბლიცისტური ნაწერებიდან.

კონსტანტინე ტოტოჩავა - „იაკობ გოგებაშვილის პოლიტიკური შეხედულებები“, თბილისი, 2000 (215 გვ.). წიგნში არის ჩვენი კვლევისათვის გამოსაყენებელი მასალები. მკვლევარი საუბრობს გოგებაშვილზე, როგორც ეროვნული ინტერესებისა და მცირე ერთა უფლებების დამცველზე, საქართველოს ტერიტორიების კუთვნილობის საკითხზე, წოდებათა ერთიანობის, თვითმმართველობის, სოციალური გარდაქმნებისა და დემოკრატიის საკითხებთან გოგებაშვილის მიმართებაზე, გოგებაშვილის პატრიოტიზმსა და ჰუმანიზმზე, ასევე, დიდი პედაგოგის თვალსაზრისზე ქრისტიანული რელიგიისა და ზნეობის შესახებ.

მკვლევარი საუბრობს აქტიურ პოლიტიკურ ინტერესებზე. მიიჩნევს, რომ კოლონიური მდგომარეობა უბიძგებდა საქართველოს ეროვნულ მოღვაწეებს ქვეყნის პრობლემებთან შეჭიდებისაკენ, „პოლიტიკოსობისაკენ“, კარნახობდა მათ პროგრამების შედგენას სხვადასხვა სფეროს გაჯანსაღებისა და გაეროვნულებისათვის. ის, რაც 60-იანელებისათვის იქცა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მთავარ მიზნად: განათლებისა და კულტურის წინსვლა, ცოდნა-განათლების გზით ერის გადარჩენისათვის თავდაუზოგავი ბრძოლა თავისუფლების გზის მოძებნის დაუღალავი სურვილი იქცა გოგებაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მთავარ იდეად. ტოტოჩავა გოგებაშვილის თვალსაზრისს საერთაშორისო მოვლენებზე და ბევრ სხვა საკითხზე დადებითად აფასებს. იმის მიუხედავად, რომ მკვლევრის ზოგ შეხედულებას არ

ვეთანხმებით, ნაშრომი მაინც საინტერესოა და ჩვენი გამოკვლევისათვის საჭირო მასალებს მოიცავს.

ვარლამ ქაჯაიას ნაშრომი – „მარად ცოცხალი მემკვიდრეობა“ – არის გოგებაშვილის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებების ზოგადი მიმოხილვა. წიგნში ყურადღება ეთმობა საზოგადოების ევოლუციური განვითარების გოგებაშვილისეულ კონცეფციას, ეროვნულ საკითხებზე მისი მოსაზრებების მოკლე მიმოხილვას. ნაშრომი წარმოადგენს წერილების კრებულს, წიგნში თავმოყრილია სხვადასხვა დროს დაწერილი და გამოქვეყნებული სტატიები. აქედან ერთი ეხება გოგებაშვილის სოციალურ-პოლიტიკურ შეხედულებებს (გვ. 102). მკვლევარს მიზნად არ დაუსახავს, სპეციალურად შეესწავლა დიდი პედაგოგის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი შეხედულებები. ეს მცირე ფორმატის სტატია, რა თქმა უნდა, სრულად ვერ ამოწურავს საკვლევ თემას. მიუხედავად ამისა, აღნიშნულ პრობლემაზე მუშაობისას მკვლევარს ამ მიმართულებით ბევრი მასალის პოვნა შეუძლია [ქაჯაია, 1990,102].

ალექსანდრე გობრონიძის - „იაკობ გოგებაშვილი და აჭარა“ (ბათუმი, 2000), ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველში განხილულია იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ასპექტები, მისი შეხედულებები ეროვნული სკოლისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის შესახებ. მეორე ნაწილი მთლიანად აჭარასთან გოგებაშვილის დამოკიდებულებას ეძღვნება. ნაშრომში ეპიზოდურად ჩვენთვის საინტერესო გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებზეცაა საუბარი. ამასთან, საინტერესოა ახლად შემოერთებულ აჭარასთან ქართველი ინტელიგენციის, მათ შორის გოგებაშვილის დამოკიდებულება. მკვლევარი წარმოგვიდგენს ბევრ მასალას ბათუმის ქართული სკოლის დაარსებისათვის გოგებაშვილის ღვაწლზე. მკვლევარი მიუთითებს, რომ დიდი პედაგოგი პრაგმატულად მოაზროვნე ადამიანი იყო. მიუხედავად სოციალიზმისადმი მისი სიმპათიისა, მან ეჭვი შეიტანა ამ იდეოლოგიაში მაშინ, როდესაც დაინახა, მისი მიდევრები როგორ უარყოფდნენ ეროვნულ საკითხს. მკვლევარს მოაქვს მწერლის სიტყვები: „სოციალიზმი, თავისთავად ჩინებული პრობლემა, მოწყვეტილი ნაციონალიზმისა და ეროვნებისაგან, დიდს ვნებას მიაყენებს კაცობრიობას, ერების გადაგვარებას შეუწყობს ხელსა, ინდივიდუუმების თავისებურებას დაბლა დასწევს, დაასუსტებს და კაცობრიობას დაამსგავსებს ერთფერს და ერთგვარს უშველებელ

ნახირსა, რომელშიც საერთო კუჭმადღრობაზე დამყარდება საერთო ერთფერი უხალისო ცხოვრება, უფერული არსებობა“[გოგებაშვილი, 1955,240].

ალექსანდრე გობრონიძის აზრით, გოგებაშვილს ეროვნული სოციალიზმი სურდა. მკვლევარი ეხება საქართველოს ისტორიისადმი გოგებაშვილის დამოკიდებულებასაც, განსაკუთრებით ერეკლე II-ისა და დედოფალ დარეჯანისადმი მის თვალსაზრისს. გობრონიძე ასკვნის, რომ გოგებაშვილი რევოლუციის წინააღმდეგი იყო და ყოველთვის მხარს უჭერდა საზოგადოების ევოლუციური განვითარების გზას, ქვეყნის გარდაქმნას რეფორმებითა და მშვიდობიანი განვითარების მეთოდებით [გობრონიძე, 2000].

გიორგი გოგოლაშვილის - „იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლი და ცხოვრების გზა“ (მოკლე მიმოხილვა, თბილისი, 2011). - მცირე მოცულობის (47 გვ.), თითქმის თეზისური ხასიათის ნაშრომია. მასში წინწამოწეულია გოგებაშვილის მოღვაწეობის მთავარი შედეგები. ავტორი გვიმტკიცებს, რომ ილიას ცნობილ სამეზას - „მამული, ენა, სარწმუნოება“, - გოგებაშვილმა მეოთხე დაამატა - ქართული სკოლა, რაც ერის მეოთხე ბურჯად გამოაცხადა. მკვლევარი ცალკე თეზებად გამოყოფს მამულისადმი მსახურების გოგებაშვილისეულ კრედოს: არ უნდა ჩავუგდოთ იგი ხელში უცხოტომელებს. „ქართული ეკლესიის სათავეში უნდა იდგეს ღვიძლი შვილი თავისი სამწყსოსი, რომელიც მოუღებს ბოლოს გადაგვარების პოლიტიკას და ჩვენს ეკლესიას ჩააყენებს სახარების კალაპოტში“.

მკვლევარი თვლის, რომ ეს იყო სამოქმედო პროგრამა და ტრაქტატი მართლმადიდებლური საქართველოსთვის, იმჟამად ეს სიტყვები გმირობის ტოლფასი იყო. მისი აზრით, ასევე უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა გოგებაშვილის მიერ ქრისტიანული სწავლების დამკვიდრებას სამრევლო სკოლებში, მის მიერ „სადმრთო ისტორიისა“ და „სასულიერო სწავლანის“ შედგენას, გოგებაშვილის ნაშრომებს - „ქართველთა მოქცევა ქრისტიანობაზე“ და „წმინდა ნინო - ჩვენი განმანათლებელი“.

გოგოლაშვილს ეპოქალურ აღმოჩენად მიაჩნია გოგებაშვილის დედა-ენის გასაღები - „აი ია“, მან ზემოთ დასახელებულ ნაშრომში გამოყო და მკითხველს წარმოუდგინა ის ეროვნული იდეები, რაც იაკობ გოგებაშვილს დიდ ეროვნულ მოღვაწედ აქცევს. ესაა: წერა-კითხვის საზოგადოების დაარსება და იქ მოღვაწეობა,

ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეკრება-ჩაწერა პეტრე უმიკაშვილთან ერთად და სხვა. თუმცა, ეს მცირე ფორმატის ბროშურა ვერ იტევს ყველა იმ მნიშვნელოვან მხარეს, რაც გოგებაშვილს ახასიათებს როგორც ეპოქალურ მოღვაწესა და მოაზროვნეს. მიუხედავად ამისა, მისი სწორი ორიენტირები და დასკვნები გამოვიყენეთ ჩვენი კვლევის შედეგების ჩამოყალიბებისას [გოგოლაშვილი, 2011,47].

ქეთევან წერეთლის ნაშრომი - „სასკოლო ისტორიული განათლება საქართველოში (1804-1917)“, თბილისი, 1978 წელი, მოიცავს 121 გვერდს და მასში განხილულია კავკასიის სასწავლო ოლქის ჩამოყალიბება და ისტორიის სწავლების ვითარება საქართველოს სკოლებში. წიგნი ეხება რუსეთის სასწავლო დებულებებს, მასში მსოფლიო და საქართველოს ისტორიის ადგილს, ცალკეულ მოხელეთა დამოკიდებულებას საქართველოს ისტორიის სწავლებისადმი. მკვლევარი წერს, რომ საქართველოში სასკოლო რეფორმები გატარდა რუსეთისგან განსხვავებულად, სასკოლო პროგრამებიც განსხვავებული იყო და სასწავლო საგანთა რიცხვიც. ასწავლიდნენ მხოლოდ მსოფლიო ისტორიას, მკვლევარი ასახელებს ამ საგნის რუს მასწავლებლებს: ალექსანდრე სტოიანოვს, ქუთაისის ვაჟთა გიმნაზიის დირექტორს, ექვთიმე თაყაიშვილისა და მარის ისტორიის მასწავლებელს, ლეონარდ ზაგურსკის, ნ. გულკის და სხვებს, რომლებიც კარგი პედაგოგები იყვნენ, მაგრამ მსოფლიო ისტორიაში საქართველოს ადგილს ვერ ხედავდნენ. რუსეთის ისტორიის სწავლებას გამორჩეულად უყურებდნენ, ამისთვის ცალკე მოთხრობებიც შედგა რუსეთის ისტორიიდან. წიგნში ცოტაა საუბარი საქართველოს ისტორიის სწავლებაში გოგებაშვილის როლზე, მან წამოაყენა ამ საგნის სწავლება და თვით შეადგინა საქართველოს ისტორიული წარსულის ამსახველი მოთხრობები და შეიტანა სასკოლო სახელმძღვანელოებში [წერეთელი,1978].

შალვა გოზალიშვილი, - „ერის დიდი მოამაგე იაკობ გოგებაშვილი და მოწინავე საზოგადოებრიობა“, [თბილისი, 1990]. ეს ვრცელი ნაშრომი 283 გვერდისგან შედგება. მასში წამოჭრილია და დაწვრილებით გაანალიზებული იაკობ გოგებაშვილისა და ილია ჭავჭავაძის ურთიერთობის ისტორია, იაკობის დამოკიდებულება ალექსანდრე ხახანაშვილთან, აკაკისთან, ექვთიმე თაყაიშვილთან, ალექსანდრე ცაგარელთან, ეგნატე ნინოშვილთან, ნიკო ლომოურთან, კოტე ფოცხვერაშვილთან, გრიგოლ ვოლსკისთან, განხილულია თედო სახოკიას მოგონებები იაკობ გოგებაშვილზე, გოგებაშვილის

ურთიერთობის დეტალები რუსეთის მოწინავე მოღვაწეებთან, იაკობის დამოკიდებულება მარჯორი უორდროპთან... გოგებაშვილის ნაშრომი დაგვეხმარა იაკობ გოგებაშვილის საზოგადოებრივი შეხედულებებისა და ინტერესების ღრმად გააზრებაში, მის სრულყოფილად წარმოჩენაში.

იაკობ გოგებაშვილის დაბადებიდან 165-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო კონფერენციის მასალებში შეტანილია მოხსენებების რეზიუმეები, ჩვენთვის საინტერესო აღმოჩნდა დავით მახაშვილის – „ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის იაკობისეული გაგება“ და გიორგი გოცირიძის – „იაკობ გოგებაშვილი მსოფლიო ისტორიის ზოგიერთი აქტუალური პრობლემის შესახებ“. მართალია, ეს თეზისურად გადმოცემული თვალსაზრისია, მაგრამ მათში, განსაკუთრებით გოცირიძის ნაშრომის რეზიუმეში, კარგად ჩანს გოგებაშვილის ისტორიულ-საზოგადოებრივი შეხედულებები, იკვეთება ჩვენთვის საინტერესო დასკვნები (მასალები).

კვლევის პერიოდში გამოვიყენეთ ოთარ ქინქლაძის ნაშრომები - „დროება“ და აღზრდის საკითხები“ [ქინქლაძე, 1963] და „ქართული პრესის საგანმანათლებლო პროგრამა (XIX საუკუნე, ზოგადი მიმოხილვა)“, [თბილისი, 1966]. პირველი ეხება დემოკრატიული ქართული პრესის ერთ-ერთი ფლაგმანის - გაზეთ „დროების“ საგანმანათლებლო პოზიციას, მეორე - ზოგადად XIX საუკუნის ქართულ პრესას. მათში განხილულია პედაგოგიკის საკითხებზე გაზეთებში გამოთქმული თვალსაზრისები. ეს ნაშრომიც საბჭოური კონიუნქტურული აზროვნებით არის დაწერილი, ჩვენ მაინც გამოგვადგა მასში მოტანილი ფაქტები. იგივე ითქმის ქინქლაძის მეორე, ზემოთ დასახელებულ ნაშრომზე.

სერგო სიგუას ნაშრომი - „ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში“ [თბილისი, 1959] გადმოსცემს სახალხო განათლების მდგომარეობას საქართველოში პირველი რევოლუციის წინა და მომდევნო პერიოდში. წიგნში განხილულია: სკოლისა და სახალხო განათლების საკითხები 1905-1907 წლების რევოლუციაში, მოსახლეობის მოთხოვნები სახალხო განათლების დარგში, აღზრდის როლი და მისი კლასობრივი ხასიათი, სახალხო სკოლის მოწყობის საკითხები, მშობლიური ენისა და ეროვნული სკოლის, რუსული ენის

სწავლების, აღმზრდელობითი მუშაობის და სხვა საკითხები. ავტორს გამოყენებული აქვს მრავარიცხოვანი წყაროები და ლიტერატურა, თუმცა, დასკვნები ტენდენციურია, გაკეთებულია კომუნისტური იდეოლოგიის თვალათახედვიდან, წყაროებად გამოყენებული აქვს ბოლშევიკური პრესის მასალები და კომუნისტური დადგენილებები და რეზოლუციები. ამდენად, მისი გამოყენება მხოლოდ კრიტიკული გაანალიზების შემდეგ არის შესაძლებელი.

ვლადიმერ გაგუას გამოკვლევა – „სახალხო განათლება მე-19 ს-ის რეფორმის შემდგომ საქართველოში“ [გაგუა, 1974] 322 გვერდიანი ნაშრომია და მოიცავს მრავალფეროვან ინფორმაციას სხვადასხვა ტიპის სკოლებზე, ასევე; მასწავლებლებისა და მოსწავლეთა სოციალურ მდგომარეობაზე, სახელმძღვანელოების, საშუალო და სპეციალური სასწავლებლების, ქართული საქველმოქმედო საზოგადოებების, ქართულ ენაზე სწავლებისა და სხვა პრობლემურ საკითხებზე. ამ ნაშრომიდან ბევრი დოკუმენტური მასალის გამოყენება ჩვენი საკვლევი პრობლემის სრულყოფილად გააზრებას აადვილებს.

მნიშვნელოვანია ასევე ვლ. გაგუას – „იაკობ გოგებაშვილი“, თბილისი, 1991 წელი. მასში განზოგადებულია გოგებაშვილის პედაგოგიური და საზოგადო ღვაწლი .

ნაშრომის დაწერისას გამოვიყენეთ გიორგი ჯიბლაძის პედაგოგიური ხასიათის თხზულებები, კერძოდ: „იაკობ გოგებაშვილი, ახალი ქართული პედაგოგიკის მამა, ოდა ქართული „დედა-ენისა“, [თბილისი, 1976 წელი]; როსტომ ჩხეიძის - „ბურჯი ეროვნებისა“, [თბილისი, 2007 წელი]; გელა საითიძის - „ისტორიულ-პუბლიცისტური ნარკვევები“, [თბილისი, 2013 წელი]; კრებული - „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“, [თბილისი, 1959]; თედო სახოკიას - „ჩემი საუკუნის ადამიანები“ [თბილისი, 1984]; იოსებ სრესელის - „რამდენიმე ეპიზოდი იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებიდან“, [თბილისი 1965]; სიმონ სხირტლაძის - „გადანახული საგანძურიდან“, [თბილისი 1965]; ივანე ქავთარაძის - „იაკობ გოგებაშვილი და ქართული ენა“, [თბილისი, 1956] და სხვ.

ნაშრომში გამოყენებული ყველა წყარო და ისტორიოგრაფიული მასალა სათანადო მითითებებით არის დამოწმებული.

თავი I

იაკობ გოგებაშვილის ბიოგრაფია: ვარიანტიდან მთაწმინდამდე

იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილი 1840 წლის 15 ოქტომბერს (ახალი სტილით 27 ოქტომბერს, გორის რაიონის სოფელ ვარიანში დაიბადა. მამა ამავე სოფლის მღვდელი, დედა – მაგდანა კალმახელიძე კი დიასახლისი, მშრომელი და კეთილი ადამიანი იყო.

იაკობი ჯერ გორის სასულიერო სასწავლებელში შეიყვანეს, შემდეგ, უფროსი ძმის აქტიურობით, თბილისის სასულიერო სასწავლებლის მოწაფე გახდა. სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სწავლა თბილისის სასულიერო სემინარიაში გააგრძელა. 1861 წელს მან წარმატებით დაასრულა სემინარია და ადმინისტრაციის წარდგენით, იმავე წელს, კიევის სასულიერო აკადემიაში გაიგზავნა. გამგზავრების წინ მას ჯანმრთელობის შემოწმება ურჩიეს, ექიმმა სობოლშჩიკოვმა გულდაგულ გასინჯა ოცი წლის ყმაწვილი, უთხრა, რომ ფილტვები ჰქონდა სუსტი, რუსეთის ყინვებს ვერ გაუძლებდა, ამიტომ დაკმაყოფილებულიყო მიღებული ცოდნით და პრაქტიკული მოღვაწეობით. მიცემულ ჯანმრთელობის ცნობაშიც ჩაუწერა: მართალია ამჟამინდელი მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია, მაგრამ სუსტი ფილტვების პრობლემა აქვს, შესაძლოა რუსეთის ჰავას ვერ გაუძლოსო. სასწავლებლის დირექციამ არჩევანის საშუალება მისცა, სწავლის წყურვილით აღსავსე ყმაწვილმაც წასვლა აირჩია.

როგორც შემდეგ თავად იგონებდა, პირველი ორი კურსი წარმატებით („თავსტუდენტად“) გაასრულა, ის იყო ღვთისმეტყველების ფაკულტეტზე უნდა გადასულიყო, რომ გაცივდა, ქრონიკული ფილტვების ანთება დაემართა, რაც ტუბერკულოზში გადაეზარდა. გოგებაშვილი იძულებული გახდა სამშობლოში დაბრუნებულიყო. აკადემიის ხელმძღვანელობამ ის ჯერ კავკასიის სასულიერო სასწავლებელში გააძეწესა, მაგრამ სასწავლებელი დახურული დახვდა, ამიტომ, თბილისის სასულიერო სასწავლებელში დაიწყო მუშაობა, ასწავლიდა მათემატიკასა და გეოგრაფიას. სასწავლებლის მაშინდელი ატმოსფერო გოგებაშვილისთვის აუტანელი იყო. მას შეურიგებელი და მკაცრი ხასიათი გამოუმუშავდა მათ მიმართ, ვინც არასწორად იქცეოდა, არაეროვნულ დამოკიდებულებას იჩენდა საზოგადოებრივი მოვალეობისადმი, იმ რუს ჩინოვნიკებთან, რომელთაც მკაცრი შოვინიზმი და არაჰუმანური დამოკიდებულება ჰქონდათ ქართველებთან. თავად გოგებაშვილი მის მკაცრ და შეურიგებელ

ხასიათს, ფეთქებად ბუნებას ავადმყოფობას აბრალებდა, იხსენებდა ნიკო ნიკოლაძესთან დაპირისპირებას „ობზორში“ გამოქვეყნებული მეთაური სტატიის გამო, სადაც ჟურნალის რედაქტორი ნიკოლაძე იმ აზრს ავითარებდა, რომ ქართველისათვის რუსულად წერა სასიქადულო იყო, ქართულად კი – სათაკილო. ამის გამო, გოგებაშვილმა ხალხში შეარცხვინა ნიკოლაძე, ხმამაღლა მიაძახა: თქვენი ჟურნალის მოწინავე სამარცხვინოაო. ამის გამო, – წერდა გოგებაშვილი, – გადამემტერა იგი, არადა მანამდე ნიკოლაძემ დამიცვა არამზადა პედაგოგთან – კუვშინსკისთან დაპირისპირების გამო და ნიჭიერადც მომიხსენიაო. ამავე მიზეზის გამო, ჩემი უხასიათობით სხვაც ბევრი გადავიმტერე (კეზელს ასახელებდა), „მაგრამ გავუძელ მოურჩენელ ავადმყოფობასაც, გაძლიერებულს მტრობასაც, ბიუროკრატიის დევნასაც, არაფერი არ დავუთმე არც ერთს. ჩემს საზოგადოებრივ მიზანს აქეთ-იქით გადაუხვევლად ვემსახურებოდი შეძლებისდაგვარად და მივალწიე იმ ხანამდინ, რომელიც ენატრებათ ჯანმრთელებს“ – ო [გოგებაშვილის ფონდი, 24].

გოგებაშვილის ხასიათი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოჩნდებოდა ხოლმე, როდესაც არცთუ მისაღებსა და ქართული ეროვნული ინტერესებისადმი შეუსაბამო მოვლენას ან ქცევას გადააწყდებოდა. ამიტომ იყო, რომ გოგებაშვილი გვერდით დაიყენა ილია ჭავჭავაძემ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გასამართად, ეროვნული სკოლის დასაარსებლად ბრძოლაში.

1868 წელს ი. გოგებაშვილი სასულიერო სემინარიის ინსპექტორად დაინიშნა. სასულიერო სემინარიაში მუშაობის დაწყებისთანავე გამოჩნდა მისი შეურიგებლობა ბიუროკრატიისა და რუტინისადმი. მან შეავიწროვა ეს აპარატი და ერთგვარი სინათლე შემოიტანა სემინარიაში. აქ მომუშავე მთავრობის ერთგულმა პედაგოგებმა მისი დევნა დაიწყეს, მის არაკეთილსანდოობაზე წერილებს უგზავნიდნენ ხელისუფლებას. გოგებაშვილის წინააღმდეგ განწყობილი ჩინოვნიკები იყვნენ: საქართველოს ეგზარქოსი ევსევი, სემინარიის რექტორი ვალენტინი, სახალხო სკოლების დირექტორი ლევიცკი, რევიზორი კერსკი, სამრევლო სკოლების მეთვალყურე, დეკანოზი ვოსტორგოვი, სემინარიის ინსპექტორი კუვშინსკი და სხვები. ყველა ებრძოდა გოგებაშვილს, ისიც არ ერიდებოდა მათ, ამხელდა არაპედაგოგიურ, არაჰუმანურ ქმედებაში.

გოგებაშვილს აბრალებდნენ დარვინიზმის გავრცელებას სემინარიის მოსწავლე-

ებში, ეგზარქოს ევსევს რამდენჯერმე გაუგზავნა მისი დასმენის წერილი რექტორმა ვალენტინმა. მაგრამ როდესაც რექტორი მის მიერ ჩატარებულ მათემატიკის გაკვეთილს დაესწრო, აღიარა: ეს დიდად ნიჭიერი კაცია, მატერიალისტი რომ არ იყოს, დიდ წარმატებას მიაღწევდაო [არხოელი,1913,18]. იმავე მოგონებით, ეგზარქოსი ევსევი თავად აფრთხილებდა და ეუბნებოდა: დარვინისა და კარლ ფოხტის წიგნებს კითხულობ და მოსწავლეებსაც კი აკითხებო და ემუქრებოდა.

სემინარიაში გოგებაშვილის მიერ მოსწავლეებთან გაშლილ პედაგოგიურ მუშაობაზე საინტერესო მოგონებას გვთავაზობს მწერალი ვასილ ბარნოვი.

„ – გოგებაშვილი, გოგებაშვილი! – გაისმა ხმა, ჩვენს ზედამხედველად რომ დანიშნეს ისა! წარმოსადები კაცი გამოდგა. ბეწვის საყელიანი გვაბანაკი ესხა. ჩამოიარა ყველა კლასები, ხელი ჩამოართო მასწავლებლებს, შეგირდებსაც გადმოუგდო ზოგი რამ სიტყვა.

– კაცო, კაცო, ახალ ზედამხედველს შხეპლა და შიშმა გადაუგდია, უთქვამს, ვერ მოვითმენო რომ შეგირდებს ლახამდენო.

მართლა და იმ დროიდან შეწყდა კლასში შეგირდების გალახვა, დაჩოქებით დასჯასაც ერიდებოდნენ მასწავლებლები, ალბათ ამასაც არ იყაბულებსო. ასე ერთბაშად გადავარდა ფიზიკური დასჯა, როგორც წისქვილის წყალი გადაუგდო და ბორბალი შესდგეს, წარმოიდგინე, დაშინდა მასწავლებლობა.

– კაცო, ამბობენ, რასაც იტყვის, გველის ხვრელში გამკვრება და აასრულებს კიო! ასე დალოცვილი გახდა მისი შემოსვლა“ [ბარნოვი,1940,65-66].

1873 წელს რევიზორმა კერსკიმ შეამოწმა სემინარია და იაკობ გოგებაშვილის საქმიანობა უარყოფითად, მთავრობისთვის მიუღებლად მიიჩნია. თავად გოგებაშვილი რევიზიის დროს ავად იყო და სასწავლებელში არ ყოფილა. კერსკის საქციელი, მის მიერ გოგებაშვილის მოღვაწეობაზე გაკეთებული დასკვნა ტენდენციური იყო და მხოლოდ იაკობის წინააღმდეგ მებრძოლ შავრაზმელ მოხელეთა ინტერესებს ითვალისწინებდა. მათ შორის იყო ეგზარქოსი ევსევიც, რომელიც გოგებაშვილს ათეისტად თვლიდა, ხშირად საყვედურობდა: დარვინისა და ფოხტის წიგნებს არა მარტო შენ კითხულობ, შეგირდებსაც აკითხებო.

იაკობი სემინარიიდან გაათავისუფლეს. მისი სულიერი მდგომარეობა კიდევ

უფრო დამძიმდა. დეპრესიამ თვითმკვლელობის მცდელობამდე მიიყვანა. მტკვარში თავის დასახრჩობად შესული, შემთხვევით გადაარჩინეს და მეგობრებმა უპატრონეს. საავადმყოფოდან გამოსულმა, უახლოეს მეგობართან – ნიკო ცხვედაძესთან მყოფმა, ბუხარში დაწვა ყველა ოფიციალური საბუთი. ცხვედაძის შეკითხვას, – რა ქაღალდები დაწვი ცეცხლშიო, ასე უპასუხა: „ – დაწვი ჩემი გემები, რომ უკან დაბრუნება აღარ შემეძლოს, – ატესტატი სემინარიისა, მოწმობა აკადემიისა, სამსახურის სია და სხვა საბუთის ქაღალდები, ყველანი ცეცხლს მივართვი ძღვნადა, ვაითუ მაგათის წყალობით შემდეგ როდისმე გამღვიძებოდა სურვილი სამსახურში შესვლისა, ამიერიდან მთელი ჩემი სიცოცხლე, ძალა და ღონე ჩემ ქვეყანას უნდა მოვახმარო“ [არბოელი, 1913,23-24].

ეს იყო კოლაბორაციონიზმზე უარის თქმის ყველაზე ნათელი გამოხატულება, დამპყრობელი ქვეყნის სამსახურში ჩამდგარ ძალებთან თანამშრომლობაზე უარი და პროტესტი. აქედან მიკიდებული, გოგებაშვილმა მართლაც საკუთარი ქვეყნის სამსახურის სხვა გზა აირჩია, მთელი ერის პედაგოგობის, მისი სულიერი ცხოვრების წარმმართველი როლი მოირგო. დიდი პედაგოგი და განმანათლებელი სიკვდილამდე მშობლიური ენის, კულტურის, სწავლა-აღზრდისა და ეროვნული აღორძინების საქმეს ემსახურა.

1873 წელს, კერსკის რევიზიის შემდეგ, ქართულ საზოგადოებაში ხმა გავრცელდა, რომ იაკობ გოგებაშვილი გარდაიცვალა. ნიკო ნიკოლაძე ამის შესახებ პირად წერილში ატყობინებდა სერგეი მესხს. სიმათლეს მალე გაირკვა, ხმები არ დადასტურდა. თუმცა, გოგებაშვილი ჯერ თბილისის საავადმყოფოში მკურნალობდა, სულიერი დეპრესიის გამო, 1874 წელს კი – აბასთუმანში.

აქედან აგზავნიდა წერილებსა და კორესპონდენციებს „დროებით აბასთუმნელის“ ფსევდონიმით. ქართულ პრესაში ის წერდა „ნაცნობის“, „გ.-ლის“, ვარიანელის და სხვ. ფსევდონიმებით. ფილტვების ანთება, რომელიც ტუბერკულოზში გადაეზარდა, მთელი ცხოვრების მანძილზე სტანჯავდა. სწორედ ამ სენმა და მწერლის საზოგადოებრივმა მისიამაც განაპირობეს, რომ მას ოჯახი არ შეუქმნია, მთელი თავისი სულიერი და ფიზიკური ენერგია, ფინანსური შესაძლებლობები საკუთარ ერს მოახმარა.

იაკობ გოგებაშვილის მიერ შედგენილმა სახელმძღვანელოებმა სათავე დაუდო ეროვნულ-განმანათლებლებელ მოძრაობის მიზნებისა და ამოცანების განხორციე-

ლებას. 1865 წ. დიდმა პედაგოგმა გამოსცა „ქართული ანბანი“ და „პირველსაკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“, 1868 წელს - „ბუნების კარი“; 1876 წელს გამოსულმა „დედაენამ“ რევოლუცია მოახდინა ქართველთა ეროვნულ თვითშეგნებაში. 1885 წელს გოგებაშვილმა შეადგინა და გამოსცა „რუსსკოე სლოვო“. მის კალამს ეკუთვნის კიდევ არაერთი სახელმძღვანელო თუ საკითხავი წიგნი, პუბლიცისტური წერილი და მხატვრული ტექსტი. გოგებაშვილის „იავნანამ რა ჰქმნა“, „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“, „თავდადებულნი ქართველნი“, „საარაკო თავგადასავალი ტახტის მემკვიდრისა“, „თავდადებული ქართველი ეკიბი“, „ქართველი მეფე გლეხის ოჯახში სტუმრად“ და ისტორიული ხასიათის სხვა მოთხრობები, ყმაწვილებში ეროვნული ცნობიერების გაღვივებას, ერის სულიერად განმტკიცებას ემსახურებოდა. „მისი ნაწარმოებები ზრდიდა ჩვენი ქვეყნის მგზნებარე პატრიოტებს, ხალხისთვის თავდადებულ მებრძოლებს“ [გოზალიშვილი, 1990,17].

არ ყოფილა ცხოვრების რომელიმე სფერო, რომ გოგებაშვილს არ გამოეთქვას საკუთარი აზრი, არ შეეფასებინოს ეროვნული ინტერესებისათვის სახიფათო გადაწყვეტილებანი. ეს იყო ქართული ენის დისკრიმინაციის საკითხი იმპერიული ხელისუფლების მიერ, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების, მცირე ერების უფლებრივი მდგომარეობის, ერთმანეთთან და რუს ერთან მათი დამოკიდებულების, საქართველოს პოლიტიკური უფლებების, მისი სახელმწიფოებრიობის და სხვა საკითხები.

ის პრაგმატიკი იყო და შეუძლებელს ან შესაძლებლად ხდიდა, ანდა თავს ანებებდა და იმას აკეთებდა, რასაც გარკვეული წვლილის შეტანა შეეძლო ქვეყნის აღორძინებაში. მე არასდროს არ დამვიწყებია, თუ რისი შემძლებელია ჩვენი პატარა ერი, – ამბობდა იგი, – „მაქსიმუმი შესაძლებლობისა“, – ასეთი იყო ჩემი დევიზი და არასდროს შეუძლებელზე ჩვენს ერს არ ვაქეზებდი, რადგანაც ცაში წეროების დევნა საუკეთესო ღონისძიებაა, რომ ყველა შინაური ფრინველიც კი ხელიდან გამოეცალოს სახლსა და თვითონაც სიკვდილის გზას დაადგეს“ [გოგებაშვილი, 1955,286].

გოგებაშვილი თავმდაბალი და გულისხმიერი ადამიანი იყო. როდესაც მოღვაწეობის 35 წლის იუბილეს გადახდა დაუპირეს, მან ამაზე მკაცრი უარი განაცხადა და ასეთი პასუხი მისცა ამ ღონისძიების ორგანიზატორებს: „როგორც თქვენი ახალი ამბებიდან ჩანს, ზოგიერთ ქართველს მოუწადინებიათ გამართონ საიუბილეო სადილი.

დიდ მადლობას მოგახსენებ და ვთხოვ დიდი თხოვნით, ხელი აიღონ ამ თავის წადილზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს სადილი უჩემოდ ჩაივლის. ჯერ ქართველმა საზოგადოებამ უნდა გადაიხადოს ის დიდი ვალი, რომელიც მას აწევს კისერზე შესახებ ჩვენის მთავარი მოღვაწეებისა, რომელთაც ჩემზე უფრო დიდხანს უმოქმედნიათ და ჩემზედ უზომოდ მეტი გაუკეთებიათ. ჯერ იალბუხსა და მცინვარს ღირსეული იუბილეები გაუმართონ და მერე გაუწიონ თავაზიანობა სერებსაც, თუ არ დაუშლიათ“ [გოგებაშვილი, 1900, 85].

გოგებაშვილის შესახებ არტურ ლაისტი წერდა: „იაკობ გოგებაშვილს მტკიცე და შეურყეველი ხასიათი ჰქონდა, ამასთან ძლიერ გულკეთილიც იყო, რაც შეეძლო, ყველას ეხმარებოდა. მისი პატიოსნება ყველამ იცოდა. ილია ხშირად აქებდა გოგებაშვილის ნიჭსა და მოღვაწეობას... იგი ფაქიზი და ნათელი პიროვნება იყო, ნამდვილი პედაგოგი, მწერალი. თავის სიცოცხლეში მუდამ სწავლობდა და სხვასაც ასწავლიდა, არ მახსოვს, რომ კითხვაში ან წერაში არ ყოფილიყო გართული. საზოგადოდ, გოგებაშვილს მშვიდი და წყნარი ცხოვრება უყვარდა, მისი ტრფიალი მხოლოდ სამშობლო და პედაგოგიკა იყო“ [ლაისტი, 1990, 8].

სამოცდათორმეტი წლის იაკობი მძიმედ ავად გახდა. ექიმების ყოველგვარი მცდელობა, სიცოცხლის დღეები გაეხანგრძლივებინათ საყვარელი მამულიშვილისათვის, ამაო გამოდგა. ვარდობის თვის მიწურულს 1912 წლის 1 ივნისს (14 ივნისი) იაკობ გოგებაშვილი გარდაიცვალა. იაკობ გოგებაშვილი დაკრძალეს დიდუბეში. წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ვერცხლის გვრგვინი მიართვა წარწერით: „ხალხის მასწავლებელს – იაკობ გოგებაშვილს“. 1940 წ. აღინიშნა იაკობ გოგებაშვილის დაბადების 100 წლისთავი და მისი ნეშტი დიდუბიდან მთაწმინდის პანთეონში გადაასვენეს.

1952—1965 წლებში გიორგი თავზიშვილისა და დავით ლორთქიფანიძის რედაქციით გამოიცა გოგებაშვილის თხზულებათა ანტომეული, რომელიც შეადგინა და კომენტარები დაურთო ვარლამ ქაჯაიამ. დაწესდა გოგებაშვილის სახელობის მედალი. პედაგოგიურმა საზოგადოებამ დააწესა მისი სახელობის ფულადი პრემია წლის საუკეთესო პედაგოგიური ნაშრომისა ან სახელმძღვანელოსათვის. გოგებაშვილის სახელი მიენიჭა პედაგოგიურ მეცნიერებათა სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს, საქართველოს პედაგოგიურ საზოგადოებას, სახალხო განათლების ბიბლიოთეკას, თელავის

პედაგოგიურ ინსტიტუტს, თბილისისა და გორის პედაგოგიურ სასწავლებლებს, სოფ. ვარიანის საშუალო სკოლას. ყოველი წლის ოქტომბერში ტარდება იაკობობის დღესასწაული, 1976წელს ჩატარდა „დედა ენის“ 100 წლისთავის იუბილე, მასობრივი ტირაჟით გამოვიდა გოგებაშვილის „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ აღდგენილი გამოცემები.

იოსებ იმედაშვილმა მისი გარდაცვალების გამო დაწერა: „სამშობლოს სადარაჯოზე ისე იდგა ბასრი კალმითა, როგორც ერეკლე მეფე მტრის წინააღმდეგ ხმალამოდებულ“ [იმედაშვილი, 1990,323].

იაკობ გოგებაშვილის ბიოგრაფია, მისი ცხოვრების დეტალები ბუნებრივი ნაწილია ამ დიდი პატრიოტის თავგანწირული ბრძოლისა და შრომისა. ის მართლაც ფუტკარივით დაუღალავად იღვწოდა საქართველოს ნათელი მომავლისათვის, იმ იდეალებისათვის, რაც თერგდალეულებმა დანერგეს და ერის საპროგრამო მოქმედებად დასახეს.

თავი II

იაკობ გოგებაშვილი - ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი

მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი:

მამული, ენა, სარწმუნოება, ეროვნული სკოლა

იაკობ გოგებაშვილისათვის გამორჩეული ადგილი ქართული კულტურისა და საზოგადოების ისტორიაში მის თანამედროვეებს უკვე მიკუთვნებული ჰქონდათ. მათ კარგად იცოდნენ ამ დიდი პედაგოგისა და უმწიკვლო საზოგადო მოღვაწის უდიდესი როლისა და ეროვნულ-კულტურული მისიის შესახებ. აკაკი წერეთელმა მასზე თქვა: „იაკობ გოგებაშვილი ღირსია, რომ ქართველმა ხალხმა მას სიცოცხლეშივე ძეგლი დაუდგას“-ო.

ილია ჭავჭავაძის ეროვნულ პროგრამას, რომელიც ცნობილ ტრიადას: „მამული, ენა, სარწმუნოება“ – მოიცავდა, – იაკობ გოგებაშვილმა დაამატა მეოთხე - ეროვნული სკოლა. რუსეთის კოლონიადქცეულ საქართველოში, მაშინ, როდესაც ერს ასიმილაცია ელოდა იმ საგანმანათლებლო სისტემის წყალობით, რასაც იმპერიული ხელისუფლება ატარებდა კავკასიაში, ეს პროტესტიც იყო და ეროვნული გადარჩენის შანსიც.

იაკობ გოგებაშვილმა არა მარტო წამოაყენა ერის გადარჩენის მთავარ პოსტულატად ეროვნული სკოლა, არამედ ყველაფერი გააკეთა ამ იდეის რეალიზაციისათვის - ეროვნული სკოლის შესაქმნელად.

შევეცდებით ცალ-ცალკე განვიხილოთ, თუ რა იყო იაკობ გოგებაშვილისათვის ეს ოთხი იდეა, რასაც ის ეროვნების ბურჯად მიიჩნევდა, როგორ ხედავდა თითოეულ მათგანს და რისი გაკეთება მიაჩნდა აუცილებლად, რათა მამული, ენა, სარწმუნოება და ეროვნული სკოლა გამხდარიყო ის სიმბოლური ოთხი საყრდენი, რაზეც მომავალში ქართული სახელმწიფოებრიობა და ეროვნული იდენტობა დაშენდებოდა.

§1. იაკობ გოგებაშვილის მამული და ეროვნული კონცეფცია;

მამული, მისთვის თავდადება - ჭეშმარიტი მამულიშვილობის არსი.

იაკობ გოგებაშვილის პირველი ღვთაებრივი საუნჯე მამული იყო. მისი აზრით, იმისათვის, რომ პიროვნებამ კარგად გაიაზროს თავისი ეროვნული მისია, უნდა იცოდეს მოვალეობა მამულის წინაშე, შეიმუშაოს მოქმედების გეგმა და პროგრამა, რაც მოემსა-

ხურება სამშობლოს გაძლიერებას, მისი ნათელი მომავლისათვის საფუძვლის ჩაყრას.

„საზოგადოებრივ ასპარეზზე მოქმედი ადამიანი, - წერდა იგი, - მხოლოდ მაშინ ეწევა გულის წადილს და იმარჯვებს, როდესაც მას გამოკვლეული აქვს გზა ცხოვრებისა და შემუშავებული აქვს გეგმა და პროგრამა მოქმედებისა, ერთი სიტყვით, აღჭურვილი არის ნათელი, განსაზღვრულის მიმართულებით და ამასთანავე მხნედ ახორციელებს ამ თავის მიმართულებას, პროგრამას“ [გოგებაშვილი, 1954, 243]. ის მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე ქმნიდა, ამუშავებდა და ახორციელებდა ამგვარ პროგრამას. მისი სურვილი იყო ამგვარი პროგრამა ერთეულებს კი არ ჰქონოდათ, არამედ მთელს ერს. „მით უფრო საჭიროა ამისთანა განსაზღვრული, ნათელი მიმართულება მთელი ერისათვის, რომელსაც ბრძოლა არსებობისათვის მეტად გასძნელებია საზოგადოდ უკუღმართთა გარემოებათა წყალობით“, - წერდა გოგებაშვილი. იგი მამულიშვილებს მოუწოდებდა ეროვნული ძალების გაშლისა და გაძლიერებისაკენ.

„სამშობლოს მცნებას“ გოგებაშვილი ასე განმარტავდა: „ბატონებო! მშობლიური მიწა-წყალი, მამული მარტო ნივთიერი ფაქტორი არ გახლავთ. იგი ამასთან სულიერია, ცოცხალი არსებაა. თუ ერთი მხრივ იგი იპყრობს მამა-პაპათა გვამთა, მეორე მხრივ, მასში ტრიალებს წინაპართა დიდებული სული და ეს სული აცოცხლებს, ასულდგმულებს, აცხოველებს თანამედროვე თაობათა. წაართვით ეს მისი მიწა-წყალი, მისი ტერიტორია, და იგი დაჰკარგავს არა მარტო ნიადაგს მისი არსებობისას, არამედ მოსწყდება იმ დიდებულს ისტორიულ სულსაც, რომელიც სამშობლოში ტრიალებს და დაემსგავსება მუხის მოჭრილს რტოსა, რომელსაც გახმოზა ვერ ასცდება. ამისთვის მამულის დაკარგვა საშინელს უბედურებას შეადგენს“.

სამშობლოს დამკარგავი ერი ვერ დაიცავს თავის არსებობას, ვერ გააგრძელებს სიცოცხლესა, და თუნდაც გააგრძელოს, თუნდაც მოიპოვოს სიმდიდრე ვაჭრობით და მრეწველობით, მაინც და მაინც ყოვლად უბედური იქნება, იგი დაემსგავსება ბოგანო ადამიანსა, რომელსაც საკუთარი მიწა და კერა არ გააჩნია...., აი, რისთვისაა საჭირო, რომ ქართველობამ სავსებით შეინარჩუნოს თავისი მიწა-წყალი, მამული და სხვა ხალხის ხელში არ ჩაადოს“ [გოგებაშვილი, 1954, 245].

იმას, რომ გოგებაშვილი სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებზე წინ ეროვნულ საკითხს აყენებდა, თვითონ კარგად აქვს ახსნილი: „ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ

ჩვენი ეროვნული მდგომარეობა უფრო საშიში იყო, ვიდრე ეკონომიკური. ეს მხარე ჩვენი არსებობისა, უფრო ძლიერ გვტკიოდა, გვაღონებდა, ვიდრე სოციალური: ქონებით ჩვენი გლეხკაცობა უკან არ ჩამორჩება რუსეთის გლეხობას, მაგრამ აბა შეადარეთ ჩვენი ენის, ლიტერატურის, ჩვენის მეცნიერების და სხვა ეროვნულ ძალთა უფლებანი რუსეთისა და თქვენ მათ შორის დაინახავთ განუზომელ მანძილსა...” ამ „განუზომელ მანძილს“ მოსკობდა ქართველი ხალხის ძალა, რისთვისაც დიდი პედაგოგი მოუწოდებდა ერს გამოღვიძებოდა და ეროვნული ენერგია განევიტარებინა, დარაზმულიყო ქართული სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად. წმინდა პედაგოგიურ საკითხებსაც, გოგებაშვილი ეროვნული პრობლემების პრიზმაში წყვეტდა. მას სწამდა, რომ მხოლოდ მამულიშვილური გრძნობის გაღვივება-გაღონიერება შეადლებინებს ერს წარმატებას. „სადაც ეს ცენტრალური გრძნობა სუსტია, – წერდა იგი, – იქ ხალხიც უძლურია და იმყოფება, ასე ვთქვათ, თუჯის მდგომარეობაში, რომელიც უბრალო დარტყმითაც კი ტყდება. სადაც ეს ცენტრი გრძნობა მეფობს, ხალხი ძლიერ ერთეულს წარმოადგენს და ჰგავს რკინას, რომელიც ცემისგან ფოლადდება, აი, რა მოსაზრების ძალით მე ყოველს ძალას ვხმარობდი, მამულიშვილური გრძნობა გამეძლიერებინა, ამეღორძინებინა, განმევიტარებინა ქართველთა შორის კავკასიონის ქედიდან დაწყებული, სომხეთის საზღვრამდე და დაღესტნის მთებიდან შავ ზღვამდე“ [გოგებაშვილი, 1955, 473].

გოგებაშვილის პატრიოტიზმი კარგად აისახა 1882 წელს გაზეთ „ივერიის“ შინაურ მიმოხილვაში, სადაც დიდი პედაგოგი წერდა: „ქვეშარიტი პატრიოტია ის, ვისაც სიცოცხლის უმთავრეს საგნად გაუხდია მშობლიურის ქვეყნის ბედნიერება, ვინც თავგამოდებულად და შეუპოვრად ებრძვის ყოველს დაბრკოლებას, რომელიც მის სამშობლო ქვეყანას წარმატების გზაზედ გადაღობებია, ვისაც მთლად დაკარულად მიაჩნია ყოველი წამი, რომელიც არ მოუხმარია მამულის ზრუნვისათვის, ვისაც ედაგვის გული მამულის ტანჯვითა, უხარის მისი ლხენითა, ვინც ბედნიერია მისი ბედნიერებით, უბედურია მისი უბედურებით და ვინც მზად არის ღიმილით შესწიროს მას თავისი სიცოცხლე“ [გოგებაშვილი, 1989, 233].

ამ სიტყვებში გასაოცარი სიზუსტით აისახა იაკობ გოგებაშვილის სულიერი მდგომარეობა, მისი სულისკვეთება: – ყველაფერი, რაც გააჩნდა, მამულის სამსხვერპლოზე მიეტანა. ეს იყო გააზრება იმისა, მცირერიცხოვანი, მუდმივი საფრთხეების ქვეშ

მყოფი ერის შვილებმა უყოყმანოდ უნდა მიიტანონ თავიანთი სიცოცხლე სამშობლოს კეთილდღეობის სამსახერპლოზე და ამისათვის მზად უნდა იყოს ეროვნული ფსიქოლოგია პატარა ხალხისა, რასაც ამგვარ მწერალთა ნააზრევი ქმნის.

მას სწამდა, რომ სამშობლოს სიყვარულს მოკლებულ ადამიანებს არ შეუძლიათ ერთმანეთის სიყვარული, გატანა, ჭირსა და ლხინში ერთგულება, მეგობრობა, ადამიანური ღირსებების სრული გამოვლენა. პატრიოტიზმი ყველა ამ გრძნობის ქვაკუთხედი და ის არ ნიშნავს მამულის ბედზე მოთქმა-გოდებას, არამედ მისი მომავლის რწმენას. ის ყალიბდება მომავლისადმი მაღალი შეგნებით, ჩვენი ისტორიის გაკვეთილებიდან სწორი დასკვნების გამოტანით, სამშობლოსადმი თავდადებული ადამიანების მიმართ მოკრძალებისა და პატივისცემის გრძნობით.

გოგებაშვილის რწმენით, სამშობლოს სიყვარულს განაპირობებს არა ბრმა ინსტიქტი, არამედ ქვეყნის გადარჩენასა და განვითარებაზე დღენიადაგ ზრუნვა, განათლების მიღება, პროფესიონალიზმი. რაც უფრო მეტ ცოდნას ეუფლება ადამიანი, მის თვალწინ უფრო იშლება ფართო სანახაობა, სამშობლოს სიყვარულს უფრო ცნობიერი ხასიათი ეძლევა. ცრუ პატრიოტები ასეთ გრძნობას მოკლებულნი არიან.

ერმა უნდა დაიცვას ეროვნული პრინციპები, საკუთარი თავისებურებანი. დიდია ეროვნული მიმართულების მნიშვნელობა ხალხის არსებობისა და წარმატებისათვის. ერის გაძლიერება და განვითარება შეუძლებელია ეროვნული პრინციპის გარეშე. „თვით კერძო ადამიანი, – გოგებაშვილის აზრით, – მხოლოდ მაშინ იმოსება შესაბამისი ძალდონით, როდესაც იგი აღიზრდება ისე, როგორც მოითხოვს მისი თავისებური აგებულება, ფიზიკური და ფსიქიური, მით უმეტეს, ეს უნდა ითქვას მთელს ერზე.

ერი თავისებური კოლექტიური პიროვნებაა, ამიტომ, მისი აღორძინება შეიძლება მხოლოდ ეროვნული გზით. ისტორიაში ვერ მოძებნით ისეთს მაგალითს, რომ ერს ედალატნოს თავისი ერობისათვის და არ გახრწნილიყოს, არ აღმოფხვრილიყოს. ჩვენდა სავალალოდ, ქართველობას ძლიერ ნაკლებად ესმის ეროვნული პრინციპების მნიშვნელობა და ხშირად ღალატობს მას და ამით ამზადებს შავზნელს მომავალსა“ [გოგებაშვილი, 1955,327].

ჰქონდა თუ არა იაკობ გოგებაშვილს ნათლად გამოკვეთილი ეროვნული კონცეფცია? ეს საკითხი ხშირად ისმებოდა გოგებაშვილის სიცოცხლეში თუ მისი

გარდაცვალების შემდეგ. მიუხედავად იმისა, რომ თავისი ხელით შედგენილ თხზულებათა პირველ ტომში მან თავად წარმოადგინა ეს კონცეფცია, ბევრი ეჭვობდა, რომ დიდი პედაგოგი ებრძოდა ცალკეულ მოხელებს და არა სისტემას. ამ აზრს ანვითარებდა ქრისტეფორე რაჭველიშვილიც მისი ხსოვნისადმი მიძღვნილ კრებულში გამოქვეყნებული წერილით - „იშვიათი მამულიშვილი [არბოელი,1913,16]. ეს თვალსაზრისი, რა თქმა უნდა, მცდარი იყო. თუმცა, ხშირად ჩანდა, რომ გოგებაშვილი კარგ და ცუდ მოხელებად ყოფდა რუსულ ბიუროკრატias, ზოგადად მიესალმებოდა საქართველოს ყოფნას რუსეთის შემადგენლობაში, მეფის ხელისუფლებას არ აკრიტიკებდა, მაგრამ ეს ყველაფერი ზედაპირულად ჩანს ასე. სინამდვილეში ის მართლაც პრინციპული იყო ქართველი ერის უფლებების დაცვისას, გარკვეულ დიპლომატიურ მანევრს მიმართავდა თავისი შეხედულებების გამოთქმისას, რადგან კარგად იცოდა რა ძალასთან ჰქონდა საქმე. არ უნდა დაგვავიწყდეს რუსული ცენზურის მიერ დაჭრილ-დაჩეხილი გოგებაშვილის ნაწერები. დღის სინათლეს ვერ იხილავდა მისი ბევრი სტატია, რომ მათ ავტორს ეს დიპლომატია, აზრის გამოთქმის შეფარული ხერხები არ გამოეყენებინა. ამის დასტურად გამოდგება დიმიტრი მოსეს ძე დუმბაძის არქივში დაცული მისი ერთ-ერთი პირადი წერილი. სრულად მოვიტანთ ამ წერილის ტექსტს:

„ბატონო დიმიტრი მოსეს ძე!

ჩემი ღრმა რწმენით, ქართველების მიერ დაარსებული გაზეთი რუსულ ენაზე მხოლოდ მაშინ იქნება მეტ-ნაკლებობით ხელსაყრელი, როდესაც იგი მტკიცედ და შეუდრეკლად იქნება პროგრესულს, დემოკრატიულს და ოპოზიციურს გზაზედ. თქვენი გაზეთი კი, მას უკან, რაც გადავიდა ამხანაგობის ხელში, ხალასს დეფექტურს მიმართულებას დაადგა. მაგალითად: მან მაღალი ბიუროკრატია ჩვენი ქვეყნის მოყვარედ გამოიყვანა, რომელსაც ხელს უშლიან მხოლოდ წვრილმანი შავრაზმელები, მაშინ, როდესაც არ დარჩენილა არც ერთი უსასტიკესი რეპრესია, რომელიც მას არ ეხმაროს ჩვენი ბედკრულის სამშობლოს შესახებ. სტოლიპინს, ამ ინოვაციების ყლაპიას, თქვენი გაზეთი სახელს უკეთებს მკითხველების თვალში. იგი როდი დაკმაყოფილდა მისი რეჩის სრულად მოყვანით. რა, გამორებით მეტიც ჩაიდინა. მზურნველი და მოსიყვარულე ხელით მან ამოკრიფა უფრო ძლიერი ადგილები მისი რეჩიდან, შეჰკონა იგი, გადააქცია სტოლიპინის ბუკეტად და მიართვა მკითხველებს. ნახეთ, რა ძლიერი ვინმეა

სტოლიპინიო. ვინც ამ სტრიქონებს გულდადებით წაიკითხავდა, იტყოდა: გაზეთს ემინიან უთუოდ, თუ სტოლიპინი ძირს ჩამოაგდეს, შავრაზმელი თავად-აზნაურების რუსეთი დაილუპება და მაშინ შეიძლება გამეფდეს რუსეთის დემოკრატიაო და სხვანი.

ასეთი მიმართულება თქვენი გაზეთისა პირდაპირ ეწინააღმდეგება იმ ჩემს მიმართულებას, რომელსაც მე ვადექი ორმოცდახუთის წლის განმავლობაში და ამის გამო არასგზით არ შემიძლიან წევრად გავხდე ამ თქვენის ამხანაგობისა და ან თქვენი გაზეთისა. მე მხოლოდ შემიძლიან ჯვარი დავუსვა იმ ოცდაათ თუმანსა, რომელიც მართებს თქვენს გაზეთსა და ხანდახან ვსწერო თქვენს გაზეთში საჭირობოროტო საკითხების შესახებ, ისიც რედაქციისადმი წერილების სახით, რათა მე არავინ ჩამთვალოს რედაქციის წევრად და თანამშრომლად. გთხოვთ ეს ჩემი წერილი წააკითხოთ: პარტენ ალექსის ძე გოთუას, ბატონს ჩიქოვანს, ბატონს ტყავაძეს და სხვა წევრებსაც რედაქციისას და ამხანაგობისას. თქვენი იაკობ გოგებაშვილი [ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის დ. დუმბაძის ფონდი, №411].

როგორც ვ. ქაჯაია მიუთითებს, წერილი ეხება გაზეთ „ზაკავკასკაია რეჩ“-ს, რომელიც გამოდიოდა 1910 წლიდან და რომლის ხელმძღვანელი ერთ-ერთი რედაქტორთაგანი იყო დიმიტრი დუმბაძე [ზერცალოვი, 1941, 108].

გაზეთმა 1911 წლის აპრილის ნომრებში (1 და 29 აპრილს) გამოაქვეყნა სტატია სტოლიპინზე და მის მიერ 27 აპრილს სახელმწიფო სათათბიროში წარმოთქმული სიტყვა, რაც გოგებაშვილმა ამ რეაქციონერისადმი აღვლენილ დიტირამბად ჩათვალა და გაზეთს უსაყვედურა. სტოლიპინის რეაქციის მძვინვარების ხანაშიც კი - გოგებაშვილს არ ემინოდა ამგვარი კრიტიკისა. ამას ადასტურებს 1909 წელს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ (№4) საჯაროდ გამოთქმული მისი განცხადება: „ვერცერთი ცილისმწამებელი ვერ მონახავს ჩემს ძველსა და ახალ ნაწერებში თუნდაც მცირეოდენს ორჭოფობას, ორგულობას. მე გამოვედი საზოგადო ასპარეზზე შემუშავებული პროგრამით, ღრმად მოფიქრებული რწმენით და ამ რწმენისათვის მე იოტის ოდენადაც არ მიღალატია არცერთხელ, არას დროს“ [გოგებაშვილი IV, 1955, 286; „საქართველოს მოამბე“, 1909, 4].

ეროვნული კონცეფციის საფუძველია – ქართველი ერის გამთლიანება, პროვინციალიზმის დაძლევა. ქართველთა ერთობა და განვითარების ევროპული გზა, გოგებაშვილის აზრით, – საქართველოს აღორძინებისა და ტერიტორიული მთლიანობის

გარანტიაა. ამაზე ზუსტად ასე წერდა: „ორი წამალი: ორივე უებარი: ერთობა ქრთველთა ტომთა, მოკრება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოსი ერთის მძლავრის მარჯვენის ქვეშა და გახსნა განიერის, ფართო გზისა შავი ზღვის შუამავლობით ევროპის გავლენისათვის და მისი განმაცხოვრებელი ცივილიზაციის დაწაფებისათვის“ [გოგებაშვილი, 1989,218].

პარტიკულარიზმს, სეპარატიზმს დამღუპველად მიიჩნევდა, ერთობას კი უებარ წამლად. „განცალკევება საქართველოს კუთხეებისა ნამდვილი შხამი იყო ჩვენი ერისათვის, ერთობა კი – უებარი წამალი. ჩვენი ერის წარმატება და აყვავება შეუძლებელია ნაციონალური ერთობის გარეშე, ხოლო ამ ერთიანობას ასუსტებს და ვნებს ამჟამად ჯერ განხეთქილება და მერე პროვინციალიზმი, რომელიც, სამწუხაროდ, ჩვენში ახლაც არ გამქრალა“ [გოგებაშვილი, 1990,670].

კუთხური განსხვავება, მრავალფეროვნება საქართველოსი, მისი სიმდიერის ნიშანია და არა სისუსტის. მაშინ, როდესაც რუსული ხელისუფლება, შოვინისტი მოხელეები საქართველოს დაშლას ცდილობდნენ და საამისოდ ჩვენი ქვეყნის კუთხურ თავისებურებებს, დიალექტებსა და განსხვავებულ ტრადიციებს იყენებდნენ, საქართველოს მცხოვრებლებს მოიხსენიებდნენ ქართველებად, მეგრელებად, რაჭველებად, თუშებად, იმერლებად და ა. შ., გოგებაშვილი სხვაგვარად ფიქრობდა. მას მიაჩნდა, რომ ქართველი ერის სიმდიდრე სწორედ ეს მრავალსახოვნება და მრავალფეროვნება იყო.

„საზოგადოდ ჩვენის ქვეყნისათვის, – წერდა იგი, – დიდად სასარგებლოა ის მოვლენა, რომ იმერნი და ამერნი ქართველები, ჩამომავლობით ერთფერნი და ენითაც ღვიძლი ძმები, ძლიერ განსხვავდებიან ერთმანეთში ტემპერამენტიონით, ხასიათით და ნიჭიერების თვისებითა. სხვა ერთფერი ხალხები იძულებულნი არიან სისხლის გასაახლებლად უცხო ხალხებთან გაახშირონ ქორწინება, რასაც ბევრი დაბრკოლება და უხერხულება მოსდევს. ჩვენ კი ამ სისხლის განახლებისა და ტიპის გაუკეთესობისათვის საქართველოდან ფეხის მოცვლაც არ მოგვინდება. საკმარისია იმერნი ამერეთში გადმოვიდნენ და ამერნი იმერეთში ბედის საცდელად და საქმე ადვილად გაიჩარხება. უწინ დამოყვრებას აძნელებდა უგზოობა და შიშთანობა, ახლა კი რკინისგზით ისე გაადვილდა მისვლა-მოსვლა ჩვენში, რომ ბევრს იმერელს ცოლის შერთვა უფრო უადვილდება ზემო ქართლში, ვიდრე იმერეთის შორეულ სოფლებში“ [გოგებაშვილი, 1990,236].

ცნობილია, როგორ ებრძოდა დიდი პედაგოგი რუსულ პოლიტიკას, მეგრელებისა და სვანებისათვის დამწერლობის შექმნას, აჭარლების გამოცხადებას თურქებად და სხვ. ის თბილისში 1884-1906 წლებში გამოძავალ რუსულ გაზეთში – „Новое обозрение“ აქვეყნებდა წერილებს და მკაცრ პასუხს სცემდა მათ, ვისაც აჭარლები თურქებად ჰყავდა მოხსენიებული. თავისი აზრის დასამტკიცებლად ხშირად უცხოელ და რუს მოაზროვნეებს იმოწმებდა. ამ გაზეთში 1895 წელს დაბეჭდილ სტატიაში ის წერდა: „ქობულეთელები ყოველმხრივ ნამდვილი გურულებია და განსხვავდებიან მათგან მხოლოდ მაჰმადიანური რელიგიით, რომელიც ძალით მოახვიეს მათ თავზე თურქეთის ბატონობის დროს. ამიტომ იყო, რომ ამ ოლქს ყოველთვის უწოდებდნენ თურქეთის საქართველოს. ამ ფართო კუთხის ისეთი მკვლევარნი, როგორიცაა ზაგორსკი, ბაქრამე, ყაზბეგი და უსლარი ერთხმად ადასტურებენ, რომ მისი მცხოვრებნი წმინდა ქართული მოდგმისაა. უსლარი ყველაზე უფრო შორს მიდის და ადასტურებს, რომ შავი ზღვის სანაპიროები არა მარტო ტრაპიზონამდე, არამედ იმის იქითაც დასახლებულია მეგრული შტოს ქართველი ტომით რომელსაც ძველი დროიდანვე განუწყვეტლივ ზოლად ეჭირა შავი ზღვის მთელი სანაპირო აფხაზეთის საზღვრიდან სამსუნამდე. იმავე უსლარის ცნობით, – აგრძელებს გოგებაშვილი, – ეს ზოლი გაირღვა ჯერ კიდევ ისტორიის წინა დროში, მეორე ქართველი შტოს – გურულების მიერ, რომლებიც ისწრაფვოდნენ რა შავი ზღვისაკენ, სოლად შეიჭრნენ სამეგრელოს ტერიტორიის შუაგულში და გაყვეს ის ორ ნახევრად: ჩრდ. ნაწილად, რომელიც დასახლებული იყო იმავე მეგრელებით და სამხ. ნაწილად, სადაც მოსახლეობდნენ ლაზები. მეგრელები და ლაზები შეადგენენ ქართული მოდგმის ერთსა და იმავე შტოს და მიუხედავად ერთმანეთისაგან დიდი ხნის განცალკევებისა, არიან მახლობელი ძმები ენით, ზნე-ჩვეულებებითა და ყოფა-ცხოვრებით“.

ასეთი იყო გოგებაშვილის შეხედულება ე. წ. თურქეთის საქართველოზე, რასაც რუსი უსლარის მოსაზრებებით ამტკიცებდა და რუს მკითხველს აცნობდა. ის საყვედურობდა რუსული გაზეთის კორესპონდენტს იმის გამო, რომ რელიგიური რწმენისათვის, ამ შემთხვევაში მაჰმადიანობისათვის ის ნამდვილ ქართულ მოსახლეობას თურქებად მოიხსენიებდა, მცდარი მოსაზრებით აბნევდა საზოგადოებას და ამახინჯებდა საქართველოს ისტორიულ და გეოგრაფიულ სინამდვილეს [გოგებაშვილი II, 1990,141; „Новое обозрение“, 1895 ,3910].

პატრიოტიზმის გამოხატულება – შრომა, – ასე სწამდა დიდ პედაგოგსა და მოაზროვნეს. შრომა ბედნიერების საფუძველია. პატრიოტიზმის, სამშობლოს სიყვარულის აღზრდას მომავალ თაობებში ის შრომით აღზრდას უკავშირებდა. გოგებაშვილის რწმენით, ადამიანი შეიცნობა მხოლოდ შრომაში, რაც უფრო მხურვალეა მისი სიყვარული შრომისადმი, მით უფრო მდიდარია და მშვენიერი მისი ქვეყანა. დიდი ილიას მსგავსად, გოგებაშვილიც შრომას სამშობლოს გადარჩენისა და ამალების უცილობელ პირობად თვლიდა. „ქვეყანა ტაძარი კი არ არის, სადაც კაცი უნდა ღოცულობდეს, არამედ სახელოსნოა, სადაც უნდა ირჯებოდეს და მუშაობდეს“, – დიდი ილიას ეს სიტყვები ახალი თაობის კრედოდ უნდა ქცეულიყო და ამ იდეოლოგიას ემსახურებოდა ილიას მთელი გუნდი, რომლის ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი ი.გოგებაშვილი იყო.

პატრიოტიზმი პატარა ერებში უფრო ვლინდება, ვიდრე დიდ ერებში. ესაა გოგებაშვილის რწმენა და მისი ნაწერების კონცეფცია. ამ თვალსაზრისს ასე განმარტავდა გერონტი ქიქოძე 1917 წელს გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში: „ეს ალბათ იმით აიხსნება, – წერდა იგი, – რომ სიყვარულის საგანი ყოველთვის ახლობელი და ხელშესახებია. დიდი ქვეყნები კი ხშირად უსაზღვრო და თვალმიუწვდენელი ტერიტორიების სახეს იღებენ“ თითოეული მოქალაქის ჭირი და ლხინი ნაკლებ არის დაკავშირებული საერთო ჭირსა და ლხინთან. პატარა სამშობლოს მამულიშვილი არ იკარგება უსაზღვრო მასაში... ეროვნული საქმეები მის საკუთარ საქმეებშია გადახლართული. მტერის შემოსევა საფრთხეს უქადის მის სახლ-კარსა და ცოლ-შვილს. სამშობლო მას მეტს თხოვს და მეტს პირდება. ეს გარემოება უხვად ასაზრდოებს ადამიანურ თაოსნობას და შემოქმედებას [ქიქოძე, 1917, 4]. მამულიშვილობის გოგებაშვილისეული კონცეფცია რამდენიმე მიმართულებას მოიცავს:

1. სხვა ხალხებისადმი სიყვარულისა და პატივისცემის გრძნობა, სხვათა დამონებასა და დაჩაგვრაზე უარის თქმა;
2. მომავლისაკენ დაუოკებელი სწრაფვა, ახლისაკენ, პროგრესულისაკენ მიდრეკილება, ევროპაზე ორიენტაცია;
3. მამულიშვილური საქმიანობისადმი მთელი საზოგადოების მხურვალე მხარდაჭერა, მჭიდრო კავშირი ხალხთან.

§2. იაკობ გოგებაშვილი – ქართული ენის უფლებების დამცველი

ქართული ენა - უპირველესი ბურჯია ეროვნებისა. იაკობ გოგებაშვილი, დიდ ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, აქტიურად იბრძოდა ქართული ენის შელახული უფლებების დასაცავად. ყველაზე დიდი საფრთხე ქართველი ერისათვის სწორედ მშობლიური ენის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ის მხოლოდ შინაურ ენად იქცა: არც სკოლებში, არც დაწესებულებებში მისი ხმარება, ვალდებულებას რომ თავი დავანებოთ, მინიმალურადაც აღარ იყო საჭირო. ამ ვითარებაში ქართველმა მამულიშვილებმა: ილია ჭავჭავაძემ, იაკობ გოგებაშვილმა, დიმიტრი ყიფიანმა, ნიკო ნიკოლაძემ, ნიკო ცხვედაძემ და სხვებმა გადაწყვიტეს კერძო ძალისხმევით დაებრუნებინათ დაკარგული ფუნქცია იმ ენისათვის, რომელზეც ითარგმნა წმინდა წერილი, ენა, რომელზეც უამრავი შედეგრი შეიქმნა, ენა, რომლის შენარჩუნებაც ქართველი ერის გადარჩენას ნიშნავდა.

მშობლიური ენის მნიშვნელობას მიეძღვნა იაკობ გოგებაშვილის უკვდავი ნაშრომი – „ბურჯი ეროვნებისა“. ნაშრომი სათაურით – „ძირითადი უკუღმართობა“, ავტორმა პირველად იაკობ სვიმონისძის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა გაზეთ „ივერიაში“ 1890 წ [სვიმონიძე, 1890,12-20]. 1892 წ. ცალკე წიგნად დაიბეჭდა იმავე სახელწოდებით, ხოლო 1903 წელს გამოვიდა მეორე შევსებული გამოცემა ახალი სათაურით – „ბურჯი ეროვნებისა“.

ნაშრომში დამაჯერებლად დასაბუთებული დედაენის უმთავრესი ეროვნული ძალა და, როგორც თვითონ ავტორი წერდა ამ ნაშრომის შესახებ, იგი „ღაღადისია დედაენის უფლების დასაცველად და გასამეფებლად როგორც ოჯახში, ისე სახალხო სკოლაში“ [გოგებაშვილი, 1940, 409].

გოგებაშვილის აზრით, „ენა ცოცხალი ორგანიზმია, იგი თხოულობს მუდმივ ზრდას, განვითარებას. შეაჩერეთ მისი ზრდა და იგი დაჟანგებას იწყებს, უკან-უკან წავა, გაღატაკდება, დაჰკნება, დაიმარხება და სამარეში თან ჩაიტანს თავის შემოქმედ ერსაც. ჩააყენეთ იგი ნორმალურ მდგომარეობაში, შეჰქმენით მისი ზრდისათვის საჭირო პირობები, და იგი განვითარდება, აყვავდება, გამდიდრდება ლექსიკონით და ფორმებით, თავის ლიტერატურას ააღორძინებს, მეცნიერებას დაბადებს და ააყვავებს ნაციონალურ ნიადაგზე, და მოუშზადებს თავის შემქმნელ ერს ნათელსა და სანატრელ მომავალსა“.

სხვაგან დაბეჯითებით ამბობდა: „სიკვდილის გზას ადგია ყოველი ენა, რომელიც

გამეფებული არ არის ოჯახსა და სკოლაში“, ითხოვდა ამის გაკეთებას და ყველა ქართველისაგან ამ მოთხოვნის გათავისებას.

გოგებაშვილმა რუსულ ენაზე დაწერა სტატია „მშობლიურ ენაზე სწავლების საკითხები“, რომელიც „ტიფლისსკი ვესტნიკ“-ის რამდენიმე ნომერში [გოგებაშვილი, 1878, 31- 32, 60-61; გოგებაშვილი, 1955, 108-144].

გოგებაშვილის სტატიები ხელმოუწერელია და დაბეჭდილია, როგორც მოწინავეები. ამ წერილებში ავტორი ამტკიცებს მშობლიური ენის სწავლების აუცილებლობას. აქვე ამხელს ალექსანდრეს სახელობის სამასწავლებლო ინსტიტუტის დირექტორს, ზახაროვს, რომელიც ინსტიტუტთან არსებულ ორკლასიან სამოქალაქო სასწავლებლებში ქართველი მოსწავლეებისათვის მშობლიური ენის სწავლების საჭიროებას უარყოფდა. ცენზურამ ეს სტატია რამდენადმე შეკვეცილი დაბეჭდა.

იაკობ გოგებაშვილისათვის მშობლიური ენა იყო „ბურჯი ეროვნებისა“, ამიტომ მისი დაცვა თითოეული ქართველისათვის წმიდათაწმიდა მოვალეობად მიაჩნდა. დიდი პედაგოგი გულისტკივილით წერდა „ქართული ენის სისრულესა და მის დაუფასებლობაზე“. ქართული ენის სიმდიდრე და მრავალსახოვნება მან კავკასიის ბუნების ფლორისა და ფაუნის მრავალსახოვნებას შეადარა, უცხოელთა თვალსაზრისებიც მოიშველია საქართველოს ისტორიისა და ქართული ენის შესახებ: „საქართველოს ისტორია ისეთს დაუსრულებელ და ღრმა დრამას წარმოადგენს, რომ ასი შექსპირიც კი ვერ ამოლევსო“, „უთქვამს რუს სუვორინს, რაც, გოგებაშვილის აზრით, ფასდაუდებელი შეფასებაა, რადგან ამ სიტყვების ავტორი მეტად ძუნწი გახლდათ არარუსთა კეთილად შეფასებაში. სხვათა შეფასებებსაც იხსენიებს: „ქართველებმა თუმცა საეკლესიო სტილი ბიზანტიელებისგან გადმოიღეს, მაგრამ ისე გააუკეთეს, რომ ზოგს რამეში პირველი ადგილი დაიჭირეს მთელს საქრისტიანოში.“ ეს კატკოვის სიტყვებია. „ვეფხისტყაოსანი“ ნამდვილი ქართული ნაწარმოებია, თავისებური ნაციონალური ქმნილებაა და მისი მსგავსი არ მოიპოვება მთელს სპარსულ ლიტერატურაში“, ჯერ საჯარო ლექციაზე განაცხადა, შემდეგ კი ცალკე წიგნაკში დაბეჭდა განსვენებულმა გულაკმა, რომელმაც ზედმიწევნით იცოდა აღმოსავლეთის ლიტერატურა და მეტადრე სპარსული. „ვეფხისტყაოსანი“ - ეს ნაციონალური ქმნილება იპყრობს იმისთანა დიდებულს აზრებსა, რომელნიც ღირსნი არიან მოიფინნონ მთელს სამყაროშიო, - გამოთქვა თავის მაღალნიჭიერ სტატიაში,

რომელიც დაბეჭდილი იყო რამდენიმე წლის წინათ გაზეთ „კავკაზში“, ბარონ სუტნერმა, ფრიად განათლებულმა გერმანელმა და გამოჩენილმა მწერალმა ნემეცურს ლიტერატურაში“ [გოგებაშვილი, 1990, 40]. განიხილავს რა ამ შეხედულებებს, გოგებაშვილს მიაჩნია, რომ ქართული ენის ცოდნა ამ შეფასებებს კიდევ უფრო გააღრმავებდა, „ვეფხისტყაოსნის“ სიღრმესა და მისი ავტორის ოსტატობას კიდევ უფრო საცნაურს გახდიდა.

ქამოზაა საკუთარი ენის, ისტორიისა და კულტურის უპატივცემულობა. გოგებაშვილი საუბრობს ქართველთა გულგრილობაზე - ქამოზაზე. როგორც ბიბლიური ქამი დასცინოდა მამას (სიშიშვლის გამო), რომელიც იქნებ მართალიც იყო, რადგან მან სინამდვილეში ნანახის გამო დასცინა, მეორეც, სხვებთან კი არა, მხოლოდ შინაურებში, - საკუთარ ძმასთან გააკეთა ეს, ის არ მოქცეულა ისე, როგორც ზოგიერთი ვაი ქართველი, რომელიც საკუთარ ისტორიას დასცინის, რუსთაველს აკრიტიკებს, რუსულ ენაზე წერს და ქართულ ენას იწუნებს. ქამიც კი დადებითი მოვლენა იყო იმათთან შედარებით, რომლებიც დასცინიან ჩვენს ენას, ჩვენს ისტორიულ წარსულს, რომელიც ასე დიადი და შეუდარებელია, ჩვენი „ქამოზა“ კი ყოვლად გაუმართლებელია.

გოგებაშვილი იხსენებს უსლარსაც, რომელმაც ქართულ ანბანზე თქვა, უუსრუ-ლესი ანბანია მსოფლიო ანბანთა შორისო. „მაგრამ ვაფასებთ ჩვენ ამ დაუფასებელ საუნჯესა? გვესმის ჩვენ მისი უმაღლესი ღირსება და მნიშვნელობა? ქართული ენა ამჟამად ჰგავს მშვენიერ ფოლადის სახნისსა, რომელიც უგუნურს პატრონს კუნჭულში მიუგდია, იშვიათად ხმარობს და ჟანგს აჭმევინებს. ამიტომ ობიექტურად, თავისთავად მდიდარი და განვითარებული ქართული ენა სუბიექტურად, ჩვენს პირში არის ლატაკი და დღენაკლულს არსებას მოგაგონებთ.“ [გოგებაშვილი, 1990, 7].

არა მარტო სასწავლებლებშია აგდებული ქართული ენა, არამედ „იქაც კი, სადაც დედა ენა უნდა შეუცილებლად უფლობდეს და სუფევდეს, მას ეპყრობიან სწორედ ისე, როგორც ავგული დედინაცვალი ათვალწუნებულ თავის გერსა. ეს მომაკვდინებელი სენი ცოტ-ცოტათი ეპარება ქართულ სახლობრივ სფეროსაც და ისიც რომელსა? არა მარტო გადაბირებულს მოხელეთა ოჯახობასა და ზოგიერთთა გაფუქსავატებულს არისტოკრატებსა, არამედ თვით ჩვენ განათლებულ დასსაც კი გადასდებია. არა ერთს განათლებულ ქართველ სახლობას (ოჯახს) შეხვდები, სადაც მოზარდი თაობა ლაპარაკობს და ტიტინებს რომელსამე უცხო ენაზედ და ქართულისა კი ჭაჭანებაც არ ისმის.“

პუბლიცისტი აკონკრეტებს თავის ნათქვამს და აღნიშნავს, რომ ამგვარ ოჯახებში 60-იანი და 80-იანი წლების პატრიოტი ადამიანების ოჯახებიც კი ჩნდებიან ხოლმე. ალბათ ამგვარი მწვავე ემოცია გაუჩნდა გოგებაშვილს, როდესაც ნიკოლაძის მეთაური წერილი წაიკითხა „ობზორში“ – რუსული ენის უკეთესობაზე და ვეღარ დამალა მისი ავტორის მიმართ მრისხანება.

გოგებაშვილი ოჯახებში ახალგაზრდობის უცხო ენაზე საუბარს რომ ეხება და აკრიტიკებს, იქვე დასძენს, რომ ამის მიზეზი ზოგჯერ ქართველების უცხოელებზე ქორწინებაა, მაგრამ ამან ხელი არ უნდა შეუწყოს მშობლიური ენის დაკარგვა-გაუქმებასო. ამ მდგომარეობის გამოსწორების საშუალებად ხედავს ეროვნული სკოლების დაარსებას, რასაც მთელი საზოგადოება უნდა შედგომოდა. დიდ პედაგოგს დამნაშავეებად გამოჰყავდა ის მშობლები, რომლებიც არ ებრძოდნენ შვილების დამორებას დედა-ენასთან, არ ცდილობდნენ სამშობლოსთან მათი კავშირის შენარჩუნების შესაძლებლობას მშობლიური ენის საშუალებით.

გოგებაშვილს მოჰქონდა ევროპის პატარა და დაპყრობილი ქვეყნების მაგალითები. მისი აზრით, ბევრი პატარა ერი, დიდ სახელმწიფოთა შემადგენლობაში მოქცეული, ცდილობდა თავისი წარსულის საჯაროდ გამოტანას, პოპულარიზაციას, ამ ერებს სურდათ ეჩვენებინათ, რომ ისინი არავისზე ნაკლებნი არ იყვნენ, ამ ყველაფერს საფუძვლად მამულის სიყვარული ედო, მისი მიზანი კი იყო: „დაცვა თავისი ერის სიცოცხლისა, ამ ღვთის უდიდესი ქმნილებისა ქვეყნიერებაზედ“.

დიდ პედაგოგს მიაჩნდა, რომ ამას ქართველები არ აკეთებდნენ, წარსულის ყველა ღირსებას ან მაღავდნენ, ან მხარს უზამდნენ იმ გარეშე მტრებს, რომლებიც ამბობდნენ: „რამდენიმე ათასი წელიწადი ქართველებს გქონიათ საკუთარი ისტორიული ცხოვრება და სახელმწიფო, ხანდახან ძლიერიც და იოტისოდენაც კი კულტურისათვის, თქვენივე სიტყვით, არა გაგიკეთებიათ-რაო. ეს უტყუარი საბუთია იმისა, რომ თქვენი ეროვნება უძლურია, უნიჭოა, ფუქსავატია და სრულიად ღირსი არ არის დაცვისა და სიცოცხლისო; თქვენ თუ მასალად გამოდგებით სხვა ერისათვის, თორემ საკუთარისა და თავისებური ცხოვრებისათვის თქვენთვის ბუნებას არ მოუნიჭებია არც ძალა და არც შნო“. გოგებაშვილი ამ სიტყვების ავტორ სომეხ პუბლიცისტს გულისხმობდა. სომხური პრესა და მისი ავტორები ქართველებს XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში

ხშირად გესლავდნენ მსგავსი აზრებით. დიდ მამულიშვილს გული იმიტომ სტკიოდა, რომ ამგვარი ქართველთმომძულენი საქართველოშიც, ეთნიკური ქართველებიც იყვნენ. აკრიტიკებდა კონსტანტინე მუხრანბატონს, ნიკო მარს, მათ დამოკიდებულებას ქართული ენისადმი, ლიტერატურული კლასიკისადმი. ამგვარ მოღალატეებს ის ქამებს უწოდებდა და ამბობდა: როდესაც ჩვენი ქამები ასე გვექცევიან, უცხოელი ავტორები გვეხმარებიან საკუთარი ისტორიის და ენის შეფასებაშიო: მოჰქონდა უცხოელ ორიენტალისტთა თვალსაზრისი ურარტუს ხალხის ნათესაობაზე ქართველთა წინაპრებთან, რუსი ავტორების: – სუვორინის, კონდაკოვისა და უსლარის დადებითი შეფასებები ქართული ენისა და კულტურის შესახებ, უორდროპის თვალსაზრისი „ვეფხისტყაოსანზე“ და სხვ.

ენის კავშირი ერის სულთან და ხორცთან. დედა-ენას, გოგებაშვილის აზრით, ღრმა კავშირი აქვს არა მარტო ადამიანის, არამედ მთელი ერის სულთან და ხორცთან, მის ისტორიასთან. დედა-ენის უარყოფას ახალგაზრდა თაობის სწავლა-აღზრდაში მოსდევს ადამიანთა ყოველმხრივ დაქვეითება, საზოგადოების დაკნინება. „დედა-ენა“ არის ძვირფასი საღარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის ჭკუა-გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნაფიქრისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარისა და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელი ერის სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულ ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერის ღონით და მხნეობით. ამიტომ, როდესაც რომელიმე მშობელი თავის შვილს დედა-ენას ამორებს და უცხო ენას ასწავლის... ის ხელიდან ართმევს თავის შვილს ერთადერთს ძლიერს ღონისძიებას გონების სწორი გახსნისათვის... მისი ბუნების შესაბამის იარაღსა, რომლის ხმარება და გამოყენება ბავშვს ძლიერ ეადვილება და ძალად აჩეჩებს ხელში იმისთანა შეუსაბამო იარაღს, რომლის მოხმარების შეთვისება ძლიერ ძნელია და რომელიც არასდროს არ გაუწევს ბუნებითი იარაღის სამსახურს“ [გოგებაშვილი, 1990, 10].

მშობლიური ენის ყოვლისშემძლეობის, მისი გამოხატვის უნარისა და სრულყოფილების დასადასტურებლად გოგებაშვილს არაერთი მაგალითი მოჰქონდა. ის არ უარყოფდა უცხო ენების ცოდნის დადებით მხარეს, ახალგაზრდებს უნდა ესწავლათ სხვა ენებიც, მაგრამ ამას საფუძვლად ქართული ენის კარგი ცოდნა უნდა დადებოდა. მწერალსა და პედაგოგს ამის დასადასტურებლად მოჰქონდა ქართული გამოთქმები,

რომელსაც ქართველი ბავშვი სხვა ენაში ვერ ნახავდა, მხოლოდ მშობლიურ ენაში იპოვიდა, რადგან მასთან ჰქონდა გრძნობიერი კავშირი.

ვინც მშობლიურ ენას კარგავს, გონებრივად და ზნეობრივად ეცემა. გოგებაშვილის აზრით, დედა ენის გაცვლა უცხო ენაზე მაშინაც კი ადაბლებს ადამიანის გონებას და უსუსტებს ზნეობრივ ძალას, როდესაც იგი თავის სამშობლო ქვეყანას ტოვებს, უცხო ბუნებისა და ცხოვრების წესის გავლენის ქვეშ ექცევა. ამის დასადასტურებლად ერთმანეთს ადარებს თურქეთში (შავშეთში) მცხოვრებ ქართველებსა და აჭარლებს. მართალია, ორივენი მუსულმანები არიან, მაგრამ ერთნი როგორ დაჩიავებულან მეორეს კი - (აჭარლებს) რა დონეზე შეუნარჩუნებიათ ეროვნული სიამაყე, ტრადიციები და მეობა. გოგებაშვილი ასახელებს ასევე რუსეთში გადასახლებულ იმ ქართველებს, რომლებმაც დაკარგეს მშობლიური ენა და თვითმყოფადობა. მისი აზრით, ეს ქართველები გამოუსადეგარნი იყვნენ ორივე ქვეყნისათვის. “ახლანდელი რუსეთის ქართველები, - წერდა გოგებაშვილი, - იმ გადახვეწილთა ჩამომავალნი, ყოვლად გამოუსადეგარნი არიან საქართველოსთვისაც და რუსეთისთვისაც. პირველისთვის იმიტომ, რომ ისინი დაბადებიდანვე მოკლებულნი არიან დედა-ენის, მშობლიური ბუნებისა და ცხოვრების გამაცხოველებელ ზეგავლენას, მეორესთვის იმიტომ, რომ ჩამომავლობითი აგებულება, სისხლისა და ნერვების თვისება აქამდის ეწინააღმდეგება მათს ახალ ენას, ახალს მდგომარეობას და ცხოვრებას. იგინი მოგაგონებენ უბრალო კახურს ვაზსა, თავის სამშობლოდან ჩრდილოეთს გადარგულს, რომელიც, მოკლებული თავის შესაბამის ნიადაგს, ღონიერი და გემრიელი ღვინის მაგიერ აძლევს პატრონს მჟავე და წყალწყალა სასმელსა“ [გოგებაშვილი, 1990, 17-18].

ორი, ან სამი ენის ერთდროულად სწავლება „ორმაგი ან სამმაგი უკუღმართობაა“. რამდენიმე ენის ერთად სწავლებას გოგებაშვილი ყოველმხრივ გამორიცხავდა. მაშინდელ საზოგადოებაში ქართველი არისტოკრატიული ოჯახები ამას ხშირად ცდილობდნენ. გოგებაშვილი აფრთხილებდა მათ, რომ ასეთ შემთხვევაში ბავშვი ღატაკ რუსულს, ფრანგულს, ან სხვა ენას აითვისებს და გახდება ღატაკი მეტყველებისა და აზროვნების პატრონი. ასეთი ადამიანები შემოქმედებითი ნიჭის პატრონები ვერ გახდებიან. გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ არათუ რამდენიმე ენის სწავლება, არამედ მაშინაც კი, თუ მშობლები სხვა ენაზე ესაუბრებიან შვილებს, საზიანოა მოზარდებისათვის.

„ამ მშობლების აზრით, - წერდა იგი - მათნი შვილნი ექვსი-შვიდი წლის განმავლობაში ისწავლიან ორ ენას და წინ გაუსწრებენ იმ ვაჟებსა და ქალებს, რომელთაც მარტო დედა ენაზე ელაპარაკებია. მაგრამ რა ძლიერ სტყუვდებიან!.. შთაბეჭდილებანი უცხო ენისასუსტებენ და ჰშლიან დედა ენის შთაბეჭდილებათა. ბავშვს ხან ერთი ენა ავიწყდება, ხან მეორე. დედა ენას მეშვიდე წელში ბავშვი ისე ხმარობს, როგორც ნამდვილი ქართველი ბავშვი მეოთხე წელში. ენის შეთვისების შეყენებას მიუცილებლად მოსდევს აზრისა და გრძნობის შეფერხება და ამიტომ, ამგვარად აღზრდილნი ბავშვნი უკან რჩებიან როგორც მეტყველებაში, ასევე აზროვნებაში“. ის ეთანხმება ცნობილ ჩეხ პედაგოგს იანამოს კომენსკის და მიაჩნია, რომ ბავშვმა ჯერ დედა ენა უნდა ისწავლოს, შემდეგ კი - უცხო ენა.

განსაკუთრებულია ადგილი, რომელიც ევროპულ ენებს შორის ქართულ ენას უჭირავს. გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ ევროპულ ენათა შორის ქართული ყველაზე ძველი და მოწესრიგებული ენაა. კიდევ რომ არ იდგეს რომელიმე ენა იმ სიმაღლეზე, რა სიმაღლეს სხვა ენებს აქვთ, მაშინაც კი მისი გაცვლა მავნებელია. მით უმეტეს, ასეთი რამ მიუღებელია სრულყოფილი ლექსიკონისა და გრამატიკული ფორმების მქონე ქართული ენისათვის. გოგებაშვილის აზრით, ქართული ენა იმდენად განსხვავდება ევროპული ენებისაგან, რომ ყველა სხვა ენა, რომელიც დედაენის ადგილს დაიჭერს ქართველი ბავშვის გონებაში, დაბადებს დიდს წინააღმდეგობას მის მეტყველებასა და ქმედებას შორის, ისევე, როგორც უხეში ტანსაცმელი უშლის ხელს ადამიანს მოძრაობაში.

ამ მდგომარეობის მკაფიოდ საჩვენებლად გოგებაშვილს სხვა მაგალითიც მოაქვს: მიწა რომ მოხნან არა ღრმად, სახნისით, არამედ მოჩიქნონ მისი ზედაპირი კავით და დათესონ: მოსავალი მოვა, მაგრამ მცირე და მდარე. „დიაღ, მარტოოდენ დედა ენას შეუძლიან გაუწიოს ბავშვის ბუნებას დალოცვილი გუთნის სამსახური, მხოლოდ მას ძალუმს ღრმად შესძრას იგი, მოხნას, შეავარჯიშოს და ავარჯიშოს ძირფესვიანად. ხოლო, ვინც დედა ენის ნაცვლად ხმარობს უცხო ენასა, ამ სუსტ ამჩიქნავ კავს, იგი აუცილებლად აღზრდის თავის შვილებში ზედაპირობას აზრისას, ფუქსავატობას მსჯელობისას, ქარაფშუტობას გრძნობისას და სისუსტეს ხასიათისას“. ამგვარად აღზრდილი ბავშვი ვერასდროს დატკბება ნამდვილი პოეზიით, მშობლიური ჰანგებით, ვერასდროს განიცდის ჟრუანტელმომგვრელად მამულიშვილთა თავდადებას.

ენა და შემოქმედებითი ნიჭი. არც ერთ უცხო ენას არ შეუძლია ავარჯიშოს ალღო

ენისა. ესაა ნიჭი, რომელიც ადამიანს ეძლევა შინაგანი ბუნებიდან. როგორც ხმა გამოდის საკრავიდან, ასევე დედაენაზე მეტყველება ბავშვში დაბადებიდანვე ისახება. უცხო ენა ამ ალლოს ვერ აძლევს, ვერ აყალიბებს ადამიანის მეტყველებას, რადგან ბავშვი უცხო ენას მხოლოდ მეხსიერებით სწავლობს, არ ამუშავებს შემოქმედებით ძალას. ამის მაგალითად გოგებაშვილი ასახელებდა მწერლებს, რომლებიც უცხო ენაზე წერდნენ და მათ არასდროს შეუქმნიათ სტილი და მდიდრული ენა.

„ეხლა წარმოიდგინეთ, რომ უცხო ენაზე უბნობს და დედა ენა დავიწყებია არა კერძო პირსა, არამედ მთელ ხალხსა. რას ემგვანება იგი? არსებათა ხროვას, რომლებიც მხოლოდ ნახევრობით არიან მეტყველნი და სრულ ადამიანებად არ ჩაითვლებიან, რა ბედი მოელის ამისთანა ნახევარა ხალხს? დაქვეითება, გაღატაკება, დაცემა, აღმოფხვრა, გაქრობა...“ [გოგებაშვილი, 1990, 23].

შემოქმედებითი ძალა მონაწილეობს დედა ენის შეთვისებაში, უცხო ენის სწავლის დროს კი უქმად არის. გოგებაშვილს მოაქვს ბელინსკის მაგალითი, რომელმაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე, თუმცა ბევრს ეცადა, სხვა ენა ვერ ისწავლა, მაგრამ მისი რუსული იყო მდიდარი და მას რუსული ენის სიღრმისეულად განცდის მხრივ ბადალი არ ჰყავდა. მშობლებს რომ დაეძალეებინათ უცხო ენების სწავლა, გოგებაშვილის აზრით, ბელინსკი ვეღარ გამოვიდოდა ისე დიდი მწერალი, როგორიც იყო და რუსეთს ერთი დიდი ადამიანი დააკლდებოდა.

მეორე მაგალითად პოეტ პლემჩეევს ასახელებდა. მას მშობლებმა ბავშვობიდანვე ფრანგული ენა ასწავლეს და მშობლიურ ენას ჩამოაშორეს. თუმცა, ბუნებრივი პოეტური ნიჭით იყო დაჯილდოებული, უცხო ენაზე ვერაფერი საგულისხმო ვერ შექმნა, მშობლიური ენა გვიან ისწავლა და ლექსებსაც ამ ენაზე წერდა. ფრანგულად, რომელიც რუსულზე კარგად იცოდა, სტრიქონიც კი არ დაუწერია. ამის მიზეზად გოგებაშვილი თვლიდა იმას, რომ პოეზიას გრძნობა და ემოცია ჭირდება, რასაც ადამიანი მხოლოდ მშობლიურ ენაზე გადმოსცემს. დიდი ნიჭის მქონე პლემჩეევს ეს ნიჭი დაუჩაგრა, შეუმცირა იმან, რომ მის ცხოვრებაში დედაენის ადგილი უცხო ენამ დაიჭირა, - იმეორებს პროფესორ პოტებნიას თვალსაზრისს პლემჩეევზე, თვლის, რომ ამგვარი რამ ქართველ პოეტსაც შეუძლის ხელს დაწეროს რამე საინტერესო, რუსულ ენაზე დაწერილი ნაწარმოებები კი უფერულ კალმოსნად აქცევს მასო.

ქართულ ენასთან ერთად, მისი დაუფლების შემდეგ, აუცილებელია რუსული და ევროპული ენების შესწავლა. განათლებული ადამიანისათვის გოგებაშვილი აუცილებლობად თვლიდა უცხო ენების შესწავლას. ეს უნდა მომხდარიყო მხოლოდ ქართული ენის კარგად შესწავლის შემდეგ. აღსაზრდელს ის ადარებდა ჩვილს, ჯერ დედის რძით რომ უნდა გამოიკვებოს, შემდეგ კი სხვა საკვები მიეცეს. დედა ენაში მომაგრების შემდეგ, ახალგაზრდამ ჯერ რუსულის სწავლა უნდა დაიწყო, როგორც სახელმწიფო ენისა, შემდეგ ევროპული ენების.

გოგებაშვილი თვლიდა, რომ ევროპული ენების გარეშე შეუძლებელია იმ მდიდარი ლიტერატურასა და კულტურასთან ზიარება, რაც ამ ენებზე შექმნილა. „მხოლოდ მტერს შეუძლია ურჩიოს ქართველებს: შეაქციეთ ზურგი უცხო ენებს და დარჩით მარტო დედ-ენის ამარაო. ეს იქნება მეორე უკიდურესი უკუღმართობა, არანაკლებად მავნებელი პრველი უკუღმართობისა. მისი მიუცილებელი შედეგი იქნებოდა: სიღარიბე ქართული აზრისა, სიღატაკე ქართული მეცნიერებისა, სივიწროვე გონების ჰორიზონტისა, შეჩერება პროგრესისა, წარმატებისა, დამყარება უძავის ცხოვრებისა“.

გოგებაშვილის ეს აზროვნება იმდენად პროგრესულია და თანამედროვე, რომ მისი გათვალისწინების გარეშე წარმოდგენილია დღევანდელი საქართველოს საგანმანათლებლო პოლიტიკა, სწავლა-აღზრდის პრობლემის ჯეროვან დონეზე დაყენება. თანადროულია მისი ეს რჩევა-მოწოდებაც: „ისწავლეთ რაც შეიძლება ღრმად და ზედმიწევნით ევროპული ენები და სვით ევროპული მეცნიერება ხარბად და გაუმადლრად. მაგრამ ამასთან, არასდროს არ უნდა დაივიწყოთ, რომ ყოველი ევროპიელი ჯერ საფუძვლიანად ითვისებს თავის მშობლიურ ენას და მხოლოდ მასუკან შეუდგება ხოლმე უცხო ენების ცოდნის შეძენას“ [გოგებაშვილი, 1990, 27].

იაკობ გოგებაშვილი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა რუსული ენის შესწავლას. ქართული ენის შემდეგ, მას უნდა დაეჭირა საპატიო ადგილი ყველა ქართველის ცხოვრებაში, რადგან ის სახელმწიფო ენა იყო, ამასთანავე ენა, რომელიც დიდი კულტურის მატარებელი იყო. აი, კონკრეტულად როგორ აფასებდა რუსულ ენას დიდი ქართველი განმანათლებელი და საზოგადო მოღვაწე: „რაც შეეხება კერძოდ რუსულ ენასა, ჩვენთვის, ქართველებისათვის, მას მრავალგვარი მნიშვნელობა აქვს. იგი არის, პირველად, სახელმწიფო ენა, სავალდებულო ყველა ქვეშევრდომი ხალხისათვის. მეორედ, იგი

კულტურული ენაა, რომლის დახმარებით ვითვისებთ ევროპულ განათლებას და რომელსაც მიუციებლად მოელის მნიშვნელობა ერთის მსოფლიო ენისა; მესამედ, ეგ არის ენა ხალხისა, რომლის ბედთან ისტორიამ და ხალხის სურვილმა შეაერთა ბედი საქართველოსი, ამიტომ რუსული ენა უნდა მიუცილებლად მისდევდეს ქართულ ენას როგორც სკოლაში, ისე სახლობაში და ქართველნი უნდა ვცდილობდეთ სრულად შევითვისოთ ეს ენა და ლიტერატურა“ [გოგებაშვილი, 1990,27].

გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ რუსული ენის შესწავლა შვიდი წლიდან, სკოლაში სწავლის მეორე წლიდან უნდა დაწყებულიყო. ევროპული ენების სწავლის დაწყებისათვის მოზარდის მეთორმეტე წელს ასახელებდა, როდესაც ყმაწვილი სრულად იქნებოდა დაუფლებული რუსულ ენას.

„ვინც საქმეს სჯის გონებითა და სინდისით და ვისაც სამშობლოს სიკეთე და ბედნიერება სათამაშო ბურთად არ მიაჩნია და ჰეროსტრატელის სახელის მოპოვება უმთავრეს თავის მიზნად არა აქვს დასახული, იგი ყოველთვის იტყვის: რათა ტაატიტ არ იაროს საქართველოს ეროვნობის ეტლმა, ან არ გაჩერდეს ერთს ადგილას, საჭიროა მასში შევავსოთ ძირში ქართული ენა და ყვერად მოვუბათ რუსული ენა და სხვა ენები. მაშინ და მხოლოდ მაშინ, ეტლი ჩვენის ეროვნებისა ჯეროვანის სისწრაფით ივლის ცხოვრების გზაზე და მიაღწევს სამშვიდობო სადგურს“ [გოგებაშვილი, 1990,28].

დედა ენაზე უარი – ქვეყნის ჩამორჩენისა და განადგურების საწინდარია: მაგალითები მსოფლიოსა და საქართველოს ისტორიიდან. გოგებაშვილი ხშირად იმეორებდა რუსი პედაგოგის – კონსტანტინე უშინსკის სიტყვებს: „წაართვით ხალხს ყველაფერი და ყველაფრის დაბრუნებას შეიძლება, მაგრამ თუ ენა წაართვით, ის თავის დღეში ვეღარ შექმნის მას. ახალ სამშობლოს კიდევ შექმნის ხალხი, მაგრამ ენას კი ვეღარ. მოკვდა ხალხის ენა და მოკვდა ხალხიც. და თუ კაცს აძრწუნებს ერთი ადამიანის მოკვლა, რომელსაც უამისოდაც დიდი დღე არა აქვს, რა უნდა ვიგრძნოთ მაშინ, როდესაც ვუპირებთ მოკვლას მრავალსაუკუნე გამოვლილს და ისტორიულ პირს – ხალხს, ამ დიდებულს ღვთის ქმნილებას“...

ადამიანი, რომელიც ზურგს აქცევს მშობლიურ ენას და ტრადიციებს, გოგებაშვილის აზრით, არა მარტო თავს იღუპავს, არამედ სხვებსაც აზარალებს. მას მოჰქონდა უნგრელების და უელსელების მაგალითი: პირველმა ზურგი აქცია უნგრულ ენას და მას

გერმანული ამჯობინა, მეორემ კი ინგლისური არჩია მშობლიურ უელსურს. უელსელები ისე ჩამოარჩინა ამ ფაქტმა, რომ პარლამენტში გაგზავნილი აქაური დეპუტატები ყველაზე რეტროგრადები, ობსკურანტები, ძველი წესების დამცველნი იყვნენ. უელსი მიხვდა შეცდომას, დაიწყო მშობლიურ ენაზე სკოლების გამართვა, დაიბადა განათლება, აღორძინდა ლიტერატურა და კულტურა. ასეთივე კონტექსტში მოჰქონდა შოტლანდი-ისა და ბრეტონის მაგალითები.

გოგებაშვილი ითვალისწინებდა მსოფლიოს კულტურულ გამოცდილებას, ირჩევდა პროგრესულ მიმართულებას და ცდილობდა მისი გაანალიზებით შეექმნა ქართული საგანმანათლებლო სისტემა. რუსულად გამოცემულ წიგნში - «Как улучшить Кавказскую народную школу»- ის დაწვრილებით განიხილავდა ევროპულ მაგალითებს და ასკვნიდა, რომ დედაენის მნიშვნელობა განუსაზღვრელი იყო ყველა ქვეყნის განათლებისა და, ზოგადად, ეროვნულობის აღორძინებისათვის.

აქვე დიდი ქართველი პედაგოგი აკრიტიკებდა ქართველ ქალთა მისწრაფებას უცხო ენაზე განათლების მიღებისადმი, რის გამოც ისინი თითქმის გაუნათლებელნი რჩებოდნენ, აკრიტიკებდა ქართველ თავადიშვილთა ოჯახებს რუსული და უცხო ენების გადაჭარბებული სიყვარულის და ქართული ენისადმი გულგრილი დამოკიდებულების გამო. გამოწკლისებად მიიჩნევდა ისეთი ცნობილი ადამიანების ერთგულებას ქართულისადმი, როგორებიც იყვნენ: დიმიტრი ყიფიანი, გრიგოლ ორბელიანი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, გიორგი ერისთავი, ივანე მაჩაბელი, ნიკო დადიანი და სხვები, რომლებმაც ქართული ენის საუკეთესო ცოდნას დააშენეს უცხო ენების შესწავლა, რის გამოც, ქართული ენა მათი მეტყველებიდან თუ ნაწერებიდან ყოველთვის ძალუმად ფეთქდა.

არ შეიძლება ლოცვის ენა და საღვთო სჯულის სწავლების ენა მშობლიური არ იყოს. ამ მხრივ, გამოწკლისები მხოლოდ ქართველები იყვნენ. გოგებაშვილი დიდ უსამართლობად თვლიდა იმას, რომ ქართველებს არ ჰქონდათ საღვთო სჯულის ქართულად შესწავლის უფლება. „კავკასიის სკოლებში, - წერდა იგი, - საღვთო სჯულს ასწავლიან დედაენაზე გერმანელებს, პოლონელებს და საერთოდ, ეროვნულ უმცირესობათა ყველა მოწაფეს და ასწავლიან იმავე ტომის მასწავლებლები. ერთადერთ სამწუხარო გამოწკლისს შეადგენენ ქართველები, რომელთაც აიძულებენ საღვთო სჯული ისწავლონ რუსულ ენაზე, რუსებთან ერთად, რაც მეტისმეტად ცუდ გავლენას

მოახდენს მათს რელიგიურ აღზრდაზე“[გოგებაშვილი,1952,49]. იხსენებდა ადრეულ წლებს, როდესაც ყველგან ქართველი სასულიერო პირები ასწავლიდნენ, „ახლა კი საღვთო სჯულის მასწავლებლის თითქმის ყველა ადგილიდან ქართველები განდევნილია რუსების მიერ და ქართველ მოსწავლეებს არასდროს არ ესმით არც ერთი ლოცვა მშობლიურ ენაზე“[გოგებაშვილი,1952,60].

ამ მოვლენის მიზეზად ის თვლიდა ხელისუფლების არასწორ პოლიტიკას, როდესაც პოლონეთის 1863წ. აჯანყების შემდეგ გამკაცრდა ენობრივი პოლიტიკა და ყველა არარუსი აიძულეს რუსულ ენაზე ესწავლათ, მაგრამ შემდეგ აღუდგინეს ეს უფლებები ყველას, ქართველებს გარდა. ამ მდგომარეობას გოგებაშვილი აპროტესტებდა და მდგომარეობის გამოსწორებას ითხოვდა რუსი განათლების სისტემის მოხელეებიდან.

დიდი ერების დამოკიდებულება მცირე ერთა ენებისა და უფლებებისადმი წინათ და ახლა. ამ საკითხს როდესაც ეხებოდა, სხვადასხვა პუბლიკაციასა და სიტყვაში, გოგებაშვილი ახასიათებდა პრობლემას ისტორიულ ჭრილში, ამბობდა, რომ უწინ ევროპაში დევნიდნენ დაპყრობილი ხალხების ენებსა და კულტურებს. ამით, სურდათ ამ ერთა გადაგვარება. მაგრამ გოგებაშვილი იწონებდა იმ რეალობას, რაც XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან შეიქმნა, და ეს უწინდელი პოლიტიკა შეიცვალა. ამის მაგალითად ასახელებდა ინგლისის პარლამენტის დამოკიდებულებას ირლანდიის, უელსისა და შოტლანდიის, ავსტრია-უნგრეთში მადიარებისა და სლავიანების მიმართ. ამის მიზეზად ის მართლ დიდი ქვეყნების პოლიტიკის ლიბერალობას კი არა, დაპყრობილი ხალხების მიზანსწრაფვას მიიჩნევდა. მისი აზრით, ისინი (პატარა, დაპყრობილი ერები) ითხოვდნენ არა მართლ დედაენის, კულტურის, ისტორიული ტრადიციების აღდგენას, თვითმმართველობის შემოღებას, „პოლიტიკურ განცალკევებულობას“, არამედ ერთიან დიდ სახელმწიფოში პოლიტიკურ ავტონომიას. ეს კი, გოგებაშვილს პატარა ქვეყნების განვითარების და აღორძინების საუკეთესო გზად მიაჩნდა. ამიტომ აყენებდა მსოფლიო გამოცდილების საუკეთესო მცოდნე და გამზიარებული დიდი მამულიშვილი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოდან საქართველოს ავტონომიის საკითხს რუსეთის ფედერაციულ სახელმწიფოში. ეს მაშინდელ ვითარებაში გამირობასაც უდრიდა და, ამასთანავე, იყო ქართველი ერის, მისი სახელმწიფოებრივი ტრადიციების გადარჩენის ერთადერთი გარანტი.

„რომელიმე ერის, ან ენის გაქრობა ასახიჩრებს თვით კაცობრიობას“. გოგებაშვილის ეროვნული კონცეფციით, ადამიანს მუდმივი კავშირი უნდა ჰქონდეს დედა ენასა და სამშობლოსთან, სრულფასოვნებას მხოლოდ ამით მოიპოვებს. ათასგვარ ხატოვან შედარებასა და თეორიულ დასაბუთებას მიმართავს მოძღვარი თავისი აზრების განსამტკიცებლად და მკითხველისაგან მათ შესამეცნებლად. აი, ერთი ამგვარი ხატოვანი წარმოსახვის ნიმუში: „ადამიანი, მოკლებული დედა ენის ცოდნას და მკვიდრს სულიერ კავშირს თავის სამშობლოსთან და ერთან, მიემსგავსება საბრალო ობოლს, საწყალს სტუმარს, რომელსაც არ გააჩნია თავისი საკუთარი სახლი ამ ქვეყანაზედ. იგი მოგაგონებთ ხიდან მოჭრილს ტოტსა, რომელიც, დღეს თუ ხვალ, უთუოდ გახმება. იგი შეიძლება ამყნონ სხვა ხეზედ, მაგრამ ჯეროვანს სისრულეს იგი ვერასდროს ეღირსება და ვერასდროს ვერ შეედრება ხეს, რომელსაც ფესვები ღრმად აქვს გადგმული თავის შესაფერ ნიადაგში და რომელიც ამის გამო სავსეა ღონით და სიცოცხლით“ [გოგებაშვილი, 1990,43]. ეროვნულ ნიადაგზე მყარად დგომის პოზიციას ადარებს ბერძნული მითის გმირის, ანთეოზის - მდგომარეობას. გმირთაგმირ ჰერაკლეს მრავალჯერ შეებრძოლა ანთეოზი, რამდენჯერაც დასცემდა ჰერაკლე, იმდენი წამოდგებოდა. ბოლოს, ვერაფერი რომ ვერ მოუხერხა, ჰერაკლემ გაუგო მოწინააღმდეგეს გმირობის საიდუმლო: ის ძალას დედამიწისგან იღებდა, და ეს საიდუმლო გამოიყენა მის დასამარცხებლად. აიყვანა იგი ჰაერში და გააჩერა, ანთეოზს ძალა წაერთვა და ჰერაკლეს მსხვერპლი გახდა. – „ანთეოზით ძლიერია მთელი ერი საზოგადოდ და ყოველი ერი კერძოდ, ვიდრე იგი მტკიცედ სდგას ეროვნულს ნიადაგზედ, ხოლო მასავით სუსტდება და იღუპება, როდესაც იგი შორდება ამ ნიადაგს და სწყვეტს მასთან განმაცხოველებელს კავშირსა“ [იქვე,1990,44].

გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ ქართული ოჯახები მეტი მოწიწებით უნდა მოქცეოდნენ მშობლიურ ენას, ისე, როგორც ამას ევროპის პატარა ქვეყნების ოჯახები აკეთებდნენ: ესწავლებინათ იგი შვილებისთვის და ოჯახში სხვა ენაზე, გარდა მშობლიურისა, არ ესაუბრათ. ამაში მკითხველის დასარწმუნებლად მოჰქონდა იანამოს კომენსკის სიტყვები: „მშობელი, რომელიც მოინდომებს თავის შვილებს ასწავლოს უცხო ენა, ვიდრე ისინი განმტკიცდებოდნენ დედა ენის ცოდნაში, იქმს იმისთანა საოცარს სისულელეს, როგორსაც ჩაიდენდა ადამიანი, რომელიც ჯერ ფეხაუდგმელს ბაღს ცხენზე ჯდომას დააწყებინებდა“ [გოგებაშვილი,1990,44].

ქართული ენის ბედისადმი დიდი პედაგოგის დამოკიდებულებას კიდევ უფრო ამძაფრებდა უშინსკის სიტყვები: „გაჰქრა ენა ერისა? გაჰქრა თვითონ ერიცა, და თუ ადამიანის სული ძრწუნდება ერთი კაცის მოკვლის გამო, მაშ, რაღა უნდა იგრძნოს მან, როცა გაუქმებას უპირებენ ათასი წლის ისტორიულ სიცოცხლეს ერისას...“ [იქვე, 1990,44].

ერის გაქრობა, გოგებაშვილის აზრით, მარტო მის კერძო უბედურებას კი არ წარმოადგენს, არამედ კაცობრიობის უბედურებასაც, რადგან მრავალფეროვანი სამყარო თავისი კულტურული სიმდიდრით არის კაცობრიობის სიმდიდრე, სისრულე, სიჯანსაღე. სამყარო მაშინ იქნება სრული, როდესაც ყველა ხალხი იღებს მონაწილეობას მის არსებობაში: „შეწყდა რომელიმე ერის ხმა? გადარიბდა კაცობრიობის ხოროს ჰარმონია, შესუსტდა მსოფლიო ღაღადისი, დანაკლულდა ზღვა თავისებურებისა, მოაკლდა ერთი თავისებური ლალი კაცობრიობის კულტურის დიდებულს საღაროსა“ [იქვე, 1990,45].

ქართული ენის საკითხი საქართველოს ერთიანობის საკითხია, რადგან მტერს მისი იარაღად გამოყენება უნდა საქართველოს დასაშლელად. ამას კარგად მიხვდნენ ქართველი პატრიოტები XIX საუკუნის პოლიტიკური რეაქციის ხანაში და ყველაფერი გააკეთეს მის დასაცავად. საკითხი კვლავ ამოტივტივდა XX საუკუნის დასაწყისში. გოგებაშვილმა მაშინაც საკადრისი პასუხი გასცა ამ იდეის ავტორებსა და შემსრულებლებს. ქართული ენა უნდა წართმეოდან საქართველოს ჭეშმარიტ შვილებს - სვანებსა და სამეგრელოს ქართველობას. გოგებაშვილი ამ ფაქტს ეხმაურებოდა წერილით - ბოროტი წადილი სამეგრელოს შესახებ“, რომელიც 1902 წელს „ივერიის“ 186-ე ნომერში გამოქვეყნდა მეთაურ წერილად, სათაურით - „ტფილისი, 3 სექტემბერს (ენა და კილო)“, მეორედ კი - ვალერიან გუნიას „საქართველოს კალენდარში“ [1903 წ., გვ. 368-374]. ავტორი კიდევ ერთხელ ილაშქრებდა იმათ წინააღმდეგ, ვინც ცდილობდა ერთიანი საქართველოს დაქუცმაცებას, მისი ეროვნული სხეულიდან სხვადასხვა კილო-კავზე მოსაუბრე ეთნოგრაფიული ნაწილების ჩამოცილებას. არც აზერბაიჯანს, რომელსაც აქვს კილოკავები, არც სომხურს, რომელიც აგრეთვე რამდენიმე კილო-კავს მოიცავს, არ შეხება რუსული სასკოლო-საგანმანათლებლო ხელისუფლება. მათ სცადეს საქართველოში ცალკე გამოეყოთ მეგრელები და სვანები. გოგებაშვილის აზრით, ეს საქართველოს ტერიტორიულ დაშლას გამოიწვევდა, ამ რეგიონების ჩამოშორებას ერთიანი სამშობლოს სხეულიდან. აღმოსავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი, ამგვარი პოლიტიკის გამო,

მიიტაცეს მეზობლებმა. „ჩვენმა სამშობლომ დაჰკარგა თითქმის მესამედი თავისი ტერიტორიისა, მიწა-წყლისა. აღმოსავლეთ საქართველო საკმაოდ შე-სუსტდა. მაგრამ დასავლეთ საქართველო, თავისი ერთიანობით, სრული ქართველობით ღონიერი იყო, და ბოლო ხანს მისი გამჭრიახი, უნარიანი, მოხერხებული და მხნე ერი გა-ძლიერების გზას დაადგა. სრული იმედი იყო, რომ გაძლიერებულნი იმერნი გაჭირ-ვებულს ამერებს მოეშველებოდნენ, ზურგს მისცემდნენ და შეერთებულის ძალით დაუბრუნებდნენ ძვირფას დანაკარგსა, როგორც თვითონ იბრუნებდნენ წინა საუკუნე-ებში თავისას ამერების შემწყობით. მაგრამ ეშმაკს როდი ეძინა. იმან მოიწადინა თვით იმერთა სამშობლოც დაენაწილებინა, დაექუცმაცებინა, მოეწყვიტა შავი ზღვის ნაპირე-ბიდან, დაეუძღურებინა. სახსარიც მალე იპოვნეს: სამეგრელოსა და სვანეთის მოწყვეტა, მოშორება საერთო წიაღიდან, საერთო სამშობლოდან“ [გოგებაშვილი, 1990, 359].

რა ადგილი უნდა ეჭიროს იმპერიაში ეროვნულ უმცირესობათა ენებს? გოგებაშვილი ამ საკითხს აქტუალურ პრობლემად განიხილავდა და კავკასიის სკოლების ნაკლად მიიჩნევდა ეროვნულ უმცირესობათა ენების განდევნას სასწავლებლებიდან. რუსეთის იმპერიაში ეროვნულ უმცირესობად ჩათვლილ ქართულ და სომხურ ენებს ის უძველეს და მდიდარ ენებად მიიჩნევდა და ითხოვდა მათთვის სათანადო ადგილის მიკუთვნებას.

მაგალითად მოჰქონდა ყაზანის სკოლები, სადაც, რუსულ ენასთან ერთად, საპა-ტიო ადგილი ეჭირა თათრული ენის სწავლებას და ამ მგრძნობიარე თემას ემხრობოდნენ ისეთი დიდი მოხელეები, როგორებიც იყვნენ გრაფი დ. ა. ტოლსტოი და კ. პ. პობე-დონოსცევი. „როგორი ეჭვით უნდა იყოს შეპყრობილი ადამიანი, - წერდა იგი, - რომ ასევე სასარგებლოდ არ თვლიდეს კავკასიის სახალხო სკოლებში, მაგალითად, ისეთი ენების ხმარებას, როგორიც ქართული და სომხურია? ეს ენები ხომ ჩვენი წელთაღ-რიცხვის IV საუკუნიდან არიან ქრისტიანული საწყისების, ჯანსაღი სახელმწიფო კონსერვატიზმის მატარებელნი, და ამ ენების ლიტერატურაში ჩვიდმეტი საუკუნის მან-ძილზე რუსეთის მიმართ მტრული განწყობილების გამომხატველ ვერც ერთ წინადა-დებას ვერ შეხვდებით. პირიქით, როგორც ქართველი, ისე სომეხი ხალხის ლიტერატურა უძველესი დროიდან დაწყებული, სავსეა ისეთი ფურცლებით, რომლებშიც მთელი იმედი და სასოება მიპყრობილია რუსეთზე, როგორც ისეთ ქრისტიანულ სახელმწიფო-

ზე, რომელიც თვით განგებით იყო მოწოდებული გამანადგურებელი მაჰმადიანური ფანატიზმისაგან ეხსნა ორივე ერი“[გოგებაშვილი, 1990,451].

რა არის, საჭირო დედაენის დასაცავად და ასაყვავებლად. გოგებაშვილმა ჩამოაყალიბა სპეციალური პროგრამა მშობლიური ენის დასაცავად და მის შემდგომ გასამრავალფეროვნებლად. ეს პროგრამა, მისი ნაწერების მიხედვით, ამგვარად შეიძლება გავიაზროთ:

1. დედაენის დაცვა ოჯახში, საოჯახო ენად მშობლიური ენის ხმარება, შვიდ წლამდე ასაკის ყმაწვილების აღზრდა ქართულ ენაზე;
2. მშობლიურ ენაში ვარჯიში და სწავლა მშობლებმა შვილებს 3-4 წლის ასაკიდან უნდა დაუწყონ: შეათვისებინონ ყრმებს ხალხური ლექსები და ზღაპრები, დასმული კითხვებით ავარჯიშონ სურათების აღწერაში, უამბონ ცხოველებისა და ფრინველების სამეფოზე, რაც ყმაწვილებს აინტერესებთ და რეალურ ცოდნასაც მიიღებენ;
3. ბავშვმა კითხვა უნდა დაიწყოს 6 წლის ასაკიდან, მოძრავი ასოებით. წერას იწყებს კითხვის სწავლიდან ერთი წლის შემდეგ, - 7 წლის ასაკში;
4. რვა წლიდან წერა-კითხვა თანაბრად მიმდინარეობს;
5. სამი წლის განმავლობაში ქართველი ბავშვი კარგად გაიმართება წერა-კითხვაში, ქართულ მეტყველებაში და შეიძენს ელემენტარულ ცოდნას, ასე მომზადებული ყმაწვილი მე-9 წელში შედის რომელიმე სასწავლებელში;
6. ვინაიდან დედაენას სკოლებში ან სულ არ ასწავლიდნენ, ანდა მცირე საათები ჰქონდა დათმობილი, მშობლებს ყოველდღიურად ერთი საათი მაინც უნდა ემეცადინებინათ შვილები მშობლიურ ენაში, შეედგინათ მათთვის საოჯახო ბიბლიოთეკა, გამოეწერათ ქართული ჟურნალ-გაზეთები და ყოველდღიური კითხვა ყმაწვილების მოთხოვნილებად ექციათ;
7. გოგებაშვილი დიდ როლს ანიჭებდა სახალხო სკოლას, სადაც მშობლიურ ენაზე უნდა შესწავლილიყო ყველა საგანი, სახელმწიფო ენა კი ცალკე საგნად შეტანილიყო, დედაენა უნდა ყოფილიყო სავალდებულო საგანი, ყოველწლიურად, ყველა საფეხურზე მას უნდა დათმობოდა კვირაში, სულ ცოტა, ექვსი გაკვეთილი მაინც;

8. სასკოლო სახელმძღვანელოები უნდა შემდგარიყო ქართულ ენაზე, ან უცხო ენებიდან თარგმნილიყო. ეს ეხებოდა მსოფლიო ისტორიის, მათემატიკის, ბიოლოგიის და სხვა საგნებს;
9. გარდა იმისა, რომ ყველა ოჯახს ექნებოდა ბიბლიოთეკა, გამოიწერდა ქართულ პრესას, ასევე დაიცავდა ერთ უცხოურ წესს: ოჯახებს მოიპატიჟებდა არა სადილზე, ან უბრალოდ, ჩაის სასმელად, არამედ ახალი წიგნების გასაცნობად, მასზე აზრების გამოსათქმელად. ამგვარი საქციელი გაააქტიურებდა მათში მამულის სიყვარულს, გამოაფხიზლებდა და წარმოქმნიდა ადამიანებში უნარს - დაეცვათ სამშობლოს ინტერესები.

§3. ქართული ეკლესია და მართლმადიდებლური სარწმუნოება ეროვნული

იდენტობისა და სახელმწიფოებრივი იდეის გადარჩენის მძლავრი იარაღი

იაკობ გოგებაშვილისთვის ეროვნების ერთ-ერთი მძლავრი ბურჯი იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, ქრისტიანული სარწმუნოება. ნაშრომში – „ქართული მიმართულება“- იგი ვრცლად მსჯელობდა ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის დანიშნულებაზე, მის როლსა და იმ პრობლემებზე, რომელიც იდგა საქართველოს ეკლესიის წინაშე. იმ დროისათვის ამას სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა.

აი, რას წერდა ის საქართველოს ეკლესიისა და სარწმუნოების თაობაზე, რა მისიას აკისრებდა მას ქართველი ერის წინაშე: „ერთ-ერთი მთავარი ბურჯი ერის წარმატებისა არის ეკლესია. წინათ ჩვენი ეკლესია სასიქადულოდ აღასრულებდა თავის მაღალ დანიშნულებას. მან ჩვენს ერში დანერგა ძლიერი სარწმუნოებრივი გრძნობა, მოჰვინა ველნი და მთანი მდიდარი ტაძრებით და მონასტრებითა, შეჰქმნა სასულიერო ლიტერატურა, შეაერთა ქართველებში ერთად მაცხოვრის და მამულის მხურვალე სიყვარული და თვით კავკასიონის მთებიც კი გახადა ასპარეზად სახარების ძლევამოსილის ქადაგებისა. თუ საქართველომ მთელის თხუთმეტის საუკუნის განმავლობაში გაუძლო აუარებელს და მძლავრს მტრებს და კავკასიაში დიდი ადგილი დააჭერინა მართლმადიდებელს ქრისტიანობას, ამისათვის უაღრესად უნდა ვუმაღლოდეთ ქართულს ეკლესიასა. ახლა რაღასა ვხედავთ? მონასტრები და ეკლესიები დაცარიელდნენ და დღითი-დღე უფრო ცარიელდებიან, სახარების ქადაგება იშვიათად ისმის და

ისიც ისეთი ენით, ისე უგულოდ, რომ ხალხზე არავითარი გავლენა არა აქვს. სარწმუნო-
ებრივი გრძნობა ჩამქრალია, ზნეობა დაეცა, წარმართულნი, პირუტყვულნი მიდრეკილუ-
ბანი უფრო და უფრო იღვიძებენ და ძლიერდებიან. კარგად მოგეხსენებათ, რომ ეკლესია
და სკოლა არის სათავე ხალხის ზნეობისა, ეთიკისა, ხოლო თვითონ ეთიკა, სპეტაკი ზნე,
სადირკველია ხალხის არსებობისა, სიმტკიცისა, კეთილდღეობისა, წარმატებისა. ზნედა-
ცემული ხალხი მაშინაც კი წააგებს ბრძოლას არსებობისათვის, როდესაც იგი ცოდნას არ
არის მოკლებული“ [გოგებაშვილი, 1954, 251]. იმპერატორების დროის რომი ბევრით
სჯობდა ცოდნით ძველს რომსა, მაგრამ ზნეობით ჩამორჩებოდა, ამან დასცა მისი
დიდება. ჩვენც ეს მოგველის, თუ სკოლა და ეკლესია არ ჩადგებიან თავის კალაპოტში,
თავის მაღალ დანიშნულებას არ შეასრულებენო.

გოგებაშვილს სწამდა, რომ ეკლესია კვლავ შეასრულებდა თავის ამ „მაღალ
დანიშნულებას უმწიკვლო და განათლებული სამღვდელოების ხელში“. იგი გამოყოფდა
ქართველი ერის დამსახურებას კავკასიელი ერების გაქრისტიანებასა და გაერთიანებაში,
საქართველოს ეკლესიის დიდ ეროვნულ მისიას ქართველი ხალხის იდენტობის შენარ-
ჩუნებისა და სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებაში.

„ეკლესიის სულსა და გულს შეადგენს სამღვდელოება, - წერდა იგი, - ჩვენში იგი
უკიდურესად დაქვეითებულია და ბევრად დაბლა სდგას თვით რუსეთის სამღვდე-
ლოებაზედაც როგორ და რა გზით უნდა ამაღლდეს იგი? ამისათვის, უპირველეს
ყოვლისა, საჭიროა, რომ მან სასულიერო სასწავლებლებსა და სემინარიებში მიიღოს
უფრო შესაბამისი მომზადება და იმდენადვე შეითვისოს ქართული ენა, ქართული
ლიტერატურა, სასულიერო თუ საერო ქართული ისტორია, რამდენადაც რუსეთის
სასულიერო ახალგაზრდობა ითვისებს რუსულ ენას ლიტერატურას და ისტორიას. ამის
გარდა, მიუცილებლად საჭიროა, რომ საღვთისმეტყველო საგნები მაინც ისწავლებოდეს
როგორც დაბალ, ისე მაღალ კლასებში ქართულ ენაზე, რათა მომავალმა მწყემსებმა
ღრმად შეითვისონ როგორც შინაარსი, ისე ენა ღვთისმეტყველებისა, ისე ენა, რომელზე-
დაც იგინი მოვალენი არიან სამწყსოს უქადაგონ მაღალი სწავლა სახარებისა“
[გოგებაშვილი, 1954, 252].

იაკობ გოგებაშვილი სარწმუნოების შესუსტებას საქართველოში რუსული ენის
დამკვიდრებას მიაწერდა, განსაკუთრებით, საღვთო სჯულის რუსულ ენაზე სწავლებას:

„უმაგალითოა ასეთი დაბრიყვება ქართველებისა, - წერდა იგი, - რუსეთის იმპერიაში ასობით ცხოვრობენ სხვადასხვა ერები, სხვადასხვა სარწმუნოების მალღარებელნი. და რომელს ენაზე სწავლობენ ისინი საღმრთო სჯულსა? მხოლოდ დედა ენაზე, ყველანი დედა ენაზე“ [გოგებაშვილი,1954,252].

ამ მხრივ ქართველობა შეადგენდა გამონაკლისს, რაც გოგებაშვილს რწმენის შესუსტების საფუძვლად მიაჩნდა: „სარწმუნოება გულის სფეროა, ხოლო გულზე მოქმედებს მარტო დედა ენა, ყოველი უცხო ენა აქ, როგორც ენა მეხსიერებისა, უძლურია. როგორც პოეტობა არ შეიძლება უცხო ენაზე, ისე სარწმუნოებრივი გრძნობა. მეორედ, როცა სხვა ერების შვილები თავის დედა ენას სწავლობენ საღმრთო სჯულის გაკვეთილებზეც, ქართველნი ბავშვები სრულიად მოკლებულნი არიან ამ სიკეთესა; მესამედ, სხვა ერების შვილებს მოძღვრებად ჰყავთ ღვიძლი შვილები თავისი ერისა, ნამდვილი მამანი, ჩვენი მოსწავლე ახალგაზრდობა კი უცხო მამინაცვლების ხელშია და მოკლებულია მშობლიურს გავლენას“ [გოგებაშვილი,1954,251].

„მიუცილებლად საჭიროა, რომ ქართველობამ ეს დაბრიყვება და უკიდურესი უსამართლობა თავიდან აიცილოს და მთავრობასთან დაჟინებით იშუამდგომლოს, რომ საღმრთო სჯულის სწავლება ქართველი ყმაწვილებისათვის აწარმოვოს მათ დედა-ენაზე“ [გოგებაშვილი,1954,252].

გოგებაშვილი უფრო შორსაც მიდიოდა, ქართული ეკლესიის სათავეში რუსი ეგზარქოსების ნაცვლად ქართველი სასულიერო მოღვაწის დაყენების საკითხს სვამდა [იქვე,1954,252], რაც, ცხადია, იმ დროისათვის გმირობის ტოლფასი გაბედულება იყო.

„საეკლესიო კათედრა სრულიად გაუქმებულია, წერდა იგი, - ქადაგება მოსპობილია, მჭერმეტყველება მთლად დამშრალია, სოფლები დიდი ხანია ნატრულნი შეიქნენ ქადაგებისა, ქალაქებშიაც მთელი წლები გადის და კათედრაზე მრევლი მქადაგებელს ვერ დაინახავს, და თუ დაინახავს და გაიგონებს, ისიც მთავრობისგან შეკვეთილს და ხელად შეხანხლილს ქადაგებასა, რომლისკენაც საზოგადოების ყურადღებას ვერ იზიდავს არც დამახინჯებული ენა, არც მშრალი, უგულო შინაარსი“ [იქვე].

მისი აზრით, სინოდის მმართველობაში ქართული ეკლესიის გადასვლამ გამოიღო უამრავი მავნე ნაყოფი: აღარ გამოდიოდა სასულიერო ლიტერატურა, აღარ ისმოდა ნამდვილი ქადაგებანი, მხოლოდ ის ქადაგებები იბეჭდება ალექსანდრე ეპისკოპოსის

მეოხებითა და საფასით, რაც სინოდამდელ პერიოდში უქადაგნიათ ქართველ მღვდელთმსახურებსო [გოგებაშვილი 1881, 109].

პოლიტიკური რეაქციის, უმკაცრესი ცენზურის პირობებში გოგებაშვილი უკომპრომისო ბრძოლას ეწეოდა რუსული ხელისუფლების სასულიერო-საეკლესიო პოლიტიკის წინააღმდეგ საქართველოში და წერდა: „ჩვენი ხალხის თვალწინ სრულდება მხოლოდ უსულო წესები ეკლესიისა, ქრისტიანობის სულს კი, სახარების გამნაცხოველებელს შინაარსსა, გადაფარებული აქვს ბნელი ზეწარი. რა შედეგი მოაქვს ამას? ხალხი ქრისტიანობას ივიწყებს და ძველებურის წარმართობისაკენ იქცევა. სახელით, გარეგნობით, იგი ახლაც ქრისტიანთა კრებას წარმოადგენს, მაგრამ საქმით, შინაარსით წარმართთა ხროვას მოგაგონებთ. რაც ჩვენს ხალხს აუარებელმა უსჯულო მტერმა ათასი წლის განმავლობაში ვერ წაართვა, ის ხელიდან გამოეცალა მას ოთხმოცი წლის განმავლობაში და ისიც როდის? როდესაც ხალხი ფქრობდა, რომ მყუდრო ნავთსადგურს შევეფარე, ერთმორწმუნე ხალხს მივეკედლე და ყოველს ჩემს სასულიერო და საერო საუნჯეს მტკიცე საცავი ვუშოვნო“ [გოგებაშვილი, 1955, 266].

საქმე იქამდე მივიდა საქართველოს სასულიერო სასწავლებლებში, რომ ქართული ენის მასწავლებლებს სტაჟშიაც აღარ ეთვლებოდათ ნამსახური წლები, პენსია არ ენიშნებოდათ. რუსი ეგზარქოსები მარცვავდნენ ქართულ ეკლესია-მონასტრებს, ანადგურებდნენ უძველეს საეკლესიო დოკუმენტებს, თიშავდნენ ქართველ ერს, რისი დამადასტურებელიც იყო აფხაზეთის გამოყოფა ცალკე ეპარქიად 1885 წ. ასეთი წვლილი შეიტანა რუსულმა სინოდმა ქართველებისა და აფხაზების გათიშვა-დაპირისპირებაში.

გოგებაშვილი აკრიტიკებდა სინოდის საეკლესიო პოლიტიკას საქართველოში და აღნიშნავდა, რომ ამან შეამცირა სარწმუნოებრივი გრძნობები საქართველოს მოსახლეობაში, შეირყა ხალხის სულიერი კავშირი დედაეკლესიასთან, რასაც ერის სულიერი და ზნეობრივი დაშლა მოჰყვა.

გოგებაშვილი აკრიტიკებდა ქართველ სამღვდელოებასაც, მათ დაბალ განათლებას, მაგრამ პატივს მიაგებდა ღირს წმინდა მამებს, განსაკუთრებული მოწიწება კი მას თანამედროვეთა შორის სახელგანთქმული იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისადმი ჰქონდა. ისევე, როგორც გაბრიელ ქიქოძე, იაკობ გოგებაშვილი სარწმუნოებისა და მეცნიერულ დონეზე დაყენებული განათლების მტკიცე კავშირში ხედავდა ერის მომავალს.

ასახელებდა ისააკ ნიუტონს იმის მაგალითად, თუ როგორ შეიძლება იყოს ნამდვილი მორწმუნე, ნამდვილი მეცნიერიც [გოგებაშვილი, 1955, 44].

გაბრიელის დიდი ავტორიტეტი არ ასვენებდათ რუს მოხელეებს. გოგებაშვილი დაწვრილებით განიხილავდა ევსევის დამოკიდებულებას ქართველი სასულიერო მამისადმი. თავდაპირველად ეგზარქოსს კეთილი დამოკიდებულება ჰქონდა ქართველი ერისადმი, 60-იანი წლებიდან შეეცვალა ეს გრძნობა, რადგან დაინახა მამა გაბრიელის გამორჩეულობა არა მარტო ქართველ ხალხში, არამედ ევროპაშიც სახლგანთქმულობა. მამა გაბრიელმა თავისი ქადაგებანი გადაუგზავნა გოგებაშვილს გამოსაცემად, ამისთვის ცენზურისა და უმაღლესი სასულიერო პირის ნებართვა იყო საჭირო, როდესაც გოგებაშვილმა ეს ხელნაწერი გაატანა ერთ-ერთ თანამშრომელს, ეგზარქოსმა არ მოაწერა ხელი, და ღვარძლიანად თქვა: კიდევ მეტად უნდა თავის განდიდება და ცენზურაშიც თავად გაატაროსო. ცენზურამ დასტური მისცა, რის შემდეგაც ქადაგებანი დაიბეჭდა, შემდეგ იგი ინგლისურად ითარგმნა, ლონდონში გამოვიდა და იქაური საზოგადოების დიდი მოწონებაც დაიმსახურა. მამა გაბრიელის ქადაგებებს აფასებდნენ რუსეთშიც, რაც არ მოსწონდათ საქართველოში მოღვაწე ეგზარქოსებს, მათ შორის ევსევს, რაზეც გოგებაშვილი წერდა: „ეპისკოპოს გაბრიელისადმი ეგზარქოსის მტრობის მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ პირველი ყოველმხრივ განათლებასთან ერთად დიდი მცოდნე იყო ღვთისმეტყველებისა და ეწეოდა მკაცრ, უმწიკვლო ცხოვრებას, რის გამოც მთელი საზოგადოების თვალში პირველ სასულიერო პირად იყო მიჩნეული“...[გოგებაშვილი, 1955, 361]. რა თქმა უნდა, ეს არ მოეწონებოდა რუს ეგზარქოსს, რასაც ემატებოდა მამა გაბრიელის საერთაშორისო ავტორიტეტი.

გოგებაშვილი აკრიტიკებდა ასევე ეგზარქოს პავლეს, რომლის პოლიტიკა მთლიანად ანტიქართული და მიუღებელი იყო ქართველი პატრიოტისათვის. წერილში - «Голос из Грузии», რომელიც გაზეთ „რუს“- ში უნდა დაბეჭდილიყო, მაგრამ არ დაიბეჭდა წერილის მკაცრი კრიტიკული პათოსის გამო, გოგებაშვილი აკრიტიკებს პავლეს დანიშვნას ეგზარქოსად. წერილი დაწერილია ფსევდონიმით - კ. ვ., არც თარიღი უზის, მაგრამ ის 1883 ან 1884 წელს უნდა იყოს დაწერილი, რადგან პავლეს ეგზარქოსად მოსვლაზეა მასში საუბარი. მასში მოტანილია ეგზარქოსის მტრული მოქმედების ბევრი ფაქტი. გოგებაშვილი წერს, რომ ქართული ელესიის ნაძალადევად გარუსებამ გამოიწვია

ქართველთა განდევნა არა მარტო მრავალი საეკლესიო თანამდებობიდან, არამედ ისეთი ჩვეულებრივი მოხელის ადგილებიდანაც კი, როგორიც იყო სასულიერო სასწავლებელთა ზედამხედველობა. ეგზარქოსმა პავლემ ყველა ქართველი ზედამხედველი გაათავისუფლა დაკავებული ადგილებიდან და მათ ნაცვლად რუსები დანიშნა. მან ერთმანეთს გადაკიდა სასწავლებლების თანამშრომლები, გააღრმავა ინტრიგები, გაახშირა დაბეზვებები. ხელქვეითების კონტროლმა უფროსებზე ქრონიკული უწყესობა გამოიწვია სასულიერო სასწავლებლებში. გოგებაშვილი აქებდა ეგზარქოს იოანიკეს და მას ადარებდა პავლეს დამოკიდებულებას სასულიერო პირებთან. მისი აზრით, სასწავლებლის ზედამხედველები მიზანმიმართულად იყვნენ დათხოვილნი თბილისის, თელავისა და სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებლებიდან. ეს ადამიანები ნიჭიერი, საქმიანი და მაღალზნეობრივი პიროვნებები იყვნენ, რაც დაადასტურა ისეთი გამოჩენილი რუსი პედაგოგის ინსპექციამ, როგორიც იყო მიროპოლსკი. მან ეგზარქოს პავლეს მოსვლამდე შეამოწმა საქართველოს სასულიერო უწყების სასწავლებლები და მაღალი შეფასება მისცა ქართველ ზედამხედველებს. გოგებაშვილი წერს, რომ თუ ეს ადამიანები უნდა შეეცვალათ, მაშინ ეს უნდა მომხდარიყო ისევ ქართველების ჩანაცვლებით და არა რუსებისო. გოგებაშვილს მაგალითად მოაქვს ასევე დეკანოზ პავლიაშვილის გარდაცვალება და ქართულ საკრებულოში მის ნაცვლად, ეგზარქოსის მიერ რუსი სასულიერო პირის დანიშვნის მცდელობა.

გოგებაშვილი მოხერხებულად ამტკიცებდა, რომ რუსეთის ამგვარი საეკლესიო-სარწმუნოებრივი პოლიტიკა გამოიწვევდა ქართველი ხალხის რწმენის შერყევას, მართლმადიდებლობის შესუსტებას საქართველოში, ეს კი გაწყვეტდა ურთიერთობის ძაფებს რუს და ქართველ ერებს შორის, რომლებიც ერთად ამ ძაფების გამო არიანო [გოგებაშვილი, 1955, 423].

გოგებაშვილი ითხოვდა მთლიანად საეკლესიო პოლიტიკის შეცვლას და წერდა: „უწმინდესი სინოდის მიერ დანიშვნა ეგზარქოსის პოსტზე მისი მაღალყოვლად-უსამღვდელოესი პავლესი, რომლის მიმართულებას ალბათ, ისიც კარგად იცნობდა, აშკარად ადასტურებს, რომ, სამწუხაროდ, მას არა აქვს განზრახვა უარი თქვას საქართველოს ეკლესიის მართვის დამღუპველ სისტემაზე. ამ შემთხვევაშიც აღელვებული ქართული სზოგადოების დამშვიდების მიზნით, უწმინდესი სინოდი უსათუოდ

დაკმაყოფილდება რაიმე პატარა პოლიტიკით, როგრიცაა ახლანდელი აუტანელი ეგზარქოსის გაწვევა, ან ქართული ენის გაკვეთილების გადიდება, მაგრამ იმ ბოროტების თავიდან ასაცილებლად, რომელიც ერთნაირად მავნებელია როგორც საქართველოსთვის, ისე რუსეთისათვის, საჭიროა გადამწყვეტი ზომის მიღება, რომელიც მთლიანად შეცვლიდა საქართველოს ეკლესიის მართვის სისტემას, გააუქმებდა იმ აშკარა ანომალიას, რომლის მიხედვით მსოფლიოს ექვს მართლმადიდებელ ქრისტიანულ საეკლესიო საკრებულოს მიერ სანქციონირებული ქართული ეკლესიის ავტონომიური მართვა შეიცვალა უწმინდესი სინოდის უბრალო კანცელარიული განკარგულებით“ [იქვე, 1955,423]. ამიტომ, გოგებაშვილის რწმენით, ქართველი ხალხი იმედს ამყარებდა არა უწმინდეს სინოდზე, არამედ უზენაეს ხელისუფლებაზე. მისი ეს რწმენა, სამწუხაროდ, იყო არარეალური, რადგან სინოდი საერო ხელისუფლების დანამატი იყო და მის ნებას ასრულებდა.

მისაბამ მაგალითად გოგებაშვილი ასახელებდა დეკანოზ დავით ღამბაშიძეს, რომელმაც არ შეასრულა რუსი მოხელის ბრძანება სოფელ ყვირილაში საღმრთო სჯულის რუსულ ენაზე სწავლების შესახებ, რის გამოც სამსახურიდან დაითხოვეს და სხვა მიიწვიეს. „რა მოხდებოდა, - წერდა გოგებაშვილი, - თუ მამა დავითის უნარი გამოეჩინა მის მაგივრად მოწვეულ მღვდელსაც, და ამ ორთა მაგალითისათვის ყველა ქართველ მღვდელს მიებაძნა და უარი ეთქვათ საღმრთო სჯულის სწავლებაზე მუნჯური ენით? მოხდებოდა ისა, რომ ახლა მთელ საქართველოში გამეფებული იქნებოდა ქართულ ენაზე სწავლება საღმრთო სჯულისა ყველა სკოლაში და ეს ცვლილება აი, რაგვარს სიკეთეს შესძლვნიდა ჩვენს სამშობლოს“ [გოგებაშვილი,1954,421].

დიდი პედაგოგი ჩამოთვლიდა იმ სიკეთეებს, რაც საეკლესიო ცხოვრებაში ამ ფაქტს მოჰყვებოდა: განვითარდებოდა სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი ყოფის საუკეთესო საფუძველი, რომლის გარეშე ხალხი ზნეობრივად ადვილად დაეცემა; სასულიერო სასწავლებლებში მშობლიური ენის დამკვიდრებას მოჰყვებოდა სახელმძღვანელოებისა და სასულიერო ლიტერატურის გამოცემა, საღმრთო სჯულის კათედრების დაარსება, ქართველ მომღვათა ეკონომიკური მოღონიერება, ქვეყნის მორალურ-პოლიტიკური ატმოსფეროს გაუმჯობესება, ქართველების გამოსვლა „დაბალი ღობის მდგომარეობიდან“, სხვა ერებისადმი მისი გათანასწორება [გოგებაშვილი, 1955,422]. ამ შემთხვევაში,

იაკობის რწმენით, ენისათვის ბრძოლა იქცეოდა ხალხის გაერთიანება-შეკავშირების, ზნეობრივი ამაღლების სტიმულად, საეკლესიო და საერო მოღვაწეთა ერთობლივი მოქმედების ფაქტორად, რაც წაადგებოდა ქვეყანას, მის სამომავლო ინტერესებს.

სამღვდელოება ყველაზე ახლოა ერთან, შემჭიდროებულია მის სულთან და ხორცთან, ამიტომ უნდა იცოდეს ამ ხალხის წარსული და აწმყო, მისი ენა და ლიტერატურა, ესმოდეს მისი სიხარული და ტკივილი, რის გამოც უფრო ახლოს მივა მასთან. მაგრამ საშინელი შედეგი დგება მაშინ, თუკი სამღვდელო პირნი არ არიან ამგვარად განწყობილნი: „თუ მასში აღმოუფხვრიათ თავისი ერის პატივისცემა, გადაბირების გზაზე დაუყენებიათ, დაუმახინჯებიათ და ყოველი სულიერი კავშირი მოუსპიათ მის და ერს შუა, მაშინ თქვენს მტერსაც აშოროს ის ვნება, ის ზარალი და ის გარყვნილება, რომელსაც იგი შესძღვნის თავის სამწყსოსა“ [ტოტოჩავა, 2000,180].

გოგებაშვილი წუხდა, რომ ქართული სამღვდელოება არ ცდილობდა საკუთარი სკოლების გახსნას, სადაც ეროვნულ ინტერესებს მოემსახურებოდა, სამღვდელოებაში ძალიან ცოტა იყო უმაღლესი სასულიერო განათლებით, არ არსებობდა ერთი სასულიერო ჟურნალიც კი (დავით დამბაშიძის ჟურნალი „მწყემსი“ ამ დროს ჯერ არ არსებობდა), რომელიც ეროვნულ ინტერესთა ირგვლივ გააერთიანებდა ქართველ სამღვდელოებას, გაუადვილებდა მათ პრობლემების დაძლევას. იძლეოდა წინადადებას, ყოველწლიურად, საეკლესიო ხარჯებით 4 ახალგაზრდა მაინც გაემავათ საქართველოდან რუსეთში სასულიერო აკადემიაში სასწავლებლად, მოეწყოთ არჩევნები საეკლესიო თანამდებობების დასაკავებლად.

გოგებაშვილმა ბევრი რამ გააკეთა ამ ნაკლოვანებათა პრაქტიკულად აღმოსაფხვრელად, როგორც ზემოთ ვთქვით, გამოსცა ეპისკოპოს გაბრიელის ქადაგებანი, შეადგინა „სადმრთო ისტორია“, თუმცა მისი გამოცემა ვერ მოასწრო. წიგნის გამოცემა მხოლოდ XX საუკუნის 90-იან წლებში მოხერხდა. ის არის აგრეთვე ავტორი „სასულიერო სწავლანისა“ (სწავლება წმინდა სამებაზე, ანგელოზებზე და უფლის ათ მცნებაზე).

დიდად მნიშვნელოვანია იაკობ გოგებაშვილის ნაშრომები: „ქართველთა მოქცევა ქრისტიანობაზე“ და „წმინდა ნინო - ჩვენი განმანათლებელი“. იგი იყო არა მარტო თეორეტიკოსი, არამედ პრაქტიკოსი მასწავლებელიც - სასულიერო სასწავლებლის პედაგოგი და ზედამხედველი.

§4. ეროვნული სკოლა, – „ერთი ოთხთაგანი მამულის ბურჯთაგან“

ცოდნა და განათლება იმდენად საჭიროა ერისათვის, როგორც ჰაერი სიცოცხლისათვის, – ეს გოგებაშვილის რწმენა იყო და ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ ეს ჰაერი ერის ცოცხალ ორგანიზმს არ მოკლებოდა.

განათლება – სწორი გზა აღთქმის ქვეყნისაკენ. ეროვნულ სკოლას, გოგებაშვილი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ეროვნული იდენტობის, ერის თავისთავადობის შენარჩუნებაში. „მთავარი ძალა, – წერდა იგი, – რომელიც გამარჯვებას ანიჭებს ერს საარსებო ბრძოლაში, არის ცოდნა, განათლება. ყოველი ერი მიისწრაფვის ბედნიერებისაკენ და სცდილობს სხვებზე ადრე მივიდეს აღთქმის ქვეყანაში. მაგრამ ამ გულის წადილს მიეწევიან მხოლოდ ისინი, ვისაც გზა-კვალი აღთქმის ქვეყნისა ცხადად და სავსებით გათვალისწინებული აქვს, ვისაც წინ მიუძღვის და გზას უნათებს ჩირაღდანი ცოდნისა, როგორც ძველს ებრაელებს მიუძღოდა წინ ცეცხლის სვეტი და უჩვენებდა სწორს გზას პალესტინისაკენ“ [გოგებაშვილი, 1940, 230-231].

რა იყო იაკობ გოგებაშვილისთვის ეროვნული სკოლა? პროფესორ გიორგი თვზიშვილის აზრით, იაკობ გოგებაშვილს ეროვნული სკოლა, „სახალხო განათლება მიაჩნდა საქართველოს ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ მოწინავე ფრონტად, სკოლა ამ ფრონტის ციხე-სიმაგრედ, ხოლო მასწავლებლობა – მებრძოლთა არმიის მოწინავე რაზმად“ [თავზიშვილი, 1952,168].

იაკობ გოგებაშვილის აზრით, ეროვნული სკოლა წარმოადგენს ერის მომავლის ჭეშმარიტ სამკედლოს. „ეროვნული სკოლა ის ადგილია, – წერდა დიდი ქართველი პედაგოგი, – სადაც პირველად თვალი უნდა აახილოს გონებამ მთელის მოზარდის თაობისამ, საცა პირველი ფეხი უნდა აიდგას კაცის სულმა და გულმა, საცა პირველად უნდა ჩაინერგოს თესლი ზნეობისა, სიკეთისა, კაი კაცობისა, ადამიანობისა. მან უნდა მოამზადოს მოზარდი იმ დიდი იარაღის სახმარებლად, რომელიც ბუნებისა და კაცთა უსამართლობის წინააღმდეგაა საჭირო. მან მეორედ უნდა შექმნას, ანუ უკეთ ვთქვათ, მან ბუნებისაგან შექმნილი უღონო ორფეხი ისე უნდა გამართოს სულით და ხორციით, რომ ძლიერ და მორჭმულ არსებად გადააქციოს...“ [გოგებაშვილი,1952,485]. იაკობ გოგებაშვილისთვის ეროვნული სკოლა იყო ხალხის სიღარიბის მოსპობის, ერის თავისთავადობის შენარჩუნების, მისი ეკონომიკური წინსვლის, დამოუკიდებლობის

აღდგენისა და ინტელექტუალური გამოფხიზლების მძავრი იარაღი, რომელიც ხალხის შვილებს შეაიარაღებდა წერა-კითხვითა და ელემენტალური განათლებით, სრული პირველდაწყებითი ცოდნით, მაღალი ზნეობით, საუკეთესო სულიერი თვისებებით. მისთვის ეროვნული სკოლა იყო ნამდვილი მამულიშვილების, ზნეობრივად სრულყოფილი ადამიანების აღმზრდელი, რომელთაც ამ თვისებებს ჩაუნერგავდა მშობლიური ენის სიღრმისეული ცოდნა, ხალხურ შემოქმედებასთან სიახლოვე, მშობლიური ლიტერატურისა და ისტორიის შესწავლა.

ეროვნულ სკოლას, თავისი პროგრამებით, უნდა აღეზარდა და განეხილათ ერში ეთნოისტორიული და ეთნოკულტურული ტრადიციები, ჰუმანიზმი და კაცთმოყვარეობა. მაშინაც, როდესაც იაკობ გოგებაშვილი ჩიოდა თანამედროვე ქართველების არასაკმარის ეროვნულ ინტერესებზე, იქვე უმატებდა, რომ ქართველ ერს საუკეთესო თვისებაც ჰქონდა: არ სურდა მომავალი სხვა ერის ხარჯზე შეექმნა, დაეჩაგრა, დაემცირებინა ვინმე. ქართველი ერი, დიდი პედაგოგის აზრით, ყველაზე ჰუმანური ერი იყო მთელ მსოფლიოში: „რაც მან დედამიწის ზურგზე თავი შეისწავლა, - წერდა იგი, - მის დევიზად თავის დღეში არ ყოფილა ქელვა, დათრგუნვა, დაბრიყვება, დამონაწევა, მიწასთან გასწორება რომელიმე ერისა. ჩვენი ერის ხმალი მღელვარებდა მხოლოდ თავის თავისუფლების დაცვისათვის და დამოუკიდებლობის მოუსპობლობისათვის“ [გოგებაშვილი, 1952,362]. ეროვნული სკოლის წიაღში სწორედ ქართველთა ეს საუკეთესო თვისებები უნდა აღზრდილიყო.

რა მიმართულებებს მოიცავდა ეროვნული სკოლა? ეს იყო: ახალი, ქართული პირველდაწყებითი სახალხო სკოლების გახსნა; სწავლების დაფუძნება მშობლიურ, ქართულ ენაზე; ყველა საგნის სწავლება ქართულ ენაზე; რუსული ენის სწავლების დაწყება III კლასიდან, როდესაც ყმაწვილს უკვე შემეცნებული ექნებოდა დედაენაზე ცოდნის გარკვეული მარაგი; სახელმძღვანელოებისა და დამხმარე საყმაწვილო წიგნების გამოცემა ქართულად; მასწავლებელთა სპეციალური მომზადება და მათთვის მეთოდური ლიტერატურის შექმნა-მიწოდება; მუზეუმების შექმნა საგანმანათლებლო მიზნით, სცენისმოყვარეთა დასების ჩამოყალიბება, მუსიკალური გუნდების შექმნა და ხალხური მუსიკის ჰანგებთან ახალგაზრდობის ზიარება; საკვირაო სკოლებისა და სახალხო კითხვების ორგანიზაცია და სხვ.

ეროვნული, სახალხო სკოლის მთავარი მიზანი იყო ახალი ტიპის ქართველის აღზრდა, ახალი საქართველოს ჩამოყალიბება.

„ახალი ტიპის ქართველის“ ძირითადი თვისებები, გოგებაშვილის აზრით, უნდა ყოფილიყო: 1. პატრიოტიზმი, მამულის უანგარო სიყვარული; 2. მაღალი ზნეობა; ჰუმანიზმი და საერთო კაცთმოყვარეობა, რაც ეროვნული ტრადიციებით მოდგამთ ქართველებს; 3. ოპტიმიზმი; 4. ნამდვილი ცოდნით შეიარაღება და მაღალი პროფესიონალიზმი, რაც „რეალური მიდრეკილებების“ განვითარების შესაბამისად მოხდებოდა; 5. ცხოვრებაში ცოდნის გამოყენების უნარი; 6. პრაგმატული აზროვნება; 7. საზოგადოებრივი აქტიურობა; 8. ქველმოქმედების უნარი;

„ბუნების კარის“ შესავალში გოგებაშვილი წერდა, რომ ახალგაზრდობის გულში კეთილშობილური გრძნობების აღზრდა უფრო მთავარია, ვიდრე მათი გონების გამდიდრება ცოდნით. ეს არ ნიშნავდა ცოდნის როლის დაკნინებას, არამედ ზნეობის საფუძველზე მის მიღებასა და ცოდნის შემეცნებას გულისხმობდა, რითაც ცოდნას მეტი და უკეთესი შედეგი უნდა მოეტანა, ვიდრე დაბალი ზნეობრივი მონაცემის მქონე ადამიანისთვის. მართლაც, „ბუნების კარი“ ბევრ აღმზრდელობით მასალას მოიცავდა. გოგებაშვილის პედაგოგიურ მეთოდოლოგიაში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ასევე ჯანსაღი მიდრეკილებებისა და თვისებების ჩანერგვა-განვითარებას მოზარდში, დიდი პედაგოგი ილაშქრებდა ფიზიკური დასჯის, მოსწავლის პირადი ღირსების შელახვის წინააღმდეგ [გოგებაშვილი, 1955, 14].

სახალხო სკოლა უნდა განთავისუფლებულიყო სქოლასტიკური და დოგმატიკური სწავლებისაგან, აკრიტიკებდა კლასიკური გიმნაზიების სწავლების სისტემას, მოითხოვდა ახალი სასწავლო სისტემის ჩამოყალიბებას, ახალი სკოლის შექმნას, სადაც აღზრდის ხალხურობის პრინციპი იქნებოდა დაცული. აღზრდა უნდა მომხდარიყო ბუნებისა და საზოგადოების შესახებ ნამდვილი ცოდნის მიღებით, ზეპირობის გარეშე, ასე მოზარდებს მიღებული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების უფრო დიდი უნარი ჩამოუყალიბდებოდათ.

სწავლების პრინციპი დაეფუძნებოდა თანმიმდევრობით და თანდათანობით სწავლებას, ცოდნის მტკიცედ და საფუძვლიანად დაუფლების დიდაქტიკურ პრინციპს. „ყოველი სწავლა იმისკენ უნდა ისწრაფვოდეს, რომ რაც შეიძლება მეტი სინათლე

გამეფდეს“, - ამბობდა იაკობ გოგებაშვილი, ამას აკეთებდნენ მისი სახელმძღვანელოები, რომელთაც თავის დროზე დევნიდნენ და აკრიტიკებდნენ რუსი მოხელეები, მაგრამ გამოსვლიდან 27 წლის შემდეგ კავკასიის სასწავლო ოლქის ოფიციალური მოხელეები იძულებულნი გახდნენ გოგებაშვილის «Русское слово» რუსული ენის საუკეთესო სახელმძღვანელოდ ელიარებინათ მთელს რუსეთის იმპერიაში.

განათლება და ტერიტორიის საკითხი ერთმანეთს მოიცავს. წერილში - „მცირე მოხსენება“, რომელიც „სახალხო გაზეთში“ დაიბეჭდა 1910 წელს (№29), ძირითად პედაგოგიურ საკითხებთან ერთად, დასმული იყო პრობლემა - განათლებისა და ტერიტორიული საკითხის იდენტობის შესახებ. გოგებაშვილი ფიქრობდა, რომ ეს ორი თემა ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდებოდა. „ბედი ტერიტორიისა და ხალხის განათლებისა, - წერდა იგი, - მჭიდროდ არის შეკავშირებული ერთმანეთთან. მიწა-წყლის სიმცირით შევიწროებული ხალხი ადვილად გააფართოვებს თავის უძრავ საკუთრებას, დაიბრუნებს დაკარგულს სახნავ-სათესსა, ტერიტორიას, თუ მის შორის მზრუნველნი ხელნი გაამრავლებენ კერებს ნამდვილი განათლებისა. წინააღმდეგ ამისა, ხალხს, მოკლებულს სწავლასა და ცოდნასა, - და სიბნელეში მყოფსა, ადვილად გამოაცლიან მიწა-წყალსა გარეშე ელემენტები, მეზობლად დასახლებულნი, თუ ესენი არიან შეიარაღებულნი ცოდნით, თანდათან მიისაკუთრებენ მის უძრავსა ქონებასა, სახნავ-სათესსა და ცარიელზე დასვამენ დიდი ხნის მკვიდრთა“.

ამავე სტატიაში ავტორი წერდა: „ამჟამად ჩვენს სამშობლოში მეტად გამწვავდა ტერიტორიის საკითხი. მისი წაღმა დატრიალება და სანატრელად დაბოლოვება ითხოვს მთელს უნარს ქართველობისასა“ [გოგებაშვილი, 1910, 29].

ის აანალიზებდა, თუ რატომ იყო საჭირო აჭარაში ეროვნული სკოლა. იაკობ გოგებაშვილი, სხვა ქართველ მოაზროვნეებთან ერთად, მუდმივად ზრუნავდა აჭარის მოსახლეობისათვის მშობლიური ენის უფრო ღრმად დაუფლების, ქართული განათლების მიღებისათვის.

სტატია „ერთი სკოლის შესახებ“ გამოქვეყნდა გაზეთ ივერიის 1892 წლის №85-ში, ი. სვიმონიძის ხელმოწერით. მოგვიანებით ის გოგებაშვილმა თავის თხზულებათა I ტომში (1910) შეიტანა, სათაურით - „ბათუმის სკოლის შესახებ.“ თურქეთისაგან გამოსხნილ და დედاسამშობლოსთან დაბრუნებულ აჭარაში პირველად, ქართველთა

შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1882 წლის 23 მარტს, ბათუმში ქართული სკოლა გახსნა. ამ სკოლის დაარსება მოხდა ილია ჭავჭავაძის, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ცხედაძისა და სხვათა ზრუნვის შედეგად, რასაც ქართველი საზოგადოება დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. მაგრამ იაკობ გოგებაშვილს უფრო მეტი სარგებლობის მოტანად მიაჩნდა ქართული სკოლის გამართვა ქობულეთსა და ქედაში. ამავე აზრს თავიდანვე ადგა ილია ჭავჭავაძეც. 1897 წლის აპრილში გაზეთ „ივერიის“ მიმოხილვაში იგი წერდა ახლად დაარსებულ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას: „საჭიროა საზოგადოებას ვალად დავსდოთ, რომ აჭარაში და ქობულეთში, რაც შეიძლება მომეტებული შკოლები გაიმართოს. ეს შკოლები სხვა ყველა საშუალებებზედ მეტად სულითა და გულით შემოგვიერთებენ აჭარისა და ქობულეთის ერსა და ისევ ისე ძმურს სიყვარულს ჩამოაგდებენ ჩვენში, როგორც უწინ, იმათ ოსმალის ხელში ჩავარდნის დრომდე ყოფილა“ [სვიმონიძე, 1892, 85].

მართლაც, ქობულეთიდან და ქედიდან წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში მოდიოდა თხოვნები სკოლის გახსნაზე. 1887 წ. ქობულეთის საზოგადოების ყრილობას გადაუწყვეტია ქობულეთში პირველდაწყებითი სკოლის გახსნა და ამისთვის დახმარება ეთხოვათ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისათვის. იმევე წელს, ხუსეინ-ბეგ აბაშიძე ილია ჭავჭავაძეს ატყობინებდა, რომ ქობულეთელები ბათუმის სკოლის აქ გადმოტანას ითხოვდნენ [სცსსა, ფ.481, საქმე 142, ფ. 16]. იაკობ გოგებაშვილი აყენებდა საკითხს ბათუმის სკოლა სამასწავლებლო სემინარიად გადაეკეთებინათ [სცსსა, ფ. 481, საქმე 177, ფ. 23-24]. სოფელ ქედადან აბდულ ეფენდი მიქელაძე მიმართავდა ქართველ საზოგადოებას ქედაში სკოლის გახსნასთან დაკავშირებით [მიქელაძე, 1892, 63, 162]. ქობულეთში სკოლის გამართვას ბათუმის სკოლის მზრუნველ კომიტეტს წერდა დ. კარიჭაშვილიც [სცსსა, 481 საქმე 312, ფ. 13]. გოგებაშვილიც, თავის სტატიაში სწორედ ამ თვალსაზრისს უჭერს მხარს, დეტალურად აღწერდა ბათუმის სკოლის მშენებლობას, მიიჩნევდა, რომ მის მიზანს წარმოადგენდა მაჰმადიან ქართველთა სწავლება დედაენაზე, მშობლიურ სივრცეში მათი დაბრუნება. აღნიშნავდა, რომ, ამის მიუხედავად, სკოლაში ძალიან ცოტა ბავშვი შედიოდა.

§ 5. იაკობ გოგებაშვილი - ქართველი ერისა და სოციალურად ჩაგრულ ადამიანთა უფლებების დამცველი

იაკობ გოგებაშვილის სოციალურ-პოლიტიკური კონცეფცია თავიდანვე განუხრელად ემსახურებოდა ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური განთავისუფლების დიად ამოცანას.

სოციალური თუ ეროვნული? ეს კითხვა ისმებოდა საზოგადოების წინაშე XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან და კამათის საგანიც ხდებოდა: ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში რომელი უნდა ყოფილიყო პრიორიტეტული: სოციალური საკითხების მოგვარება თუ ერის კოლონიური უღლისაგან განთავისუფლება. მართალია, ამ მხრივ ყველას საკუთარი მოსაზრება ჰქონდა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ყველა მათგანი მართალი იყო იმდენად, რამდენადაც სოციალურიც და ეროვნული საკითხების მოგვარება საბოლოოდ ქართველი ერის გაძლიერება-წინსვლისთვის იყო აუცილებელი. გოგებაშვილსაც ეს საკითხი ასე ესმოდა.

ეროვნული პრობლემების გადაჭრა მას სოციალური პრობლემების მოგვარების გარეშე ვერ წარმოედგინა. მისი აზრით, ამ ორ მიმართულებას შორის მჭიდრო კავშირია. ამ კავშირს ის ორიგინალურად ასაბუთებდა გაზეთ „ივერიაში“ 1882 წელს. გაზეთის „შინაურ მიმოხილვაში“ წერდა: „დიაღ, კარგი რამ გახლავთ ეროვნულის პრინციპის დამყარება ყოველს სფეროში, მაგრამ მარტო ეს არ არის საკმარისი ქვეყნის დაყენებისათვის წარმატებისა და ბედნიერების გზაზე. თუ მომეტებულად არა, ამოდენადვე მაინც საჭიროა ზრუნვა სოციალურს ცვლილებებზედ, ხალხის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზედ... ეკონომიურად აყვავება ქვეყნისა ხდება შეურყეველს ბურჟუად ეროვნული აღორძინებისა. ამ სახით ეს ორი დედა-ბოძი ხალხის ცხოვრებისა ერთმანეთს მხარს აძლევენ, ხელიხელს არიან გადაბმულნი და მათი დაცალკეება და გაყრა ხეირს არ დააყრის არც ცალკე პირსა და არც საზოგადოებას“ [გოგებაშვილი, 1955,381].

გოგებაშვილი განიხილავდა ინტელიგენციის დამოკიდებულებას ამ საკითხებში სადმი და გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ჩვენში სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს ნაკლები ყურადღება ექცეოდა, რადგან უფრო მტკივნეულად ეროვნული პრობლემა იდგა. „ეროვნული მხარე ჩვენის არსებობისა უფრო ძლიერ გვტკიოდა, გვაღონებდა,

ვიდრე სოციალური, – წერდა მოგვიანებით თავისი ცხოვრების განვლილ პერიოდზე. – „... და ნათქვამია, რომ რაც უფრო მეტად სტკივა კაცს, იმაზედ უფრო ხშირად სჩივის, ხშირად ღაღადებსო“.

გოგებაშვილი არ უარყოფდა თავის სოციალიზმის იდეებისადმი ერთგულებასა და ამ ფაქტს აანალიზებდა კიდევ.

ეროვნული სოციალიზმის იდეა გოგებაშვილთან წინ არის წამოწეული, როგორც საქართველოსთვის აუცილებელი და გამორჩეული იდეოლოგია XIX-XX სს-ის მიჯნაზე.

1909 წელს სოციალისტ-ფედერალისტურ გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნდა იაკობ გოგებაშვილის წერილი – „სიმართლის გზის შეკვრა“, რომელშიც ავტორი თავის სოციალისტობას გულახდილად აღიარებდა. ის პასუხს სცემდა გაზეთის იმ კორესპონდენტს, რომელიც გოგებაშვილის იდეურ ცვალებადობაზე საუბრობდა და ამის გამო დიდ პედაგოგს აკრიტიკებდა. გოგებაშვილი ამ თვალსაზრისს იხილავდა და წერდა: „დროება“ ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ ხუთი წლის წინათ მე სოციალიზმის მომხრე ვიყავი, ახლა კი წინააღმდეგი ვარ მისი, მაგრამ უკანასკნელი აზრი ტყუილია, პირველი კი – მართალი“.

გოგებაშვილი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა, იმის გამო, რომ განმანთავისუფლებელი მოძრაობის დროს ბევრი ქართველი სოციალისტი უკიდურესად გატაცებული იყო ინტერნაციონალიზმით და იმდენად უარყოფდა ეროვნულ ნიადაგს, რომ თავისი 8-9 წლის შვილისგან ითხოვდა მოკითხვის ბარათები დაეწერა რუსულად და არა დედაენაზე. გოგებაშვილმა ხმა აღიმადლა ამ უკუღმართი საქციელის წინააღმდეგ. მას ღრმად სწამდა, რომ „სოციალიზმი, თავისთავად ჩინებული პრობლემა, მოწყვეტილი ნაციონალიზმისაგან, ეროვნებისაგან, დიდ ვნებას მიაყენებს კაცობრიობასა, ერების გადაგვარებას შეუწყობს ხელსა, ინდივიდუუმების თავისებურებას დაბლა დასწევს, შეასუსტებს და კაცობრიობას დაამსგავსებს ერთფერს და ერთგვარს უშველებელს ნახირსა.... ეროვნული, საყოველთაო სოციალიზმი კი კაცობრიობას დაამსგავსებს გრანდიოზულს ბედნიერ ხოროს, რომლის ყოველი წევრი, ყოველი ერი თავისებური ხმით გაამდიდრებს და დაამშვენებს საზოგადო ჰარმონიასა“ [გოგებაშვილი, 1955, 298].

მართალია, გოგებაშვილი ეროვნულ საკითხს წინა პლანზე აყენებდა კოლონიურ, დაპყრობილ საქართველოში, ეროვნულ ჩაგვრას სოციალურზე მეტად აკრიტიკებდა,

მაგრამ ეროვნულ საკითხთან აიგივებდა ეროვნულ სოციალიზმს, როგორც ქართველი ხალხის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღების, წინსვლისა და ეროვნული განვითარების აუცილებელ პირობას.

1905 წელს დაწერილ წერილში – „უდიდესი დღის ვარმები“ – გოგებაშვილი აყენებდა სოციალურ პროგრამას. ნივთიერი უთანასწორობის პირობებში ერის განვითარება შეუძლებლად მიაჩნდა. ის კვლავ იმეორებდა ირლანდიის შესახებ 1881 წელს დაწერილ წერილში გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს უნდა გამოესყიდა მამულები, ქარხნები და ფაბრიკები და საკუთრებაში გადაეცა გლეხებისა და მუშებისათვის იმ პირობით, რომ მათ ნელ-ნელა, შეღავათიანი პირობებით გამოესყიდათ ისინი სახელმწიფოსაგან. მაშინ, 80-იან წლებში ეს აზრი მაქსიმუმი იყო, დღეს კი მინიმუმად გვეჩვენებაო, – მიმართავდა მკითხველს. არ მალავდა, რომ მესამე დასის სოციალური პროგრამა მოსწონდა, თუმცა, სოციალურთან ერთად არ ივიწყებდა ეროვნული თავისუფლების პრობლემას. ის წერდა: „მარტო სოციალური ცვლილება არ არის საკმარისი ჩვენი ქვეყნის აყვავებისათვის, ფრიად საჭიროდ მიგვაჩნია აგრეთვე ეროვნული თავისუფლება, ნაციონალიზმი. ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ სოციალიზმს ეროვნული პრინციპის გარეშე არ ძალუძს აადორძინოს ქვეყანა. აგრეთვე უძლურია ნაციონალიზმი უსოციალიზმოდ....ნაციონალიზმი კოლექტიური პიროვნების კოლექტიური თავისუფლებაა, და როგორც კერძო პირი ვერ განვითარდება, ვერ გაიფურჩქნება, თუ მის პიროვნებას და თავისებურებას ფართო გზა არ ექნა გახსნილი, ისე ერი დაიჩაგრება, თუ მის ეროვნებას არ მიენიჭება სრული თავისუფლება, არ მიენიჭება: ეროვნული სამართალი, ეროვნული სკოლა, ეროვნული გამგეობა, ეროვნული თვითმმართველობა. ამიტომ, ვინც გაიძახის: ძირს ავტონომია და გაუმარჯოს მარტო სოციალიზმსო, – აცლის ხალხს კეთილდღეობის ერთს მთავარს ბოდსა და სტოვებს მას მხოლოდ მეორე მთვარი ბოდის ამარა....ჯერ კაცობრიობა არ მოსწრებია იმისთანა მაგალითს, რომ ერს ელაღატებოს ეროვნული გზისათვის, გადასცდენოდეს მას და არ წასულიყოს უკან, არ გადაშენებულიყოს. ნაციონალიზმი, ხელიხელჩაკიდებული სოციალიზმთან, გახლავთ ორპირი იარაღი, რომელიც ერთი პირითაც უკაფავს ხალხს გზას ბედნიერებისაკენ და მეორე პირითაც...“[გოგებაშვილი, 1990, 50].

სოციალისტების ყალბი ინტერნაციონალიზმი აღიზიანებდა გოგებაშვილს და

ხმას იმაღლებდა მათ მიერ „ნაციონალური ნიადაგის“ უარყოფის გამო. „მე, – წერდა იგი, – ავიმადლე ხმა ასეთი უკულმართობის წინააღმდეგ, რადგანაც მტკიცედ ვიდექი იმ აზრზე, რომ სოციალიზმი, თავისთავად ჩინებული პრობლემა, მოწყვეტილი ნაციონალიზმისაგან, ეროვნებისაგან, დიდ ვნებას მიაყენებს კაცობრიობასა, ერების გადაგვარებას შეუწყობს ხელსა“ [გოგებაშვილი, 1990, 196].

გოგებაშვილისეული სოციალიზმის აღქმა სრულიად განსხვავდებოდა მარქსისტულისაგან. ის მთელი არსებით იცავდა ეროვნულ ინტერესებს და ებრძოდა ყალბ ინტერნაციონალიზმს, რასაც მარქსისტები ქადაგებდნენ. სოციალისტური იდეოლოგია გოგებაშვილს მიაჩნდა „რადიკალური დემოკრატიული გარდაქმნების, ძველი რეჟიმის უფრო მოწინავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილებით შეცვლის თეორიად, „შეგნებული საზოგადოებისა“ და „მდაბიო ხალხის უმრავლესობის“ გამაერთიანებელ დროშად, ეკონომიკის, კულტურისა და ზნეობრივი განვითარების სტიმულად.“ ყოველივე ეს მისაღები იყო შეგნებული ქართველი განათლებული საზოგადოების უმრავლესობისათვის, მათ შორის გოგებაშვილსთვისაც, მაგრამ ის დარწმუნებული არ იყო სოციალიზმის თეორიის ეროვნულობაში. მიაჩნდა, რომ ეს შესაძლოა უფრო გამოკვეთილიყო სოციალიზმის მშენებლობის პროცესში, ამიტომ ითხოვდა სოციალიზმისათვის ნაციონალური მიმართულების მიცემას.

გოგებაშვილის პუბლიცისტიკის განხილვის საგანი ხშირად იყო ქართველი გლეხობის სოციალური სიდუხჭირე, ბატონყმობის ნაშთების არსებობა საქართველოში. წერილში- „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა“ სხვა საკითხებთან ერთად ეს საკითხიც განიხილებოდა. განსაკუთრებით აღელვებდა მის ავტორს დროებით-ვალდებულ გლეხთა ინსტიტუტის არსებობა, რამაც ქართველი გლეხობა რუსებთან არათანაბარ, გამოუვალ მდგომარეობაში ჩააყენა. ცნობილია, რომ ეს ინსტიტუცია რუსეთში არ შექმნილა, ის საქართველოში დაკანონდა და 20 წლის ნაცვლად, როგორც კანონი ითხოვდა, 1912 წლის ნოემბრამდე შენარჩუნდა, თუმცა, ეს თეორიულად იყო ასე, პრაქტიკულად ცარიზმის დამხობამდე, 1917 წლამდე არსებობდა საქართველოში დროებით ვალდებულობის ინსტიტუტი.

„ბატონყმობა ფაქტიურად დღემდე არსებობს საქართველოში, – წერდა გოგებაშვილი, – და უარესი ფორმითაც, ვიდრე გლეხთა განთავისუფლებამდე იყო.

ჩვენში დროებით-ვალდებული გლეხები სამუდამოდ-ვალდებულ გლეხებად გადაიქცნენ, რადგან არავინ ზრუნავს მათი ნადელების გამოსყიდვაზე, ყველაზე ნაკლებ კი ზრუნავენ საგლეხო საკრებულოს წევრები, რომელთაგან ქართული ენა არავინ არ იცის...“ ქართველ გლეხებს, უვიცსაც კი, განათლებამიუღებელს, გოგებაშვილი მაღალი ზნეობრივი თვისებების მატარებლად მიიჩნევდა. მისი აზრით, გლეხოზა არასოდეს იკადრებდა იმას, რასაც ხშირად, დიდად მცოდნე და განათლებული ინტელიგენტები ჩაიდენდნენ. გოგებაშვილი ასეთებად თვლიდა ზოგიერთ ახალგაზრდას, რომელთაც განათლება რუსეთში მიიღეს, აიღეს სესხი სხვადასხვა საზოგადოებიდან და აღარ დააბრუნეს. სტატიაში „უკიდურესი გულქვაობა“, რომელიც დაიბეჭდა ილუსტრირებულ მხატვრულ აღმანახში - „მალა“ 1909 წელს (№6), საუბარია სწორედ იმ გლეხებზე, რომელთა ბუნება მისაბამი უნდა ყოფილიყო თვით ინტელიგენციისათვის. კერძოდ, ის წერდა: „რასაც ჩვენი უვიცი გლეხი არასოდეს არ იკადრებს, ის იკადრეს და ჩაიდინეს ჩვენმა ვიცია ინტელიგენტებმა და ისიც რა სახით ჩაიდინეს: უკიდურესი უნამუსობით“ [გოგებაშვილი, 1990, 184]. პუბლიცისტი მათი გულქვაობის მიზეზად ეროვნული განათლების, ტრადიციების ცოდნის ნაკლებობას მიიჩნევს. მოწინავე ადამიანებად თვლის იმ გლეხებს, რომელთაც იმ დროს მოუწიათ დაწყებითი განათლების მიღება, როდესაც სწავლების მთავარი ენა ჯერ კიდევ ქართული იყო. „ამისთანა გლეხები ძლიერ განირჩევიან სხვებისგან საღი ჭკუით, დაუმჭნარი მხნეობით, სრული სინდისიერებით, მოყვასთა სიყვარულით, ნამდვილი ადამიანობით“ [გოგებაშვილი, 1990, 184]. ამგვარ გლეხთა შორის გოგებაშვილი გამოარჩევდა სამეგრელოს მცხოვრებს - სპირიდონ ნორაკიდეს. „ყოველნი, ვინც კი მის მოქმედებას დაახლოვებით იცნობდნენ, ერთხმად აღიარებდნენ, რომ იგი ხუთი კაცის ოდენას აკეთებდა, ქონებას იძენდა ყოვლად პატიოსანი გზით, სუფთა მხნეობით და ამ ქონების ბლომა ნაწილს ახმარებდა საზოგადო საქმეებს და გაჭირვებულს მოსწავლეებს აქ და რუსეთში. ბატონმა მიხეილ ყიფიანმა განსვენებულის ნორაკიდის ანდერძის აგების დროს მითხრა: „საოცარი ღირსებით იყო შემკული ეს ვერაგულად მოკლული ქართველი გლეხი სამეგრელოდანო. და ამისი ერთი საგულისხმიერო საბუთიო. როცა მე რკინიგზის რევიზორად ვიყავ, საწყალს სპირიდონს რკინიგზის იჯარა ჰქონდა აღებული და ისეთი გლეხური ჯელტმენობით ასრულებდა თავის მოვალეობასა, რომ ყველას ხიბლავდა და მუშებიც ძალიან ემადლიერებოდნენო“ [იქვე, 185].

უმთავრესი წყარო ამ დაუშრეტელი ენერგიისა და მომხიბლავი პატიოსნებისა, იყო თურმე აპრიალეზული სიყვარული თავისი სამშობლოსი – საქართველოსი. იგი მედგრად და დაუღალავად ებრძოდა იმ ბნელს ძალებს, რომლებიც მოწადინებულნი იყვნენ და ეხლაც არიან გააცალკეონ მეგრელები სხვა საქართველოსგან, სამეგრელო მოსწყვიტონ საქართველოს, ორივე მხარე დაასუსტონ და ადვილად მოსანელებელი გახადონ. ამბობენ, რომ მხოლოდ ამ ნიადაგზე მოხდა მისი ყოვლად საზიზღარი მკვლელობა.

გოგებაშვილს აღელვებდა წოდებათა შორის ბრძოლა-დაპირისპირების საკითხი. „ჩვენ ისე მცირე ვართ რიცხვით, რომ საზარელ კაცის მკვლელსაც კი უნდა ვაპატიოთ და მივანიჭოთ სიცოცხლე“, – იხსენებდა გოგებაშვილი უნგრელი პატრიოტის – სეჩენის სიტყვებს, რომელიც სხვა მამულიშვილებთან ერთად, ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ უნგრელი ხალხის კონსოლიდაცია მოეხდინა, ერთი დროშის ქვეშ გაერთიანებინა ყველა წოდება, ყველა კლასი და სერთო ძალით ებრძოლათ სამშობლოსათვის. ი. გოგებაშვილი აკრიტიკებდა იმ ქართველ მოღვაწეებს, რომლებიც წოდებათა დაახლოვების პროცესს ხელს უშლიდნენ და ებრძოდნენ. თუ უნგრეთი ააღორძინა, იმგვარმა დამოკიდებულებამ, რასაც მისი მამულიშვილები იჩენდნენ, საქართველოში ასე როდი ხდებოდა: „ჩვენში კი მზად არიან ერთი კალმის მოსმით გააუქმონ მთელი წოდება, გაანახევრონ ჩვენი ქვეყანა, უიმისოდაც პატარა და ადვილად გადასაყლაპავ ლუკმად გადააქციონ. შორს მჭვრეტელობაც ამას ჰქვია“ [გოგებაშვილი, 1990, 263].

იაკობ გოგებაშვილის ღრმა რწმენით, წოდებათა შორის კონფლიქტების დაძლევა გაადვილებდა სახელმწიფოს ერთიანობისათვის ბრძოლას, მიტომ გმობდა ყოველგვარ სეპარატიზმს, წოდებებისადმი განსხვავებულ მიდგომას. წოდებათა იერარქიაში ყველაზე დაბლა მყოფი გლეხობისადმი განსაკუთრებულ სიმპათიებს ავლენდა და უპირველესად მას უკავშირებდა ქვეყნის მომავალს. რაოდენ დიდი იყო მისი წუხილი და განცვიფრება, როდესაც „მთელი დასი ინტელიგენციისა გლეხობას მიიჩნევდა არარაობად, უძლურებად, მიწასთან გასწორებულ მონებად, რომლებიც პირუტყვულად ხმამაღულეზლად ითმენდნენ არაადამიანურ მდგომარეობას, „მხეცურ ცხოვრებას“ და „ულმობელ მჩაგვრელებს“ [გოგებაშვილი, 1989, 199; ტოტოჩავა, 2000, 101].

გოგებაშვილი მიუღებლად მიიჩნევდა საქართველოს წარსულის წარმოდგენას

„მჩაგვრელებსა და მონებს შორის მხეცურ დაპირისპირებად“. საფრანგეთისა და გერმანიისგან განსხვავებით, სადაც რევოლუციების დროს გლეხები გააფთრებით იბრძოდნენ არისტოკრატის წინააღმდეგ. ქართველი არისტოკრატისა და გლეხობის ურთიერთობას ის ადარებს ინგლისის სინამდვილეს, „სადაც არისტოკრატია დაახლოვებული, დაკავშირებული იყო ხალხთან. იმ ფაქტიდან, რომ ჩვენი ისტორია არ წარმოადგენს აჯანყებას, ბრძოლას, ომებს ბატონების წინააღმდეგ გამოდის შემდეგი აუცილებელი დილემა... თავადაზნაურობა არ იყო მოკლებული შებრალებას, სათნოებას და ადამიანურს განწყობას გლეხებთან... ჩვენი ქვეყნის მომავალი დამყარებულია გლეხობის წარმატებაზე, მის აღორძინებაზე“ [გოგებაშვილი, 1989,199].

XIXს-ში ბატონსა და ყმას შორის დამოკიდებულება გამკაცრდა, ამ თემამაც აქტუალობა შეიძინა. ილია ჭავჭავაძემ „ხიდჩატეხილობის“ იდეის, შემდეგ არჩილ ჯორჯაძემ – „საერთო ნიადაგის თეორიით“ ამ პრობლემას, ერის ინტერესებიდან გამომდინარე, პასუხი მისცეს: პატარა ქვეყანა არ უნდა დანაწილდეს სოციალური, რელიგიური თუ სხვა ნიშნით. საჭიროა მისი ერთიანობა, რათა გაძლიერდეს და გადარჩეს. გოგებაშვილმა 1907 წელს დაწერა სტატია „ილია ჭავჭავაძის შეხედულება წოდებათა დამოკიდებულებაზე“ და ამ პრობლემას სწორედ ილიასეური პასუხი მისცა.

აი, რას წერდა თავად ილია ჭავჭავაძე წოდებათა ერთიანობის შესახებ სტატიაში „წოდებათა თანასწორობა“ (1888): – „ჩვენი გულითადი რწმენა ყოველთვის ისა ყოფილა და არის, რომ ერის წარმატება, ქონებრივი თუ გონებრივი, შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ერი წოდებათა დაუყოფლად, დიდპატარაობის განურჩევლად და დამოუკიდებლად ერთიანის მეცადინეობითა და გარჯით ცდილობს ცხოვრების გზა გაიკვალოს...“ [ჭავჭავაძე, 1957, 314].

აგრძელებდა რა ამავე აზრს, ილია ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ისტორიულად მხოლოდ იმ ერებმა გაუძლეს ათასგვარ განსაცდელს, რომელთაც წოდებრივი ერთიანობისათვის მიუღწევიათ, შეუგნიათ, რომ „ერთის წოდების წინ წაწევას დანარჩენის უკან დაწევა მოჰყოლია“, გაუაზრებიათ: „თუ სხვანი კარგად არიან, მეც კარგად ვიქნებიო“, „ცალკე ყოფნა და ცალკე ბედნიერება შეუძლებელია“, „ყველამ ერთად - მიუთითებდა ილია, - და თვითუღმა ცალკე უნდა იცოდნენ, რომ იგი განუყოფელი ნაწილია მთელი ერისა და ამიტომაც თავის კეთილდღეობას უნდა ეძებდეს მარტო მთელის ერის კეთილ-

დღეობაში და არა ცალკე“ [ჭავჭავაძე, 1957, 314].

იაკობი იზიარებდა ილიას სულისკვეთებას ამ პრობლემის შესახებ. მისი სიკვდილის შემდეგ ილიას კრიტიკოსთა წინააღმდეგ დაწერილ წერილში ამტკიცებდა ილიას ნამდვილ სულისკვეთებას. წერილში, რომელიც რუსულ გაზეთში – («Закавказье») დაიბეჭდა, ნათქვამი იყო, რომ ილია ბანკის წესდების შედგენისას დაუპირისპირდა იმათ, რომელთაც სურდათ, რომ ბანკის წმინდა მოგება მოხმარებოდა არა მიწათმფლობელთა შვილებს, არამედ მიწათმოქმედთა შვილებსაც [გოგებაშვილი, 1907, 184].

იაკობ გოგებაშვილიც მხარს უჭერდა ყველა წოდების ერთი დროშის ქვეშ გაერთიანებას. ეს დროშა კი, მისი აზრით, იყო შრომა. საამისოდ მაგალითებიც მოჰქონდა, მაღალი და დაბალი წოდებისა: მაღალ წოდებაში შემავალი აზნაურები ჩვენში გლეხებივით შრომობენ, ვაჭრობაშიც ებმებიან, იცავენ კაცურ ღირსებას; ასევე საღი ნაწილია ერისა მშრომელი გლეხოზა, თავადებს კი პუბლიცისტი და დიდი პედაგოგი მძაფრად აკრიტიკებდა, ადარებდა ბურბონთა სამეფო გვარს, რომლის წარმომადგენლებიც ქარაფშუტულად ცხოვრობდნენ და თავიც დაიღუპეს. ქართველ თავადებს, გარდა იმისა, რომ არ შრომობდნენ და არ ცდილობდნენ ახალი დროის მოთხოვნების გათვალისწინებით ცხოვრებას, სხვა ნაკლიც ჰქონდათ, ისინი ანიაგებდნენ მამა-პაპის დანატოვარ მამულებს, ყიდდნენ მას უცხოელებზე და არ იჩენდნენ იმდენ დაკვირვებას, რომ ქართული მიწები ქართველებზე მაინც გაესხვისებინათ. სწორედ ამგვარ თავადაზნაურობას უწოდებდა ხის მაღალ, გამხმარ ტოტებს, რომელთაც ყველა ამჩნევდა, ფესვებსა და საღ დაბალ ტოტებს საქართველოს აზნაურობასა და გლეხოზას კი ვერ ხედავდნენ. ამიტომ გამოჰყავდათ მტრებს საქართველო მომაკვდავად. გოგებაშვილის დასკვნით, „სრულ ჭეშმარიტებას ღაღადებს ერთი ჩვენი სახელოვანი მწერალი, ჩამომავლობით დიდი ფეოდალი, მიმართვებით კი ეროვნულ-დემოკრატი, როდესაც ამბობს: რაც უფრო ადრე გადაჰკაფავს ცხოვრების ჩარხი ამ გამხმარ ტოტებს, მით უფრო სარგო იქნება ჩვენის ქვეყნისთვისაო. ჩვენდა სანუგეშოდ, საქართველოში გაყვითლებულ-გამხმარ ფოთლების რიცხვი მცირეა და მათი გამოკლება ცოცხალ ქართველთა რიცხვიდან დიდ ზიანს არ შეადგენს ქვეყნისთვის, თუ სხვა წოდებანი აღიჭურვებიან ჭეშმარიტი განათლებით, შეერთდებიან ძმურად შრომის დროშის ქვეშ და მტკიცედ დაადგებიან ეროვნული პროგრესის გზასა“ [გოგებაშვილი, 1990, 265].

ევოლუცია თუ რევოლუცია? XX ს-ის დასაწყისში, ქვეყანაში რევოლუციური სიტუაციის გამწვავების ჟამს, ბევრი პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანი დადგა რევოლუციის მხარეზე. მათ სურდათ ხალხს ბრძოლით მიეღო შედეგი: თავისუფლება და მშვიდი მომავლის გარანტია.

გოგებაშვილი, როგორც ჰუმანისტი ადამიანი, დადგა ევოლუციის, საზოგადოებრივი ცხოვრების მშვიდობიანი გარდაქმნებისა და რეფორმების გზით ქვეყნის განვითარების მხარეზე.

ხალხთა კეთილდროების მოპოვებისათვის იაკობი ყოველგვარი რევოლუციის და სისხლისღვრის წინააღმდეგი იყო. იგი იზიარებდა „მსოფლიო ევოლუციის საყოველთაო განვითარების თეორიას“, რომლის მიხედვითაც „მსოფლიო ისტორია წარმოადგენს მსვლელობას მარტივიდან რთულისაკენ, მონობიდან თავისუფლებისა და თანასწორობისაკენ ბიწიერებიდან სათნოებისაკენ, უმეცრებიდან სიბრძნისაკენ, მხეცობიდან ადამიანობისაკენ, ტანჯვიდან ლხენისაკენ, ჯოჯოხეთიდან სამოთხისაკენ. ეს მსვლელობა უსრულიდან სრულისაკენ არის ფრიად ნელი, ხშირად ტორტმანებს, შეფერხდება ხოლმე, ხან კვალსაც აუქცევს, მაგრამ ამასთან ერთად იგი არის შეუპოვარი და მიმართულებას, გზას მას ვერაფერი დააკარგვინებს“ [გოგებაშვილი, 1954, 282].

გოგებაშვილი ეთანხმებოდა იმ თვალსზრისს, რომ ისტორია აღმა განვითარების გზით მიდის და მას ვერაფერი შეცვლის, თუმცა, ბნელმა ძალებმა დროებით შეიძლება მოახერხონ მისი შეფერხება.

იმ დროს, XX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც ქვეყანა რევოლუციის ცეცხლში გაეხვია და, როგორც ვთქვით, ბევრმა პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანმა დაუჭირა მას მხარი, გოგებაშვილის ანტირევოლუციური შეხედულებები მძიმედ აღიქმებოდა და მას ბევრი კრიტიკოსი ჰყავდა. მათ შიშს პედაგოგი ღირსეულ პასუხს აძლევდა, უმტკიცებდა, რომ მათრახი რევოლუციონერების წინააღმდეგ არ მოუქნევია, თუმცა, რევოლუციონერი თავად არასდროს ყოფილა: „თუ აქ მათრახია მოქნეული, იგი დამიზნული უნდა იყოს სრულიად სხვა მხარის წინააღმდეგ, - წერდა იგი. რევოლუციონერებს კი მათრახს როგორ ვაკადრებდი, როდესაც ისინი თავგანწირულნი იბრძვიან, იტანჯებიან და იხოცებიან თავისი იდეალების განსახორციელებლად. თუმცა, მე პირადად არც წინათ ვყოფილვარ რევოლუციონერი და არც ახლა ვარ, მაგრამ დიდს

პატივს ვსცემდი ყველას, ვინც კი გულწრფელად და თავგამოდებულად ემსახურებოდა საუკეთესო მომავალს ერისასა, თუნდაც სარევოლუციო გზითა. მე გახლდით და ახლაც ვარ წმინდა ევოლუციონისტი, სისტემატური რეფორმების მონატრული, მიმდევარი და მქადაგებელი...მეც იმ აზრისა ვარ, რომ პედაგოგიური პრინციპი თანდათანობითი განვითარების საუკეთესო მეთოდია ხალხის პოლიტიკური აღზრდისათვის, მისი ამაღლებისათვის, კეთილდღეობისათვის“[გოგებაშვილი , 1955,321].

სტატიაში – „რაოდენობა და წარმატება ყოველგვარს სასწავლებელში რუსებისა, ქართველებისა და სომხებისა“ (1898 წელი) - გოგებაშვილი ამტკიცებდა, რომ ქართველი ერის განვითარება ევოლუციური განვითარების პრინციპს ემყარებოდა. მას მტკიცედ სწამდა, რომ ეკონომიკურად ჩამორჩენილი საქართველო ხანგრძლივი ევოლუციის შედეგად დაწინაურებულ ქვეყნად იქცეოდა. იხილავდა რა ევროპის განვითარებულ ქვეყნებს, იგი წერდა: „ჩვენში მსგავსავე ცვლილებას, რასაკვირველია, მოუწდება ხანგრძლივი ევოლუცია, მაგრამ ეს არის, რომ საარსო ბრძოლაში მარცხდება არა მარტო ის, რომელიც უკან მიდის, ან ერთს ადგილს არის გაჩერებული, არამედ ისიც, ვისიც ევოლუცია ურმის ტაატით მიდრიჭინებს, მაშინ, როდესაც მისი მეზობლების წინსვლა რკინიგზის სისწრაფით მიდის. გამოდის, რომ ჩვენი ხსნა შეუძლია შესაბამის ევოლუციის დაჩქარებასა“ [გოგებაშვილი , 1954,170].

გოგებაშვილი იზიარებდა საზოგადოებრივი კლასებისა და წოდებათა თანდათანობით გარდაქმნის იდეასაც. ის წერდა: „ასეთ ყოფაში ჩავარდნილ თავადაზნაურობას დღენი დათვლილი ჰქონია ყველგან და ჩვენშიაც იგი ახლო მომავალში გახდება მსხვერპლი უბრალო ევოლუციისა, ან სიცოცხლეს შეირჩენს იმით, რომ მშრომელი ხალხის თანასწორ და ღირსეულ მოძმედ გარდაიქცევა“[გოგებაშვილი , 1955,185].

საზოგადოების ევოლუციური განვითარების საფუძველს გოგებაშვილის ნააზრევში ეკონომიკური სფერო წარმოადგენს, ამაზეა დამოკიდებული საზოგადოების სოციალური პროგრესი. სტატიაში - „რანი ვიყავით გუშინ“ (1881წ.) - ის აანალიზებდა საქართველოს წარსულს და თვლიდა, რომ უბედურ მდგომარეობაში მრავალჯერ ჩავარდნილი ქვეყანა მხოლოდ იმის გამო გადარჩა, რომ სიკვდილიანობა ნაკლები იყო: „რატომ არ ვერანდებოდა ქვეყანა, რომელიც თავის ძეთა დას-დასობით ჰკარგავდა სიკვდილით ბრძოლის ველზედ და ტყვედ წაყვანით სპარსეთში, ოსმალეთში, დაღეს-

ტანში და გადასახლებით რუსეთში? რის მეოხებით მრავლდებოდა ასე შეუპოვრად ჩვენი ერი? ეს ხდებოდა იმიტომ, რომ ნივთიერი კეთილდღეობა ხალხისა, მისი ქონება, მისი დოვლათი იდგა იმდენად მაღალს ხარისხზედ, რომ სიკვდილს ავადმყოფობისგან ჰხდიდა იშვიათსა და ყოველწლიური პროცენტი მომკვდართა იყო რაც კი შეიძლება ნაკლები. და ყველამ კარგად ვიცით, რომ სიღარიბე და ავადმყოფობა ერთი ათად და ოცად უფრო მომეტებულს ხალხს ჰქვია, ვიდრე თვით ხანგრძლივი და უბედური ომი გარეშე მტრებთან“[გოგებაშვილი, 1955,323].

გოგებაშვილი - ქველმოქმედი, სოციალურად შეჭირვებულ ადამიანთა შემწე. გოგებაშვილის ცხოვრების ადრეული წლები იყო უაღრესად ძნელი, სოციალურად არამცთუ ძლიერი ოჯახის შვილს, თბილისის სასულიერო სასწავლებელში თუ კიევში სწავლისას ძალიან უჭირდა. მისი ფინანსური მდგომარეობა გამოსწორდა 80-იანი წლებიდან, როდესაც საკუთარი სახელმძღვანელოების გაყიდვიდან შემოსული თანხები გაუჩნდა. ამ ფულს ის უშურველად ახმარდა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, გაჭირვებულ ადამიანებს, ქართული კულტურისა და ეროვნული სკოლის გაძლიერების საქმეს.

მისი დიდი ქველმოქმედი ბუნების დასტურია სიკვდილამდე ცოტა ადრე, მის მიერ შედგენილი ანდერძი, რომლის თანახმად, დიდმა პედაგოგმა ასი ათას მანეთად ღირებული ქონება გადასცა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. ამასთან, მისი წიგნებიდან, მათ შორის სახელმძღვანელოების გაყიდვიდან მიღებული მოგების ნაწილით უნდა შექმნილიყო სახალხო განათლების ფონდი, რომელიც ქართველი ინტელიგენციის „დემოკრატიული ელემენტების გაძლიერებას“ მოხმარდებოდა [სცსსა, ფ.481, საქმე 6008, ფურც.4-5, 7,9, 16].

იაკობს არ უყვარდა გაწეული ქველმოქმედების აფიშირება, ის ყოველთვის ცდილობდა უთქმელად და უთხოვნელად დახმარებოდა იმ ადამიანებს, რომელთაც უჭირდათ [მიქაბერიძე, 1991,124].

ნიკო ცხვედაძის ასული ელენე გოგიჩაიშვილი იგონებდა: „იაკობის ბინაზე ხშირად იკრიბებოდნენ თბილისის სასულიერო სემინარიის უფროსი კლასის მოსწავლეები, თბილისის ქართული გიმნაზიის მოსწავლეები, რომელთაც იაკობი ფულით, წიგნებით, ტანსაცმლის ყიდვით დიდ დახმარებას უწევდა. თუ იაკობი შენიშნავდა, რომ ყმაწვილი ნიჭიერია და ერთგვარ იმედებს იძლევა მომავლისათვის, დახმარებას არ

აკლებდა ასეთ ყმაწვილს და ყოველთვის ხელს უმართავდა“ [ზოცვაძე, 1991,500].

ელენე გოგიჩაიშვილისვე მოგონებით, თუ მისი ფინანსური შესაძლებლობები არ ჰყოფნიდა დასახმარებლად, ნიკო ცხვედაძესა და დავით სარაჯიშვილს მანამდე არ მოასვენებდა, სანამ დამატებით სასტიპენდიო თანხას არ გამოაყოფინებდა საზღვარგარეთ მყოფი სტუდენტების დასახმარებლად.

„ქართული წერის დედანი“, რომელიც ცალკე წიგნად იბეჭდებოდა, მან „დედა ენაში“ შეიტანა და „დედა ენის“ ფასი არ გაზარდა: ღარიბ ქართველობას უჭირს წიგნის შეძენაო [გოგოლაშვილი, 2011,44].

მიუხედავად ასეთი ცხოვრების წესისა, მისი მტრები ხშირად უკიჟინებდნენ მას თითქოსდა ანგარებით საქმიანობაზე, ზედმეტსახელად „მოგებაშვილიც“ კი შეარქვეს, რასაც ძალიან განიცდიდა და იძულებული ხდებოდა თავისი შემოსავალ-გასავალი დაწვრილებით გაეცნო და აეხსნა ქართველი საზოგადოებისათვის. აი, ერთი ასეთი ახსნა-განმარტება: „გოგებაშვილს „დედა-ენიდგან“ წლითი-წლობით შემოდის 250 თუმნამდეო, – ბრძანებს ჩვენი სიმართლისმოყვარე ბატონი. ეს რომ ნახევრობით მაინც მართალი იყოს, მე ახლა მდიდარი ქართველი ვიქნებოდი. ავიღოთ მაგალითად, უკანასკნელი გამოცემა „დედა ენისა“, რომელიც 18 ათასი დაიბეჭდა. „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ ამ გამოცემიდან ჩემი ჰონორარიტურთ უნდა დაეხარჯა პირობისამებრ 3600 მანეთი. აქედან წიგნის გამოცემას მოუწდა 2200 და ჩემ წილად დარჩა 1400 მანეთი, რომელიც მე უნდა მეძლიოს თვითურად, ვიდრე წიგნი გაიყიდებოდეს, რადგან „დედა ენა“ ამჟამად იყიდება 10 ათასამდე წელიწადში, ამიტომ უკანასკნელი გამოცემის გასაღებას მოუწდება თითქმის 2 წელიწადი. მაშასადამე წელიწადში „დედა ენა“ მაძლევს 700-800 მანეთს, და არა 2500 მანეთს. საზოგადოდ, ქართული ენის აკრძალვამ მეგრულს სახალხო სკოლაში, შევიწროებამ სხვა სკოლებში და ფაქტიურად გაუქმებამ ზოგს სასწავლებლებში ისე შეამცირა ჩემი წლიური შემოსავალი, რომ იგი ძლივსღა მყოფნის, თუმცა წინანდელზე უფრო ხელმომჭირნედ ვცხოვრობ და მოკლებული ვარ შეძლებას, ჩემდა სამწუხაროდ, რომ ხელი გავუმართო ზოგიერთს გაჭირვებულს მოსწავლესა“, – წერდა იგი [გოგოლაშვილი, 2011, 38].

ფილიპე გოგიჩაიშვილის მოგონებით, ის თითქმის მინიმალურ ფასს ადებდა თავის სახელმძღვანელოებს. იაკობი არ იღებდა ჰონორარებს ჟურნალ-გაზეთებიდან, ამას

ასე ხსნიდა: „ქართულში არ ვიღებდი ჯილდოს (ანუ ჰონორარს), იმ განზრახვით, რომ ლუკმა-პურში არ შევცილებოდი იმ ქართველ მწერლებს, რომელთაც სალიტერატურო შრომის გარეშე არავითარი სახსარი არ აბადიათ. რაც შეეხება რუსულ სტატიებს, ყველა მათგანი გამოსარჩლება იყო ჩვენი ჩაგრული ერისა, და ამისთანა სტატიებს კი რუსული გაზეთების რედაქციები მხოლოდ მაშინ ბეჭდავენ, როცა ჯილდოს არა სთხოვთ. [იქვე].

ფილიპე გოგიჩაიშვილის აზრით, გოგებაშვილი შემოსავლის ნახევარს მაინც საქველმოქმედო საქმეებში ხარჯავდა. იშვიათად გამოზრდილა მის დროს ვინმე ხელმოკლე ქართველი, რომელსაც ის აშკარად თუ ფარულად არ დახმარებოდა. ზოგს სისტემატიურად ეხმარებოდა, ზოგს ერთდროულად. როგორც თავადვე წერდა, ყოველთვიურად ეხმარებოდა თავისი ოთხი ძმის ქვრივ-ობლებს. კიდევ რომ არავის ვეხმარებოდე, ეს არ უნდა მესაყვედურებოდა, მაშინ ვიქნები გასაკიცხი, თუ ჩემს წიგნებს ძვირად ვყიდდეთ. ის სულ პაექრობაში იყო, ჩემი მოკავშირე სიმართლეა და ეს ყოველთვის მამარჯვებინებსო, სიამაყით ამბობდა. მართლაც უამრავი დრო ეხარჯებოდა პოლემიკაში, მაგრამ ვიდრე მოწინააღმდეგეს არ დაუმტკიცებდა თავის სიმართლეს, არ მოეშვებოდა. ზოგჯერ ავყია მოპაექრეები იმასაც უწერდნენ: თავის სახელმძღვანელოებს რომ იცავს, სინამდვილეში თავის შემოსავალს იცავსო. არადა მისი სახელმძღვანელოები იმ დროს ყველა სხვისას სჯობდა, მათი შექმნა უმძიმეს შრომასთან იყო დაკავშირებული და რატომ არ უნდა მიეღო სახელმწიფო სამსახურში არმყოფ ადამიანს მათგან რაიმე სარგებელი?. როდესაც იანოვსკიმ დაიბარა და ურჩია – „დედა ენა“ გაანახევრე, რადგან დიდია და რუსული ენის ადგილსაც იკავებსო, მან ეს არ გააკეთა არა შემოსავლის მოკლებისათვის, არამედ იმ იდეური მიზანდასახულებისთვის, რაც მან ამ სახელმძღვანელოს, – „წიგნთა-წიგნს“ ქართველებისათვის – დაუსახა. ამ მიზანს განახევრებული წიგნი ვეღარ შეასრულებდა. თუმცა, წერა-კითხვის საზოგადოებაშიც ურჩიეს, დათანხმდით, სანამ სულ აკრძალავდესო, მაინც არ დათანხმდა.

მას ყოველთვის საზოგადო ინტერესი ამოძრავებდა, პიროვნულზე მაღლა ყოველთვის ხალხის ინტერესებს აყენებდა. როდესაც კავკავის ქართული სკოლიდან საჩივარი მიიღო ამ სკოლაში დაბალი პედაგოგიური მდგომარეობის შესახებ, მას ათიოდე წერილის დაწერა მოუწია, რადგან კავკავის სკოლას თავისი დამცველები გამოუჩნდნენ და გოგებაშვილს დაუწყეს ლანძღვა. ბოლო საპასუხო წერილში ის წერდა: „მე არავისი

დასჯა არ მწადდა და არც არავისი დაჯილდოება. მე მოწოდებული ვიყავი ხელი მომემართნა ნორმალური წესწყობილების დამყარებისათვის სკოლაში. მე ამითი ავასრულებდი მხოლოდ ჩემს მოვალეობას და ჩემი სინდისის ბრძანებას ვემორჩილებოდი, თუ მე ეს იაფად არ დამიჯდა, და, სხვათა შორის, შემძღვნა ახალი მტრები, ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა იმათ ცხოვრებაში, რომელთაც დევიზად აქვთ წაღმართი აზრების განხორციელება და არა ამება სხვადასხვა პირებისა [გოგოლაშვილი, 2011, 20].

ქველმოქმედი ბუნებით დაჯილდოებული და სახალხო განათლების უპირველესი ქომაგი მუდამ ეხმარებოდა არა მარტო მოსწავლეებსა და სტუდენტებს, არამედ მწერლებს, ხელოვანებს. იცოდა რა მათი ფაქიზი ბუნება, ამას ხშირად ისე აკეთებდა, რომ გაჭირვებული ადამიანი ვერც გეზულობდა. ასე ჩუმად დაეხმარა ის ეგნატე ნინოშვილს, აკაკი წერეთელს, ვაჟა-ფშაველას, კოტე ფოცხვერაშვილს და სხვებს. მიუხედავად იმისა, რომ აკაკისთან მთელი ცხოვრება დავა ჰქონდა ქართული ენის ნორმების თაობაზე, ის ყოველთვის უდიდეს შეფასებას აძლევდა დიდ პოეტს და მას ხშირად ჩუმად ეხმარებოდა, რასაც აკაკი დიდი მადლიერებით აღნიშნავდა. ცნობილია, როდესაც პოეტს გაუჭირდა, გოგებაშვილმა დააყენა საკითხი აკაკის ფონდის შექმნის შესახებ. იაკობი მას უფლისგან მოძღვნილ „ნაციონალურ საჩუქარს“ უწოდებდა და ყველას მოუწოდებდა დაეცვათ ამ ძვირფასი ადამიანის სიცოცხლე. აკაკის ფონდში, რომლის შექმნა თავად გამოაცხადა, წინასწარ 100 მანეთი შეიტანა და იკისრა მოვალეობა ყოველთვიურად ათი მანეთი საწევრო ეხადა. ეს იმ დროისათვის საკმაო თანხა იყო და გოგებაშვილის მთელი შემოსვლის დიდი ნაწილი. როგორც შიო მღვიმელი იგონებდა, გოგებაშვილი ერთხანს რუსეთში მყოფ აკაკის თვეში 5 ან ათ თუმანს უგზავნიდა ისე, რომ ამის შესახებ პოეტმა არაფერი იცოდა. ვერც მე გავიგებდი, რომ არა ერთი თვისება იაკობისა, - მას ფოსტაში შესვლა და რიგში ჩადგომა არ შეეძლო [დლონტი, 1991, 24].

უცოლშვილოდ დარჩენილი, მხოლოდ საზოგადოებრივ საქმეებს გადაგებული, საქართველოს ინტერესების სადარაჯოზე მდგომი დიდი ქართველი განმანათლებელი და მამულიშვილი ქველმოქმედებას თავისი ეროვნული მიზნების განხორციელების ერთ-ერთ ძლიერ იარაღად იყენებდა.

თავი III

იაკობ გოგებაშვილი - რუსეთის იმპერიულ-კოლონიური რეჟიმის

წინააღმდეგ ბრძოლაში

§1. იაკობ გოგებაშვილი და რუსეთი

წინასწარ უნდა აღვნიშნოთ, რომ იაკობ გოგებაშვილი „საქართველოს შეერთებას“ რუსეთთან დადებითად აფასებდა. აქ, ეჭვი არ არის, რომ ამ დიდი მოაზროვნის შეხედულება იმ ეპოქის შესაბამისი იყო, როდესაც, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არავის დაუსვამს კითხვის ნიშანი რუსეთის ძალადობრივ პოლიტიკაზე საქართველოს მიმართ, არავის უსაუბრია რუსეთის მიერ კავკასიის ანექსიისა და ოკუპაციის შესახებ. მიუხედავად ამისა, იაკობ გოგებაშვილი მწვავედ აკრიტიკებდა რუსეთის ხელისუფლების იმპერიულ-შოვინისტურ დამოკიდებულებას ქართველი ერისა და მისი კულტურის მიმართ, ხმალამოდებული იბრძოდა საკუთარი ხალხის ინტერესების დასაცავად.

გოგებაშვილის აზრით, რუსეთმა მშვიდობა მოუტანა ქართველ ხალხს, რომელიც ექვსი საუკუნის მანძილზე, XII საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე, თავგანწირვით ებრძოდა გარეშე მტრებს. იმ ფაქტის გამო, რომ საქართველო ნებაყოფლობით შეუერთდა რუსეთს, გოგებაშვილი თვლიდა, რომ რუსეთის სახელმწიფოს მეტად უნდა დაეფასებინა ქართველი ხალხი და ეზრუნა მის კეთილდღეობაზე. დიდი პედაგოგი რუსეთს ხშირად ახსენებდა მასაც, რაც ქართველებისაგან მიიღო. ის წერდა: „რუსეთმა გაიფართოვა თავისი ტერიტორიები საქართველოს მიწა-წყლით, მტკიცედ დამკვიდრდა იქ და ქართველების აქტიური დახმარებით დაიპყრო ამიერკავკასიის სახანოები, შემდგომ დაიმორჩილა კავკასიის თითქმის მიუვალი ციხე-სიმაგრეები, აიძულა სპარსეთი და თურქეთი ქედი მოეხარათ მისი მძლავრი გავლენის წინაშე და თავისი ძალაუფლება დაამყარა და უაღრესად განამტკიცა შუა აზიაში. მთელი საუკუნის განმავლობაში ქართველები უაღრეს თავდადებულ ერთგულებას იჩენდნენ მეფე-იმპერატორის და თავიანთი ახალი სამშობლოს - რუსეთის მიმართ. თითქოს სამართლიანობა მოითხოვდა, რომ სრული თანასწორუფლებიანობით ესარგებლნათ თავიანთ ერთმორწმუნე რუსებთან ერთად, მაგრამ ეს ასე არ იყო“ [გოგებაშვილი, 1990, 223].

გოგებაშვილი აკრიტიკებდა რუსეთს, რომელმაც 60-იან წლებში, პოლონეთის აჯანყების შემდეგ, ქართველები დასაჯა არარსებული წინააღმდეგობის გამო. გოგება-

შვილის აზრით, თითქოს ახდა კანცლერ გორჩაკოვის ნათქვამი, რომ პოლონელები რუსებს გააბოროტებდნენ სხვა ნაციონალურ უმცირესობათა მიმართ. მართლაც, საქართველოში დაიწყო იმ რეპრესიული ზომების გატარება, რაც პოლონეთში გაატარეს. გოგებაშვილს მოჰქონდა რუსეთის საეკლესიო და საერო ხელისუფლების ჰუმანური პოლიტიკის რადიკალურით შეცვლის მაგალითები. იხსენებდა რუს ეგზარქოსს - ევსევს, რომელიც „ქართველებს ეპყრობოდა პირდაპირ ამაღელვებელი სიმპათიით. რუსეთიდან თბილისში ჩამოსულ რუს ჯაბუკებს იგი უკანვე ისტუმრებდა და ასე ეუბნებოდა: თქვენ გამიფუჭებთ ჩემს ქართველებს, გაბრუნდით უკან რუსეთშიო. მაგრამ 70-იანი წლების დამდეგს, თბილისიდან პოლონეთში გადმოიყვანეს ორი მოხელე დიდ თანამდებობაზე და ისინი ყოველდღე მოდიოდნენ მეუფესთან და როგორ გგონიათ? მისი დამოკიდებულება ქართველებისადმი ისეთი შარიანი და უსამართლო გახდა, რომ უმაღლესი ხელისუფალნი იძულებულნი იყვნენ, გადაეყვანათ იგი უფრო დაბალ თანამდებობაზედ, სახელდობრ, მარტო კათედრის გამგედ“ [გოგებაშვილი, 1990, 223].

გოგებაშვილი თვლიდა, რომ კავკასიის მხარის მმართველად დიდი მთავრის - მიხეილ ნიკოლოზის ძის ყოფნისას, ის ლოიალობას იჩენდა ქართველებისადმი, ნიშნავდა მათ დიდ თანამდებობებზე, რაც რუს შოვინისტებს აღიზიანებდათ. მთავარი კი ის იყო, რომ ქართველი თანამდებობის პირნი ღირსეულად ასრულებდნენ მინდობილ საქმეს, ხშირად რუს მოხელეებზე უკეთესადაც. ამის მაგალითად მას მრავალჯერ ჰყავს მოხსენიებული დაღესტნის მმართველი ქართველი გენერლები - ლევან მელიქიშვილი და ნიკო ჭავჭავაძე. „როგორც კი მისმა იმპერატორობითმა უმაღლესობამ დატოვა ეს მხარე, ანტიქართული მიმართულება ამოდის კალაპოტიდან და ფართო ნიაღვრად ედება ყველა უწყებას. და ამჟამად ქართველები ყველაზე დაჩაგრული ეროვნებაა რუსეთის იმპერიის ყველა ეროვნულ უმცირესობათაგან“ [გოგებაშვილი, 1990, 224].

იმპერიული ხელისუფლებისაგან ქართველების ჩაგვრის ფაქტები გოგებაშვილს თავის პუბლიცისტიკაში მრავლად მოჰქონდა. ერთ-ერთია წერილი - „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა“, რომელიც დაწერა რუსულად, როგორც ჩანს, რუსულ პრესაში გამოსაქვეყნებლად. პირველად მისი სათაური იყო „Положение Грузии“, შემდეგ დაუმატა - Нинешнее положение..., რომელიც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის გოგებაშვილის ფონდში ინახება. წერილი შესულია მწერლის სხვადასხვა გამოცემებში .

პირველად, სიმონ შონიას თარგმანი, ატომეულის III ტომში გამოქვეყნდა. ქართველების ჩაგვრის ფაქტად მწერალს მოჰქონდა სხვადასხვა თანამდებობებზე: სასამართლოში, სახალხო განათლების სისტემაში, კავკასიის ადმინისტრაციაში ხელმძღვანელ თანამდებობებზე არაქართველი მოხელეების დანიშვნის მაგალითები, ქართული ენის დევნა-შევიწროება, ქართველ გლეხთა მფლობელობაში არსებული მიწის სიმცირე, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის დაკარგვა და სხვ. მართალია, წერილს თარიღი არ უზის, მაგრამ მასში დასმული პრობლემების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ის XIX საუკუნის 80-იან წლებს უნდა მიეკუთვნებოდეს. განსაკუთრებით ხაზი ესმება ქართველთა სიმცირეს სასწავლებლებში, რის მიზეზადაც ავტორი არა ქართველთა უნიჭობას, არამედ მათ დაბალ სოციალურ მდგომარეობას, ეკონომიკურ შეჭირვებას და რუსული ენის გაბატონებას მიიჩნევს.

იაკობ გოგებაშვილი ზოგჯერ თანმიმდევრული არ იყო რუსეთის როლის შეფასებაში. წინააღმდეგობაში ვარდებოდა, როდესაც XVIII საუკუნის პოლიტიკური მიმოხილვისას ერეკლე II-ეს სუსტ პოლიტიკოსად თვლიდა რუსეთთან საქართველოს სამეფოს შეერთების გამო, შემდეგ კი ამ ნაბიჯს საქართველოს გადარჩენის აუცილებელ საშუალებად მიიჩნევდა. წერილში - „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა“ - იგი წერდა, რომ რუსეთმა საქართველოში დაამყარა აშკარად ანტიქართული მიმართულება. ერს უნდა ებრძოლა ეროვნულ უფლებათა აღსადგენად, რაშიც ქართველ ხალხს „მემარცხენე, პროგრესული რუსეთი“ უნდა დახმარებოდა. ეს თვალსაზრისი დღევანდელი გადასახედიდან კრიტიკას ვერ უძლებს, თუმცა დიდი პედაგოგის სურვილი და მოწოდების პათეტიკა სავსებით გასაგებია და მისაღები. „დროა, გავაჩალოთ დაუღალავი, ფხიზელი დაცვა ჩვენის დათრგუნულის უფლებისა, საარსო მოთხოვნილებისა, გავაჩალოთ რა მარტო ჩვენს ენაზედ, არამედ სახელმწიფო ენის ლიტერატურაშიაც (ე.ი. რუსულ ენაზე), გავაცნოთ ჩვენი გაჭირვებული მდგომარეობა დაწინაურებულს დასს რუსეთისას, დავიხმაროთ იგი და დავიბრუნოთ ღირსეული სახელი და ადგილი კავკასიონის ერთა შორის. დროა დაბალი ღობის მდგომარეობა სამარცხვინოთ მივიჩნიოთ ყველამ და მაღალ ღობედ ჩვენს გადაქცევას მხნედ და გაბედვით ვეხმავროთ. დროა, თორემ ზევ და მაზევ გვიან იქნება“ [გოგებაშვილი, 1990, 834].

მაინც, რა აძლევდა გოგებაშვილს იმის იმედს, რომ რუსეთში მოვიდოდნენ ძალე-

ბი, რომლებიც საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს დაუჭერდნენ მხარს? ძნელია ამ კითხვაზე ზუსტი პასუხის მოძებნა. გოგებაშვილი ხომ არ იყო გულუბრყვილო, რომ ამ იმედისათვის რეალური მიზეზები დაენახა. მან ხომ, მაშინდელი ქართველი ინტელიგენციისგან განსხვავებით, კარგად შეამჩნია ორმაგი სტანდარტი ისეთი რუსი მოხელის საქართველოსადმი დამოკიდებულებაში, როგორიც ვასილ ველიჩკო იყო, არ გამოეპარა მისი ვორონცოვისეზური მართვის მანერა, დიპლომატიური დამპყრობლური პოლიტიკა, მაშ, ვის ელოდა უფრო უკეთესს, ქართველების ინტერესების დამცველს. მემარცხენე ძალებიო, აკი თავად გვიპასუხა. თუმცა, ისტორიამ დაგვანახა შემდგომი პერიოდის მანძილზე, რომ არც ერთი ძალა, არც ერთი პარტია და მიმართულება არასოდეს არ ყოფილა რუსეთში, რომელიც საქართველოს განიხილავდა როგორც დამოუკიდებელსა და ეროვნულად თვითმყოფად ქვეყანას.

XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში რუსული გაზეთები ხშირად აქვეყნებდნენ ქართველების წინააღმდეგ მიმართული პათოსით გაჟღენთილ წერილებს. განსაკუთრებით აქტიურობდა – “Петербургския ведомости”. გოგებაშვილს ამგვარ წერილებზე მკაცრი რეაქცია ჰქონდა და ყოველთვის სცემდა მათ პასუხს. განსაკუთრებით აღიზიანებდა ქართული გაზეთები, რომელიც იმეორებდა რუსული პრესის პროვოკაციულ განცხადებებს და ხშირად მათ აძლევდნენ მხარს. ამგვარი შემთხვევები ხდებოდა სოციალისტური მიმართულების გაზეთებში, რომლის პუბლიცისტები თვლიდნენ, რომ ქართველებს არ უნდა გაერჩიათ თანამომძმეთაგან სომხები თუ სხვა ერები და ამტკიცებდნენ საქართველოში გარკვეული ჰომოფობური ჯგუფების არსებობას. გოგებაშვილი ამგვარ თვალსაზრისს გამოხატავდა და ამას მიზანმიმართულ ცილისწამებასა და ქართველი ერის დისკრედიტაციას უწოდებდა.

სტატია- „ცილისწამება ქართველებზე“ გაზეთ „ივერიაში“ მეთაურ წერილებად, ხელმოუწერლად დაიბეჭდა 4-12 იანვარს, 1903 წელს (გოგებაშვილი, 1903, 3-9). მისი ავტორობა დადგინდა, რადგანაც გოგებაშვილმა ის შეიტანა თავისი ხელით შედგენილ თხზულებათა პირველ ტომში 1910 წელს.

ავტორის კრიტიკის საგანი გახდა რუსულ პრესას აყლილი გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, სადაც საუბარი იყო ქართველების ჰომოფობიაზე. ავტორი ფსევდონიმით – „გრუზინი“ წერდა: „დაე, მათ თავი გაუბჟუნონ ჩვენს ჭაღარა-შერთულს ინსტიტუტებს,

რომელნიც იმავე წამსვე შეიყვარებენ ყველას, ვინც კი ქართველს რაინდად მოიხსენიებს, სომეხს კი აძაგებს“ [„ცნობის ფურცელი“,1905, 3019]. ამის პასუხად გოგებაშვილი იძლეოდა ახსნა-განმარტებას: „ცილისწამება „გრუზინისა“ და უსამართლობა „ცნობის ფურცლისა“ ერთთვისებისაა და მავნებლობით ერთმანეთს არ დაუვარდება. კიდევ ჰო, ჰო, რომ ამ დაწამებაში მცირეოდენი სიმართლე მაინც მოიპოვებოდეს, მაგრამ მკითხველს კარგად მოეხსენება, რომ მთელს საქართველოში დიოგენის ფარნითაც ვერ მოძებნიან რუსთა ერის და სომეხთა ერის მოძულეთა. არიან ქართველებში მოძულენი ამა თუ იმ უღირსი სომეხებისა და რუსებისა, როგორც არიან მოძულენი სულმდაბალ ქართველებისა, მაგრამ რა აქვს ამას საერთო ეროვნულ სიძულვილთან?“[„ცნობის ფურცელი“,1905, 3019].

გოგებაშვილი, როგორც თავისი ერის პატრიოტი, ყოველთვის იცავდა ქართულ ინტერესებს, აკრიტიკებდა რუსულ კოლონიურ პოლიტიკას. ის ხშირად აღნიშნავდა იმ სამწუხარო მოვლენას, როდესაც რუსეთში არსებული მანკიერი მოვლენები აუცილებლად გადმოდიოდა საქართველოში, რაც შეეხება სიკეთესა და პროგრესს, ამას რუსული ხელისუფლება ნაკლებად იმეტებდა კოლონიური ქვეყნისთვის. „მოგეხსენებათ, რომ ყოველივე სენი რუსეთისა ჩვენც უსათუოდ გადმოგვედება ხოლმე, - წედა იგი. _მაგრამ, ჩვენდა საუბედუროდ, იგივე არ ითქმის სიკეთის შესახებ. ბევრი სიკეთე რუსეთისა ჩვენ სიკეთედ არ გადაქცეულა, ბევრი რეფორმა კავკასიონის ქედს ვერ გადმოსცილებია. ეს ქედი, ადვილი გადმოსალახავი ყოველი ცუდისათვის, გამოუვალ საზღვრად შეიქმნება ხოლმე სიკეთის გადმონერგვისათვის. რუსეთმა მიიღო ერობა, ნაფიცთა სამართალი, დააარსა სახალხო ბანკები და სხვანი. ჩვენ კი არცერთი ეს დაწესებულება არ გვაღირსა“ [გოგებაშვილი , 1990,39].

ამავე წერილში გოგებაშვილი საუბრობდა რუსეთისთვის პარლამენტის დაარსების სიკეთეზე, თუმცა, ეჭვი შეჰქონდა, რომ იმავე სიკეთეს ეს საკანონმდებლო დაწესებულება ვერ მოუტანდა საქართველოს. ამას აფიქრებინებდა 60-70-იანი წლების რეფორმების ხასიათი, რაც საქართველოსთვის ვერ გამოდგა ისეთივე შედეგიანი, როგორც ცენტრალური რუსეთისთვის.

„ჩვენ, აგრეთვე, მოვისურვეთ, გულით ვინატრეთ პარლამენტის დაწესება რუსეთში, - წერდა გოგებაშვილი, - ოღონდაც რომ პარლამენტი დიდი ღვთის წყალობაა

რუსეთისთვის, დიდად შეუწყობს ხელს მის წინსვლა-წარმატებას, განვითარებას, აყვავებას, მაგრამ ამ სიკეთეს ჩვენც მოგვიტანს რუსეთის პარლამენტი?!“ - პუბლიცისტის ამ კითხვაში პასუხიც იკითხებოდა, პასუხი უიმედო და საქართველოსთვის მძიმე,[გოგებაშვილი, 1990,39].

არა მარტო რუსეთის მიერ წინა პერიოდში განხორციელებული პოლიტიკა იყო გოგებაშვილის პესიმიზმის საფუძველი, არამედ ევროპის დიდი ქვეყნების კოლონიური პოლიტიკის გამოცდილებაც. მას თავის წერილებში მოჰქონდა კიდეც ეს მაგალითები. ევროპული კოლონიალიზმი, რაც პატარა ერების ჩაგვრის ინსტრუმენტი იყო, გოგებაშვილს მიაჩნდა იმის მიზეზად, ეჭვი გამოეთქვა რუსული პარლამენტარიზმის მიერ დამორჩილებული ერებისათვის სიკეთის მოტანაზე. ის წერდა, რომ რამდენიმე საუკუნე იყო გასული მას შემდეგ, რაც ინგლისს პარლამენტი ჰქონდა, მაგრამ ამას ირლანდიელი ხალხისთვის სიკეთე და აღორძინება არ მოუტანია, არ გაუმდიდრებია იგი, პირიქით, ირლანდიის მოსახლეობის რიცხვმა ერთიორად იკლო. რომ არა ამერიკაში გადასახლებული მდიდარი ირლანდიელების მხარდაჭერა, მას განადგურება ელოდა, მაგრამ მათ აიძულეს ინგლისის ხელისუფლება, გამოეცხადებინათ ირლანდიის თვითმმართველობა, მისი ავტონომიის აღდგენაში ხელი არ შეეშალათ.

მეორე მაგალითად პრუსიის პარლამენტის მაგალითი მოჰქონდა, წერდა, რომ ეს პარლამენტი განთქმული მეცნიერებისა და რადიკალი პოლიტიკოსებისაგან შედგებოდა, მაგრამ ასეთი ადამიანებიც კი არაფერს აკეთებდნენ ადამიანის უფლებების დასაცავად პრუსიაში, პირიქით, მიწასთან იყო გასწორებული პოზიციის პოლონელთა უფლებები. ასევე ავიწროებდა, მისი აზრით, უნგრეთის პარლამენტი მასთან შეერთებულ ხორვატებს. წარსულისა და თანამედროვეობის მაგალითებით მას გამოჰქონდა დასკვნა, რომ „ყოველს პარლამენტში გამეფებულია მთავარი ერის ეგოისტური მიმართულება, ვიწრო ნაციონალიზმი და ეს ერი სარგებლობს თავისი დეპუტატების სიჭარბით, რათა შეავიწროვოს, შეასუსტოს, დაამციროს და მიწასთან გაასწოროს შემოერთებულნი, რიცხვით მცირე ერნი და სამაგიეროდ თავისი თავი გააძლიეროს, ააღორძინოს, შემჭიდროებული ერების ავლა-დიდება თვითონ დაისაკუთროს და სიმსუქნით აივსოს“ [იქვე, 41].

ეს წერილი მაშინ გამოქვეყნდა, როდესაც რუსეთის პარლამენტი ის იყო, ისახებოდა, ჯერ მისი მუშაობის შედეგები ცნობილი არ იყო [გოგებაშვილი, 1905, 64].

იაკობ გოგებაშვილმა თითქოს იწინასწარმეტყველა იმ წლების ვითარება, როდესაც სახელმწიფო დუმა მუშაობდა, მაგრამ არაფერი გაუკეთებია რუსეთის ჩაგრულ ხალხთა ინტერესების დასაცავად, პირიქით, მათ გამოყოფდა რუსი ერისგან და „ინოროდცებად“ აცხადებდა.

წერილში გოგებაშვილი გადმოგვცემდა თავის პოლიტიკურ კრედოსა და სოციალურ-ეკონომიკურ შეხედულებებს. მისი აზრით, მეფე შეიძლებოდა კაცთმოყვარე ყოფილიყო, პარლამენტი კი ამგვარი ვერ იქნებოდა. იგი წერდა: „მე უფრო მეტ ჭეშმარიტებას მოგახსენებთ: თვითმპყრობელი ხელმწიფე შეიძლება კაცთმოყვარე იყოს, მაგრამ ცენტრალური პარლამენტი კი ყოველთვის ყოფილა და არის გამომხატველი და წარმომადგენელი მთავარი ერის ეგოიზმისა. მთავარი ერის სიკეთით განმსჭვალული პარლამენტი უსულგულობას რომ იჩენს მცირე ქვეშევრდომ ერების შესახებ, ნამდვილი ფაქტია, ფაქტი საყოველთაო, სამწუხარო და მეტად საგულისხმიერო“ [იქვე, 1990, 42].

იმას, რომ რუსეთის პარლამენტარიზმი თავად რუსეთს გამოდგომოდა და სხვა არარუს ერებს, მათ შორის ქართველებს კი - არა, გოგებაშვილს აფიქრებინებდა რუსი შოვინისტების პათეტიკა, მათი პოლიტიკა მცირე ერთა მიმართ. სწორედ ეს ადამიანები შედიოდნენ პარლამენტში და რაღა გასაკვირია, რომ მათგან რაიმე სასიკეთოს არ მოელოდნენ ქართველი ერის პატრიოტი შვილები. გოგებაშვილი ამის გამო წუხდა: „თუ ასეთ ნაციონალურ ეგოიზმსა და შეუწყნარებლობას იჩენს ცენტრალური პარლამენტი განათლებულ ევროპასა და ამერიკაში, მით უფრო უნდა მოველოდეთ ამას რუსეთის ცენტრალური პარლამენტისაგან, სადაც დიდი უმრავლესობა დეპუტატებისა კუთვნილება იქნება მთავარი ერისა და სადაც ისინი სუვორინებს, კრუშჩევანებს, მეშჩერსკებს, კატკოვებსა და სხვა რეტროგრადებს ბანს მისცემენ ჩვენი გარუსების შესახებ. მას აჰყვებიან თვით რუსი რადიკალები, თვით სოციალ-დემოკრატები, რომლებიც ერთა მეთაურების მოტრფიალენი არიან და გაიძახიან: ძირს პარტია, ერთა ნაციონალიზმი და ავტონომია“.

გოგებაშვილი ერთგვარად წინასწარმეტყველებდა მომავალი რუსული პარლამენტის პოლიტიკურ-სოციალურ კრედოს, მის რეაქციულ პოლიტიკას ქართველი ერისადმი. მისი აზრით, რუსეთის პარლამენტი გააძლიერებდა რუსული ბიუროკრატიის დაწყებულ საქმეს: გაამეფებდა საქართველოს სკოლებში რუსულ ენას, განდევნიდა

დედაენას, არც სასამართლოსა და არც ადმინისტრაციულ დაწესებულებებში ქართველების დანიშვნას არ დაუჭერდა მხარს, „გააძლიერებდა იმ პოლიტიკას, რომელსაც რუსეთიდან გადმოსახლებული რუსის მუჟიკების საშუალებით მიზნათ აქვს გარუსება საქართველოში. საქართველოსი-მეთქი, იმიტომ მოგახსენებთ, რომ ეს პოლიტიკა არათუ ქართველებს არუსებს, არამედ სწადია გარუსება ტერიტორიისა, მიწა-წყლისა, ქართველ მესაკუთრეთა შემცირება და ბოლოს, გაქრობა. ამგვარ პოლიტიკას ადგია პრუსიის პარლამენტი პოზნანის მიართ და ბავშვობა იქნება ვიმედოვნოთ, რომ რუსეთის პარლამენტი არ იკადრებს ჩვენს შესახებ ამისთანა უდიერობას. განსხვავება მხოლოდ ის იქნება, რომ ჩვენ ვერ გავუწევთ იმ მედგარ წინააღმდეგობას საქართველოს გარუსების შესახებ, რომელსაც უწევენ პრუსიას პოზნანის პოლონელები, ჩვენზე უფრო განათლებულნი. მხნენი, ძლიერი ნაციონალიზმით აღფრთოვანებულნი და სამაგალითო ერთობით შეკავშირებულნი“ [გოგებაშვილი, 1990,43].

§2. იაკობ გოგებაშვილი და რუსი მოხელეები

გოგებაშვილი რუსეთის სახელმწიფოს იმპერიულ პოლიტიკას ხშირად იმ უხეირო მოხელეებს აბრალებდა, რომლებიც კავკასიაში იგზავნებოდნენ და რომელთაც არ სურდათ ადგილობრივი მოსახლეობის ტრადიციებისა თუ ინტერესების გაგება. მან, ალბათ, კარგად იცოდა, რომ ისინი სახელმწიფოს დაკვეთას ასრულებდნენ, მაგრამ მაინც მთელი პასუხისმგებლობა მათზე გადაჰქონდა.

რუსეთის იმპერატორს არასდროს აკრიტიკებდნენ ქართველი კლასიკოსები. მათ შორის იყო გოგებაშვილიც. ეს, ალბათ, იმ ტრადიციის გაგრძელებაც იყო, რაც საქართველოში ყოველთვის არსებობდა მეფესა და ხალხს შორის კეთილი დამოკიდებულების სახით. ამ მიზეზით იარსება საუკუნეები ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიამ და მისი შეცვლის მცდელობა სხვა სამეფო გვარით საქართველოში არ ყოფილა.

XIX საუკუნის ანტირუსული აჯანყებების დროსაც კი რუსეთის იმპერატორებს იშვიათად ეხებოდნენ აჯანყებულები, ყველაფერ ცუდს, რაც საქართველოში ხდებოდა, ისინი რუსული ბიუროკრატის უღირს წარმომადგენლენს აბრალებდნენ. მათ ადანაშაულებდნენ სახელმწიფო პოლიტიკის არასწორ გატარებასა და იმპერიის არარუსი ხალხებისადმი შოვინიზმში, მეფეს კი - არა. იაკობ გოგებაშვილიც არ იყო ამ მხრივ

გამონაკლისი. ის ებრძოდა შოვინისტ რუს მოხელეებს, მათ კი, ვინც საქართველოს ინტერესებს არ ეწინააღმდეგებოდა, დადებითად აფასებდა.

ცნობილია, რა დიდი განხეთქილება იყო ქართველ სამოციანელებსა და კავკასიაში განათლების საქმეთა მმართველს - იანოვსკის შორის. მაგრამ გარკვეულ ეტაპზე, მოღვაწეობის დასაწყისში, მცნობიას გოგებაშვილი აქებდა. აქებდა იმ მიზეზით, რომ მისი პირველი პროექტი ითვალისწინებდა დაწყებითი განათლების მშობლიურ ენაზე მიღების აუცილებლობას. ეს თვალსაზრისი 80-იან წლებში იანოვსკიმ შეცვალა და ილიასა და მის თანამოაზრეთა, მათ შორის, უპირველესად, გოგებაშვილის რისხვა დაიმსახურა.

გოგებაშვილი აქებდა ნევეროვს, რუსული განათლების სისტემის ცნობილ მუშაკს, რომელმაც შეადგინა პროექტი კავკასიის სკოლებისათვის, სადაც აღნიშნული იყო, რომ კავკასიის ხალხებს, რუსულ ენასთან ერთად, საკუთარ ენაზეც უნდა შეძლებოდათ სწავლა.

აქებდა დიდ მთავარს - მიხეილ ნიკოლოზის ძეს, „რომლის მაღალ სახელმწიფო ნიჭს ყველა აღიარებს, და რომლის მომხიბვლელ სახელთანაც მჭიდროდ დაკავშირებულია სრულიად სარუსეთო რეფორმის დროს ჩვენს განაპირა მხარეში გატარებული მთავრობის ყველა საუკეთესო ღონისძიება“. გოგებაშვილის თქმით, ასეთი დიდი ადამიანი, - მიხეილ რომანოვი სრული ნდობით ეკიდებოდა ნევეროვის სასწავლო გეგმას. 1878წ. მასწავლებელთა ყრილობის ყველა მონაწილე, მისი სიტყვით, მეფისნაცვალმა დააჯილდოვა ფულით, მანვე დაამტკიცა იანოვსკის გეგმა. - „საგანმანათლებლო ღონისძიების გატარების დროს, მისი უდიდებულესობის პირველი დამხმარე, მისი მარჯვენა ხელი იყო ერთ-ერთი ფართოდ განათლებული რუსი პატრიოტი, ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმარ-თველოს უფროსი, გენერალი სტაროსელსკი“, - წერდა გოგებაშვილი. სტაროსელსკი მართლაც ქართველთა მოყვარე და ლიბერალი ადამიანი იყო. მას ცოლად ჰყავდა ილია ჭავჭავაძის ცოლისდა, ქართველების სიძეობის გარდა, ყოველთვის გამოირჩეოდა საქართველოს სიყვარულით, ქართველი ერის ინტერესების დაცვით, რასაც გოგებაშვილიც უქებდა.

გოგებაშვილი რუსი მოხელეებიდან გამოჰყოფდა ლამანსკის. ქართული ენის სტატუსისათვის, ასიმილაციის წინააღმდეგ ხმალამოღებულ მებრძოლს, მას ნამდვილად

დიდ დახმარებას უწევდა ამ პროგრესულად მოაზროვნე რუსი მოხელის გამონათქვამები და მუდმივად ფარივით იყენებდა მათ საკუთარი არგუმენტების გასამყარებლად.

ლამანსკის მიაჩნდა, რომ რუსული ენა კიდევ უფრო მეტად გავრცელდებოდა იმ მხარეში, სადაც იქნებოდა მეფისა და რუსეთის სიყვარული, ეს კი იქნება იქ, წერდა ლამანსკი, სადაც მშობლიურ ენაზე სწავლას არ დაუშლიან, არ შეუკვეცენ ეროვნულ უფლებებს. გოგებაშვილს ხშირად მოჰქონდა ლამანსკის სტატიების ის ნაწილი, სადაც ეროვნულ უმცირესობათა ენებზე, ამ ერებში რუსული ენის ადგილზე იყო საუბარი.

„უაღრესად საძულველია ეროვნული უმცირესობის ის წარმომადგენელი, - წერდა ლამანსკი, - რომელიც ჩიქორთულ რუსულ ენაზე ზიზღით იხსენიებს თავის ხალხს. ამიტომ, ეროვნული უმცირესობის ყოველი გონიერი, კეთილსინდისიერი გლეხი, რომელმაც რუსულად ერთი ღერი სიტყვაც არ იცის, ასჯერ და ათასჯერ უფრო სასარგებლოა რუსეთისათვის, ვიდრე თავის მშობელ ხალხსა და საქმეს ჩამოშორებული, განვითარებული, რუსული ენის თუმცა კარგად მცოდნე, მაგრამ არაკეთილსინდისიერი წარმომადგენელი ამ ეროვნული უმცირესობისა, ჩვენი განათლებული თუ ნახევრად განათლებული საზოგადოების საგრძნობ ნაწილში ხშირად გაიგონებ ყოვლად ველურსა და უხეშ აზრებსა და გამოთქმებს ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ. ეს არათუ ქრისტიანული საქციელი არ არის, არამედ დიდი შეცდომაცაა. ეს ჩვენი ნამდვილი უბედურებაა. დროა, დიდი ხანია დროა, გავიგოთ, რომ მრავალფეროვნების საწყისი მხოლოდ ავსებს და ანაყოფიერებს ერთიანობის საწყისს“ [გოგებაშვილი, 1990, 455].

აქვე ვიტყვით, რომ პროფესორი ლამანსკი იყო სლავიანოფილთა კონსერვატიული ბანაკის წარმომადგენელი. გოგებაშვილის მიერ მოტანილი ეს აზრები მან გამოთქვა თბილისში – „სამი სამყარო“.

გოგებაშვილი ყველგან აკრიტიკებდა დელიანოვს, რომელიც 1882 წელს ჩაუდგა სათავეში რუსეთის სახალხო განათლების სამინისტროს.

საინტერესოა იაკობ გოგებაშვილის შეხედულება ვასილ ველიჩკოზე და მისეული შეფასება ამ რუსი მოხელისა, რომელიც საქართველოში დიდხანს მოღვაწეობდა და განსაკუთრებული კეთილი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა ქართველი ერის, მისი ისტორიისა და კულტურის მიმართ. მას ბეზია ჰყავდა ქართველი, ამიტაც ხსნიდნენ მის სიმპათიას ქართველებისადმი. თუმცა, ველიჩკოსაც არ აკლდა კრიტიკოსები. ბევრი მას

ვორონცოვს ადარებდა და არ ივიწყებდა მის იმპერიულ-დერჟავულ ინტერესებს, რასაც ატარებდა რუსეთის ოფიციალური ორგანო – გაზეთი „კავკაზი“, რომლის რედაქტორი იყო ვასილ ველიჩკო.

გოგებაშვილი შეეცადა გაემიჯნა ველიჩკოს პიროვნებასა და მოღვაწეობაში ერთმანეთისაგან დადებითი და უარყოფითი მომენტები და ამ რუსი მოხელის რეალური სურათი წარმოედგინა. სტატია „მოყვარე თუ მტერი“, რომელიც გაზეთ „ივერიაში“ 1904 წელს დაიბეჭდა, ეძღვნებოდა ველიჩკოს გარდაცვალებას. ცნობილი რუსი პოეტი, რედაქტორი და გამომცემელი პეტერბურგში გარდაიცვალა 1903 წელს. იაკობი ეხმიანებოდა გაზეთებში – „ივერიას“ და „ცნობის ფურცელში“ ველიჩკოსადმი მიძღვნილი სტატიების პათოსს და არკვევდა ქართველებისადმი მის დამოკიდებულებას. „ივერია“ აქებდა ველიჩკოს და ქართველების დიდ მოყვარედ გამოჰყავდა, „ცნობის ფურცელს“ კი, პირიქით. ამის გამო, იაკობის აზრით, „ზოგის თვალში ველიჩკო დარჩა ჩვენს მტრად, ზოგს კი დღესაც ჩვენს მეგობრად მიაჩნია“. სტატიაში იაკობი შეეცადა ეჩვენებინა მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები.

გოგებაშვილმა ცხოვრებისეული მაგალითებით დახატა ამ ადამიანის პორტრეტი. სტატიაში ის იხსენებს ველიჩკოს გაცნობას, როდესაც, გოგებაშვილმა სცადა გაეგო ველიჩკოს ეროვნული ინტერესები, რამდენად იყო ის რუსული იმპერიული აზროვნების მქონე და წვეულებაზე მის გვერდით მოხვედრილს საუბარი დაუწყო მალოროსიელთა უფლებებზე, რუსეთის მიერ მათი ასიმილაციის ცდაზე. ველიჩკო უკრაინელი, მალოროსიელი იყო და იაკობი მისგან ელოდა ამ თვალსაზრისის გაზიარებას, თუმცა, ველიჩკომ უპასუხა, რომ ეს პრობლემა არ იყო, რადგან მალოროსიელები ამას სიხარულით ეგებებიან, ასიმილაცია თავადაც მოსწონთო. ამაზე გოგებაშვილს ქართველთა იმ ჯგუფისათვის, რომელიც ველიჩკოს აქებდა, უთქვამს: ეგ კაცი თავისი საკუთარი სამშობლოს გადაგვარებას არ წუხს და ჩვენ როგორ დაგვიჭერს მხარსო, რაზეც მისთვის უპასუხებით: ველიკოროსიელნი და მალოროსიელნი თითქმის ერთი და იგივე ხალხია, ჩვენ კი დიდად განვსხვავდებით რუსებისაგან, ეგ ადამიანი გულწრფელი ჩანს, რომელიც შესაძლოა უფრო მისანდობი იყოს, ვიდრე ისინი, სიტყვით რომ მხარს გვიბამენ, საქმით კი ძირს გვითხრიანო [გოგებაშვილი, 1904, 133].

შემდეგში გოგებაშვილი ყვებოდა ველიჩკოსთვის მიცემულ ქართულის გაკვეთი-

ლებზე, საიდანაც მის ნიჭიერებას (ამბიციურობასაც) ასკვნიდა, მაგრამ მოუცლელობის გამო ვერ ისწავლა ქართული ენაო. სამი რამისთვის ვემდუროდიო, წერს გოგებაშვილი: 1. ის იყო რეტროგრადი, და მტრული თვალით უყურებდა იმპერატორ ალექსანდრე II-ის რეფორმების გატრებას ჩვენში, ისეთს, როგორიც ერობის და ნაფიც მსაჯულთა სამართალია; 2. ველიჩკო ხშირად უხმობდა პოლიციის ბრძოლაში დასახმარებლად; 3. ქადაგებდა რეპრესიებს მეზობელი ხალხის წინააღმდეგ (გულისხმობს სომხებს, რომელთაც ველიჩკო მუდამ აკრიტიკებდა), რეპრესიები კი გადამდებია, როგორც სახადი, ხორველა და შავი ჭირიო. ყველაფერ ამის გამო „კავკაზშიც“ არ დავდიოდიო. ველიჩკო იყო მიმდევარი დენაციონალიზაციისა და რუსებთან მცირე ერების ასიმილაციისა და მე, არაო. გოგებაშვილი ველიჩკოს ამ მცდარ მოსაზრებას ასე აქარწყლებდა: „დენაციონალიზაციას აუცილებლად მოსდევს დემორალიზაცია, გახრწნა და დაცემა ერისა, მეტადრე იმისთანასი, რომელსაც თავისი საკუთარი ისტორიული ცხოვრება ჰქონია მრავალი საუკუნის განმავლობაში და საკუთარი კულტურა შეუქმნია. ყლორტი შეიძლება ამყნოთ სხვა ხეზე, მაგრამ თუ დასრულებულს და ხნიერ ხეს მოუნდომებთ ამას, იგი უთუოდ დაჰკნება და გახმება“ [გოგებაშვილი, 1904, 133].

60-იანი წლების მამულიშვილთა აღტაცებასა და პატივისცემას ველიჩკოსადმი ასე ხსნიდა იაკობ გოგებაშვილი: „ეს აიხსნება იმითი, რომ ველიჩკო უპირატესობას აძლევდა ქართველებს რუსეთის ყველა უცხო ტომთა შორის და რუსების შემდეგ პირველ ადგილს უთმობდა. მხოლოდ მარტო ქართველებისთვის მოითხოვდა თანაბარ უფლებებს მებატონე ერთანა“ [გოგებაშვილი, 1904, 133].

მას მოაქვს მაგალითი: თბილისის სახაზინო პალატის თავმჯდომარემ ბუტირკინმა ისარგებლა ველიჩკოს თბილისში არყოფნით და „კავკაზში“ გამოაქვეყნა წერილი, სადაც ამტკიცებდა, რომ შავიზღვისპირეთში მხოლოდ რუსებისთვის უნდა მიეცათ მიწა-წყალი და სხვა არავისთვის. ველიჩკომ დაუყონებლივ გამოგზავნა ვრცელი პასუხი რუსეთიდან, რომლითაც ამტკიცებდა, რომ რუსთა გარდა, ქართველებს უნდა დაეთმოს შავიზღვისპირეთი საცხოვრებელ ადგილად, რადგანაც მათ აუარებელი სისხლი დაუღვრიათ ამ ტერიტორიის დასაცავად, ქრისტიანობისა და თავიანთი კულტურის შესანარჩუნებლად და ძლიერ საიმედო ელემენტს წარმოადგენენო“ [გოგებაშვილი, 1904, 133].

ამავე ხანებში ველიჩკომ „ნედელიაში“ დაბეჭდა ლექსი - „Две красавицы“, სადაც

რუსეთი და საქართველო ორ კვლევად გამოიყენა. პირველი ცუდი მდგომარეობიდან სავესტით გამოვიდა, მეორე კი მეტად საშიშ ყოფაში არისო, პირველი და კი არ შველის და ხელს კი არ უწყობს, არამედ გულგრილად უყურებს დის უბედურებას, რომელიც ლამის დაიღუპოსო. გოგებაშვილის აზრით, „ლექსი იყო აღსავსე ისეთი თანაგრძნობით საქართველოსადმი, რომ მეტს ქართველი პოეტიც ვერ გაბედავდა“ [გოგებაშვილი, 1990,25].

გოგებაშვილი ეხმიანებოდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავზე ველიჩკოს წერილებს „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“- ში. ამ სტატიებში საქართველოს ბედით შეწუხებული ავტორი რუსეთს პირდაპირ უჩვენებდა და უშლიდა სურათს, თუ რა დამსახურება ჰქონდა ქართველ ხალხს მის წინაშე, ურჩევდა მასთან დამოკიდებულების შეცვლას, ქართველები ჩვენი ერთგული მეგობრები არიან და დროა ცვლილებები შეიტანოთ მის საერო და საეკლესიო მართვაშიო.

გოგებაშვილს მოსწონდა ველიჩკოს წერილები დედაენის შესახებ, რომელიც მან „Русский вестник“-ში გამოაქვეყნა. ამ წერილებში ის იცავდა მშობლიურ ენაზე სწავლა-განათლების მიღების აუცილებლობას და სრულად პასუხობდა თავად გოგებაშვილის შეხედულებას ამ, იმდროინდელ საქართველოში, მეტად რთულ და საკამათო საკითხზე.

დიდ პედაგოგს მოსწონდა რუსი მწერლის რომანი -„უდავი“, რომელიც ბორცოვის ფსევდონიმით დაიბეჭდა. რომანს ჰქონდა ამაღლებული ტონი და პათეტიკა. მასში ქართველები ძალზე სიმპათიურად იყვნენ დახატულნი. ველიჩკო მკითხველს აყვარებდა რუსეთის იმპერიაში მყოფ ამ დაჩაგრულ, მაგრამ ამაყ ხალხს. მაგრამ, ამ ყველაფერს, გოგებაშვილის აზრით, აფუჭებდა ველიჩკოს გადამეტებული სიძულვილი სომხებისადმი, ამ ერის კრიტიკა, რაც დიდ ჰუმანისტსა და მწერალს, - გოგებაშვილს არ მოსწონდა.

გოგებაშვილი ამჩნევდა, რომ ველიჩკო არ იყო თამამი დემოკრატიულ-ლიბერალური მოაზროვნე, ის შებოჭილი იყო საზოგადოებრივი აზრის თუ ხელისუფლების შიშით, ამიტომ, ფსევდონიმებით როდესაც წერდა სხვაგვარი იყო, უფრო თამამი, ვიდრე „უპირბაძოდ“. ასეთი იყო ის ქართველებისადმი პოზიციის გამოხატვისას. მისი „თანაგრძნობა ხშირად სუსტდებოდა და ირყეოდა, როდესაც უპირბაძოდ გამოდიოდა მკითხველი საზოგადოების წინაშე. ეტყობოდა, რომ მას რაღაც აფიქრებდა და აშინებდა. რა, სახელდობრ? ალბათ, ჩვენი დოღრიალობა, ჩვენი უტაქტობა, მამაცური ფრაზების

ბავშვურად სროლა აფიქრებდა. ერთხელ ლაპარაკში თქვა: მე დარწმუნებული ვარ, რომ ქართველებში რეალური სეპარატიზმი და ღალატი შეუძლებელია. მაგრამ ხშირად ზოგნი ინტელიგენტნი ისეთ ფრაზებს ისვრიან და ისე იქცევიან, რომ თუ რუსი ახლოს არ იცნობს ქართველებს, სეპარატისტებად ჩათვლისო. და ამას კი შეუძლიან ყოველს მათ მომხრე რუსს ნდობა დაუკარგოს რუსთა საზოგადოების და მმართველობის თვალშიო“. მასასადამე, ველიჩკოს ემინოდა მთავრობის თვალში ქართველების ქების გამო ნდობა არ დაეკარგა. არ ვიცით ამის, თუ სხვა რამის გამო, მან მხარი არ დაუჭირა რკინიგზის გაყვანას ფოთიდან თბილისამდე, ამას გოგებაშვილი იგონებდა და ველიჩკოს ამგვარი მოქცევის მიზეზსაც ასახელებდა: ქართველები ნერვიული ხალხია და მათი დაკავშირება საშიშიაო [გოგებაშვილი, 1990,26].

გოგებაშვილი ველიჩკოს მაგალითით საუბრობდა მტერ-მოყვარეობის გარჩევასა და ერის კონსოლიდაციის აუცილებლობაზე.

„ზოგი ჩვენებური ინტელიგენტნი იმ აზრისანი იყვნენ, რომ ველიჩკოს მტერ-მოყვარეობას ისევ წმინდა მტერობა სჯობიანო. დიალაც ემჯობინებოდა, ჩვენი მდგომარეობა რომ მეტად კრიტიკული არ იყოს. მოგეხსენებათ, რომ რკინას ცემა სიმტკიცეს უმატებს და აფოლადებს. მაგრამ თუ თუჯს დაუშენთ დიდ ჩაქურებს, იგი კი არ გამაგრდება, გატყდება. ხან ხალხი არის რკინის მდგომარეობაში, ხან თუჯს მოგაგონებთ და ბევრს ცემას ვერ აიტანს, ბევრს მტერს ვერ გაუძლებს. საუბედუროდ, ჩვენი სამშობლო ამჟამად სწორედ თუჯს ემსგავსება. წოდებანი ერთმანეთს ებრძვიან, პროვინციალიზმი ჯერ კიდევ ძლიერია, ბატონყმობა ფაქტიურად ჯერ კიდევ არსებობს, ინტელიგენცია დაყოფილია პატარ-პატარა ჯგუფებად, საერთო პროგრამა არ არსებობს, და ყველა ამის გამო ქართველობა შეკუმშულს ერს არ წარმოადგენს. ამისთანა ყოფაში მტერ-მოყვარენი მტრად არ უნდა გადავაქციოთ, მოწინააღმდეგე ძალა არ უნდა გავაძლიეროთ, თორემ ადვილად შეიძლება ერის ორგანიზმი სამუდამოდ გატყდეს, სუსტი თუჯივითა. როცა ჩვენი სამშობლო გამოვა ამ მდგომარეობიდან, ბატონყმობა ფაქტიურად მოიშობა, პროვინციალიზმი გაქრება, ინტელიგენცია სოლიდარობის გზას მტკიცედ დაადგება, და ჩვენი ერის სოციალური ორგანიზმი რკინის სიმტკიცეს მოიპოვებს, მაშინ თამამად და უშიშრად შეგვეძლება მტერ-მოყვრებს ზურგი შევაქციოთ და მათ წმინდა მტრობას სრულიად აღარ შევუშინდეთ“ [გოგებაშვილი, 1990,27]. გოგებაშვილი ცამდე მართალი იყო

ამ რუსი მოხელის შეფასებაში, რადგან მისი გაზეთი იმპერიულ საინფორმაციო პოლიტიკას ემსახურებოდა, რედაქტორი „სეპარატისტებს“ უწოდებდა და „კავკაზ“-ში გზას უკეტავდა ქართველ პატრიოტთა მისწრაფებას ავტონომიისაკენ და სხვ.

განსაკუთრებით ილაშქრებდა გოგებაშვილი ვოსტორგოვის წინააღმდეგ. მან ეს პოზიცია მაშინვე დაიჭირა, როდესაც ვოსტორგოვის კანდიდატურა გაჩნდა საქართველოს ეპარქიის საეკლესიო სამრევლო სკოლების მეთვალყურის თანამდებობაზე. დიდი ქართველი პედაგოგი აღაშფოთა იმან, რომ ვოსტორგოვმა საქართველოში მცხოვრები, გაქართველებული სხვა ეროვნებები აიძულა მშობლიურ ენაზე ესწავლა, რაც მათ არ იცოდნენ, დაშალა ქართული სკოლები.

„ახლა მანახეთ, რა გამოუვიდა გენერალ ვოსტორგოვს მშობლიური ენის ეროვნულ ენაში არევიდან. გამორიცხა რა ქართული სკოლებიდან ყველა ის სკოლა, რომელთა მოსწავლეების რიცხვშიც არის თუნდაც ცოტაოდენი ნარევი გაქართველებულ ეროვნებათა ბავშვებისა, ახალმა მეთვალყურემ ქართული სკოლების რიცხვი დაიყვანა 39-მდე (წინათ მთელ აღმოსავლეთ საქართველოში 150-მდე ასეთი სკოლა ითვლებოდა) და ამავე დროს დაითვალა 32 ბერძნული სკოლა და ასეთი ცნობები მოათავსა გაზეთ „კავკაზში“ [გოგებაშვილი, 1955, 423].

იმის გასაგებად, თუ რა ოინს მიმართა მან თავისი ამგვარი პოლიტიკით, გოგებაშვილს მოაქვს აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქართველების რაოდენობა – ნახევარი მილიონი, მაშინ, როდესაც ბერძენთა რაოდენობა 50 ათასს არ აღემატებოდა. ეს ციფრები ნათლად აჩვენებდა არსებულ სკოლათა რაოდენობის არაბუნებრივ და არასამართლიან შეფარდებას: ქართველებს ჰქონდათ 39, ბერძნებს კი - 32 სკოლა. მაგრამ ეს გამოიყენა მან თავისი ავტორიტეტის დასაცავად - 32 ბერძნული სკოლა მიჰქერს მხარს და არ ითხოვს ბერძენ მეთვალყურეს, ქართველების მსგავსადო. წერილი, რომელიც ეხება ვოსტორგოვის ახალ დანიშვნას საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მეთვალყურედ - არ დაბეჭდილა, რუსულ ენაზე დაიწერა და მხოლოდ გოგებაშვილის გარდაცვალების შემდეგ გამოცემულ ტომეულებში შევიდა. წერილი ძალზე მკაცრი და შეურიგებელია ვოსტორგოვის ყველა საქციელისა და იმ გამონათქვამების მიმართ, რომლითაც ეს რუსი სასულიერო პირი ქართულ ენას, კულტურას, ისტორიას აკნინებდა. გაზეთ „კავკაზში“ გამოქვეყნებულ წერილში იგი ქართველებს მეგრელებად, გურულებად, კახელებად და

ა.შ. ჰყოფდა. ამაზე გოგებაშვილი შენიშნავდა: „ეს იგივეა, რომ ვთქვათ: რუსები, მოსკოველები, კიეველები, ნოვგოროდელები და ა.შ. რატომ ბეჭდავს ის ასეთ შეუსაბამო ამბებს? უცოდინარობის გამო? სრულიად არა. ყოველმა რუსმა ინტელიგენტმა, რომელსაც რამდენიმე თვე უცხოვრია კავკასიაში, იცის, რომ ქართველი საერთო სახელწოდებაა, ხოლო ფშაველები, ინგილოები, ხევსურები, მეგრელები - კერძო, კუთხური. აქ სულ სხვა განზრახვას აქვს ადგილი. მღვდელმთავარი ვოსტორგოვი არც მალავს თავის მიზანს, რომ ის სავსებით გააუქმებს ქართულ ენას საქართველოს განაპირა ოლქების სკოლებში და რომ მას ჯერჯერობით დატოვებს მხოლოდ ცენტრალურ ადგილებში“ [იქვე].

ცხინვალში ვოსტორგოვს ებრაელებმა უთხრეს, რომ ისინი მხოლოდ ქართულ ენაზე საუბრობდნენ, რის გამოც იგი ქართველებს მიუბრუნდა და უთხრა: „ეს რა ამბავია, რომ თქვენ ყველა ხალხს აქართველებთ?!“ [გოგებაშვილი, 1955, 424].

საზოგადოებაში გავრცელებული იყო მოარული ხმები, ხმები, რომლისაც, გოგებაშვილის მტკიცებით, ყველას სჯეროდა: სიონის მუზეუმის შესახებ, სადაც უძველესი ხელნაწერი წიგნები და სხვა ისტორიული განძი ინახებოდა, თითქოს ვოსტორგოვს ეთქვას, საჭიროა ეს დამპალი ნაგავი დაიწვასო. გოგებაშვილის აზრით, ეს ადამიანი იყო ცუდი რუსი მოხელე, კარგ მოხელეებს ქართველები არათუ ეწინააღმდეგებოდნენ, პირიქით, მხარს უჭერდნენ. ამის მაგალითად გოგებაშვილი ასახელებს დურნოვოს, რომელმაც 1901 წელს, საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავზე არ დაიშურა ქება ქართველი ხალხის მიმართ და ის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფ ხალხთა შორის ყველაზე გონიერ, განათლებულ და ერთგულ ხალხად მოიხსენია.

„რაც შეეხება მამა ვოსტორგოვისა და მის თანამომხეთა მისწრაფებას - ბოლო მოუღონ ქართველებს მათი დაქსაქსვის საშუალებით, ეს არამარტო უსამართლობა, არამედ პირდაპირი დანაშაულიცაა სახელმწიფოებრივი ინტერესების თვალსაზრისით. ამიერკავკასიაში არსებობისათვის იბრძვის სამი ეროვნება: თათრები, რომლებსაც რაოდენობრივად პირველი ადგილი უჭირავთ, ქართველები, რომლებიც დაახლოებით მილიონნახევარს შეადგენენ და სომხებიც, რომლებიც რუსეთთან საქართველოს შეერთების წინ ოთხჯერ ნაკლები იყვნენ ქართველებზე, ახლა კი ამ მხრივ თითქოს გაუტოლდნენ, ხოლო მატერიალური სიმდიდრით ბევრად აჭარბებენ ქართველებს; არავის არ მოსვლია აზრად, დააქუცმაცოს თათრები და სომხები, დაშალოს ისინი წვრილ

ნაჭრებად. ამ ველურ მიზანს მხოლოდ ქართველების მიმართ ისახავენ. მაგრამ ეს ხომ იმას არ ნიშნავს, რომ არაერთმორწმუნის სასარგებლოდ დასუსტდეს ერთმორწმუნე ელემენტი...“ [გოგებაშვილი, 1955, 426].

გოგებაშვილი ვერ ეგუებოდა თბილისის საოსტატო ინსტიტუტის დირექტორის - ზახაროვის შოვინისტურ პოლიტიკას. 1911 წელს ჟურნალ „ნაკადულში“ გამოქვეყნებულ დავით სარაჯიშვილისა და ნიკო ღოღობერიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ წერილებში ის იხსენებდა რუსი მოხელის შოვინიზმს და წერდა: „ზახაროვს მიაჩნდეს ახალი სასწავლო გეგმის შედგენა. ამანაც არ დააყოვნა და ისეთი სარუსიფიკაციო პლანი გამოაცხადა, რომ ქართული ენის სახსენებელიც კი თითქმის გააქრო. ამ დროს ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების ინსპექტორები იყვნენ დიმიტრი ბაქრაძე და ნიკო ღოღობერიძე. ეს პლანი მისცეს ორივე ინსპექტორს და უბრძანეს, ასე მოაწყვეთ თქვენზე მონდობილი სკოლებიო. პასუხად ორივემ არზა მისცეს სამსახურიდან დათხოვნისა. სკოლები გადავიდა ზახაროვის გამგებლობაში და, რასაკვირველია, რამდენსამე წლის შემდეგ საარაკო უნაყოფოა მოჰყვა ამას“ [გოგებაშვილი 1911, 7].

გოგებაშვილი ხაზს უსვამდა ქართველების განსაკუთრებულ ჩაგვრას, გამოთქვამდა აზრს, რომ ისინი ერთმორწმუნეობისა და რუსეთისადმი ერთგულების გამო ისჯებოდნენ, რაც სიბეცედ და ხელისუფლების უგუნურ პოლიტიკად მიაჩნდა.

§3. ბრძოლა იაკობ გოგებაშვილის წინააღმდეგ

გაბედული ეროვნული სულისკვეთებისა და ქართველი ხალხის ინტერესების დაცვისათვის, იაკობ გოგებაშვილს ებრძოდნენ როგორც რუსი შოვინისტი მოხელეები, ასევე კოლაბორაციონისტი ქართველები, ეროვნულ ფასეულობათა არაფრად ჩამგდები პარტიული კუთვნილების ადამიანები. მაგრამ დიდი ქართველი პედაგოგი არასოდეს ჰყრიდა ფარ-ხმალს, მუდამ ბრძოლაში იყო და თუ ვერ იმარჯვებდა, საკუთარ პრინციპებს მაინც არასოდეს ღალატობდა. სიცოცხლის ბოლო წლებშიც ჯიუტად იცავდა ეროვნულ პრინციპებს, რასაც 60-70-იან წლებში ემსახურებოდა. თავის მოწინააღმდეგეებთან პოლემიკაში ჩაბმული, 1900-იანი წლების ბოლოს, სტატიაში – „ანტიპედაგოგიური ჯიუტობა კოლხიდის პედაგოგისა“ – იგი წერდა: „ამ ვეებერთელა ხნის განმავლობაში ჩვენ არცერთხელ არ ჩაგვიდენია ისა, რასაც ორჭოფობა, მანასეობა, ორგულობა

ჰქვიან. რას ვიცავდით და რას ვთხოულობდით სახელდობრ? ვიცავდით და ვთხოულობდით ხალხის განათლებას დედა ენაზე ყველა სახალხო სკოლაში, ქართული ენის აღდგენას ყველა საშუალო სასწავლებელში და მისი სავალდებულო, სამტატო საგნის დადებით, ფართო თვითმმართველობას ჩვენი ქვეყნისათვის და სრულს ავტონომიას მოძრაობის დროს ორსავე ენაზე („ივერია“, „Возраждение“). ვთხოულობდით ეროვნულის ეკლესიის აღდგენას, აგრეთვე, ორსავე ენაზე ვქადაგებდით ტერიტორიის შერჩენას და მისი დაკარგულის ნაწილის დაბრუნებას, ერთი სიტყვით, ყველას, რაც კი საჭიროა ჩვენი ერის არსებობის დასაცავად, მისი თავისებურების გასაფურჩქნავად, მისი კულტურის გასავითარებლად, ასაღორძინებლად“ [გოგებაშვილი, 1955, 286] [გოზალიშვილი, 1990, 210].

სწორედ ასეთი გაბედული პროგრამისათვის ებრძოდნენ მას ცარიზმის მოხელეები, მთელი ბიუროკრატიული სისტემა.

1873 წლის 9 დეკემბერს კავკასიის მეფისნაცვალმა თბილისის სასულიერო სემინარიის ხელმძღვანელობას აცნობებდა, რომ „იაკობ გოგებაშვილი და მასთან ერთად მომუშავე ცნობილი ქართველი პედაგოგები - გიორგი იოსელიანი, ალექსანდრე ტურიაშვილი, ნიკო და კონსტანტინე ცხვედაძეები მთავრობის საწინააღმდეგო მიმართულებას ეკუთვნიანო.“ [სცსსა, ფონდი 440, ანაწ. I, საქმე 4080].

იაკობს თანმიმდევრულად სდევნიდნენ საქართველოში რუსული საგანმანათლებლო პოლიტიკის გამტარებლები, რომელთაც დიდი პედაგოგი არაფერს უთმობდა, გაბედულად ეპაექრებოდა და არა მარტო სიტყვით, საქმითაც ამარცხებდა. ესენი იყვნენ: ზავადსკი, ვოსტორგოვი, იანოვსკი, ლევიცკი და სხვ.

მის სახელმძღვანელოებს, რომლებშიც დიდმა პედაგოგმა ღრმა ეროვნული კონცეფცია ჩადო, იმპერიის ბიუროკრატამ აქტიური ბრძოლა გამოუცხადა, რის შესახებაც გულისტკივილით წერდა ერთ-ერთ პირად წერილში ცნობილ ქუთაისელ პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს, სილოვან ხუნდაძეს: „ზავადსკიმ და ვოსტორგოვმა საქმე გამიჭირვეს სწორედ. პირველმა „Русское слово“-ს მოსპობა კარგა ხანია მოინდომა აქაურს სკოლებში და ნახევრობით, კიდევ მგონია, გულის წადილს სავსებით მიეწეოდა, მაგრამ ინსპექტორი პავლოვი, ჩინებული სპეციალისტი და დამოუკიდებელი ხასიათის პედაგოგი, მხნე მოსარჩლეა ჩემი სახელმძღვანელოსი და თავის რაიონში მხოლოდ მას ხმარობს, თუმცა ეს ურჩობა მას იაფად არ უჯდება. ვოსტორგოვი, რომელიც მე მებრა-

ლებს, რაც კი „ივერიაში“ დაიბეჭდება მის წინააღმდეგ და რომელიც, ერთსა და იმავე დროს, პრინციპული მტერიც არის და პირადიც, აპირებს გააუქმოს არათუ „დედა ენა“ და „ბუნების კარი“, არამედ „Русское слово“-ც, მიუხედავად იმისა, რომ ეს წიგნი სულ ერთი წელია, სინოდმა მოიწონა [გოგებაშვილი, 1955, 417].

იმის მაგალითები, თუ როგორ ებრძოდნენ დიდ ქართველ პედაგოგს მეფის მოხელეები და ცენზურა, მრავლადაა როგორც საარქივო მასალებში, ასევე ქართულ და რუსულ პრესაში. მისი სტატია - „უკუღმართი ნაბიჯი“ ცენზურამ უწყალოდ დაჭრა და ასე, ნაკლულად გამოაქვეყნა. მსგავსი ბედი ერგო მის სტატიებს „მიუტევებელი დანაშაული“, „დაბალი ღობე“, „საარაკო სიბრმავე“ და სხვა. ამ ფაქტს კარგად გვაჩვენებს იაკობ გოგებაშვილის შესახებ არსებული დოკუმენტური მასალები, რომელიც ჯერ „საისტორიო მოამბეში“ დაიბეჭდა (1950 წ. №5), შემდეგ ცალკე კრებულად გამოიცა (1951 წ.). აქაა ცნობილი ცენზორის - ლუკა ისარლოვის მიერ აკრძალული გოგებაშვილის ტექსტები, დაჭრილი პუბლიკაციები, თავად გოგებაშვილის მიმართვები საცენზურო კომიტეტისადმი.

საცენზურო დაბრკოლებების მიუხედავად, ავტორი მაინც ახერხებდა თანმიმდევრული და შეუპოვარი მოქმედებით გადაელახა შექმნილი წინააღმდეგობა და სახელშეცვლილი, ზოგჯერ ოდნავ შინაარსშეცვლილიც, მაგრამ გაბედული ტექსტები სრულიად სხვა ფორმაში ჩაესვა და ისე გამოექვეყნებინა. მაგალითად: „საარაკო სიბრმავე“, რომელიც ცენზურამ ამოიღო „ივერიიდან“ 1894 წლის 2 აგვისტოს დადგენილებით, სრულად დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბეში“ 1895 წელს ფსევდონიმით - „ნაცნობი“ და შეცვლილი სათაურით - „ხალხთა განათლების შესახებ“ [გოგებაშვილი, 1895, 11; გოგებაშვილი, 1954, 423-463].

იგივე წერილი, ოდნავი სახეცვლილებით გამოქვეყნდა 1904 წელს ვალერიან გუნიას „საქართველოს კალენდარში“, იაკობ ვარიანელის ხელმოწერით, შემდეგ კი მის თხოულებათა მეოთხე ტომში შევიდა [გოგებაშვილი, 1955, 8-18].

ასევე დააკავა ცენზურამ „ივერიისთვის“ გამზადებული სტატია სათაურით - „უმთავრესნი საჭიროებანი სასულიერო წოდებისა“, რომელშიც ამ უწყებაში არსებული მავნე მოვლენები იყო საამკარაოზე გამოტანილი. სტატიას ავტორი წერდა ფსევდონიმით - ი. კალმახელიძე. საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარემ - მიხეილ ჰაკელმა მისი

დაბეჭდვა შეაჩერა და ილიას, როგორც გაზეთის რედაქტორს, მოსთხოვა ფსევდონიმის ქვეშ დამალული ნამდვილი ავტორის ვინაობა გაემხილა. ილიამ, ვითომც არაფერი, ისე მიუთითა ავტორზე, რაც დიდი მწერლის სტრატეგია იყო. მას უნდოდა ეჩვენებინა, რომ ფსევდონიმი უბრალო ლიტერატურული ხერხი იყო, ავტორი ამით არ იმალებოდა, წერილი ობიექტური სინამდვილის ასახვა იყო და არა გამგონილი ამბავი. ამ ხერხმა გაჭრა: ავტორი არ დაუსჯიათ. ამ ამბავმა, წინასწარ, მძიმე ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაში მყოფი გოგებაშვილი გააღიზიანა, თუმცა ილიას არაფერი უთხრა. იაკობი დასჯას მოელოდა, თუმცა, ასეთი რამ არ მომხდარა, გაბედული ტონისათვის დაისაჯა „ივერია“. აღშფოთებულმა ჰაკელმა გაზეთის წინააღმდეგ გაილაშქრა და მკაცრი წერილით მიმართა კავკასიის მთავარმმართველის კანცელარიის დირექტორს – ი. მიცკევიჩს. მან გაზეთი დახურა 1896 წელს. მისი აღდგენა მხოლოდ ილია ჭავჭავაძის დიდი მცდელობით მოხერხდა 1897 წლის იანვრიდან.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის №480-ე ფონდში დაცულია გოგებაშვილის მიმართვები საცენზურო კომიტეტისადმი მისი სტატიების დაბეჭდვისათვის ნებართვის მიცემაზე. მოუხედავად თხოვნისა და წინასწარი ახსნა-განმარტებებისა, რომ სტატიებსა თუ წიგნებში არაფერი იყო ანტისახელმწიფოებრივი, ბევრ მათგანს მაინც ედებოდა ცენზურის მინაწერი აკრძალვის შესახებ. ერთი ასეთი სტატია იყო „მიუტევებელი დანაშაული“, რომელიც ჟურნალ „ნობათში“ უნდა დაბეჭდილიყო, მაგრამ ცენზურამ აკრძალა [სცსსა, ფონდი 480, საქმე 597].

საინტერესოა გოგებაშვილის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი მისი სახელმძღვანელოს - „ბუნების კარის“ დაბეჭდვის თაობაზე.

გოგებაშვილი თხოვნაში წერდა, რომ ცენზორმა ლუკა ისარლოვმა ამ სახელმძღვანელოში ამოჭრა სიტყვები : „დასავლეთ საქართველო“ და „სამხრეთ საქართველო“ და მათ ნაცვლად ჩაწერა – იმერეთი და თურქეთის საქართველო. გოგებაშვილი ამას უსამართლობად მიიჩნევდა და ასე ხსნიდა: იმერეთში მხოლოდ ქუთაისის გუბერნია და შორაპნის მაზრა იგულისხმება, მე კი მთელ დასავლეთ საქართველოზე ვსაუბრობ. რაც შეეხება ჭოროხის აუზს, ეს არაა თურქეთის საქართველო, არამედ, მას შემდეგ, რაც ის რუსეთის იმპერიას შეუერთდება, ისარლოვის ჩაწერილი სახელი აღარ გამოდგება, სახელწოდება პოლიტიკურ ხასიათსაც ატარებს და უფრო ზუსტად მას სამხრეთ საქარ-

თველო გამოხატავს, ვიდრე თურქეთის საქართველოო. [სცსსა ფონდი 480, საქმე 685, ფურც. 10-11]. წერილი 1885 წლის 29 მაისსა დაწერილი.

ამავე წლის 5 ივნისს მიმართავდა გოგებაშვილი საცენზურო კომიტეტს სიტყვა „საქართველოს“ ხმარების აკრძალვის გამო. ამბობდა, რომ ყველგან, სადაც ეს სიტყვა ეწერა, ამოუღეს და ჩაუწერეს სიტყვები: ქუთაისის გუბერნია, ტფილისის გუბერნია. მას მოჰქონდა მაგალითები ევროპის ქვეყნებიდან, კერძოდ, წერდა, რომ იხმარება ტერმინი „პოლონეთის სამეფო“, რომელიც წმინდა პოლიტიკური ტერმინია და რაიმე საშიშ ტენდენციას არ შეიცავს.

გოგებაშვილის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ნიმუში მის წინააღმდეგ ქუთაისის გუბერნიის სკოლების დირექტორის – ლევიცკის ბრძოლა იყო. „მუნჯური მეთოდის“ ავტორმა – ლევიცკიმ სცადა აეკრძალა გოგებაშვილის «Русское слово» და თავისი სახელმძღვანელოები შეეტანა საქართველოს სკოლებში. 1891 წლის 15 აპრილს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი წარდგენილ მოხსენებით ბარათში გოგებაშვილი ვრცლად აღწერდა ლევიცკის ბრძოლას მის წინააღმდეგ, ამ ბრძოლის მოტივაციას ხსნიდა რუსი მოხელის პირადი ინტერესებით [სცსსა, ფონდი 422, საქმე 2807, ფ.38].

ლევიცკიმ სცადა თავის მართლება, თუმცა ამ შემთხვევაშიც ვერ დაფარა სიძულვილი ქართველი პედაგოგისადმი [სცსსა, ფ. 422, საქმე 3808, ფ. 193-199].

ი.გოგებაშვილი დაპირისპირებული იყო „კვალთან“. ეს გაზეთიც მუდმივ შანტაჟს უწყობდა მას ხან წიგნების გამოცემის თაობაზე, ხანაც გამოცემულს უკრიტიკებდა. სტატია „უძლური ბოროტება“, რომელიც გამოქვეყნდა „ივერიის“ 1897 წლის 161-162-ე ნომრებში, იყო „კვალში“ დაბეჭდილი რეცენზიის პასუხი, რომელიც მიემდგვნა ი. გოგებაშვილის მოთხოვნას „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“ [გოგებაშვილი, 1897, 161-162].

გოგებაშვილი სამართლიანად თვლიდა, რომ „XX“-ის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი ეკუთვნოდა ცოლ-ქმარს, გიორგი წერეთელსა და ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთლისას, რომლებიც ბრალს სდებდნენ მოთხოვნის ავტორს სიუჟეტის არარეალურობაში, 12 წლის გოგო როგორ გამოავლენდა ასეთ მამაცობასა და პატრიოტიზმსო. გოგებაშვილი კი პასუხობდა, რომ მან წარსულის და თანამედროვეთა ისტორიული მდგომარეობა გაითვალისწინა, რომ ხმამაღლა მეღიარებია ინგილოთა ნამდვილი ქარ-

თველობა, ღვიძლი ძმობა ქართველებთან, სიყვარული საქართველოსი და ერთგულება საქართველოს მეფისადმი, – იმიტომ დავწერე ეს მოთხრობაო.

გოგებაშვილი არ იშურებდა ირონიასა და სარკაზმს ცნობილი ცოლ-ქმრის ნააზრევის უკუსაგდებად. „რაზე ჰგოდებენ და დასტირიან ცხარე ცრემლებით ცნობილნი მეუღლენი? – კითხულობდა იგი, – პირადობის გამეფებაზედ ჩვენს ლიტერატურაში, პირადის ჯიბრის აღორძინებაზედ, უკადრის პოლემიკაზედ, კერძო ცხოვრების შეხებაზედ. გამოდის, რომ მეუღლენი ნამდვილი კრავები არიან, უმანკო და უცოდველნი და ამ უმანკო არსებათა დასევიან სხვანი, ვითარცა მგლები ჩვენს ლიტერატურისა. თვით მაცხოვრის დროის ფარისეველნი შურის თვალთ შეხედავდნენ ამ ოინს, თავისი საკუთარი ცოდოს მოხვევას სხვის თავზედა. ვაჟო და, ყველაზე მეტად ვინ შეუწყო ხელი ამ პირადობის გამეფებას ჩვენს ლიტერატურაში, თუ არ „კვალის“ რედაქციამ? ვინ ააღორძინა ამ ბოლოს წლებში ინტრიგა, ინსინუაცია, კიცხვა და ლანძღვა, თუ არა მეუღლეთა ორგანომა?“

გოგებაშვილი დასცინოდა რედაქციას, თუ რამე კარგი გააკეთეს, გიორგი წერეთელი ამაყობს, თუ დააშავეს, ხელს მეუღლისკენ, ანასტასია მიხეილის ასულისკენ იშვერს, ეგაა გამომცემელ-რედაქტორიო. ეს უკანასკნელი იწყენს თუ ფიქტიურ რედაქტორად იხსენიებენ და პოლემიკას „კვალში“ ამძაფრებს – ცეცხლს მუგუზოებს უმატებსო. შარშან დ. ერისთავი მოთხარეს, ახლა „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაზე თქვეს: ზნე წამხდარი ხალხისგან შედგენილი რედაქციააო.

მწერალი „კვალის“ კრიტიკას, – „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“ არ არის ისტორიულ ამბავზე აგებული მოთხრობაო, პასუხობდა, რომ ამ მოთხრობის სიუჟეტი ცნობილი იყო ქიზიყში, ამასთან, ალექსანდრე ორბელიანი „ივერიაში“ წერს, დედაჩემისგან – თეკლა ბატონიშვილისგან გამიგონიაო. უბრალო 12 წლის გოგოსგან აქ გადმოცემული ამბავი შეიძლება დაუჯერებელი იყოს, გაბედული და განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოვებული ინგილო გოგოსგან კი დამაჯერებელიო. აქვე, იხსენებდა ჟანა დარკს, აკაკის ნათელას, რომელიც ურდოში წავიდა და ნოინის კარავში გამოცხადდა. დეტალებში განიხილავდა ინგილო ქალის მოქმედებას და ხსნიდა მას ქართველ ქალთა სიმამაცის მაგალითებით: იხსენებდა მარიამ დედოფლის მიერ ლაზარევის მოკვლას, უბრალო კახელ გლეხის ქალს, რომელმაც 1812 წლის შეთქმულებისას შეურაცხყოფა არ

მიაყენებინა რუსის სალდათს და მოკლა იგი, თავად კი აჯანყებულებს შეუერთდა და კიდევ არაერთ სხვა დიდგვაროვან თუ დაბალი წოდების წარმომადგენელს.

„ქართველი ქალის გაბედულობით სავსეა ჩვენი ისტორია და მეტადრე საინგილოს წარსული. საინგილო, როგორც განაპირა კუთხე საქართველოსი, ხშირად იყო ბრძოლის თეატრად, მას ეტანებოდნენ, იჩემებდნენ ერთი მხრივ ლეკები, მეორე მხრივ სპარსელები, ყიზილბაშები. ქართველები, რასაკვირველია, არ ანებებდნენ. ბრძოლა იყო თითქმის განუწყვეტელი. ამ ბრძოლებში პირველი ადგილი ეჭირათ თვითონ ინგილოებს, რომელთაც თავის სიკვდილად მიაჩნდათ - მოსწყვეტოდნენ საქართველოს და გადაბირებულებდნენ. მტერნი იყვნენ მრავალნი, ინგილონი მცირედნი, ქართლ-კახეთი შორს იყო. ხშირად ინგილოებს მარტო თავისი ძალით უნდა მოეგერიებიათ მტერი, რომელიც ქურდულად დაესხმოდა თავსა და იკლებდნენ.“ ქალებს განსაკუთრებული როლი ჰქონდათ მტრებთან ბრძოლაში. ინგილო ქალების გამორჩეულ სიმამაცესა და გაბედულებას გოგებაშვილი სწორედ ამ როლს მიაწერდა, თავის ლიტერატურულ პერსონაჟსაც ამით ამართლებდა. წერეთლებს საყვედურობდა, იქნებ იმიტომ არ მოგწონთ ჩემი გმირი, რომ გლეხის ქალია და არა თავადისა. ჩვენს სასწავლებლებში თავადისშვილთა ქალები ზოგჯერ 12 წელი სწავლობენ მშობლიურ ენას, ლიტერატურას, ისტორიას, მაგრამ მამულიშვილობას მაინც ვერ იძენენ, გლეხის ქალს კი პატრიოტიზმი და სიმამაცე ბუნებრივად აქვსო.

გოგებაშვილმა თავისი თვალსაზრისი, საკუთარი მოთხოვნის იდეური მიზანდასახულების და მხატვრული ხორცშესხმის ლიტერატურული ფაქტი - პუბლიცისტური ხერხით კარგად დაასაბუთა და აჩვენა „კვალის“ კრიტიკოსებს [იქვე, 1990, 194-210].

მწერალს განსაკუთრებით აღიზიანებდა, როდესაც ბრალს დებდნენ „პოლიტიკანობაში“. ეს სიტყვა იმდენად აღიზიანებდა, რამდენადაც ის ყოველთვის ღრმა შინაარსს დებდა ქვეყნის ტერიტორიების, განათლების, ეკლესიურ-სარწმუნოებრივი საკითხების განხილვაში. მიაჩნდა, რომ რუსული კოლონიური პოლიტიკა, ანუ ზოგადად პოლიტიკა ყველა საჭირობო საკითხს ეხებოდა და ეროვნულ სულს აცლიდა, ერთ-ერთი ცილისმწამებლური სტატია გამოქვეყნდა გაზეთ „კოლხიდაში“ „პედაგოგის“ ფსევდონიმით. ეს გაზეთი ქუთაისში გამოდიოდა. გოგებაშვილმა მწვავე პასუხი გასცა პუბლიკაციის ავტორს წერილით - „პოლიტიკანობა თუ პედაგოგობა“ (უკანასკნელი

პასუხი „კოლხიდის“ პედაგოგს), რომელიც „სახალხო გაზეთში“ გამოქვეყნდა. ის ეხებოდა ცარიზმის უმკაცრეს რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, მიუთითებდა ქართველთა გაუგონარი შევიწროვების, დევნისა და რეპრესიების ფაქტებზე, საქართველოს ტერიტორიაზე რუსული მოსახლეობის ჩამოსახლებაზე [გოგებაშვილი, 1990, 468]. „კოლხიდის“ პუბლიცისტს საყვედურობდა ამ ფაქტების დაუნახაობას, გულგრილობას. გოგებაშვილი არა მარტო ქართულ და საქართველოს რუსულ პრესაში ამხელდა რუსეთს, არამედ რუსულ პრესაშიც. ეს იყო: „ნოვოე ვრემია“, „გოლოსი“, „ვოსტოკი“, „სოვრემენნაია იზვესტია“, „პეტერბურგსკიე ვედომოსტი“, „რასსვეტი“ და სხვა ჟურნალ-გაზეთები. ამ პრესის ორგანოებში დიდი ქართველი პედაგოგი დაუფარავად წერდა რუსული პოლიტიკის დამპყრობლურ, ანტიქართულ ხასიათზე, უმინაარსო სახელმძღვანელოებზე, ქართველი ხალხის უსამართლო რეპრესიებზე.

§4. იაკობ გოგებაშვილი და საქართველოს ავტონომიის საკითხი

იაკობ გოგებაშვილი ღირსეული მამულიშვილი, 60-იანელთა აქტიური წარმომადგენელი არ შეიძლება არ ყოფილიყო საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის აქტიური მებრძოლი. დიდი ილიას თანამოაზრე, მთლიანად უჭერდა მხარს საქართველოს ავტონომიურ მოწყობას და დემოკრატიულ მმართველობას. ეს უაღრესად გაბედული მოთხოვნა იყო იმ დროს და საქართველოს სრული დამოუკიდებლობის მოთხოვნის ტოლფასიც. გოგებაშვილის მსჯელობაც სწორედ აქედან გამომდინარეობდა, ის ზომიერად ამართლებდა ავტონომიური მოწყობის აუცილებლობას, რუსეთის იმპერიის უკეთესად მოსაწყობად. ამასთანავე, ამტკიცებდა, რომ საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა არ შეუძლია და სეპარატიზმის განწყობა ქართველ ხალხში არც არსებობსო. რა თქმა უნდა, ეს ყოველივე მის დახვეწილ დიპლომატიურ ნიჭსა და უნარზე მიუთითებდა.

დემოკრატიულ პრინციპებზე სახელმწიფოს მოწყობას ის ასე აყალიბებდა: „სახელმწიფოს ძირითადი საკონსტიტუციო კანონები ცენტრალურ პარლამენტში (დუმაში) დადგენილი, სავალდებულო იქნებიან ჩვენთვისაც. საერთო იქნება ჯარი, ფლოტი, ფინანსების ნაწილი, ტამოჟნა, საგარეო პოლიტიკა, საერთო ვალიცა და ზოგი სხვა საქმეცა. თვით საქართველოს მიენიჭება საკუთარი კანონმდებლობითი დაწესებუ-

ლება, ადგილობრივი პარლამენტი, რომელიც არჩეული იქნება საყოველთაო, პირდაპირი, საზოგადო და ფარულის კენჭისყრით. ეს ადგილობრივი პარლამენტი შეიმუშავებს, დაადგენს და გამოსცემს ყოველგვარს კანონს, შესახებ საქართველოსა. სკოლა გვექნება ქართული, ქართული იქნება აგრეთვე ადმინისტრაცია და სამმართველო ჩვენს ეკლესიას მიენიჭება სრული ავტოკეფალია, გვეყოლება საკუთარი კათალიკოსი. ერთი სიტყვით, შინაური მმართველობა იქნება სავსებით ქართული“ [გოგებაშვილი, 1955,327].

თავი რომ დავანებოთ რუსეთის იმპერიაში შექმნილ ანტიქართულ ისტერიას, ავტონომიის იდეა ქართულ საზოგადოებაშიც კი კამათის საგანი გახლდათ. მის ავტორებსა და მიმდევრებს საკუთარ სამშობლოშიც კი - ხშირად სეპარატისტებად მოიხსენიებდნენ. ასეთთა გასაგონად, გოგებაშვილი დაჟინებით იმეორებდა, რომ ავტონომია მტერია ყოველგვარი სეპარატიზმისა, ის ხალხთა შემაკავშირებელი და წინსვლის ხელშემწყობია, კულტურული განვითარებისათვის გზის გამკვალავი.

გოგებაშვილის აზრით, ამგვარი ავტონომია მოითხოვდა საქართველომ გეორგი-ევსკის ტრაქტატითაც, რაც რუსეთმა არ შეასრულა. „დროა, ეს პირობა სავსებით იქნას შესრულებული და მოისპოს საბუთი ქართველთა დრტვინვისა, მოისპოს მთელი საზოგადოების უსამართლობა, სასახელოდ რუსეთისა.“ [გოგებაშვილი , 1990,45].

ავტონომიის მიღების შემთხვევაში, საუბარი იყო საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა ბედზე, მათი ეროვნული უფლებების დაცვაზე. გოგებაშვილი პასუხს სცემდა მათ, ვინც თბილისის გუბერნიაში მცხოვრებ სომეხთა მომავალ ბედზე ზრუნავდა. ის უარყოფდა აზრს, რომ ქართველები ისარგებლებდნენ ავტონომიით და შეავიწროვებდნენ გუბერნიაში მცხოვრებ სომეხებს: „ამის შესახებ უნდა მოგახსენოთ, რომ დედამიწის ზურგზედ ძნელად მოიპოვება ქვეყანა, სადაც მხოლოდ ერთადერთი ერი ცხოვრობდეს; ყველგან მთავარ ერთან ერთად ცხოვრობენ სხვა ერებიც. და ავტონომიის აუცილებელ პირობად რომ ერთეობა ყოფილიყო, ვერცერთი ქვეყანა თვითმმართველობას, ავტონომიას ვერ ედირსებოდა“ [გოგებაშვილი , 1990,46].

კიდევ უფრო საგულისხმოა მეორე საბუთი, რაც გოგებაშვილის აზრით, ისაა, რომ წარსულ საუკუნეებში საქართველოში არავის შეუვიწროვებია სხვა ეროვნებისა და სარწმუნოების ადამიანები, ამ მხრივ ჩვენი ქვეყანა ყოველთვის გამორჩეული იყო. „სომეხები სრულად გათანასწორებულნი იყვნენ ქართველებთან ყოველმხრივ და, ასე

განსაჯეთ, ზოგი მაღალი სახელმწიფო ადგილიც ჩამომავლობით ეჭირათ“ [გოგებაშვილი, 1990, 50] მას აგრეთვე მოჰქონდა მაჰმადიანი „თათრების“ მაგალითი, რომლებიც ისე მაღლიერნი იყვნენ ქართველი მეფეებისა, რომ მათზე თავდასხმის შემთხვევაში, თავიანთი მოდგმის ხალხების წინააღმდეგ იბრძოდნენ, საქართველოს დასაცავდ. ასევე არას ერჩოდნენ ჩვენში ებრაელებს, თუმცა, გოგებაშვილის თქმით, მათ დევნიდნენ ევროპაში, რუსეთში. ავტონომიურ საქართველოში ყველას თავისი ადგილი ექნებოდა, მათ შორის სომხებიც დაიჭერდნენ ადგილებს პარლამენტში, კულტურულ-ადმინისტრაციულ თანამდებობებზე.

იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ავტონომიურ მოწყობას სოციალური საკითხების მოგვარების მთავარ გარანტადაც მიიჩნევდა. თუ სხვებს ის ხელისშემშლელად მიაჩნდათ რუსი და ქართველი პროლეტარების ურთიერთობაში, მისი აზრით, ავტონომია არ შეასუსტებდა ამ ორი სხვადასხვა ერის პროლეტარიატის კავშირს, ხელს ვერ შეუშლიდა სოციალურ ცვლილებებს. საამისოდ მოჰქონდა ევროპისა და ამერიკის მაგალითები, სადაც ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში არსებობდა შტატები, კანტონები, ფედერაციული ავტონომიური ერთეულები, სოციალური გარდაქმნები კი უფრო მეტი სიცხოველით მიმდინარეობდა, ვიდრე სხვაგან. – „ქართველი ხალხი უფრო ცოცხალი, უფრო მოძრავი, ახალი სასიკეთო ცვლილებების უფრო ადვილად შემთვისებელია, ვიდრე რუსი ხალხი“, – წერდა იგი [გოგებაშვილი, 1990, 45].

ცვლილებებისადმი მიდრეკილი ბუნების გარდა, გოგებაშვილს მოჰქონდა ბევრი ისეთი ნიშან-თვისება, რაც ქართველებს განასხვავებდა რუსებისაგან, საქართველოს – რუსეთისაგან და ეს განსხვავებანი ჩვენი ერის განვითარებისა და წარმატების საწინდარი იყო:

1. ეს იყო ის, რომ საქართველო პატარა ქვეყანაა და ერთი კუთხის ცვლილებები სწრაფად გადადის მეორეში. რუსეთი კი ვრცელია, სადაც ერთი კუთხის მოძრაობა არათუ სწრაფად, არამედ ზოგჯერ სულაც არ ვრცელდება მეორე კუთხეში.
2. სოციალური ცვლილებებისადმი წინააღმდეგობისათვის საქართველოში ცოტა ადამიანი მოიძებნება, ვიდრე რუსეთში. ამ ცვლილებას ეწინააღმდეგება მხოლოდ მსხვილი თავადაზნაურული არისტოკრატია, რაც ძალიან მცირეა, მრავალრიცხოვანი ქართველი აზნაურობა კი საკუთარი შრომით ცხოვრობს, მიწა ნაკლები აქვს, გლე-

ხობისაგან არაფრით განირჩევა, ამიტომ სოციალური ცვლილებებით ის მოიგებს და არ წააგებს. ბურჟუაზია ჩვენ არ გვყავს, თითო-ოროლა სათვალავში ჩასაგდება არაა.

რუსეთში კი, გოგებაშვილის აზრით, საქმე უფრო რთულად იყო: „იქაური გლეხობა და მუშა ხალხი ჩვენებურ გლეხობაზე და მუშა ხალხზე უფრო დაბლა დგას განვითარებით და, მამასადამე, ისე მტკიცედ ვერ იბრძოლებს სოციალური ცვლილებების განსახორციელებლად, როგორც იბრძოლებენ ჩვენებური“ [გოგებაშვილი 1990, 47]. რუსეთის ბურჟუაზია და თავადაზნაურობა, გოგებაშვილის მტკიცებით, უფრო დიდ წინააღმდეგობას გაუწევდა სოციალურ ცვლილებებს, რადგან ის უფრო ძლიერი და მდიდარი იყო. რუსული ბიუროკრატია მრავალრიცხოვანი და გავლენიანი იყო, ქართველი ბიუროკრატია - რუსეთისაგან შემცირებული და გაჩუმებული. ამიტომ ხალხი საქართველოში უფრო მეტ ინიციატივას იჩენდა, ვიდრე რუსეთში.

გოგებაშვილი აკრიტიკებდა ქართველ მარქსისტებს, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ ავტონომიას, ამით ისინი საკუთარ მოძღვრებას უთხრიდნენ ძირს. გოგებაშვილი მათ მიმართ ჯვარცმული ქრისტეს სიტყვებს იყენებდა, „არა უწყიან, რასა იქმენო“.

იაკობ გოგებაშვილი თვითმმართველობის, ავტონომიის საკითხს 1880-იანი წლებიდან აყენებდა. აღნიშნავდა კიდეც, 1905 წელს დაწერილ წერილში – „უდიდესი დღის ვარმები“ – რომ ეს თემა „დღევანდელი დღის მობერილად“ არ ჩაეთვალათ, თავის ძველ სტატიებს იხსენებდა, 20 წლით ადრე დაწერილს – „რანი ვიყავით გუმინ“ და 12 წლის წინანდელს – „ბურჯი ეროვნებისა“.

ავტონომიის შესახებ გოგებაშვილის მსჯელობა მისი თანამედროვე ისტორიული რეალობიდან გამომდინარე, პროგრესული იყო. არც ისაა უჩვეულო, რომ იგი პატარა ერების დამოუკიდებლობის არარეალურობასაც ამტკიცებდა, რადგან თვლიდა, რომ „პატარა ერს ცალკე სახელმწიფოს გაძღოლა და შენახვა მძიმე ტვირთად დააწვება კისერზე.“ ჯერ ერთი, ეს იმპერიების, დიდი სახელმწიფოების ეპოქა იყო, ჯერაც არ დამსხვრეულიყო მითი დიდ ქვეყნებში ცხოვრების უკეთესობისა, მეორეც – იმ დროს საქართველოს სრულ დამოუკიდებლობაზე ოცნებაც კი შეუძლებელი იყო.

ამის მეტის მოთხოვნა, როგორც ვთქვით, იმ დროს წარმოუდგენელი იყო. ამასაც გულისხმობდა, ალბათ, იაკობ გოგებაშვილი, როდესაც თავის ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში წერდა, „ცაში წეროების დევნას ვერიდებოდი“-ო. თავად ავტონომიის

საკითხის წამოჭრა, რაც მან და მისმა დიდმა თანამებრძოლებმა გაბედეს, რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში, რუს პოლიტიკურ ლიდერთა წრეში, ნამდვილად გმირული საქციელი იყო. ამაზე შორს წასვლა, თეორიულადაც კი შეუძლებელი გახლდათ.

თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ იგი თავის პოლიტიკურ შეხედულებებში ერთი მხრივ ავტონომიას ემხრობოდა და საქართველოს რუსეთის განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევდა „ისტორიის მსვლელობამ აუცილებელი გახდა, იყოს საქართველო განუყრელი ნაწილი რუსეთის სახელმწიფოსი, მაგრამ ნაწილი თავისებური, საკუთარი ენით, კულტურით და თვითმმართველობით“ [გოგებაშვილი, 1955, 327], მეორე მხრივ კი, ნაშრომში - „რანი ვიყავით გუშინ“ - აკრიტიკებდა ერეკლე II-ს, საქართველოს რუსეთთან შეერთებისთვის და სხვა სამოციანელებთან ერთად ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენის მომხრედ გამოდიოდა.

„საქართველოს ავტონომიის საკითხისათვის“ – ეს სტატია საქართველოში გამომავალ რუსულ გაზეთ „სპრავედლივოსტ“-ში გამოქვეყნდა 1906 წ. (№4, 18 მაისი). ის გოგებაშვილს არ შეუტანია თავის თხზულებათა I ტომში. ხელახალი პუბლიკაცია 1989 წლის 24 მაისს, რუსულ ენაზე განხორციელდა გაზეთ „სახალხო განათლებაში“, პროფესორ შოთა ბადრიძის მიერ, მისივე შენიშვნებით. წერილს დიდი მნიშვნელობა აქვს ი. გოგებაშვილის ეროვნულ-პოლიტიკური პოზიციის გარკვევისათვის. მასში ავტორი განიხილავს XVIII ს-ის ბოლოსა და XIX ს-ის დასაწყისში საქართველოში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას. კვლავ იმეორებს საკუთარ თვალსაზრისს, რაც არაერთხელ გამოუხატავს სხვა პუბლიკაციებში, რომ ქვეყანამ „გეორაფიული მდებარეობისა და საკუთარი შვილების შედარებით მცირერიცხოვანების გამო,“ ვერ შეძლო საკუთარი დამოუკიდებლობის დაცვა მრავალრიცხოვანი მტრებისგან და რუსეთთან შეერთება გადაწყვიტა. მაგრამ ეს, გოგებაშვილის აზრით, უნდა მომხდარიყო ავტონომიურ საწყისებზე, რადგან „სრული შინაგანი თვითმმართველობის გარეშე, მაშინდელი ქართველობის აზრით, მათ სამშობლოს დენაციონალიზაცია, გახრწნა, დემორალიზაცია ემუქრებოდა, რაც უფრო საშიში იქნებოდა იმ უბედურებებზე, რასაც იგი განიცდიდა გარეშე მტრების, აზიელი დამპყრობლების მხრივ.“ [გოგებაშვილი, 1990, 95].

ამის გამო მოხდა ისეთი აქტის შედგენა (პუბლიცისტი არ ასახელებს – გეორგი-ევსკის ტრაქტატს გულისხმობს რა გიორგი XII-ის მიერ შედგენილ ახალ დებულებას),

სადაც ქართული სახელმწიფოს ავტონომია უპირობოდ იყო დაყენებული, იგი უნდა ემართა ბაგრატიონ მეფეს, მეკვიდრობით.

გოგებაშვილი აქაც უკრიტიკოდ იღებს „კეთილი მეფის“ პარადიგმას და მხოლოდ მის დამყოლ ხასიათს მიაწერს, რომ გენერლებმა შეძლეს მისი დათანხმება საქართველოს მიერთებაზე: „იმპერატორი ალექსანდრე I მზად იყო ზუსტად შეესრულებინა საქართველოს მთავრობისა და ხალხის სურვილები, მაგრამ რუსი გენერლები წინააღმდეგნი იყვნენ; მათ უფრო მოხერხებულად მიაჩნდათ უბრალო შეერთება და შეძლეს კიდეც თავიანთ მხარეზე გადაეყვანათ დამჯერე იმპერატორი“ [გოგებაშვილი, 1990,96].

რა თქმა უნდა, ისეთ მოაზროვნეს, როგორიც იაკობ გოგებაშვილი იყო, შეუძლებელია არ სცოდნოდა იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მოჩვენებითი დემოკრატიზა, მის მიერ შედგენილი კომისიის ამბავი, რომელმაც მოახსენა, რომ მთელი ქართველი ხალხი იყო რუსეთთან შეერთების მსურველი. თუ ეს ასე იყო, იმავე ალექსანდრეს მეფობაში საქართველოში დანთებული ანტირუსული აჯანყებების ცეცხლით ხომ მაინც დაინახა რუსეთის თვითმპყრობელმა ხელმწიფემ რეალური სურათი, რატომ მაშინ არ დაიხია უკან და არ დაუბრუნა ქართლ-კახეთის სამეფოს წართმეული სახელმწიფოებრიობა? გოგებაშვილმა, რა თქმა უნდა, იცოდა სინამდვილე, მაგრამ იმპერატორის კრიტიკის ჟამი მაშინ არც იდგა და არც არაფერს მისცემდა მის კრიტიკოსებს, დანარჩენს, მოვლენათა შედეგებსა თუ რუსული ბიუროკრატის ნამოქმედარს იგი დაუზოგავად, ყოველგვარი სიფრთხილის გარეშე აკრიტიკებდა და აფასებდა:

„ნაცვლად ყოფილი ნახევრად პატრიარქალური რეჟიმისა, რომელშიაც ბევრი გულითადი ელემენტი იყო, მრავალტანჯულ საქართველოში დამყარდა უსულგულო და ანგარებიანი პოლიტიკურ-ბიუროკრატიული რეჟიმი, რომელმაც საქართველოსთვის ყველაზე უფრო ცუდ საშიშროებას გადააჭარბა.“ [გოგებაშვილი, 1990,96].

მწერალი საუბარს რუსული ბიუროკრატის ანტიქართულ პოლიტიკაზე, ქართველი ერის ასიმილაციის, მშობლიური ენის წართმევის მცდელობაზე, საქართველოს ეკლესიის რუსული სინოდის დანამატად ქცევაზე აგრძელებდა, რასაც შედეგად მოჰყვა მთელი რიგი აჯანყებები. ქართველ ერს დაავიწყდა საკუთარი სიმცირე და გაბატონებული უცხო ძალის სიჭარბე, დაავიწყდა ის იდეალები, რისთვისაც მიილტვოდა ერთმორწმუნე რუსეთისაკენ და დაიწყო უთანასწორო ომი. გოგებაშვილი ანტირუსული

აჯანყებებისა და 1832 წლის შეთქმულების მიზნად არა რუსეთისაგან გამოყოფას, არამედ რუსული ბიუროკრატის დამარცხებას და საკუთარი თვითმმართველობის დამყარებას ასახელებდა, „რუსეთის სახელმწიფოს ეგიდის ქვეშ.“

წერილში გაკრიტიკებულია 1905-1906 წლების განმათავისუფლებელ ხანაში რუსეთის მიერ ქართველების დასჯაც. ავტორი „თეთრი ტერორის“ სახელით მოიხსენიებდა მაშინდელ სადამსჯელო ოპერაციას და მიიჩნევდა, რომ ამით რუსულ ბიუროკრატია ქართველი ხალხის შეგნებიდან ლიბერალური იდეების განდევნა, მისი რუსეთის ლაქიად ქცევა სურდა.

ამავე სტატიაში, საინტერესოა გოგებაშვილის მსჯელობა სახელმწიფო საბჭოსა და სათათბიროში წარმოდგენილ ქართველ დეპუტატებზე. პუბლიცისტის აზრით, ადმინისტრაცია დამარცხდა არჩევნებში, რადგან ხალხმა მათი სასურველი არც ერთი კანდიდატი არ აირჩია. სულ გაიმარჯვა ორმა პარტიამ: ავტონომიის იდეის ერთგულმა სოციალ-ფედერალიტებმა და სოციალ-დემოკრატებმა, რომლებიც, მართალია, ხმამაღლა არ აცხადებდნენ ამ იდეისადმი ერთგულებას, მაგრამ პრაქტიკულად იყვნენ მისი გამტარებელნი. პუბლიცისტის აზრით, გურიასა და საქართველოს სხვა დასავლეთ ოლქებში „სოციალ-ფედერალისტების მიერ გატარებული ღონისძიებები, როდესაც მათ გააუქმეს ბიუროკრატიული სასამართლო და ადმინისტრაცია, აირჩიეს საკუთარი მოსამართლეები და ადმინისტრატორები, გამოსცეს სავალდებულო გადაწყვეტილებები აგრარულ და მუშათა საკითხებზე, სავსებით არ ეთანხმება ცენტრალურ კანონმდებლობას“, [გოგებაშვილი, 1990, 98], რაც გოგებაშვილს ამ პარტიის ავტონომიის იდეისადმი ერთგულების გამოხატულებად მიაჩნდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია ამ დროს სინამდვილეში არ უჭერდა მხარს ავტონომიის იდეას რუსეთის სახელმწიფოს ფარგლებში, გოგებაშვილის მტკიცება, რომ „სრული ავტონომია არის ყველა ქართველთა და ყველა იმ პარტიათა ლოზუნგი, რომლებიც ბოლო დროს საქართველოში გაფორმდნენ“ [გოგებაშვილი, 1990, 98], გარკვეულ ეროვნულ-სიმბოლურ დატვირთვას ატარებდა, ამ სიტყვების ავტორს სურდა რუსეთის ხელისუფლება დაერწმუნებინა საქართველოს ავტონომიისათვის მხარდაჭერის აუცილებლობაში.

მწერალი და პედაგოგი ავტონომიის მიღებას ქართველთა უდავო უფლებად

თვლიდა, რადგან ეს მოთხოვნა ეფუძნებოდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების პირობას, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვას. ამ საფუძველს ემატებოდა უფრო „დიდი მიზანი“, - რუსეთის სახელმწიფოს კეთილდღეობის გამყარება. „ეს საჭიროა მთელი სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის, - წერდა გოგებაშვილი, - რადგან მხოლოდ ფართო თვითმმართველობის პირობებში შეიძლება იქცეს საქართველო რუსეთის სახელმწიფოს ჯანსაღ და ორგანულ ნაწილად, მხოლოდ მაშინ თუ ისარგებლებს ავტონომიური წყობის სიკეთეებით, საქართველო შეძლებს დაუკავშირდეს რუსეთს ძმური ურთიერთობით, რაც უხეშად იქნა გაწყვეტილი უსულგულო და შეუბრალებელი ბიუროკრატიული მმართველობის მიერ მთელი ასწლეულის განმავლობაში“ [გოგებაშვილი, 1990, 98].

მწერალი განსახილველ პუბლიკაციაში ვრცლად საუბრობდა საქართველოში მცხოვრებ ერებზე, წერდა, რომ რაც უფრო ძლიერი სახელმწიფო იყო საქართველო, მით უფრო დიდსულოვნებით, სამართლიანობითა და ჰუმანურობით ეპყრობოდა მისი გამგებლობის ქვეშ მყოფ სხვა ეროვნებათა შვილებს. მიაჩნდა, რომ ავტონომიურ საქართველოში მათაც ქართველებივით, უკეთესად შეეძლებოდათ ცხოვრება: „ისინი საერთო ძმური ძალისხმევით წინ წასწევნ სამშობლოს სულიერ და მატერიალურ ცხოვრებას, სრულად და თავისუფლად განავითარებენ რა ამით თავიანთ ეროვნულ თავისებურებებს. წაგებულნი დარჩებიან მხოლოდ უსულგულო, ანგარებიანი და რეაქციული ბიუროკრატიული ელემენტები, რომლებიც იძულებულნი გახდებიან თავიანთი ადგილი დაუთმონ ჰუმანურ და მოწინავე პირებს ყველა ეროვნებისას, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრობენ“ [გოგებაშვილი, 1990, 96].

იაკობ გოგებაშვილი მათ, ვინც შიშობდა, საქართველოს ავტონომიის შემთხვევაში, მცირე ერთა უფლებების დარღვევას, იმითაც ანუგეშებდა, რომ საერთო კანონების და მცირე ერების დაცვის გარანტიად კვლავ დარჩებოდა საერთო რუსული პარლამენტი. ეროვნული პოლიტიკის სრულად გამტარებელი, თუნდაც ავტონომიური საქართველო, ვერაფრით იქნებოდა. [გოგებაშვილი, 1990, 101].

მიუხედავად იმისა, რომ გოგებაშვილი მძაფრად აკრიტიკებდა რეაქციულ რუსეთს, მიაჩნდა, რომ ამ ქვეყანაში არსებობდნენ პროგრესული ძალებიც. სუვორინის - რუსი რეაქციონერის მიერ 1877 წ. ქართველების წინააღმდეგ გალაშქრების საპასუხოდ,

იგი წერდა: „ასეთი გამოლაშქრებანი მძიმე ფიქრს აღძრავდა ჩვენში, რომ არ იყოს საყოველთაო მტკიცე რწმენა იმისა, რომ რუსი ხალხის საღ გონებას საერთო არაფერი აქვს განსაზღვრული ყაიდის ზოგიერთ რუს ლიტერატორთან, განმსჭვალულნი რომ არიან ველური რასობრივი განკერძოებულობით და ცდილობენ ეს საზიზღარი თვისება ჩაუნერგონ თავიანთ მკითხველებს“ [გოგებაშვილი, 1952, 81].

მას პროგრესულ ძალად „მარცხენა რუსეთი“ მიაჩნდა, წინასწარმეტყველებდა მის გამარჯვებას და ქართველ ხალხს მასთან კავშირისკენ მოუწოდებდა. რამდენად სწორი აღმოჩნდა მისი ეს შეხედულება, საკამათოა, რადგან სწორედ „მარცხენა რუსეთმა“ დაიპყრო და გაანადგურა კიდევ ერთხელ ქართული სახელმწიფო და სწორედ ეს რუსეთი გახდა საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგი. გოგებაშვილი არაერთხელ აღნიშნავდა, რომ მეფის რუსეთი ახშობდა იმპერიაში შემავალი ერების ბრძოლას, მათ სწრაფვას ეკონომიკური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობისაკენ. აკრიტიკებდა რუსეთის პარლამენტის რეტროგრად დეპუტატებს – სუვორინს, კრემჩევანს, მესჩერსკის, კატკოვს და სხვებს, რომლებიც გაიძახოდნენ: „ძირს პატარა ერების ავტონომია“, „ძირს დამოუკიდებლობა და თვითმმართველობა“. ხალხის ამგვარ სწრაფვას ცარიზმი სეპარატიზმად, დიდი რუსეთისაგან განდგომის მცდელობად მიიჩნევდა. რუსეთის საპარლამენტო მმართველობის მესვეურები ნაციონალური ეგოიზმით, მცირე ერების ავტონომიის მოთხოვნისადმი შეუწყნარებლობით ხასიათ-დებოდნენ. მათ საწინააღმდეგოდ, ქართველი საზოგადო მოღვაწე ამტკიცებდა, რომ ქართველი ერის მიერ ავტონომიის მოთხოვნა სამართლიანი იყო. იგი წერდა: „ავტონომია არათუ სეპარატიზმს არ მოასწავებს, არამედ ძირფესვიანად თხრის და სპობს სეპარატისტებს. სეპარატიზმი არის პირმშობილი ცენტრალიზაციისა, რომელიც სულს უხუთავს ეროვნებას და სულ იმას ანატრებს, როდის იქნება ამ ჩემ მტარვალ სახელმწიფოს თავი დავაღწიო და ცალკე ვიცხოვროვო. ავტონომია კი ხალხს ანიჭებს შინაურს თავისებურებას და უკვალავს ფართო გზას კულტურული განვითარებისათვის, პროგრესის დაუბრკოლებლივ წინმსვლელობისათვის, ავსებს ხალხის გულს მადლობით, ამ სიკეთის მომნიჭებელ სახელმწიფოსადმი, შეურყევლად ჰხდის პოლიტიკურს კავშირს, ერთობასაც“ [იქვე, 1955, 437].

ეროვნულ ავტონომიასთან ერთად საქალაქო თვითმმართველობისა და ერობის დაწესებულებების შექმნა, გოგებაშვილის აზრით, უმთავრესი იყო ქვეყნის შემდგომი

განვითარებისათვის. იგი დიდ ადგილს უთმობდა საქალაქო თვითმმართველობის მაღალ დონეზე მოწყობის საკითხს, რადგან თვითმმართველობას მიიჩნევდა გარკვეულ პოლიტიკურ და კულტურულ სკოლად, რომელიც წვრთნის ადამიანს, ამზადებს მაღალი პოლიტიკური ასპარეზისათვის, უმდიდრებს გამოცდილებას, უვარჯიშებს გონებას, განუვითარებს ადამიანებთან კონტაქტის უნარს, სახელმწიფოს მართვის ჩვევებს, გამოუმუშავებს ეკონომიკისა და პოლიტიკისადმი ინტერესს და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარს.

თვითმმართველობის წევრი ხდება სახელმწიფო მოღვაწე. „იგი განკერძოებული, განმარტოებული არსება კი არ არის, არამედ შეადგენს ორგანულ ნაწილს საზოგადოებისას, საპატიო პიროვნებას და ასე გასინჯეთ, ბევრად მეტსაც სცოცხლობს... ვიდრე რომელიმე განდევნილი, ცალკე გასკუპებული ეგოისტი, რომელსაც თავისი ინტერესების გარეშე არაფერი სწამს, რომელიც მხოლოდ თავის „მე“-ს ემსახურება. ასეთი ჩინებული ზეგავლენა აქვს საზოგადო მოღვაწეობას ყოველს რიგიანს ადამიანზე... როდესაც ამ მოღვაწეობის კარს უსპობენ ქართველებს, ამითი ამორებენ მათ ჩინებულ სკოლას, შეუძლებლად ჰხდიან მათს განვითარებას, წინსვლას და მომზადებას მაღალის საფეხურის მოღვაწეობისათვის“ [გოგებაშვილი, 1990, 238].

დიდი პედაგოგი და პუბლიცისტი ვერ ურიგდებოდა საქართველოს თვითმმართველობის სრულ იგნორირებას, უცხო ქვეყნის მართვა-გამგეობის დანერგვას. როდესაც ვეცნობით იაკობ გოგებაშვილის სულიერ მემკვიდრეობას, მის პუბლიცისტურ ნაშრომებს, ღრმად ვრწმუნდებით დიდი პედაგოგის მოწინავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აზროვნებაში; ჩვენ წინაშე დგას ხალხის ჭირ-ვარამის კარგად მცნობი ადამიანი, პრობლემებში ღრმად ჩამწვდომი პიროვნება, რომელიც ხალხის ბრძოლას სოციალური, პოლიტიკური და ეროვნული უფლებებისათვის ოსტატურად უკავშირებს დედა ენისა და მშობლიური სკოლისათვის ზრუნვას. მისი აზრით, სოციალური და ეროვნული საკითხები ერთმანეთზე მჭიდროდაა გადაჯაჭვული: „ეს ორი დედაბოძი ხალხის ცხოვრებისა ერთმანეთს მხარს აძლევენ, ხელიხელს არიან გადამბულნი და მათი დაცალკეება და გაყრა ხეირს არ დააყრის არც ცალკე პირსა და არც საზოგადოებრიობას.“ [გოგებაშვილი, 1952, 129].

გოგებაშვილი ღრმად სწვდებოდა პოლიტიკური ცხოვრების პრობლემებსაც. ის

არა მარტო რუსეთის დესპოტურ მონარქიას აკრიტიკებდა, არამედ იმ დასავლურ ქვეყნებსაც, რომელთაც თავი დემოკრატიის ერთგულებით, ჰუმანური იდეებით მოჰქონდათ. 1905 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „დიდი ვარამის შესახებ“, იგი წერდა მსოფლიოში დატრიალებულ ძალმომრეობაზე. „ამ მხრივ ყოველი პარლამენტი, – მეტად სასარგებლო დაწესებულება მთავარი ერისთვის, გამოდის მავნედ სალაცოდ (გოგორილიდან - დობროლიუბოვისა არ იყოს) შეკავშირებულის მცირე ერებისათვის, სადაც სადისტურად ამართლებენ მთავარი ერის წარმომადგენელთა მიერ მცირე ერების მარცვა-გლეჯას, თავის ნაციონალურს რაზბოინიკობას“ [გოგებაშვილი, 1955, 54].

იაკობ გოგებაშვილი კონკრეტულ ფაქტებს ასახელებდა, თუ როგორ ჩაგრავდნენ დიდი ერები მცირეთ. მისი აზრით, პრუსიის პარლამენტი ავიწროვებდა პოლონელთა სკოლებს პოზნანში, საფრანგეთის რესპუბლიკის პარლამენტი - არაბთა სკოლებს ჩრდილოეთ აფრიკაში. საფრანგეთის რესპუბლიკა, რომელიც ერთ დროს ძმობის, ერთობისა და თანასწორობის მედრომედ გამოდიოდა, ბრეტონელებსაც არ ინდობდა, არ ინდობდა თავის ფრანგის მოძმეებსაც კი, რომლებიც კულტურულ ენაზე ლაპარაკობდნენ, არ აძლევდა მათ უფლებას, დედაენაზე შემოეღოთ სკოლაში სწავლება. ამერიკაში, მისი აზრით, რესპუბლიკური კონგრესის საშინელ ეგოიზმს ჰქონდა ადგილი. ისინი ავიწროვებდნენ და არ სცნობდნენ წითელკანიანთა უფლებებს, რომელთაც შეუძლიათ თავისებური წვლილი შეიტანონ მსოფლიოს კულტურულ საგანძურში. თუ ასეთი მდგომარეობაა ევროპასა და ამერიკაში და ასეთი „ნაყოფი“ მოაქვს პარლამენტს, - აღნიშნავდა გოგებაშვილი, - „რა უნდა მოიტანოს მან თვითმპყრობელურ რუსეთში?“ მხოლოდ ის, რომ პარლამენტი სულთამხუთავ მაჯლაჯუნასავით დააწვება პატარა ხალხებს, დააკანონებს ქვეშევრდომი ხალხების ტერიტორიაზე, მიწა-წყალზე გაბატონებული ერის ფარფაშს, აქცევს სკოლას თავისი პოლიტიკის გამტარებლად, უცხო, გაუგებარ ენაზე სწავლების წყალობით გონებას დაუხშობს, დაუსუსტებს არარუს ახალგაზრდობას, მხნეობას დაუჩაგრავს და დაუკარგავს მას“ [გოგებაშვილი, 1955, 57].

ევროპა თუ რუსეთი? როდესაც ამ ორ მიმართულებას სახავდა, გოგებაშვილი ყოველთვის აკეთებდა ევროპულ არჩევანს. აი, რას წერდა იგი: „ევროპასა და ამერიკაში ცხოვრების იდეალები ხალხს არამცთუ შეგნებული აქვს, არამედ მეტნაკლებობით განხორციელებულიც. იქ ოჯახი კულტურულად არის მოწყობილი. მეზობლებთან

დამოკიდებულებასა და ურთიერთობაში სუფევს ზნეობრივი სიმართლე, კაცთმოყვარეობა. სოფელი წარმოადგენს დიდ კრებულს, რომელიც მოქმედებს თანახმად სასოფლო ინტერესებისა, – სოფელთა ურთიერთობა ქალაქებთან სამართლიან ნიადაგზე წარმოებს, წოდებათა შორის განწყობილებას ადამიანური ხასიათი აქვს, იქაური სახელმწიფო თავისუფალს პრინციპებზე არის დამყარებული და იცავს ამ პრინციპებსა და მათ განხორციელებას მთელი თავისი ძალითა.

ჩვენში კი ჯერ-ჯერობით არც ცხოვრების იდეალების შეგნებაა და, მითუმეტეს, არც მათი განხორციელების სახსენებელი. ოჯახიდან დაწყებული, სახელმწიფოს უმაღლეს მწვერვალებამდე გამეფებულია ეგოიზმი, სიხარბე, შური, უკიდურესი უსამართლობა, სრული უადამიანობა, ბატონყმობა. ყველა იმას სცდილობს, თავისი ბედნიერება სხვის უბედურებაზე ააშენოს, დაიბრიყვოს მოყვასი, დაიმონოს. ყველა მტერია სხვისი და ყველანი მტარვალნი არიან ერთმანეთისა”[გოგებაშვილი, 1990, 76].

გოგებაშვილის ეს „ჩვენში“ არ ნიშნავდა საქართველოს, ეს რუსეთის იმპერია იყო, რომლის ნაწილსაც ყოვლად უუფლებო და ჩაგრული საქართველოც წარმოადგენდა, სადაც კიდევ უფრო მძიმე ვითარება იყო რუსული კოლონიური პოლიტიკის წყალობით. განსაკუთრებით საინტერესოა გოგებაშვილის აზრი, როდესაც საუბრობს პოლიტიკურ ორიენტაციაზე, თუმცა ამას პირდაპირ არ ამბობს, მაგრამ იგულისხმება საქართველოს სამომავლო ორიენტირი. ის უპირატესობას ევროპას აძლევს: „უწინდებული საქართველო ჩვენში ყველას მიაჩნია სამუდამოდ წარსულ დროდა, რომლის დაბრუნება ისეთივე შეუძლებელია, როგორც ჩავლილი წყლის უკუმოქცევა; ახალი საქართველო, რომელიც არის საგანი ჩვენი პატრიოტების მოქმედებისა და ნატვრისა, მიქცეული უნდა იყეს არა უკან, აზიისაკენ, არამედ წინ, ევროპისაკენ. დასავლეთიდან უნდა სვას მან განათლება, მეცნიერება და გადმოიტანოს საუკეთესო საზოგადოებრივი წყობილებანი,“ – წერდა დიდი პედაგოგი [გოგებაშვილი, 1990, 76].

ეროვნულობის განსამტკიცებლად, როგორც ვიცით, გოგებაშვილს სკოლა და განათლება მიაჩნდა. განსაკუთრებით ამაზე ქართველ თავადაზნაურობას უნდა ეზრუნა. იგი თავის მიწა-წყალს, „თავის დედულ-მამულს“ აუცილებლად დაკარგავდა, თუ თავის მემკვიდრეებს სწავლით არ აღჭურვიდა და მამაპაპურ მეურნეობას ახალი სამეურნეო კულტურის დანერგვით არ შეცვლიდა. მწერალი და პედაგოგი მიიჩნევდა, რომ თავად-

აზნაურობა ამას არ აკეთებდა, ან თუ შეჰყავდა შვილები სასწავლებლებში, არა-სწორ არჩევანს მიმართავდა. მხოლოდ კლასიკური განათლების მიღებას, ილია ჭავჭავაძის მსგავსად, გოგებაშვილიც შეცდომად მიიჩნევდა. მას სურდა საქართველოში სამეურნეო-ეკონომიკური განათლების, პროფესიული სასწავლებლების მეტი მოთხოვნილება ყოფილიყო და ამგვარ სასწავლებლებში შეეყვანათ თავიანთი შვილები ქართველ თავადებს. რეალური სასწავლებლებით ისინი მეტ პრაქტიკულ შედეგებს მიიღებდნენ. ასეთ განათლებას, თავდაპირველად, ქართველი ახალგაზრდები ევროპის სასწავლებლებში უნდა დაუფლებოდნენ.

გოგებაშვილი ეხებოდა წარსულში საქართველოს ევროპასთან დაკავშირების ცდას და მას ასევე დადებით კონტექსტში განიხილავდა. „რა ძალით სწყუროდა ჩვენს ერს ევროპის ნათელი და რა გაუმადლობით მოხდებოდა მისი დაწაფება დასავლეთის განათლებაზედ და მეცნიერებაზედ, - ცხადად გვიჩვენებს ის ყველა მეისტორიეთათვის განსაცვიფრებელი ლიტერატურული მოძრაობა, რომელიც დაიბადა საქართველოში ვახტანგ VI-ის დროს, რა წამს ცოტაოდენი ჭუჭრუტანიდან ჩვენში შემოაშუქა ევროპის ნათელმა, გამოიყვანა ლიტერატურულ ასპარეზზედ იმგვარნი მაღალნიჭიერნი მწერალნი, როგორც ვახუშტი და სულხან-საბა ორბელიანი და მოკლე ხნის განმავლობაში გაამდიდრა ჩვენი ლიტერატურა არაერთი მაღალმნიშვნელობიანი და უკვდავი ქმნილებითა. საქართველოს მოსისხლე მტერიც ვერ გაბედავს თქმას, რომ ჩვენი ერი არ იყო ღირსი ამგვარის მომავლისა“ [გოგებაშვილი, 1955,35].

გოგებაშვილს ეკუთვნის ტერმინი - „ახალი ტიპის ქართველები“. მათი გამოზრდა ქართულ საზოგადოებას უნდა ეთავა და ეს მიზანი განეხორციელებინა ევროპული საგანმანათლებლო ცენტრების დახმარებით.

წერილი - „დღევანდელი კვერცხი თუ ხვალინდელი ქათამი?“, რომელიც გოგებაშვილმა ამერ-იმერის თავადაზნაურობას მიუძღვნა, დაიბეჭდა „ივერიაში“, 1899 წელს (№№41-42). შემდეგ ის ავტორმა შეიტანა თხზულებების I ტომში და აქედან შევიდა გოგებაშვილის სხვადასხვა გამოცემებში.

წერილი ეძღვნებოდა თავადაზნაურთა შვილების განათლებას, იმ თანხის სწორად მოხმარებას, რომელიც დაუბრუნდა ქართული სათავადაზნაურო ბანკის დამფუძნებლებს. 2000 თავადაზნაურთა ოჯახს, ანუ 10000 სულს დაუბრუნდა 100 ათასი მანეთი, რაც

არ უნდა მოხმარებოდა ამ ადამიანების არც ერთ სხვა პრობლემას, გარდა მათი შვილების სწავლა-განათლებისა. გოგებაშვილი იძლეოდა რჩევებს, რა უნდა გაკეთებულიყო ამ ფულით. მისი ნაწილი უნდა მოხმარებოდა სათავადაზნაურო გიმნაზიის აგებას, სტუდენტებისათვის სტიპენდიების დანიშვნას და საზღვარგარეთ, კერძოდ, ევროპაში ახალგაზრდების გაგზავნას სასწავლებლებში. წერილის სათაური იმ კონტექსტს მოიცავდა, რომ ხშირად ქართული საზოგადოება ქვეყნის მომავალზე კი არა, მხოლოდ აწმყო და პირად სიამოვნებაზე ზრუნავდა. გოგებაშვილი მოუწოდებდა ქართველ თავადაზნაურობას, – რომ შვილები, ბანკის სტიპენდიანტები, გაეგზავნათ ინგლისში, სადაც მთელს ევროპაში საუკეთესო სასწავლებლები იყო.

ახასიათებდა რა ინგლისურ სკოლას, რომელიც 80-იანი წლების დასაწყისში ახლებურად ჩამოყალიბდა, გოგებაშვილი წერდა: „ნაყოფი ინგლისური სკოლისა იმდენად ცხადია ახლა ყველასათვის, რომ თვით საფრანგეთიდან და გერმანიიდან თავიანთ შვილებს სასწავლებლად ბოლო წლებში ინგლისში ჰგზავნიან. თუ გნებავთ შეიტყოთ რა პროგრამით და სისტემით, რა მოწყობილობით მოაქვს ინგლისის სკოლას ამისთანა ნაყოფი, მოიპოვეთ წიგნი პოპედონოსცევისა – «Новая школа» – გადაიკითხეთ გულდადებით და შეიტყობთ ყოველ გარემოებას ამ საიდუმლოისას. აი, რაგვარს სკოლებში უნდა გამოიზარდონ სტიპენდიანტები, თუ გვინდა, რომ იგინი გამოვიდნენ სწორედ ღირსეული ადამიანები ყოველ მხრით და შეეძლოთ ახალი სახელმძღვანელო პრინციპები დაამყარონ ჩვენს ცხოვრებაში, ახალი მიმართულება შეიტანონ ჩვენს საზოგადოებრივ სკოლებში და ახალი ხანა დაუყენონ ჩვენს სამშობლოს. ფული, რასაკვირველია, მეტი წავა ამ ახალი ტიპის ქართველების გამოზრდაზედ, მაგრამ, სამაგიეროდ, ნაყოფსაც, სარგებლობასაც შეუდარებელს მივიღებთ“... (გოგებაშვილი, 1899, 42).

გოგებაშვილის აზრით, მოწინავე ინგლისი არა მარტო განათლებით, არამედ სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ნიშნითაც ცხოვრების საუკეთესო მაგალითს მისცემდა ქართველ ახალგაზრდებს და ისინი საქართველოსთვის მრავალი ღირსების შემძენნი გახდებოდნენ.

ის სვამდა საკითხს: როდიდან უნდა წასულიყვნენ ქართული ბანკის სტიპენდიანტები სასწავლებლად ინგლისში. მისი აზრით, სანამ ეს მოხდებოდა, მანამდე ის „უკვდავი“ ხელუხლებელი 100 ათასი მანეთი უნდა მოხმარებოდა 8-კლასიანი გიმნაზიის

დაარსებას. დიდი პედაგოგი ზუსტად გათვლილი პროექტით, საზოგადოებას უსახავდა ბანკიდან აღებული ფულის მოხმარების გზას. ის ავლენდა ორგანიზატორის, ეკონომიკური გათვლების უნარს. თავადაზნაურობას იაკობი ურჩევდა, რომ მორჩენილი თავისუფალი თანხა ქართულ სამეურნეო ბანკში შეენახათ, რაც უფრო მკვიდრი და საიმედო იყო, რადგან მეტი და მყარი შემოსავლები ჰქონდა.

წერილში მოტანილი თანხა – 100 ათასი მანეთი აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობას ეკუთვნოდა, ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობას კი იქაურ ბანკში ხუთჯერ მეტი თანხა, თითქმის ნახევარი მილიონი მანეთი ჰქონდა. ეს თანხაც განათლებას უნდა მოხმარებოდა.

გოგებაშვილი აფრთხილებდა დასავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობას, რომ არ დაევიწყებინათ თავიანთი ბანკის სისუსტე, თბილისის ბანკთან შედარებით მისი ნაკლები შემოსავლები და ფინანსური შესაძლებლობა. მართალია, აქაურმა თავადებმა მეტი ფული ამოიღეს ჯიბიდან და ჩადეს ბანკში, მაგრამ ამ ფულს არ ჰქონდა დიდი ბრუნვა, ამიტომ, გოგებაშვილი მათ ურჩევდა სამეურნეო ბანკის დაარსებას ქუთაისში. ამით, თბილისის მსგავსად, მათაც გაუჩნდებოდათ იაფი კრედიტების წყარო. ამ თანხებით იმერეთის თავადაზნაურობა არა მარტო შვილებს გაგზავნიდა ევროპაში სასწავლებლად, არამედ, შექმნიდა თვითმმართველობის ახალ ორგანოს – „ქართული ცხოვრების ახალ ცენტრს, ადგილებს გაუჩნდა განათლებულ ქართველებს, რომელთაც გული ერჩოდათ საზოგადო სამსახურისათვის“ [გოგებაშვილი, 1990, 262].

§5. იაკობ გოგებაშვილი საქართველოში რუსული ჯარის სადამსჯელო ოპერაციების შესახებ 1905-1906 წლებში

წერილში „განმათავისუფლებელი საერთო ფონდი“ – იაკობ გოგებაშვილი აყენებდა რუსული ჯარის მიერ დარბეული ოჯახებისათვის მატერიალური დახმარების საკითხს; სტატია გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ დაიბეჭდა [გოგებაშვილი, 1905, 29, 44]. ეს ტექსტი შევიდა მწერლის ანტომეულში.

გოგებაშვილი საჭიროდ მიიჩნევდა შექმნილიყო განმათავისუფლებელი მოძრაობის საერთო ფონდი, რომელსაც, მისი აზრით, შეწირულების სახელი ვერ დაერქმეოდა, რადგან არ შეშვენოდა ეს სახელი იმ წმინდა საქმის გამო, რისთვისაც დაზარალებულნი

იბრძოდნენ. „ეს წმინდა ვალის გადახდაა და არა შეწირულება, დახმარება. დიახ, ჩვენ ყველანი ყელამდე ვალში ვართ გურულების წინაშე. მათ პირველებმა გამოიღვიძეს, აირჩიეს განმათავისუფლებელი გზა, შეიმუშავეს ნამდვილი დემოკრატიული პროგრამა და მის განხორციელებას შეუდგნენ სამაგალითო მხნეობით, იშვიათის გამბედაობით, საარაკო ვაჟკაცობით“ [გოგებაშვილი, 1990, 79]. გოგებაშვილი განიხილავდა გურიაში რევოლუციური გამოსვლების თავისებურებებს და მას დიდ შეფასებას აძლევდა. კერძოდ, წარმატებად მიაჩნდა (ბრძოლის „კულტურულ სახედ“) გურულების მიერ არჩეული ერთობა და გაფიცვის ფორმა, ბოიკოტის გამოცხადება მოწინააღმდეგეთა მიმართ. კლასთა ბრძოლაში, მისი აზრით, გურულ რევოლუციონერებს არცერთი ბარბაროსული ღონისძიება არ უხმარიათ, არცერთი მემამულე არ მოუკლავთ მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი მემამულე იყო, არცერთი შენობა არ გადაუწვიათ. მწერალი ამართლებდა რევოლუციონერთა მიერ ჯაშუშებისა და მოღალატეების დასჯას, მიაჩნდა, რომ ქართველმა რევოლუციონერებმა კვლავ დაუბრუნეს მამაცური სახელი და დიდება ქართველ ხალხს არა მარტო მთელ რუსეთის იმპერიასა და კავკასიაში, არამედ მთელი განათლებული კაცობრიობის წინაშე, რადგან მათ არ დაიშურეს თავისუფლებისათვის არც თავიანთი სისხლი და არც სიცოცხლე [გოგებაშვილი, 1990, 80]. „ამაზედ უდიდესი ვალი წარმოუდგენელია და ამ ვალში ნაწილი უდევს ყოველ ქართველს, რადგან ბრძოლის ნაყოფი ყველას საკუთრება ხდება“ [გოგებაშვილი, 1990, 80].

იაკობ გოგებაშვილი არც ქართლის გლეხობას ივიწყებდა, რომელსაც არანაკლები დღე დაადგა ალიხანოვ-ავარსკის სადამსჯელო ოპერაციის წყალობით. „ეს გლეხობაც მტკიცედ და ერთგულად შეუდგა განმათავისუფლებელ მოძრაობას, მაგრამ სასტიკად დაისაჯა. მრავალს სოფელში ჩაუყენეს ყაზახების ეგზეკუცია, რომელმაც სოფელს გაუჩანაგა შინაური ფრინველი, საქონელი, პური, ღვინო, ხილი და ვალიც ბევრი ააღებინა... ახლო მომავალში ქართლს შიმშილი მოელის აუცილებლად“ [გოგებაშვილი, 1990, 80]. იგი ქართლის გლეხობის წინააღმდეგობრივ გამოსვლას დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის რევოლუციურ მოძრაობას ადარებდა და მიიჩნევდა, რომ ქართლელი გლეხები უფრო მკაცრად მოიქცნენ: მოკლეს რამდენიმე მემამულე, ცეცხლი წაუკიდეს მათ სახლებს, მიწასთან გაასწორეს სკოლის შენობები, პურის ძნები და სხვა. „ამას მშვიდობიანი ქართლელი გლეხისგან არავინ მოელოდა, მაგრამ მის შორის

გაჩნდნენ ხალხის მტრები, ხულიგნები, პოლიციის აგენტები, რომელთაც ისარგებლეს გლეხობის უვიცობით, მოატყუეს იგინი, კლასთა ბრძოლა გაამწვავეს იმ განზრახვით, რომ ორივე მებრძოლი კლასი დაეუძლურებინათ, მონობის უღელქვეშ დაენარჩუნებინათ” [გოგებაშვილი, 1990,80].

გოგებაშვილი, ნაწილობრივ, ამ ფაქტს თავადაზნაურობას აბრალებდა, რომელმაც შექმნა ე.წ. „შავი რაზმი“, რამაც გამოიწვია გლეხთა მილიციის რაზმების შედგენა. ქართული გლეხობა უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდა და დახმარებას ითხოვდა. საქართველოს ბევრ კუთხეში იყო ოჯახები, რომელთაც მარჩენალი მოუკლეს და უკიდურეს გაჭირვებაში ჩააგდეს. ყველა ეს ოჯახი ხელის გამართვას საჭიროებდა.

იაკობ გოგებაშვილი აანალიზებდა რუსეთისა და კავკასიის მდგომარეობას, მას საშიშად მიიჩნევდა და არ გამორიცხავდა კიდევ უფრო დიდ უბედურებას მომავალში. ბევრი ადამიანი შეიძლება უსახლკაროდ დარჩენილიყო. ამდენ გაჭირვებას უბრალო და შემთხვევითი შეწირულობანი ვერ უშველიდა, რაც გულმოწყალება გამოეჩინა ქართულ საზოგადოებას, ის მათ პრობლემებს ვერ მოუხსნიდა. საჭირო იყო უფრო მყარი, „სამუდამო ხარჯის კისვრა“, ყოველთვიური გადასახადი. ამიტომ, დიდმა პედაგოგმა წამოაყენა „განმათავისუფლებელი საყოველთაო ფონდის“ დაარსების იდეა, რომელსაც დახმარება უნდა გაეწია ჯერ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისათვის, შემდეგ კი აღმოსავლეთის ქართველობისათვის. თავადვე შეიტანა 100 მანეთი ამ ფონდში, აიღო პასუხისმგებლობა, რომ ყოველ თვეში ეხადა თითო თუმანი, რაც, როგორც თავად წერდა, მისი წლიური შემოსავლის მეათედს შეადგენდა. ამავე დროს, თხოვდა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას ამ ფონდში ჩაერიცხა მთელი შემოსავალი მისი წიგნისა – „რანი ვიყავით გუშინ.“ ასევე, მთელ ქართველ ინტელიგენციას, გაზეთების რედაქციებს, სთხოვდა ორ-ორი წარმომადგენელი გაეგზავნათ „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაში, შეკრებაზე, რომელზეც განიხილებოდა ამ ფონდის დაარსების საკითხი (1905 წლის 10 ნოემბერს).

ცნობილია, რომ გენერალი ალიხანოვ-ავარსკი სპეციალურად გამოგზავნა რუსულმა ხელისუფლებამ აჯანყებული ქართველების წინააღმდეგ. ამით უნდოდა გაეაქტიურებინა მტრობა ლეკებსა და ქართველებს შორის, ამასთან, რუსული არმიის გენერალი საქართველოს თითქოს, სიმბოლურად პასუხს სთხოვდა იმისთვის, რაც ქარ-

თველმა გენერლებმა ჩაიდინეს, რუსის ჯართან ერთად, კავკასიური ომების დროს.

წერილი – „პატარა შენიშვნა უდიდეს საგანზე“ გამოქვეყნდა გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ [გოგებაშვილი, 1905, 3019]. სტატია ეხებოდა რუსული ჯარის მიერ დასავლეთ საქართველოს აწიოკებას. მწერალი აღწერდა იმ სისატიკის დეტალებს, რომელიც ამ ჯარმა ჩაიდინა მშვიდობიანი მოსახლეობის მიმართ.

„მთელი დასავლეთ საქართველო მოიცვა აუარებელმა უბედურებამ, – წერდა გოგებაშვილი, – იმისთანა უბედურებამ, რომელიც არ გადახდენია ჩვენს მრავალტანჯულ ქვეყანას არასოდეს. ის, რაც გაზეთებში იწერება იმერთა დაწიოკების შესახებ, უნდა ათჯერ ამრავლოთ, ათჯერ აიღოთ, რათა საშინელს სინამდვილეს, საზარელს სიმართლეს მიუახლოვდეთ. ხალხი მთლად განადგურებულია ქონებრივად. ოთხი-ხუთი ტყავი აქვს გამძვრალი, სხეული შეურაცხყოფილი, სული შეგინებული და ჩავარდნილია თავზარდაცემული მონების მდგომარეობაში...

ყველაზე საზარელი აქ არის ზნეობრივი სიკვდილი ქალებისა, მათი ნამუსის ახდა. სადამდის მიდის ეს უკანასკნელი უბედურება, ცხადად ჩანს იქიდან, რომ ანანოვის მამულში მისულს ყაზახებს ნამუსი აუხდიათ იქაური სოფლის თითქმის ყველა ქალისათვის, რომელთა შორის უთუოდ ერივნენ 10-11 წლის ნორჩი გოგონებიც. ამისთანა საქვეყნო საზარლობის ატანა შეუძლია მხოლოდ მაგარს ყმაწვილურ ნერვებს, ხნიერს ნერვებს კი იგი სთრგუნავს, საშინლად შლის, აქვავებს“...[იქვე, 1905, 3019].

ავტორი თვლიდა, რომ მას შემდეგ, რაც დასავლეთ საქართველოს განადგურება დაიწყო, იმატა ნერვიულმა აშლილობამ არა მარტო იმერთა, არამედ ამერთა შორისაცო.

ამ სტატიაში გოგებაშვილმა კვლავ დააყენა ძლიერი ფონდის შექმნისათვის საერთო მხარდაჭერის აუცილებლობა. ყოველ ქართველს, ვინც კი სილატაკის ზღვარზე არ იყო, თავისი წილი უნდა შეეტანა ფონდში. გოგებაშვილი ასევე მოუწოდებდა ყველა მსურველს, შეერთებოდა წინასწარ დანიშნულ თავადაზნაურთა კრებას, გამოეთქვა პროტესტი დასავლეთ საქართველოსა და ქართლის აწიოკებაზე, მოეთხოვათ უზენაესი მთავრობისათვის, – მოეხდინა სენატორის რევიზია და აენაზღაურებინა მთელი ზარალი უსამართლოდ და უდანაშაულოდ დასჯილი ადამიანებისათვის.

§6. გოგებაშვილი და რუსეთის იმპერიის მცირე ერები; ქართველების ურთიერთობა კავკასიელ მეზობლებთან

გოგებაშვილი უდიდეს მნიშვნელობას აძლევდა კავკასიელი ხალხების ერთობას. მისი აზრით, ამ ხალხებს ყოველთვის კარგი ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველებთან. მაშინაც კი, როდესაც კავკასიელები ერთმანეთს ებრძოდნენ, ეს, მისი აზრით, სიძულვილის გამოხატულება კი არ იყო, არამედ შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი კუთხურობისა და შიდა დაპირისპირების შედეგი. მაგალითად ხშირად მოჰქონდა რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა, როდესაც კავკასიის იმ ოლქებში, სადაც ანტირუსული ბრძოლების ცეცხლი ენთო, რუსული ხელისუფლება მმართველად ქართველებს ნიშნავდა. ამით ის ახერხებდა მშვიდობიანობის ჩამოვარდნას და ამბოხებული კავკასიელების არა მარტო დაწყნარებას, არამედ მათ შემორიგებასაც. ქართველ მმართველებს კავკასიაში მუდამ მშვიდობა მოჰქონდათ.

„როცა მეტად საშიში დაღესტანი დაიმორჩილა რუსეთმა ხმლითა, – წერდა დიდი პედაგოგი, – აქ ოლქის უფროსად დაინიშნა არა რუსი, არა რომელიმე უცხო ტომის შვილი, არამედ ქართველი, – თავადი ლევან მელიქიშვილი. თუმცა მთელი XVIII ს-ის განმავლობაში დაღესტანი და საქართველო ერთმანეთს ებრძოდნენ თითქმის ყოველ დღე, მაგრამ ისტორიული ხათრი კავკასიელებისა ქართველთადმი იმდენად ძლიერი იყო დაღესტანშიაც, რომ ლეკებმა დიდის სიამოვნებით მიიღეს ლევან მელიქიშვილი, სრული ნდობა გამოუცხადეს, თუმცა ის დიდი ჭრილობანი, რაც დაღესტანს დააჩნდა რუსეთისაგან, ჯერ ცოტაოდნადაც არ იყო გამრთელებული, როცა მელიქიშვილმა სამაგალითო ტაქტიურის მართვით, დიდი მადლობა დაიმსახურა ლეკებისგანაც და მთავრობისგანაც და გადმოყვანილი იქნა უმაღლეს ადგილზედ, სახელდობრ, მთავარმმართველის თანაშემწედ. მის მოადგილედ დაღესტანში დაინიშნა ისევ ქართველი – ნიკო ჭავჭავაძე, რომელიც ლეკებმა აგრეთვე სრულის სიამოვნებით მიიღეს და მის დროს ისე სასტიკად იცავდნენ მშვიდობიანობას, რომ ვერცერთი კავკასიის ნაწილი ვერ დაიკვებნიდა ამისთანა მყუდროებასა. ეხლაც ორივეს სახელი დაღესტანში დიდი პატივით იხსენიება“ [გოგებაშვილი, 1990, 401].

ქართველებისადმი კავკასიელი ხალხების სიყარულის მეორე მაგალითად გოგებაშვილს მოჰქონდა „ჩეჩნების აჯანყება“. როგორც კი აჯანყება გაღრმავდა და საშიში

ხასიათი მიიღო, რუს მეთაურებს აღარ შეეძლოთ მისი მართვა, რუსული ჯარის მეთაურად დაინიშნა თავადი ივანე გივის ძე ამილახვარი. „გაჩნდა თუ არა თავის ადგილზედ, – წერს გოგებაშვილი, – შუაკაცები უკან ჩამოაყენა და თვითონ პირადად გაეჩქარა აღშფოთებულსა და ბრაზით სავსე აჯანყებულებში იმ იმედით, რომ ტრადიციული პატივისცემა მთიელთა ქართველთადმი თავისას გაიტანდა და არც მოტყუვდა: ყოველი მისი დარიგება მამობრივ დარიგებად მიიჩნიეს, ყოველს მის სიტყვას ერწმუნენ, ყოველს მის აღთქმას ენდნენ. და ორის დღის განმავლობაში ბრაზით სავსე ბრბო გადაიქცა მშვიდობიან კაცთა კრებულად და დამორჩილდა წესსა და რიგსა“ [გოგებაშვილი, 1990,401].

გოგებაშვილს მოჰქონდა ბევრი მაგალითი, თუ როგორ უხაროდათ სხვა ეროვნებისა და სარწმუნოების ადამიანებს ქართველების უფროსად დანიშვნა. კავკასიელი ხალხების სიყვარული, მისი აზრით, დიდი სიმდიდრე იყო ქართველებისათვის. თუ ძლიერები ეძებენ მოკავშირეებს, მით უფრო საჭიროა ის ჩვენისთანა სუსტი ერისათვისო, ამტკიცებდა. – „მართალია, ქართველებს პოლიტიკური ბრძოლა არავისთან არ მოეღოს, მაგრამ მოყვარენი და მოკავშირენი არანაკლებ არიან საჭირონი, ეკონომიურს, სოციალურს და ეროვნულს ბრძოლაში, რომელსაც ჩვენ თავიდან ვერ ავიცილებთ, თუნდაც რომ ეს აცილება ძალიან გულით გვინდოდეს“, – წერდა გოგებაშვილი [გოგებაშვილი, 1990,402].

ურთიერთობა სომხებთან. კავკასიელ ერებთან ურთიერთობისას გამოჰყოფდა სომხებთან არა მარტო ქართველების, არამედ ყველა სხვა ხალხების ურთიერთობას. საერთოდ, სომხური თემა იმდენად გამძაფრდა, რომ ლამის პირველი ადგილი დაიჭირა ამ დროის ქართულ და სომხურ საზოგადოებაში. საქმე ის იყო, რომ საქართველოში ბევრგან, თბილისში კი გამორჩეულად გაბატონდა სომხური ბურჟუაზია. მან მოიკალათა თვითმმართველობაში და მოისურვა ეკონომიკურ ბერკეტებთან ერთად, რომელსც ის სრულად ფლობდა, პოლიტიკური ძალაუფლების აღებაც. გოგებაშვილი თავის წერილებში გამორიცხავდა სომხოფობიას, ქართველი ერისგან რომელიმე ერის სიძულვილს, მით უმეტეს საუკუნოვან მოძმე სომეხ ერთან, მაგრამ სომხური ბურჟუაზიის მცდელობას, რომ „საქართველო სომეხთა სამშობლოდ გადაქცეულიყო“, ეწინააღმდეგებოდა და აკრიტიკებდა.

გოგებაშვილის აზრით, სომხურმა ბურჟუაზიამ ხელთ იგდო სამოქალაქო თვითმმართველობა, „თითქმის მთელს ფულს კავკასიისას თავის ჯიბეში მოუყარა თავი“, ვაჭრობა მიისაკუთრა, დაიწყო სოფლის მამულების შესყიდვა, რაც საქართველოს ხელში ჩაგდებას, მის სომეხთა სამშობლოდ გადაქცევას ნიშნავდა, რის შემდეგაც შეეცდებოდა სხვა კავკასიელი ხალხებისთვისაც გამოეცლია ხელიდან ყოველივე, რაც ძვირფასი იყო მათთვის. ქართველებმა უნდა ალაგმონ ეს ბურჟუაზია. ფხიზლად და მედგრად უნდა იბრძოლოს ეროვნული ინტერესების, მამაპაპური საკუთრების დასაცავადო. – ამტკიცებდა პუბლიცისტი.

„ამ ალაგმვას კი მეტად ძლიერი კლასისას ქართველობა მხოლოდ მაშინ შეძლებს, როდესაც ეყოლება მომხრენი, თანამგრძნობნი, მოკავშირენი. ამისთანა მომხრეებად ყოველთვის იქნებიან კავკასიის ყველა ხალხები, თუ ქართველობამ შეირჩინა ის სიმპათია, ის ტრადიციული თანაგრძნობა, ის მამა-პაპური პატივისცემა, რომელიც მათში ღვიოდა წინათ და ღვივის ახლაც“ [გოგებაშვილი, 1990, 407].

ანტისომხური პათეტიკა საქართველოში გაძლიერდა. იმის გამო, რომ ქართველ ხალხს უჭირდა და სომეხი ვაჭრები, მევახშეები ამით სარგებლობდნენ, ართმევდნენ ვალში მათ სარჩო-საბადებელს, და სხვა უამრავი, რაც ქართველებს აღიზიანებდათ, გახდა სოციალისტური მიმართულების პრესაშიც უკიდურესი ანტისომხური პათეტიკის საფუძველი. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავდა იმას, რომ ქართველებს ზოგადად არ უყვარდათ სომეხი ერი. გოგებაშვილი ასეთ კრიტიკას „უკუღმართ ნაბიჯს“ უწოდებდა და ამტკიცებდა საწინააღმდეგოს. „ამას შეუძლიან მტერს ხელში მისცეს იარაღი ჩვენს საწინააღმდეგოდ, შეარყიოს ეს მოყვარული განწყობილება კავკასიის ერებისა ქართველობისადმი და ძირი გამოუთხაროს მათ ხათრსა და პატივისცემას ჩვენდამი“ [გოგებაშვილი, 1990, 199] – წერდა იგი. მისი აზრით, ასეთი რამ არა მხოლოდ შეცდომად, დანაშაულად უნდა ჩათვალილიყო, სწორედ ამგვარ შეფასებას აძლევდა დიდი ქართველი ჰუმანისტი 1902 წლის „ცნობის ფურცლის“ სტატიებს, სადაც ქართველების მხრიდან კავკასიელ ერთა სიძულვილზე იყო საუბარი.

გოგებაშვილს მოჰქონდა გაზეთის ერთი სტატიიდან ამონარიდი: „მათ, დიდებული წარსულის და ბრწყინვალე მომავლის ქართველებს და თავგამოდებულს პატრიოტებს, როგორ ეკადრებათ ვიღაც სომხებთან და თათრებთან ერთობა? მათ

შეჰფერით მხოლოდ ბატონობა და, თუ უნდათ ერთობა, ისეთი ერთობა, სადაც პირველობა მათ ექნებათ მინიჭებული. დღეს თუ ეს ჩვენი ნაციონალები უკიჟინებენ სუვორინს და კამპანიას ერთა მჭამელობას, ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, ხვალ რომ გარემოებამ შემთხვევა მისცეს მათ, სუვორინს თუ არ გადააჭარბებენ, არ ჩამოუვარდებიან მაინც სხვათა ერთა წინააღმდეგ „საჭირო“ ზომების მიღებით, – და თუ დღეს გაუბედავად „ეკონომიურ“ მშვიდობიანს ბოიკოტს თხოულობენ სომხების წინააღმდეგ, მაშინ უფრო სასტიკ საშუალებათაც იხმარებენ და დევნას, შევიწროებასა და განადგურებას დაუწყებენ ყველა კავკასიელს ერსა“ [გოგებაშვილი, 1990, 199].

ამ ფრაზებით აღშფოთებული გოგებაშვილი ამ თვალსაზრისს არა მარტო ცილისწამებად მიიჩნევდა, არამედ ქართველი ერის წინაშე ჩადენილ სასტიკ დანაშაულად. მისი აზრით, ამგვარი რამ არც ერთ ქართველ ნაციონალისტს არ უთქვამს და არც უფიქრია. სომეხი ერის წინააღმდეგ საქართველოში არავინაა, პირიქით, ქართველი ერი მასავით ტანჯულ მეზობელ ერს ყოველთვის თანაგრძნობით ეკიდება. „ჩვენი ნაციონალური მწერლობა ამხილებდა და ამხილებს მხოლოდ სომეხი ბურჟუაზიის ანგარებას, გაუმაძღრობას, ექპლოატაციას და ასახელებდა მხოლოდ კულტურულ ღონისძიებას მათ ასალაგმავად. „ცნობის ფურცელმა“ კი სომხის ბურჟუაზია სომეხ ერად აქცია, ზედ დაუმატა კავკასიის ხალხები და ყველა მათის შექმნისა და განადგურების წყურვილი გადააბრალა ქართველ პატრიოტებს“ [გოგებაშვილი, 1990, 199].

ი. გოგებაშვილის თქმით, ეს წერილი მაშინვე გადაბეჭდეს სომხურმა და რუსულმა გაზეთებმა, მათ კავკასიის ყველა ხალხს ჩააგონეს: „დახეთ, დახეთ, თვით გულწრფელი ქართველები გულუბრყვილოდ აღიარებენ, რომ ქართველ პატრიოტებს თქვენ სძულხართ და, თუ ხელში ძალა იგდეს, შეგჭამენ და სულ მიწასთან გაგასწორებენო. ამ ვერაგულ ღადადებას ბანი მისცა პეტერბურგში სელივანოვმა, რომელმაც დააბრალა ქართველობას, რომ თითქოს ესენი ყველა კავკასიის ხალხებს გაქართველებას უპირებდნენ და გაჩაღდა ანტიქართული კონცერტი იმ აშკარა განზრახვით, რომ ტრადიციული სიმპათია ქართველებისადმი ყველა კავკასიელისა შეასუსტონ, შეარყიონ და ძირიანად აღმოფხვრან“ [გოგებაშვილი, 1990, 408].

გოგებაშვილი ყოველთვის გმოხდა სხვა ერებისადმი სიძულვილის გამოვლენის ცალკეულ ფაქტებს. ერების უფლების შელახვა მისთვის გაუგებარი და მიუღებელი იყო.

როდესაც მას ბრალად სდებდნენ, რომ არ უყვარდა რუსები და სომხები, რომ მისი სიმპათიები ქართველებისადმი ცალმხრივი იყო, ამას ყოველთვის აპროტესტებდა. 1878 წელს ამ თემაზე ნიკო ნიკოლაძეს წერდა: „რუსებმა და ქართველებმა, რომლებიც ახლოს იცნობენ ჩემს შეხედულებებს და რწმენას, კარგად იციან, რომ მე იმ ადამიანთა რიცხვს ვეკუთვნი, რომლებსაც საკუთარი თავი შეეზიზღებოდათ, თუ სულმდაბლურ სისუსტეს გამოიჩენდნენ და ადამიანთა შორის განსხვავების საფუძვლად მათ წარმოშობას მიიჩნევდნენ“ [იაკობ გოგებაშვილი, 1990, 450].

გოგებაშვილი საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დამცველი იყო. ის მკაცრად აკრიტიკებდა ყველას, ვინც ამ უფლებებს შეეხებოდა, ცილისწამებად მიიჩნევდა ქართველთა მისამართით გამოთქმულ ბრალდებებს სხვა ერების შევიწროების შესახებ და მიუთითებდა, რომ საქართველოში, პირიქით, ზედმეტად დაკანონდა და მყარ ტრადიციად იქცა სხვა ერების შემწყანარებლობა, რის გამოც, ტერიტორიის დიდი ნაწილი სხვების ხელში აღმოჩნდა. მისი აზრით, ზოგჯერ საკუთარ სამშობლოში ქართველები უფრო იჩაგრებოდნენ, ვიდრე სხვები [გოგებაშვილი 1990, 207].

გოგებაშვილს გული სტკიოდა, თუკი მას და მის ხალხს, – ქართველებს – რომელიმე სხვა ერის სიძულვილს დააბრალებდნენ. ასე დაემართა კამათის დროს ანტონ ფურცელაძესთან, რომელმაც სომხების სიძულვილი დააბრალა ქართველებს. 1909 წელს დაბეჭდილ წერილში - „პასუხი სახელოვან ანტონ ფურცელაძეს“ [გოგებაშვილი 1909, 159], ის იხსენებდა 12 წლის წინათ დაბეჭდილ სტატიას - „სიმართლე თბილისის შესახებ“, სადაც წერდა: „ჩვენი სურვილი – ყოველივე სიკეთე მოჰხვდეს სომხებს – გამომდინარეობს არა მხოლოდ ჰუმანურობის ელემენტარული წესიდან, რომლის მიხედვითაც ადამიანმა სიკეთე უნდა უსურვოს ყოველ ტომს და ერს, არამედ სხვა, ასე ვთქვათ, სპეციალური მოსაზრებებიდანაც. სომხურ და ქართულ ძველ მატიაზეთა თქმულებებს ქართველთა და სომეხთა სისიხლის ნათესაობის შესახებ, სხვათა შორის, პროფესორ მარის უახლესი გამოკვლევებიც დასტურს ჰყოფენ. ეს ერთი. მეორეც: სომეხი ხალხი ისეთივე მრავალტანჯულია ისტორიის მანძილზე, როგორც ქართველი ხალხი, ხოლო ამას კი ერთი და იგივე ისტორიული მიზეზი აქვს, რადგან ორივე ეს ხალხი, ქართული ანდაზისა არ იყოს, ერთ ტაფაში იწვოდა. და ბოლოს, სომხები, მსგავსად ქართველებისა, თავისებური, მრავალმხრივი ნიჭის ხალხია და თავიანთი ეროვნული

ძალები თუ თავისუფლად განავითარეს, თანამომე ქართველთა მსგავსად, შეუძლიათ საკაცობრიო კულტურის ზღვას კეთილისმყოფელ აზრთა, გრძნობათა ნაკადი, განმაცხოვრებელი სულიერი ნაკადი შერთონ”[გოგებაშვილი,1990,199].

საქართველოში მცხოვრებ სხვა ერებს ქართველების წინააღმდეგ რუსი მოხელეები აქეზებდნენ. გოგებაშვილი წერდა, რომ კავკასიელ ერებს შორის შუღლის და მტრობის დათესვას რუსი მოხელეები ცდილობდნენ. წერილში - „კრიზისი საქართველოს საეკლესიო-სამრევლო სკოლაში” იგი საუბრობდა ერთ ასეთ მოხელეზე - ვოსტორგოვზე. მისი აზრით, ვოსტორგოვი არც განათლებით, არც ხასიათით არ შეესაბამებოდა დაკავებულ თანამდებობას, საქართველოს ეპარქიის საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მეთვალყურეობას. გოგებაშვილი მანამდე შეეწინააღმდეგა მის კანდიდატურას, ამბობდა, რომ ეს მძიმე ხასიათის, ქართველი ხალხის, მისი ენისა და კულტურის არმცოდნე ადამიანი ყველაფერს არევდა და იმ საქმეში, რაც ევალებოდა, პოლიტიკურ მოტივაციას გამოიყენებდა. ქართველებს დასჯიდა იმისათვის, რომ მათ ვოსტორგოვის დანიშვნა გააპროტესტეს. აქვე გოგებაშვილი ყურადღებას ამახვილებდა ვოსტორგოვის მიერ ოსების, სომხების, ებრაელების წაქეზებაზე ქართველების წინააღმდეგ. ამათგან ოსებს გამოყოფდა. ამისთვის მოჰქონდა მრავალი მაგალითი. საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით გორის მაზრაში, თბილისსა და კახეთში მცხოვრებ ოსთა უმეტესობა ქართულად ლაპარაკობდა და მშობლიური ენა არც იცოდა. ვოსტორგოვმა თანამდებობაზე დანიშვნისთანავე, ეროვნების მიხედვით დაანაწილა სკოლები და სადაც მეტი ოსი ან სომეხი სწავლობდა მათ ოსური და სომხური სკოლები დაარქვა და მშობლიური ენა მათთვის არა ქართული, არამედ წინაპრების ენა უნდა ყოფილიყო.

გოგებაშვილი აღწერდა ქართლის რამდენიმე სოფლის სკოლის ამბავს, სადაც ვოსტორგოვის პოლიტიკის წყალობით ცუდი ვითარება სუფევდა. “საქართველოს ცენტრალური ნაწილის შუაგულში - ქართლში, ამიერკავკასიის რკინიგზის გასწვრივ, არის ქართულ-ოსური მრევლი, რომელიც შედგება სამი სოფლისგან: სათივე, სადაც 40 კომლი ქართველი გლეხია, აგარა, სადაც 12 კომლი ოსია და გომი, სადაც ცხოვრობს 36 კომლი ოსი და 12 კომლი ქართველი. ამგვარად, ქართველები შეადგენენ უმნიშვნელო უმრავლესობას. ისინი 52 კომლია, ხოლო ოსები - 48. საიდან მოხვდნენ ეს ოსები მჭიდროდ დასახლებულ ქართველ მოსახლეობაში? ისინი გადმოსახლდნენ ჩრდილოეთ

ოსეთიდან ნახევარი საუკუნის წინათ და დასახლდნენ აზნაურ მამაცაშვილების მიწაზე, როგორც მოიჯარადრეები. ამ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მათ სავსებით შეითვისეს ქართული ენა, ქართული ყოფა და ზნე-ჩვეულებანი, ბევრმა მათგანმა ცოლად შეირთო ქართველი ქალი, ატარებენ ქართულ სახელებსა და გვარებს, დადიან ქართულ ეკლესიაში, სახლშიაც და ეკლესიაშიც ლოცულობენ ქართულ ენაზე, ძალიან სურთ ისწავლონ ქართული წერა-კითხვა, რასაც მეტად საჭიროდ თვლიან, მაგრამ ამასთან ერთად ოსური ენაც არ დავიწყებიათ. “ [გოგებაშვილი , 1990,273].

გოგებაშვილის წერილიდან ირკვევა, რომ აქ ვოსტორგოვამდე არსებობდა სამი სოფლისთვის გახსნილი საეკლესიო-სამრევლო სკოლა, სადაც სწავლა ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა. მოსწავლეები ქართული ენის მეშვეობით სწავლობდნენ სხვა საგნებს. ვოსტორგოვმა გააპროტესტა ეს და ოსებისთვის ოსური ენა შემოიღო. “ – ღმერთო ჩემო! - გაიკვირვა მამა-მეთვალყურემ. ეს ხომ ოსების გაქართველება იქნება საქართველოს სამეფოს აღდგენის მიზნითო. კეთილგონიერი და საქმის მცოდნე რუსები კი მას წინ აღუდგნენ და ამბობდნენ: ეჰ, შორს შეტოპა მამა-მღვდელმთავარმაო. გასული საუკუნის დასასრულს მთელი სამხრეთ ოსეთი შედიოდა საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში, ჩრდილო ოსეთშიც კი სამღვდელოების უმეტესობა ქართველები იყვნენ, ოსურ ენაზე დაწერილი და სხვა წიგნები იბეჭდებოდა ქართული ანბანით, რომელიც სავსებით გამოხატავს ოსური ენისა და კავკასიის სხვა ენების ყველა ბგერას. მაგრამ ამან ოდნავადაც ვერ შეუშალა ხელი საქართველოს რუსეთთან ნებაყოფლობით შეერთებას. საონტერესოა ვიცოდეთ, როგორ შეიძლება ამ ერთობას ემუქრებოდეს საშიშროება იმის გამო, რომ ზოგიერთ ქართულ სამრევლო სკოლაში გაქართველებული ოსების ბავშვები ქართველებთან ერთად ისწავლიან...ორივესთვის გასაგები იარაღით – ქართული ენის საშუალებით”[გოგებაშვილი , 1990,275].

აღმოსავლეთ საქართველოს სოფლებში გაფანტულ ოსებსა და სომხებზე გოგებაშვილი წერდა, რომ ოსები აქაც ძირითადად ქართველ მემამულეთა მიწების მოიჯარადრენი იყვნენ. ბევრს ოსური ენა დავიწყებული ჰქონდა. ოსების მეორე ნაწილი ახალი გადმოსახლებულნი იყვნენ, იცოდნენ ოსურიც და ქართულიც.

გოგებაშვილი ვრცლად საუბრობდა საქართველოში მცხოვრებ სომხებზე, წერდა, რომ საქართველოში მცხოვრები სომხები თავიანთი ფიზიკური აღნაგობით, ჩაცმით,

მალიან ჰგვანდნენ ქართველებს. ბევრს ქართული გვარ-სახელი ჰქონდა და ქართულ მართლმადიდებლობაზე იყო გადმოსული. უმეტესობას პუბლიცისტი ასე ახასიათებდა: „რაც შეეხება ქართლ-კახეთის სომხებს, ისინი ტიპის მიხედვით, ჩაცმულობით, ყოფაცხოვრებითა და ზნე-ჩვეულებებით, სახელებითა და გვარებით ნამდვილი ქართველები არიან, ლაპარაკობენ მხოლოდ ქართულ ენაზე და მათთვის სრულიად უცხოა სომხური ენა, ქართველებისგან ისინი განსხვავდებიან მხოლოდ გრიგორიანული სარწმუნოებით მაგრამ ეს განსხვავებაც ერთგვარად იჩრდილება იმ გარემოებით, რომ გრიგორიანები ხშირად დადიან მართლმადიდებლურ ეკლესიებში, შინ ლოცულობენ მხოლოდ ქართულ ენაზე, მიდიან ქართველ წმინდანთა სალოცავად, დღესასწაულებზე სახლში იწვევენ მართლმადიდებელ მღვდლებს სხვადასხვა კურთხევისათვის. ქართველების აზრით, ეს სოფლელი გრიგორიანელები ქართველები არიან, რომლებმაც, სომხებთან ერთად, დაგმეს IV მსოფლიო კრების დადგენილება და ამით ჩამოშორდნენ მართლმადიდებელ ეკლესიას. ამავე აზრისა იყვნენ და არიან მიუკერძოებელი სომეხი ინტელიგენტები, რომლებიც ფიქრობდნენ და ფიქრობენ რომ ამ გრიგორიანებისა და ქალაქელი სომხების ტიპიური განსხვავება აგრეთვე სომხეთის სამღვდელოების იმ საუკუნოებრივ ღონისძიებათა სრული უნაყოფობა, რომ დაენერგათ მათში სომხური ენა, არ შეიძლება აიხსნას სხვაგვარად, თუ არა იმით, რომ ისინი ეროვნებით ქართველები არიან. ეს აზრი დასტურდება იმ ფაქტითაც, რომ გასულ საუკუნეში ამ გრიგორიანებს შორის ღვთისმსახურება სრულდებოდა ქართულ ენაზე და რომ დღემდე დაცულია ამ ენაზე დაბეჭდილი საეკლესიო-სომხური წიგნები [გოგებაშვილი, 1990,276]. გოგებაშვილს ეკუთვნის გამოთქმა – „ქართველების ხატორიჯამიანი დამოკიდებულება სხვა ერებისადმი“.

ქართველობა არასდროს არ ყოფილა განმსჭვალული ვიწრო ეგოიზმით, შოვინიზმით. ჩვენს სამეფოში, წარსულს საუკუნეებში, ყველა არაქართველნი გათანასწორებულნი იყვნენ ქართველებთან ყოველი უფლებით, არავითარ შევიწროვებას არ განიცდიდნენ არც სარწმუნოებით, არც ენით და ყოველს თანამდებობაზე ისევე მწესდებოდნენ, როგორც თვით ქართველები. ეხლაც ქართველობას არც სომხებისათვის, არც რუსებისათვის, არც თათრებისა და არც სხვებისათვის სიკეთის მეტი არაფერი სურს. ითხოვს მხოლოდ, რომ მას მიუწყონ იმავე საწყაულით, რომლითაც იგი უწყავდა სხვებს, მეტადრე კი თავის სამხრეთელ მეზობლებსა და არ ისარგებლონ უდიერი ეგოიზმით,

შოვინისტურად, იმ კრიზისით, რომელსაც ეხლა განიცდის საქართველო. წინააღმდეგ შემთხვევაში სომეხნი იქნებიან დამნაშავენი, თუ ქართველები შემდეგში ხელს აიღებენ თავის ტრადიციულ ხატორიანობაზე და მიუწყავთ მათ იმავე საწყაულთა, რომელსაც ასე კადნიერად ხმარობენ ისინი ახლა თავისი მოძმეების მიმართ” [გოგებაშვილი, 1911, 261].

გოგებაშვილის აზრით, ქართველები არასდროს შემოფარგლულან ვიწრო ეროვნული ჩარჩოთი, არიან ხატორიანი და დამთმობნი, სხვა ერების მიმართ ადამიანური თვისებების გამოვლენის გასაოცარი უნარით დაჯილდოებულნი, ვიწრო ეგოისტური ინსტიქტებისაგან თავისუფალნი. პარიზის გამოფენისათვის დაწერლ სპეციალურ სტატიაში „ქართველთა სწავლა-განათლების ნიჭი“ – ის ევროპის საზოგადოებას ასე აცნობდა ქართველებს: „ქართველთა სულიერი ორგანიზაცია ანუ აგებულია იმგვარია, რომ იგინი მოკლებულნი არიან ვიწრო ეროვნულ ინსტიქტს, გვარტომობის ცალმხრივობასა, და აქვთ მიდრეკილება ფართო ადამიანობისადმი, რის გამოც, ხატორი-ჯამიანი განწყობილება ერთს მათს ძირითად თვისებას შეადგენს“ [იქვე, 1990, 294].

ქართველების ხასიათის ასეთი ნიშნის გამოყოფით გოგებაშვილმა აჩვენა ის ჰუმანიზმი და ტოლერანტობა, რაც ჩვენს ერს ახასიათებდა და საუკუნეების მანძილზე მის მრავალეროვნულსა და მრავალკონფესიურ სახელმწიფოს ვერაფერს აკლებდა. გოგებაშვილის აზრით, ქართველებს ცუდი თვისებებიც ჰქონდათ: ისინი ზოგჯერ ერთმანეთს არ ინდობდნენ მაშინ, როდესაც სხვებს მოწიწებით ექცეოდნენ. „დიაღ, – წერდა იგი, – ქართველები ხშირად ექცეოდნენ ერთმანეთს უსამართლოდ და უდიერად, მაგრამ სხვა ტომის ხალხებს კი ხატორით და პატივისცემით ეპყრობოდნენ. და ეს პატივისცემა და ხატორი მით უფრო მატულობდა ჩვენში, რამდენადაც უფრო ღონიერი და ძლიერი იყო საქართველო“ [გოგებაშვილი, 1990, 404].

იაკობს კარგად ჰქონდა გააზრებული, რომ „ხალხთა არათანასწორუფლებიანობას მოჰყვებოდა გაუთავებელი კინკლაობა, ეჭვიანობა, წვრილმანებზე ქიშპობა, ტომობრივი განსაკუთრებულობის გაღვივება, ქვეყნის ერთიანობის უზენაესი და უკეთილშობილესი გრძნობის უგულვებელყოფა, მჭიდრო და ნაყოფიერი ურთიერთობისათვის ძირის გამოთხრა, ხალხის პოლიტიკური დაპირისპირება“ [ტოტოჩავა, 2000, 55].

„რასობრივი განსაკუთრებულობა“ და „შთამომავლობითი უპირატესობა“ დასაგ-
მოზია და მიუღებელი მსოფლიოს ცივილიზებული ხალხებისათვის. რუსეთის ცარიზმი

მიზანმიმართულად უპირისპირებდა კავკასიის მცირე ერებს ერთმანეთს, განსაკუთრებით სომხურ ბურჟუაზიას აპირისპირებდა ქართველ ხალხთან, რათა მათ შორის გაჩაღებული ომი და სიძულვილი კავკასიაში მათ დასასუსტებლად და საკუთარი პოზიციების განსამტკიცებლად გამოეყენებინა.

გოგებაშვილი ამხელდა და გმოზდა რუს მოხელეთა ასეთ ავანტურისტულ პოლიტიკას და წერდა: „ისე არაფერი ზრდის ხალხის მწუხარებასა და ტანჯვას, როგორც ტომობრივი შუღლი და ერთა შორის მტრობა“-ო [გოგებაშვილი , 1940,481].

„ეროვნული და რელიგიური მოთმინება, – წერდა იგი, – სხვა ეროვნებების წარმომადგენლებისადმი ჰუმანური დამოკიდებულება დაედო საფუძვლად ქართულ ხასიათს უძველესი დროიდან და მოდგმიდან მოდგმას გადაეცა...სამართლიანობა და ჰუმანურობა სხვა ერებისადმი გამოარჩევდა ქართველებს მათი ისტორიული არსებობის ყველა პერიოდში“[გოგებაშვილი , 1990, 99].

გოგებაშვილის შეხედულებები, მისი პრაქტიკული მოღვაწეობა მიზნად ისახავდა მცირე ერებისადმი საქართველოში დამკვიდრებული კეთილი ტრადიციების შენარჩუნებასა და განვითარებას. ამასთან, მისივე შეგონებით, ხალხი დიდი შემართებით უნდა იცავდეს „ეროვნულ გონებას“, გულსა და სულს, გარეგნობას, მისთვის დამახასიათებელ ფიზიკურ ნიშნებს, „ყველაფერს, რაც მისი საკუთარია და მხოლოდ მისთვის უბოძებია და მიუნიჭებია ღმერთს“ [ასათიანი, 1999,15].

თავი IV

იაკობ გოგებაშვილის ლიბერალურ-დემოკრატიული შეხედულებები

§1. იაკობ გოგებაშვილი და ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკური

მოვლენები XIX საუკუნის 60-იან წლებში

მწერალი-განმანათლებელი განსაკუთრებული ენთუზიაზმით გამოეხმაურა ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1860-1864 წლებში მიმდინარე სამოქალაქო ომსა და ომის შემდგომ მოვლენებს. ამ საკითხს მან ვრცელი წერილი მიუძღვნა სათაურით: „ბრძოლა ამერიკის შეერთებულ შტატებში პრეზიდენტის ლინკოლნის მოკვლის შემდეგ კონგრესსა და ახალ პრეზიდენტს შორის“. წერილი გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნდა, 1866 წ. 29 აპრილს. წერილს სათაურად ჰქონდა: „ამერიკა (პოლიტიკური მიმოხილვა)“. წერილი ავტორის ხელმოუწერლად დაიბეჭდა. იგი გოგებაშვილმა გარდაცვალებამდე ორი წლის წინ, 1910 წელს გამოქვეყნებულ „რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერების“ პირველ ტომში შეიტანა. ესაა გოგებაშვილის პირველი ნაწარმოები პოლიტიკურ თემაზე. სტატიას დიდი მნიშვნელობა აქვს ავტორის, როგორც თავისი დროის პროგრესისტ-დემოკრატის და სამოციანი წლების განმანათლებლის მსოფლმხედველობის შესასწავლად. სტატიაში დასმულ პრობლემას რომ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ გოგებაშვილს თავისი ხელით შედგენილი კრებულისთვის ეს სტატია წაუმძღვარებია.

სტატიაში ამომწურავადაა განხილული ამერიკის შეერთებული შტატების სამოქალაქო ომის მთელი ისტორია, შიდა დაპირისპირების მიზეზები, მასში ჩანს ქართველი მწერლის პოზიცია, – მონობისადმი მისი უარყოფითი დამოკიდებულება, ზიზღი, რაც ამ დროისათვის მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნებისთვისაც კი მოწინავე, ლიბერალური თვალსაზრისი იყო [გოგებაშვილი, 1910, 4-72].

როგორც ვიცით, 1865 წლის 2 აპრილს (ძველი სტილით) ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტი აბრაამ ლინკოლნი მოკლეს. იაკობ გოგებაშვილი ლინკოლნს განსაკუთრებული ეპითეტებით ამკობს, უწოდებს კაცთმოყვარეს, მონობისა და ბოროტების წინააღმდეგ დაუძინებელ მებრძოლს. მისი თქმით, „მებრძოლმა ჩრდილოეთმა, სამხრეთის მსწრაფლ დამარცხებით, მთელი კაცობრიობა გააოცა და გაახარა... ამერიკის

ერმა იმ საშინელს შემთხვევაში მთელს ქვეყანას წმოდღეინა გასაოცარი მაგალითი თავისი პოლიტიკური ჭკუისა” [გოგებაშვილი, 1910, 4].

იაკობ გოგებაშვილი დაწვრილებით განიხილავს ლინკოლნის შემდეგ არჩეული ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის - ენდრიუ ჯონსონის მოღვაწეობას, მის დაპირისპირებას კონგრესთან. ეს კონფლიქტი, მისი აზრით, თეთრკანიანებთან ზანგების უფლებრივი გათანასწოების საკითხს ეფუძნებოდა. კონგრესს უნდოდა ზანგები კონგრესშიც შეეყვანა, რასაც ჯონსონი ნაადრევად მიიჩნევდა. მას მხოლოდ სამხრეთ შტატების გათანასწოება სურდა ჩრდილოეთის შტატებთან და ეკონომიკურად მათი დაწინაურება. რესპუბლიკური პარტია ჯონსონის ამ თვალსაზრისს შავკანიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ მიმართულ პოლიტიკად თვლიდა, მისი აზრით, „ზანგების ბედი ისევ პლანტატორებს ჩაუვარდებოდათ ხელთ“. გოგებაშვილი აქებდა რესპუბლიკურ პარტიას და მას „ძლიერ, მხნე“ პარტიად ასახელებდა. ის ერთმანეთს ადარებდა კონგრესის წევრის - რესპუბლიკელი სტიფენსისა და პრეზიდენტის გამოსვლებს. პრეზიდენტი სიტყვით გამოვიდა ვაშინგტონის საიუბილეო საღამოზე, 1866 წლის 22 თებერვალს. გოგებაშვილის წერილში ეს სიტყვა სრულად არის მოტანილი. „ჩემთვის, - სთქვა პრეზიდენტმა ჯონსონმა, - დიდი ნუგეშია, რომ ამდენს მოქალაქეს მოსწონს ჩემი პოლიტიკა. ამ პოლიტიკის აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ სამხრეთის შტატები ღირსეული დიდებით შემოვიერთოთ და მათი უწინდელი დამოკიდებულება მმართველობასთან აღვადგინოთ. უკანასკნელი წლების განმავლობაში ჩვენს მამულშიო აღმოჩნდა ორი პარტია, ერთი მეორის მტერი. ერთს მათგანს უნდოდა დაემხო საერთო მმართველობა, რათა მონობა უწინდელ მდგომარეობაში დაეტოვებინა. მეორე მხარეც აგრეთვე მმართველობას ძირს უთხრიდა, მაგრამ იმ განსაზღვრით, რომ მონობა მოესპო. ვინც უნდა იყვნენ საზოგადო სიმშვიდის დამრღვევები, ჩრდილოელები თუ სამხრეთელები, მე მაინც ჩემს უწინდელ აზრზედ მტკიცედ ვიდგები. როცა სამხრეთის შტატები აშფოთდნენ, მე, სამხრეთელი, მტკიცედ დავდექ მართველობისკენ, ასევე ვექცევი ახლაც შტატების ერთობის წინააღმდეგს ჩრდილოელებს... ჯერ თოფის წამლის ბოლი არ მოგვშორებია თავიდან და ახალი შფოთი გვიჩნდება. ამ ახალი შფოთის წადილი ის არის, რომ წინააღმდეგ მმართველი პოლიტიკისა, სამხრეთის შტატები ჯერ კავშირში არ შემოუშვას და მორჩილების ქვეშ-კი ჰყავდეს...“ [გოგებაშვილი, 1910, 6].

ჯონსონის სიტყვაში ჩანდა ჩრდილოეთის შტატების ზოგიერთი პოლიტიკოსის აგრესიული განწყობა სამხრეთელებისადმი. ჯონსონმა მსმენელთა თხოვნით მათი გვარებიც დაასახელა: თადეუზ სტივენსი, ჩარლზ სომნერსი, ვენდელ ფილიპსი, „რომელთაც მრავალი სხვა პირების შემწეობით საერთო მმართველობის საფუძვლების შერყევა სურთ. შეუძლიათ ამათ რამდენიც უნდათ მადგონ, როგორც უნდა მომთხარონ, მე მაინც მშვიდობიანად ვიდგები ჩემს გზაზე (უწონებს ხალხი) და არ შევუშინდები ჩვენს მოწინააღმდეგეებს (ყვირილი: ხალხი მხარს მოგცემს)...., პრეზიდენტმა ისიც თქვა, თუ რა აგრესია ჩანდა ჩრდილოელი დეპუტატების განცხადებებში, „საქვეყნოდ იყო გამოცხადებული, რომ რომელსამე პირს თავი უნდა მოეკვეთოსო, უნდა მოვიცილოთ ის დაბრკოლება, რომელსაც გვიქმნის პრეზიდენტი“ [გოგებაშვილი, 1910, 6]. ამაზე ჯონსონი პასუხობდა. რომ ეკლესია განადიდებდა მოწამეობრივ ადამიანს, თავად კი მადლობას უხდიდა ხალხს იმ პატივისცემისათვის, რასაც მისგან ღებულობდა.

იაკობ გოგებაშვილს ამ ვრცელ სტატიაში მოაქვს კონგრესმენ სტივენსის დეპუტატთა პალატაში წარმოთქმული სიტყვა. ამ სტყვაში ჩანს ჯონსონისადმი დეპუტატის უარყოფითი დამოკიდებულება, თუმცა ის ამას პირდაპირ არ ამბობს და სამხრეთელებს მიაწერს პრესით პრეზიდენტის დამცირებას. წერილში სამხრეთელები „სპილენძ-გოგრიანებად“ არიან მოხსენიებულნი და გოგებაშვილის შენიშვნაც ახლავს: ასე უწოდებდნენ სამხრეთელ პლანტატორებსო. სტივენსმა სიტყვაში მთლიანად მოიტანა სამხრეთელების შეფასება, პრესით მათ მიერ პრეზიდენტ ჯონსონის ძაგება და სინანულიც გამოთქვა ქვეყნის პირველი პირისადმი ამგვარი უპატივცემულო დამოკიდებულების გამო. ეს, რა თქმა უნდა, პოლიტიკური ფარისევლობა იყო, რადგან სტივენსი სხვების გამონათქვამებით ცდილობდა პრეზიდენტის დამცირებას, მის გამოცხადებას ლოთად, კალიგულად და ასე შემდეგ. ამ გამოსვლას დეპუტატები აღუშფოთებია და სიცილიც დაუყრიათ სტივენსისათვის.

გოგებაშვილის სტატიაში მოტანილია მაგალითები ამერიკის პრეზიდენტისა და კონგრესის უთანხმოებაზე. ერთი წელიც არ იყო გასული, რომ ჯონსონმა კონგრესის მიერ მისაღებ ორ კანონზე (გოგებაშვილი წერს „ბილლს“) დაადო ვეტო. ერთი ეხებოდა მონობიდან განთავისუფლებული ზანგების ბიუროს, მეორე – ზანგების სამოქალაქო უფლებების გათანაწილებას თეთრკანიან მოსახლეობასთან. ჯონსონისა და რესპუბ-

ლიკური პარტიის უთანხმოება იმდენად დაიძაბა, რომ ორივე ერთმანეთს დებდა ბრალს ანტისახელმწიფოებრივ და ანტიკონსტიტუციურ ქმედებებში. ჯონსონი კონგრესის მიერ ზანგების უფლებებზე მისაღები კანონის შეჩერებას ასე ხსნიდა: „ჩვენ გვიჩნდება უაღრესი საჭიროება ვიკითხოთ; ეთანხმება გონივრულ პოლიტიკას, რომ ყველა შეერთებული შტატების ზანგებს მოქალაქობის წოდება მივცეთ, მაშინ, როდესაც კონგრესში არ არიან მიღებულნი თერთმეტი შტატების წარმომადგენლები? რა ჭკუა იქნება ვიფიქროთ, რომ ოთხს მილიონს ზანგს, აქამომდე მონობაში ყოფილს, ჰქონდეთ იმისთანა თვისებანი, რომელნიც იმათ ყველას სამოქალაქო უფლების ღირსად ხდიდნენ, როდესაც უცხო ქვეყნიდან ახლად მოსულმა პირმა, სრულიად განათლებულმა, ხუთი წელი უნდა იცადოს კანონისამებრ, რომ ამ უფლებას ეღირსოს“ [გოგებაშვილი, 1910, 10].

გოგებაშვილის ინფორმაციით, ჩრდილოეთ ამერიკის სატახტო ქალაქ ვაშინგტონში დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ კონგრესი პრეზიდენტს არ დაემორჩილებოდა და ამ კანონებს უმისოდ, ხმების საჭირო ორი მესამედით თავად მიიღებდა. მისი აზრით, როგორც სენატში, ასევე დეპუტატთა პალატაში უკვე შეკრებილი იყვნენ რადიკალი დეპუტატები და ხმების ორი წილი უკვე არსებობდა. „თუ ეს მართალია, – წერდა გოგებაშვილი, – მაშინ უკანასკნელი ბილლი დამტკიცდება და ძალას მიიღებს, როგორც სავალდებულო კონსტიტუციის კანონი და ზანგები სამოქალაქო უფლებებით თეთრებთან გათანასწორდებიან, წინააღმდეგ პრეზიდენტის აზრისა და ნებისა“ [იქვე, 1990, 19].

რესპუბლიკურ პარტიასთან პრეზიდენტის დაპირისპირებამ უკიდურესი ფორმა მიიღო, რასაც ქართველი მწერალი ფრანგულ პრესაში გამოქვეყნებული ვაშინგტონელი კორესპონდენტის წერილით გადმოსცემს. გოგებაშვილის სტატიაში მოტანილი ეს ვრცელი წერილი სრულად გვაცნობს იმ პოლიტიკურ კრიზისს, რომელიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში შეიქმნა 1866 წელს და რასაც პრეზიდენტ ენდრიუ ჯონსონის გადაგომა მოჰყვა.

„ადრევე დაწყებული აგიტაცია, რომ პრეზიდენტი ჯონსონი მიეცეს სამართალში, მატულობს, ძლიერდება. მხოლოდ ძნელია- კი, კონგრესმა გადაწყვეტით მოინდომოს - პრეზიდენტს უფლებამოსილება წაართვას და იგი მისცეს სამართალში. რადიკალები მაინც ცდილობენ, რომ ჯონსონის სამართალში მიცემა კონგრესში ოფიციალურად მოითხოვონ. მაგრამ რადიკალებს სხვა ბევრი ღონისძიებაც აქვთ, რომ პრეზიდენტი

აუტანელს მდგომარეობაში ჩააყენონ. რადგანაც თავის მხარეზე ჰყავთ უმეტესი ნაწილი კონგრესისა, იმათ შეუძლიათ გადასდონ კონგრესის კრებები დიდი ხნობით და ამ სახით პრეზიდენტის ბევრი საჭირო განკარგულებანი არ დაამტკიცონ. იმათ შეუძლიანთ უარი უთხრან პრეზიდენტს მოთხოვნილ ფულებზედ. ამის გარდა, პრეზიდენტს არ შეუძლიან სენატის უნებურად, ვინმე თანამდებობაში დანიშნოს. რადიკალებისათვის ესეც ცოტაა: სტივენსმა შეიტანა კონგრესში წინადადება, რომ პრეზიდენტს წაერთვას მოხელეების თანამდებობიდან დათხოვნის უფლება სენატის უნებურად. თუ ამ წინადადებას როდისმე კონგრესი მიიღებს, მაშინ პრეზიდენტი თავის მოწინააღმდეგეების თანამდებობიდან დათხოვნის უფლებას დაჰკარგავს და იმისი სახელმწიფო საქმეებზედ ახლანდელი გავლენა სრულად გაუქმდება.

ერთმა ღმერთმა იცის მოხდება თუ არა მორიგება პრეზიდენტსა და კონგრესს შუა. პრეზიდენტის უზომო ცუდმადობა, ცხადი სიძულვილი ყველასი, ვინც-კი პირში მას არ ეფერება და არ აქებს, მისი ორ-პირობა კონგრესის წინაშე, მასთან მორიგებას ძლიერ აძნელებს. რადგანაც პრეზიდენტი სპილენძ-გოგრიანების მხარეს ცხადად გადავიდა და არ სურს კონგრესს არაფერი დაუთმოს, ამიტომ კონგრესს განზრახვა აქვს, კავშირის გადაკეთებას თვითონ შეუდგეს. კონგრესის აზრით, პრეზიდენტს არ ჰქონდა უფლება, რომ მარტო თავისი ძალით სამხრეთის შტატებში ახალი წესდებულება შემოეღო, და თუ იმან ეს მოახდინა და ახლა უარს ამბობს კონგრესთან მორიგებაზე, კონგრესს აქვს სრული უფლება აგრეთვე მარტო თავისი ძალით იმოქმედოს და თავის პლანზედ კავშირის აღდგენას შეუდგეს. კონგრესის განკარგულებას უნდა ჰქონდეს ისეთივე ძალა და მნიშვნელობა, როგორც პრეზიდენტისას, და არა ნაკლები. თუ პრეზიდენტს აქვს უფლება უკონგრესოდ გამოსცეს განკარგულება, კონგრესსაც თავის მხრივ, შეუძლიან პრეზიდენტის დაუკითხავად მოახდინოს ზოგიერთი განკარგულებანი. თუ მოხდა, რომ რომელიმე სამხრეთის შტატის კავშირის ერთგულმა მცხოვრებლებმა უყურადღებოდ დააგდეს ჯონსონის განკარგულება და მოინდომეს თავის წარმომადგენლების აღმორჩევა და კონგრესში გამოგზავნა, თანახმად კონგრესის განკარგულებისა, მაშინ კონგრესი მიიღებს ამათ და ჯონსონის ამ შტატის მომხრეების წარმომადგენლებს-კი უკანვე გაგზავნის. ეს პლანი ჯერ კიდევ საკმაოდ არ მომწიფებულა და ამის სრულს მოსაზრებას კიდევ დრო მოუწდება. და თუ ეს პლანი აღსრულდება, მაშინ მოხდება

ერთი ორთაგანი: ან სამხრეთის შტატები ისევ ომს აუტეხავენ ჩრდილოეთს, ან პრეზიდენტს ჯონსონს დათმობის იქით გზა აღარ ექნება და კონგრესის პოლიტიკას დაემორჩილება [გოგებაშვილი, 1990, 24].

წერილის მინაწერიდან ირკვევა, რომ მისი დაწერიდან მცირე ხნის გავლის შემდეგ პოლიტიკური კრიზისი ამერიკაში დასრულდა. პრეზიდენტი ენდრიუ ჯონსონი იძულებული გახდა გადამდგარიყო. ხელისუფლების სათავეში აბრაამ ლინკოლნის ერთგული მეგობარი, სამხრეთის შტატების დამარცხებაში გამორჩეული წვლილის შემტანი ულის გრანტი მივიდა. ზანგები განთავისუფლდნენ მონობიდან და უფლებრივად თეთრკანიანებთან გათანაბრდნენ. ამერიკის კონგრესმა მიიღო ფიცი კავშირის ერთობაზე და სამხრეთ შტატების დეპუტატებმა კონგრესში წინანდელი კუთვნილი ადგილი დაიკავეს.

წერილში აშკარად ჩანს იაკობ გოგებაშვილის სიმპათია ამერიკის შეერთებული შტატების იმ პროგრესული ძალებისადმი, რომლებიც მონობის წინააღმდეგ, მისი გაუქმებისათვის იბრძოდნენ. წერილი მკაფიოდ ადასტურებს გოგებაშვილის, როგორც პროგრესისტ-დემოკრატის, ლიბერალურად მოაზროვნე პიროვნებისა და სამოციანი წლების განმანათლებლის მოწინავე შეხედულებებს.

§2. იაკობ გოგებაშვილი და ირლანდიის საკითხი

დიდი ქართველი პედაგოგი, ლიბერალურად მოაზროვნე პუბლიცისტი და განმანათლებელი - იაკობ გოგებაშვილი ობიექტურად აფასებდა მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებს. ის ყოველთვის უჭერდა მხარს მონობის წინააღმდეგ ბრძოლას, ჩაგრული ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია მწერლის სტატიები „ირლანდიას უთენდება“.

სტატია პირველად გაზეთმა „დროებამ“, 1881 წლის 77-ე და 82-ე ნომრებში გამოაქვეყნა. ეს იყო მეთაური, ხელმოუწერელი წერილები (გოგებაშვილი, 1881, 77, 82). შემდეგში ის იაკობ გოგებაშვილმა 1910 წელს თავისი ხელით შედგენილ „რჩეული პედაგოგიური თხზულებების“ პირველ ტომში შეიტანა.

ვინაიდან წერილი 1881 წელს გამოქვეყნდა, გოგებაშვილი, ბუნებრივია, გვერდს ვერ აუვლიდა იმ ტრაგიკულ მოვლენას, რაც რუსეთის იმპერიის ცენტრში მოხდა: 1881 წლის 1 მარტს მოკლეს იმპერატორი ალექსანდრე მეორე, ადამიანი, რომელმაც ყველაზე

მეტი გააკეთა ჩაგრული გლეხების გასათავისუფლებლად, ბატონყმური უფლის გადასაგდებად. „განმათავისუფლებელი“ ხელმწიფე იმავე ჩაგრული ხალხის სახელით რევოლუციურ-რადიკალური ჯგუფების წაქეზებით იქნა მოკლული. გოგებაშვილის აზრით, ამ სამწუხარო ტრაგიკულმა აქტმა მოსახლეობას ჩააშხამა აღდგომის ბრწინვალე დღესასწაულის სიხარული. აქვე დიდი ქართველი პედაგოგი არ კარგავდა შესაძლებლობას და „რუსეთის ჩამორჩენილობასა და კულტურული ცენტრიდან დაშორებაზე“ აკეთებდა აქცენტს. „მაგრამ სანუგეშოდ, - წერდა იგი, - რუსეთი მხოლოდ ერთადერთი კუთხეა ხმელეთისა, ისიც კულტურულ ცენტრს მოშორებული, მხოლოდ ერთი ნაწილია კაცობრიობისა, ისიც მეტად უკან ჩამორჩენილი. ბევრი სხვა კუთხეები, სხვა ნაწილები სრულიად სხვა სურათს წარმოგვიდგენენ. არაერთ დაჩაგრულს ერს უთენდება დღეს ბედნიერი აღდგომა, არაერთი დავრდომილი კუთხე შეჰხარის დღევანდელის ზარის რეკას იმედით და სასოებით...“ [„დროება“ 1881, №258].

ასეთ ბედნიერ ხალხად და კუთხედ გოგებაშვილი ირლანდიას ასახელებდა. ყვებოდა რა ირლანდიის ისტორიულ მდგომარეობაზე, მას ისე ახასიათებდა, რომ მკითხველს თავისუფლად შეეძლო პარალელი გაეგლო საქართველოსა და მის ისტორიულ მტერთან, მეზობელ რუსეთთან. ირლანდიის განმათავისუფლებელი ბრძოლა ინგლისის წინააღმეგ, უეჭველია, სამოციანი წლების თავდადებული მებრძოლისთვის ქვეტექსტი იყო რუსეთის კოლონიური უფლისაგან თავდახსნისათვის მისი სამშობლოს მომავალი ბრძოლისა. „ირლანდიას უთენდება“ – შეიძლება ასეც გავიაზროთ – „საქართველოს უთენდება“. ეს, ალბათ, ოცნების სფეროდან უფრო იქნებოდა, რადგან გოგებაშვილი იმპერატორ ალექსანდრე II მოკვლის შემდეგ იმპერიის მასშტაბით დატრიალებული პოლიტიკური რეაქციის პირობებში მსგავსი თეზისის რეალურ განხორციელებას ვერ წარმოიდგენდა.

„თუმცა ირლანდიელი ერის სამშობლო ქვეყანა ყველაფრით შემკულია, - წერდა გოგებაშვილი, - მაგრამ მას, თავისი მეზობლის, ინგლისის წყალობით, სამასი წლის განმავლობაში ერთი სასიხარულო აღდგომა არ გათენებია. მხოლოდ ახლა, ამ უკანასკნელს ჟამს იმის ცხოვრებაში ამოაშუქა შეღავათის, ღვინის სხივმა და მრავალტანჯული ხალხი აავსო იმედით, სასოებით და წლევანდელი აღდგომა ბედნიერ დღედ გარდაუქცია. ამ სხივს შეადგენს ბილლი, რომელიც სახელოვანმა გლადსტონმა წარუდგინა

პარლამენტს და რომელსაც შეუძლიან პირველად შესცვალოს ამ დაჩაგრული ხალხის მდგომარეობა” [გოგებაშვილი, 1990, 33].

ამის შემდეგ სტატიის ავტორი ირლანდიის ისტორიულ წარსულს გადმოგვცემს. ის ორ პერიოდს გამოყოფს ამ ქვეყნის ცხოვრებაში: დამოუკიდებლობისა და ქვეშევრდომობის ხანას. ამ ორ პერიოდს შორის განსხვავებას ჯოჯოხეთსა და სამოთხეს ადარებს. სამოთხედ დამოუკიდებლობის პერიოდს სახავს, როდესაც ირლანდია ძლიერ, აყვავებულ ქვეყანას წარმოადგენდა ათი მილიონი მცხოვრებით. სიმდიდრის და ძლიერების ქვაკუთხედად პუბლიცისტი თვლის სოფლის მეურნეობას, მიწაზე კერძო საკუთრებას, გლეხთა სრულ უფლებას მიწაზე. მას მოაქვს მეცნიერ რეკლიუს აზრი, რომ ძველი, დამოუკიდებელი ირლანდია კულტურულად, განათლებითა და მეცნიერების დონით თვით ინგლისზე მაღლა იდგა და ინგლისელებს მისგან ბევრი რამ გადაჰქონდათ. როდესაც სამჯერ მეტი ინგლისი დაესხა თავს ირლანდიას, სძლია და დაიმორჩილა, „ირლანდიის ბედის ჩარხი უკუღმა დატრიალდა“. რეკლიუს აზრით, წერს გოგებაშვილი, – ირლანდიის დაპყრობას ინგლისის მიერ ირლანდიაზე ისეთივე ზეგავლენა ჰქონდა, როგორც ბარბაროსების თავდასხმას ევროპაზე. თავისუფლება-დაკარგულმა ირლანდიამ დაკარგა განვითარების შესაძლებლობა, დაკარგა ყველა ის თვისება, რაც თავისუფლებას უკავშირდება. ყველაზე მეტი ზიანი იმით მიაღწა ირლანდიას, რომ დამპყრობელმა აქაურ გლეხებს წაართვა მიწა-წყალი და ინგლისელ ლორდებსა და მეზატონებს მისცა. ამ მოვლენას გოგებაშვილი ადარებდა ალექსანდრე მაკედონელის დროს და აზოს მიერ თავისი მხედრებისათვის ქართული მიწების გადაცემას. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი შორეული პარალელი მოჰქონდა, ინგლისისგან დაპყრობილი ირლანდიის აღწერაში მკითხველი უთუოდ ამდროინდელ საქართველოს, ილიას “ბედნიერი ერით” დახატულ რეალობას დაინახავს. განადგურებული ქვეყანა ათი მილიონიდან ოთხამდე შემცირდა, ხალხის დიდი ნაწილი ევროპის სხვა ქვეყნებში, უფრო მეტი კი, ამერიკაში გადასახლდა, ასეთ რეალობას ხატავდა მწერალი.

ირლანდიის მდგომარეობის აღწერის შემდეგ, გოგებაშვილი ყურადღებას მსოფლიოში არსებულ არასამართლიანობაზე ამახვილებდა, აკრიტიკებდა იმ ბარბაროსულ მეთოდებს, რასაც დიდი ქვეყნები პატარების მიმართ იყენებენ და თავიანთი ძალადობით დიდი წარსულის მქონე ერებს ანადგურებენ.

„ინგლისელთა ამგვარი მოპყრობა ირლანდიის ერთან ერთხელ კიდევ ცხადად გვიჩვენებს, – წერდა იგი, – რომ განათლება, კაცთმოყვარეობითი მიმართულება, ჰუმანური პრინციპები ჯერეთ დაწინაურებულს კაცობრიობის ნაწილსაც კი მხოლოდ ენაზედ ადგია და ძვალ-რბილში არ ჩაუტანებია. ახლანდელი კაცობრიობა უფრო მხეცთა გროვას წარმოადგენს, ვინემ სათნო ადამიანთა საზოგადოებასა. ჯერეთ მის მოქმედებასა და ნებას მართავს ძველი დევიზი: „ვაგლახი ძლეულთა“. ჯერეთ იგი ფიქრობს სწორედ ისევე, როგორც ფიქრობენ ბარბაროსები: რაკი მოგერიე და ხელში ჩაგიგდე, თვალსაც მოგთხრი, ტვინსაც ამოგწოვ და ძაღლივით დაგახრჩობო“...[გოგებაშვილი, 1881, 261].

იაკობ გოგებაშვილის ლიბერალური პოლიტიკური შეხედულებები XIX საუკუნის 60-80-იანი წლების საქართველოსთვის მნიშვნელოვანი ტესტი იყო: კოლონიური ქვეყნის შვილები თანაუგრძნობდნენ და მხარს უჭერდნენ თავისუფლებისა და მონობის წინააღმდეგ მებრძოლ სხვა ქვეყნის შვილებს. მით უმეტეს, ლიბერალიზმი ევროპამ XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან დაუკავშირა პოლიტიკურ იდეათა განსაკუთრებულ ერთობლიობას. თავად გაერთიანებულ სამეფოში მის დამკვიდრებას საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდა. მიუხედავად იმისა, რომ ვიგები თავიანთ თავს ლიბერალებს უწოდებდნენ, პირველი ლიბერალი მთავრობა მხოლოდ 1868 წელს ჩამოყალიბდა, როდესაც ქვეყნის სათავეში გლადსტონი მოვიდა [ჰეივუდი, 2004, 28].

ის, რაც გოგებაშვილისა და სამოციანი წლების ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ოცნებას წარმოადგენდა, ირლანდიაში განხორციელდა. ეს იყო ხალხის აზავთება არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ, კოლონიური უფლის გადასაგდებად ირლანდიელთა ერთსულოვანი გამოსვლა. პუბლიცისტის თქმით, კვენესის და ჩივილის ნაცვლად, რასაც ინგლისში ყური არავინ მიუგდო, დაიწყო ნამდვილი ბრძოლა ინგლისელ ლორდთა და მემამულეთა წინააღმდეგ. იმდენი საშიში მოვლენა მოხდა, რომ ამან ინგლისის მმართველი წრეებიც კი დააფიქრა. ის იძულებული გახდა აღარ გაეწია წინააღმდეგობა იმ ადამიანებისათვის, რომელიც ირლანდიის პრობლემის მოგვარებას კანონმდებლობითი ნორმებით ცდილობდნენ.

ყველაზე მეტი ინგლისის ხელისუფლებიდან გლადსტონმა გააკეთა ირლანდიელებისათვის. ყველაზე დიდ მოვლენად გოგებაშვილი გლადსტონის ბოლო რეფორმას თვლიდა, რომელიც მიწისმფლობელობის პრობლემას ეხებოდა და ირლანდიელ მემამულე-

ლევს ხელ-ფეხს უბორკავდა გლეხების შევიწროების თვალსაზრისით. „გლადსტონის ბილლის ძალით ლორდებს უფლება აღარ ექნებათ, რომ ღალა თავისი ნებით გადაუჭრან გლეხს, თავისი ნებით დაითხოვონ ის მამულიდან და თავისი ნებით მოუშალონ მას ბინა. ამ საქმეების გამგებელად არსდება განსაკუთრებული კომისია მედიატორებისა. ამ კომისიამ უნდა გადაჭრას ხოლმე ღალა თხუთმეტი წლობით, რომლის განმავლობაში მებატონეს არ შეუძლიან კრინტიც კი დასძრას ღალის მომატებაზედ. გლეხს ნება ეძლევა ყოველ შევიწროებაზედ, რომელსაც მას მემამულე მიაყენებს, უჩივლოს მას კომისიაში და მიიღოს დაკმაყოფილება. გლეხს ეძლევა ასევე ნება რომ იჯარით აღებული მამული თავისი შენობებით მიჰყიდოს სხვას, მხოლოდ იმ პირობით კი, რომ მსყიდველმა გადაჭრილი ღალა აძლიოს მემამულეს“[გოგებაშვილი, 1990, 199].

გლადსტონის რეფორმის ყველაზე მნიშვნელოვან მხარედ ქართველი მწერალი მიიჩნევდა ახლად შექმნილი კომისიის ვალდებულებას - შეესყიდა ლორდთა მამულები, პატარ-პატარა ნაწილებად დაეყო და ისე მიეყიდა გლეხებისათვის. გლეხები ამ შესყიდვას მომგებიანი პირობით განახორციელებდნენ – ფულს გადაიხდიდნენ 20-30 წლის მანძილზე, კომისიას კი საჭირო თანხას პარლამენტი მისცემდა.

რეფორმამ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა არა მარტო ირლანდიასა და ინგლისში, არამედ მთელ მსოფლიოში. იყო იმის საშიშროება, რომ ლორდთა პალატა წინააღმდეგობას გასწევდა ბილის დამტკიცებისას, მაგრამ იმდენად სიხარულით მიიღო ეს რეფორმა საზოგადოებამ, პრესამ, ადამიანებმა, რომ ლორდთა პალატამაც დაიხია უკან. ამის მიზეზად გოგებაშვილი ასახელებს ირლანდიაში მემამულეების მკვლელობის უამრავ ფაქტს, მეორე რიგში კი ლორდების პალატის თავმჯდომარის - ბიკონსფილდის სიკვდილს, რის შემდეგაც სამინისტროს ზედა პალატის წინააღმდეგობის დაძლევა არ გაუჭირდებოდა. როდესაც გოგებაშვილი ხაზს უსვამს გლადსტონის რეფორმის ლიბერალობას, ამის დასადასტურებლად ამ კანონისადმი ირლანდიელი რადიკალი რევოლუციონერის - პარნელის დადებითი დამოკიდებულება მოაქვს. პარნელის რწმენით, ეს ბილი რამდენიმე წელიწადში ირლანდიას განვითარების გზაზე დააყენებდა. „ღმერთმა ინებოს, წერს ქართველი პუბლიცისტი, – ერთი დაჩაგრული ხალხის კვნესა მაინც მოაკლდება ამ ცოდვილს დედამიწასა“[გოგებაშვილი, 1881, 262].

ირლანდიისადმი მიძღვნილ მეორე წერილში იაკობ გოგებაშვილი გლადსტონის მიერ შემუშავებული კანონის დეტალურ განხილვას ახდენს. გლადსტონის კანონს ირლანდიის შესახებ საზოგადოებაში დაპირისპირება, ორად გახლეჩა მოჰყვა. საკითხი პოპულარული არა მარტო ირლანდიასა და ინგლისში გახდა, არამედ მთელს ევროპაში. მსჯელობს რა ლორდების წინააღმდეგობაზე ამ კანონისადმი, გოგებაშვილი აკრიტიკებს ამ სოციალურ ფენას, მათი საკუთრება მამულზე ვიწროვდება, მათ გაუმადლარ თვალსა და ჯიბეს ბევრი აკლდება, მოღალე გლეხები კანონს მათი ყურმოჭრილი მონობიდან გამოჰყავს, მემამულეთა გაუმადლარ მადას ლაგმავს ეს ბილლი და ამიტომ არ მოსწონთო. მრეწველ-კაპიტალისტებიც, გოგებაშვილის აზრით, ეწინააღმდეგებოდნენ კანონს.

„მოგეხსენებათ, აწ მდგომი წესწყობილება კაცობრიობისა იმგვარია, რომ გლეხობა და მუშა ხალხი მთლად დამოკიდებულია, სრულიად დამონებულია მემამულეებისა და მეფაბრიკეებისაგან, რომელნიც მათი გაჭირვებით სარგებლობენ და შრომის ფასს, რაც შეიძლება ნაკლებს აძლევენ...“ [გოგებაშვილი, 1952, 262].

პუბლიცისტი აკრიტიკებდა მდიდართა ფსიქოლოგიასა და უდიერობას, ამასთანავე ყურადღებას ამახვილებდა სოციალური უფლებებისათვის მებრძოლ ძალაზე, რომელიც ცდილობდა კაცობრიობის ამგვარი უბედურებიდან გამოყვანას. ეს ძალა იყო ახალი იდეოლოგიური ჯგუფი სოციალისტებისა, რომელსაც, გოგებაშვილის აზრით, კეთილშობილური მიზნები ამოძრავებდა კაცობრიობის ნათელი მომავლის ასაშენებლად. ეს ის პერიოდია, XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისი, როდესაც მარქსიზმი საქართველოში ახალი შემოსული იყო. სოციალისტური იდეოლოგიისადმი ქართველი ინტელიგენციის ნაწილი დადებითად განეწყო, რადგან ქართველი, და არა მარტო ქართველი, - ჩაგრული ხალხების შველა ამ ახალ აზროვნებასთან დააკავშირა. გოგებაშვილი და მისი თანამოაზრენი სოციალიზმის იდეას იმ ერთადერთი სურვილით იზიარებდნენ, რომ ქართველ ხალხს უკეთესად ეცხოვრა და ყველა სოციალური ფენა თანაბრად განვითარებულიყო.

სოციალისტების დახასიათებასთან ერთად, გოგებაშვილი მათ ორ ჯგუფსაც გამოჰყოფდა: ერთნი ისინი იყვნენ, ვინც ბრძოლისა და რევოლუციური გადატრიალებების გზას ირჩევდნენ, მეორენი კი, მშვიდობიან შრომასა და გარდაქმნებს უჭერდნენ მხარს. გლადსტონის ბილლს გოგებაშვილი სოციალიზმის იდეის პოპულარობას

უკავშირებდა და მის დიდ მნიშვნელობაზეც ამ ნიშნით საუბრობდა: „წინეთ სოციალისტები მცირე რაზმს შეადგენდნენ და მათ თითქმის მთელი საზოგადოება ძალიან ავის თვალთ უცქეროდა. ეხლა კი მათმა რიცხვმა ისე იმატა, რომ მთელი ევროპის სახელმწიფოები მოფენილნი არიან სოციალისტებით, ზეგავლენა მათი ისე გაძლიერდა, რომ მრავალნი მომხრენი ჰყავთ თვით მდიდართა წოდებაში. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ბოლო დროს დაწინაურებულნი სახელმწიფო პირნიც აშკარად აღიარებენ საფუძვლიანობას და სამართლიანობას ბევრის მათის სწავლისას. საქმე უფრო შორს მიდის. თვით სახელმწიფო პირნი ცდილობენ ახლავე სისრულეში მოიყვანონ ზოგიერთი მოთხოვნილებანი სოციალიზმისა, ამ სახელმწიფო პირთა შორის პირველი ადგილი დაიჭირა ინგლისის პირველმა მინისტრმა გლადსტონმა, რომელმაც თავისი საირლანდიო ბილლით სოციალიზმის მნიშვნელობა და უფლება აღიარა“ [გოგენაშვილი, 1952, 262].

გოგენაშვილი გამოთქვამდა რწმენას, რომ გლადსტონის აქტი ახალ ერას დაიწყებდა კაცობრიობის ისტორიაში. განსაკუთრებით გამოყოფდა იმ მუხლს, რომელიც სახელმწიფოს ორასი მილიონის მიცემას ავალდებულებდა მემამულეებისა და გლეხების ურთიერთობის მომრიგებელი კომისიისათვის. კომისია ამ ფულით გამოისყიდდა მიწებს ლორდებისაგან, პატარა ნაჭრებად დაყოფდა და გლეხებს დაურიგებდა იმ პირობით, რომ რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ნაწილ-ნაწილ დაუბრუნებდნენ ამ ფულს კომისიას. ამ მუხლის აღსრულების შემდეგ ირლანდიელი გლეხები მიწის მესაკუთრენი გახდებოდნენ. ისინი საბოლოოდ დააღწევდნენ თავს „იმ ეკონომიკურ მონობას, რომელმაც ნიჭიერი და მხნე ირლანდიის ხალხი მიწასთან გაასწორა“ და დაადგებოდნენ ახალი ცხოვრების გზას.

გოგენაშვილს სწამდა, რომ გლადსტონის რეფორმა ევროპის სხვა ქვეყნებსაც გაუადვილებდა სამართლიანობისათვის ბრძოლას. რაც შეეხება ბილს, მის მიღებას არცთუ მცირე წინააღმდეგობას უწინასწარმეტყველებდა ქართველი პუბლიცისტი. ამის დამადასტურებლად ის თვლიდა არა მარტო კონსერვატორების, არამედ ზოგიერთი ლიბერალის წინააღმდეგობასაც კანონისადმი, თვით გლადსტონის მეგობრის – აგრაილის გამოსვლას სამინისტროდან და ბილზე დაუთანხმებლობას. მიუხედავად ამისა, ლორდთა პალატის წინააღმდეგობას სამინისტრო ინგლისის მეფის წყალობით მაინც დაძლევდა. გარდა ამისა, თავად ირლანდიელი ხალხის ერთიანობა და პროტესტი

მონობისადმი. მისი თავისუფლების მუხტი გამარჯვების საწინდარი იყო. „მთელი ერი, დიდი, თუ პატარა, მოხუცი, თუ ყმაწვილი, ქალი, თუ კაცი ერთი აზრით არიან აღვსილნი, ერთს მიზანს ადგიან, ერთი ნატვრა აქვთ: გლეხების განთავისუფლება ლორდების მონობისაგან. უწინაც მოხდებოდა ხოლმე ირლანდიაში მოძრაობა, მაგრამ ერთი პირი არა ჰქონდა ხალხსა. ბევრი ირლანდიელი პირადი ინტერესის გამო ემორჩილებოდა ინგლისელებს და თავის ხალხს ღალატობდა, ეწინააღმდეგებოდა. ამიტომაც ინგლისი ადვილად ეუბნებოდა უარს ცვლილებაზედ, გაუკეთესობაზედ. ამ ჟამად-კი ირლანდია სრულად სხვა სურათს წარმოადგენს. მთელს ხალხს ერთი პირი აქვს და ერთმხრივ ითხოვს რეფორმას ინგლისისაგან. რაც გლეხობას სწადიან, მასვე ბანს აძლევს სამღვდულოება, რასაც ლიბერალები თხოულობენ, იგივე უნდათ კონსერვატორებს, რისთვისაც შეუპოვრად იბრძვის პარნელი, მასვე მხურვალედ თანაუგრძნობს მისი მოხუცებული დედა და აღტაცებით ეგებება მისი ნორჩი და. თუ ამას დავუმატებთ გონიერს, მაგარს ორგანიზაციას საადგილ-მამულო ლიგისას, მაღალ ნიჭიერს, გამოცდილ და შეუპოვარ მოთავეებს, წინამძღოლებს, მაშინ ჩვენ ცხადად დავინახავთ, თუ რამდენად უნდა ემინოდეს ინგლისს უარის თქმისა სოციალურ ცვლილებაზედ. ეს შიში პირდაპირ გამოაცხადა გლადსტონმა პარლამენტში, როდესაც წარმოსთქვა: ბილლის მოწინააღმდეგეებს უნდა კარგად ესმოდეთ, რომ ისინი კისრულობენ პასუხისმგებლობას ქვეყნის წინაშე საზარელი შინაური ომის ატეხისას.

ინგლისს არა ერთხელ დაუმტკიცებია, რომ მას კარგად ესმის ის ბრძნული აზრი, რომელიც გამოიხატება ქართული ანდაზით: „ჩათრევას ჩაყოლა სჯობიაო“ და, ამიტომ, ირლანდიას იგი ნებით ჩაჰყვება, რომ ძალით არ იქნას ჩათრეული [იქვე, 267].

ირლანდიის თემაზე დაწერილ წერილებში კარგად ჩანს გოგებაშვილის დემოკრატიულ-ლიბერალური აზროვნება, მისი ჰუმანური იდეები, პროგრესული მოვლენებისადმი მხარდაჭერისა და მოვლენების სწორად შეფასების უნარი. დიდი ქართველი განმანათლებელი ევროპის ერთი პატარა ქვეყნის - ირლანდიისა და მისი მოსახლეობის თავისუფლებისადმი სწრაფვას, კოლონიური უღლისაგან მისი გათავისუფლებისათვის ბრძოლას, საერთო-საკაცობრიო წარმატებად და ხალხთა ბედნიერებად მიიჩნევს.

თავი V

იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს მთლიანობისა და ქართული „ტერიტორიის გარუსების“ შესახებ

დიდ ქართველ პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს – ი. გოგებაშვილს განსაკუთრებული დამსახურება აქვს ქართველი ერის წინაშე. ის არნახული გამბედაობით შეებრძოლა რუსულ საიმპერიო პოლიტიკას, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართველი ერის ასიმილაციას, მისი ეროვნული იდენტობის წაშლას, სულიერად მის მოკვდინებას. ორთა ბრძოლა ამ ადამიანსა და იმპერიას შორის, რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, გოგებაშვილის გამარჯვებით დამთავრდა. ამ გამარჯვების მთავარი შედეგი ქართული სკოლის ჩამოყალიბება, ქართული სულის მთავარი ჩამდგმელის – „დედაენის“ შექმნა იყო.

როდესაც რუსულ კოლონიალურ პოლიტიკას აკრიტიკებდა, იგი წერდა: „ეს პოლიტიკა არათუ ქართველებს არუხებს, არამედ სწადია გარუსება ტერიტორიისა, მიწა-წყლისა“...[გოგებაშვილი, 1952, 9-36].

მწერალი აქტიურად ერეოდა ყველა იმ საკითხში, რაც ეროვნულ საფრთხეს ქმნიდა, ყველაფერ იმას ებრძოდა, რაც ქართველი ხალხის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. ერთ-ერთი ამდაგვარი თემა აფხაზეთის კოლონიზაციას ეხებოდა. რუსეთი აქედან ქართველების საბოლოოდ განდევნასა და მხარის რუსული მოსახლეობით დასახლებას გეგმავდა.

1877 წელს გაზეთ „ტიფლისსკი ვესტნიკ“-ში გამოქვეყნდა იაკობ გოგებაშვილის წერილების სერია - „ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში“. ეს წერილები გაზეთის თორმეტ ნომერში იბეჭდებოდა. როგორც პუბლიცისტური ნაშრომი, იგი შეტანილია იაკობ გოგებაშვილის თხზულებათა I ტომში [გოგებაშვილი, 1952, 9-120].

წერილი იმ დროისათვის აქტუალურ თემას – აფხაზეთის კოლონიზაციას ეხებოდა. იმ პერიოდისათვის აფხაზეთის მოსახლეობამ მძიმე დარტყმა გადაიტანა რუსული ხელისუფლებისაგან. ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელიც ებრძოდა იმპერიის სამხედრო ძალადობას, აყარეს და საცხოვრებელი ადგილებიდან განდევნილი ეს ხალხი ოსმალეთს შეეხიზნა. პროცესმა, რომელიც „მუჰაჯირობის“ სახელითაა ცნობილი, მართლაც სასტიკი და სისხლიანი კვალი გაავლო მშვიდობიანი აფხაზი მოსახლეობის ცხოვრებაზე. აფხაზეთის დიდი ნაწილი გაუდაბურდა. რუსეთის ხელისუფლება

აპირებდა ამ მხარის კოლონიზაციას რუსი ან იმ ეროვნების ადამიანებით, რომლებიც მისი უერთგულები ქვეშევრდომები იქნებოდნენ და არ ექნებოდათ ხელისუფლებასთან დაპირისპირების რაიმე სურვილი. სავარაუდოდ, ჩამოსახლებელი მოსახლეობის რიცხვში არ იგულისხმებოდნენ ქართველები. არადა, როდესაც კოლონიზაციის პროცესი წარიმართა და აფხაზეთში რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებიდან ჩამოსახლეს ოჯახები, სახელმწიფოს ყოველგვარი დახმარების მიუხედავად, ამ ოჯახების დამაგრება გაჭირდა. ამის მიზეზი გახდა ჰავასთან, განსხვავებულ და უცხო სამეურნეო პირობებთან, ადგილობრივ ეთნოკულტურულ ტრადიციებთან ჩამოსახლებულთა შეუგუებლობა. გარდა იმისა, რომ აფხაზეთში ჩასახლების უპირველესი უფლება ქართველებს ჰქონდათ, რადგან ისინი უძველესი დროიდან აფხაზეთთან ერთად ცხოვრობდნენ ამ ტერიტორიაზე, ქართველებს ადგილობრივი კლიმატური პირობები და სამეურნეო ტრადიციები ბუნებრივად გათავისებული ჰქონდათ. აფხაზეთსა და ქართველებს შორის მუდამ კეთილი და ნათესაური დამოკიდებულება იყო. რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა ამ ურთიერთობის საძირკვლების დასანგრევად იყენებდა კოლონიზაციის ახალ გეგმას, რომლითაც ქართველების ნაცვლად, აფხაზეთში სხვა ერების ჩამოსახლება უნდა მომხდარიყო. ამ ფაქტს აღნიშნავდნენ და თავიანთ გულისტკივილს გამოხატავდნენ ცნობილი ქართველი და აფხაზი მწერლები და მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი, სერგეი მესხი და სხვები.

„დიდ ქართველ პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს იაკობ გოგებაშვილს, გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოყოლებული, არაერთხელ გამოუხატავს თავისი დამოკიდებულება ქართველ-აფხაზთა ურთიერთობისადმი. ქართველი ხალხის გასაგონად იგი ყოველთვის ხმამაღლა აცხადებდა, რომ აფხაზები, მათი ენა, კულტურა და ფოლკლორი თვითმყოფადია და რომ ჩვენი ერის მოვალეობა იყო ხელი შეეწყო და დახმარებოდა მათ თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში“[საითიმე,2013,56]. ასეთი ცნობიერების ადამიანი არ შეიძლება აფხაზების მტერი და ავისმოსურნე ყოფილიყო. ზოგადად დიდი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი საოცრად ჰუმანური და ჩაგრულთა უფლებების დამცველი იყო. ამის საილუსტრაციოდ გამოდგება მის მიერ ირლანდიელი ხალხის ინტერესთა დაცვა, ინგლისის კოლონიური პოლიტიკის მხილება, ზანგთა უფლებების დაცვა მაშინ, როდესაც ამას ევროპისა და ამერიკის ბევრი ცნობილი მოღვაწე ვერ

ახერხებდა. ასეთი პიროვნების შესახებ აფხაზეთის ისტორიის X-XI კლასების სახელმძღვანელოში, რომლის ავტორები არიან ო. ბლაჟბა და ს. ლაკობა, მოსწავლეებს სპეციალური პარაგრაფით აცნობენ გოგებაშვილის მოღვაწეობას, როგორც ანტი-აფხაზურს, ანტიჰუმანურსა და შოვინისტურს [ბლაჟბა, ლაკობა, 2006,66].

“ტიფლისსკი ვესტნიკ“-ის თორმეტ ნომერში გამოქვეყნებულმა გოგებაშვილის სტატიამ მაშინვე მიიქცია საზოგადოების ყურადღება: მან, როგორც მოსალოდნელი იყო, გააღიზიანა რუსი მოხელეები, ქართველები კი დააინტერესა იმ ისტორიული წიაღსვლების გამო, რასაც პუბლიცისტი მიმართავდა. პირველივე წერილს გამოეხმაურა სოხუმის ოლქის მაშინდელი უფროსი – ვედენსკი. მან გააკრიტიკა გოგებაშვილი, რაზეც პასუხიც მიიღო. დიდი პედაგოგი და მამულიშვილი თავის მოსაზრებებს ისტორიული ფაქტებით ადასტურებდა, ხსნიდა, თუ რატომ ჰქონდათ ქართველებს აფხაზეთში ჩასახლების უპირატესი უფლება იმპერიის სხვა კუთხეებიდან ჩამოსახლებულ უცხო ერების წარმომადგენლებთან შედარებით.

კრიტიკული წერილი მოთავსებული იყო გაზეთ „კავკაზის“ 207-ე ნომერში. გოგებაშვილმა თავისი მოსაზრების ნათელსაყოფად ღრმა წიაღსვლები გააკეთა და ოპონენტი საბოლოოდ განაიარაღა. ვედენსკი ამ წერილების გამოქვეყნების შემდეგ მისულა რედაქციაში და ყველაფერი, რასაც გოგებაშვილი წერდა, სავსებით სარწმუნოდ და სამართლიანად უღიარებია [საითიძე, 2013,57].

იაკობ გოგებაშვილის სტატიაში მოტანილი მონაცემებით ისარგებლა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორმა სტაროსელსკიმ, როდესაც პეტერბურგში ამ საკითხზე გასაგზავნი ბარათი შეადგინა. საქმე უნდა გადაწყვეტილიყო ქართველთა და აფხაზთა სასარგებლოდ. მაგრამ ამ საკითხზე კამათში ჩაერთო მოსკოვის შავრაზმული გაზეთი „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“, დუმის შავრაზმელი დეპუტატები, რომელთა დაჟინებულმა მოთხოვნებმა განაპირობა ამ მხარეში რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან აყრილი მოსახლეობის ჩამოსახლება. ქართველებს არა მარტო უარს ეუბნებოდნენ აქაურ თავისუფალ ადგილებში ჩასახლებაზე, არამედ დიდი ხნის დასახლებულებს, აყვავებული ბაღ-ვენახებისა და კარგად გაწყობილი მეურნეობის პატრონებსაც ყრიდნენ საკუთარი სახლებიდან. მთელს იმპერიაში ცნობილი გახდა სოხუმთან ახლოს მდებარე ქართული დასახლების – პარნაუთის – ისტორია. რუსული პრესა თუ დუმის დეპუტატების

არაქართველი წევრები, რომ არაფერი ვთქვათ ქართულ პრესასა და ქართველ დეპუტატებზე, ამ ტრაგედიას განიხილავდნენ, აქაურ, მართლაც დაჩაგრულ მოსახლეობას პრესის ფურცლებზე და საკანონმდებლო ორგანოშიც თანაგრძნობას უცხადებდნენ [ჭუმბურიძე, 2012,429,442].

გოგებაშვილმა კარგად იცოდა, რამ გააბრაზა ვედენსკი. „ასეთი შეხედულება და საკითხის ასეთნაირად გადაჭრა ძალზე არ მოეწონა ჩემს მოწინააღმდეგეს, – წერდა გოგებაშვილი. – მას შეემინდა, რომ ეს აზრი პრაქტიკაში არ გატარებულიყო და შეეცადა თავის სტატიაში მეგრელებისთვის ყოველგვარი ნაკლი მიეწებებია და გამოეყვანა ისინი თურქეთში გადასახლებული აფხაზების შეცვლის ყოვლადუვარგის კანდიდატებად... ამასთან ერთად, ის ცდილობს მიანიჭოს თავის მოსაზრებას ერთგვარი ავტორიტეტულობა იმით, რომ ვითომც თორმეტ წელიწადს უცხოვრია აფხაზეთსა და სამეგრელოში. ჩვენ იმედი გვაქვს, სათანადო სიცხადითა და დამაჯერებლობით დავამტკიცოთ, რომ ის ან სულ არ იცნობს მეგრელებსა და სამეგრელოს, ან თუ იცნობს, განზრახ სცხებს მათ ჩირქს...“ [გოგებაშვილი, 1952,96].

„რაც შეეხება ნიჭსა და გონებრივ თვისებებს, რომლებიც განსაზღვრავენ თითოეული ერის კულტურულ განვითარებას, მეგრელებს გააჩნიათ ეს იმ ზომამდე, რომ განცვიფრებაში მოჰყავთ მიუდგომელი მეთვალყურე თავისი სწრაფი საზრიანობით, იშვიათი მიხვედრილობით და ათვისების განსაცვიფრებელი ნიჭით. ასე, მაგალითად, ბოროზდინმა, რომელიც დაწვრილებით გაეცნო სამეგრელოსა და მეგრელებს, მეტად მოსწრებულად დაახასიათა ისინი, როდესაც მათ ამიერკავკასიის ფრანგები უწოდა. „მნელი წარმოსადგენია ისეთი ტომი, რომელსაც ჰქონდეს ნიჭი სწავლისა, იყოს უფრო ამთვისებელი, ვიდრე მეგრელებია, – ისინი ამიერკავკასიის ფრანგები არიან თავიანთი გულდიაობით და ხასიათის მოქნილობით, ამბობს ის თავის ღირსშესანიშნავ სტატიაში, სადაც იხილავს საკითხს სამეგრელოში ბატონყმობის მდგომარეობის შესახებ“ (იქვე, 98).

„ამის შემდეგ არ შეიძლება არ ჩავთვალოთ უსამართლოდ განაჩენი ჩემი მოწინააღმდეგისა, რომელიც ამტკიცებს, ვითომც მეგრელები უნიჭო, აფხაზებზე დაბლა მდგომი ტომია. და თუ, მიუხედავად თავისი ბუნებრივი ნიჭისა და იშვიათი გონებრივი თვისებებისა, მეგრელებმა ვერ მოასწრეს თავისი კულტურის განვითარება, ეს იმიტომ მოხდა, რომ საუკუნეთა მანძილზე ამას წინ ეღობებოდა დაუძლეველი მიზეზები:

საშინელი ათასწლოვანი არეულობა, განუწყვეტელი ომები თურქებთან, ხოლო უმთავრესად კი, ცხოვრების დესპოტური წყობილება, გამოწვეული მეტად არახელსაყრელი ისტორიული გარემოებებით, რამაც შებოჭა სამეგრელოში ხალხური ცხოვრების ყოველგვარი განვითარება ბატონყმობის უღლიდან ხალხის განთავისუფლებამდე. უნდა ვიცოდეთ, რომ არსად და არცერთ ქვეყანაში არ მოჰყოლია ბატონყმობას გლეხთა ისეთი აბსოლუტური უუფლებობა და ისეთი განუსაზღვრელი თვითნებობა მემამულეების მხრივ, როგორც ამ მხარეში... [გოგებაშვილი, 1952,99].

გოგებაშვილის აზრით, ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ სამეგრელოს გლეხობამ არნახულ განვითარებას მიაღწია: გაორკეცდა მათი შრომისმოყვარეობა, გაიზარდა მომჭირნეობა და „ვაჭრული თავგზიანობა“, ამას ნათლად ადასტურებდა ის ფაქტი, რომ მიუხედავად სხვადასხვა გადასახადებით დამძიმებისა, მეგრელებმა განთავისუფლებიდან ათი წლის განმავლობაში თავიანთ მემამულეთაგან უამრავი მიწა შეისყიდეს მთავრობის დახმარების გარეშე [გოგებაშვილი, 1952, 109]. ვედენსკი კი ამტკიცებდა, რომ მეგრელები დაბალ საფეხურზე იდგნენ და მხოლოდ მონებად გამოდგებოდნენ. ასეთ მსჯელობას, – ამტკიცებს გოგებაშვილი, – მკაცრი ამერიკელი პლანტატორიც კი არ იკადრებს ზანგების შესახებო. „რად დასჭირდა მას ასეთი მკაცრი აზრის გამოთქმა? მეორე, კიდევ უფრო ნაკლებ ჰუმანური აზრის გასატარებლად. მისი აზრით, აფხაზეთის კოლონიზაციის მიზანი, სხვათა შორის, უნდა იყოს ზნეობრივი დამონება და გარუსება მეზობელი ტომებისა“ [გოგებაშვილი, 1952, 102].

პუბლიკაციის ავტორი ისტორიულ სინამდვილეს გადმოსცემდა, როდესაც ამტკიცებდა, რომ რუსი და სხვა ეროვნების გადმოსახლებულები ხშირად მალარიით ავადდებოდნენ, ბევრი იღუპებოდა, ბევრი უკან ბრუნდებოდა და ეს მოვლენა ტრაგედიადა იქცეოდა უბრალო რუსი გლეხობისათვის. მთავრობა, ამ შემთხვევაში, მარტო ქართველ გლეხებს კი არა, რუს გლეხებსაც დევნიდა და აზარალებდა თავისი უგუნური პოლიტიკით.

ავტორი აკრიტიკებდა რუს მოხელეს და ეჭვს გამოთქვამდა, რომ ის ბიუროკრატიისთვის იღწვოდა, სურდა ცარიელ ზღვისპირა მიწებზე ხელისუფლების წარმომადგენლები დასახლებულიყვნენ. მეორეც, გოგებაშვილს უკანონობად მიაჩნდა, რომ მთავრობა რუს კოლონისტებს აფინანსებდა ქართულ მიწებზე ჩამოსასახლებლად, ქართვე-

ლებს კი, მათ შორის სამეგრელოს მცხოვრებლებს, აიძულებდა მაღალი ფასები გადაეხადათ შავიზღვისპირეთის მიწაზე დასახლებისათვის. მით უმეტეს, რუსეთიდან ჩამოსახლებულები მშობლიურ მხარეში არ განიცდიდნენ მიწის ნაკლებობას, ქართველი გლეხები კი იმდენად მცირემიწიანები იყვნენ, საარსებო მინიმუმითაც ვერ უზრუნველყოფდათ თავიანთი მამულები.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან კავკასიის დასახლება რუსი მართლმადიდებელი გლეხებით გააქტიურდა. მას ორგანიზებას უწევდა კანონი გადასახლების შესახებ. მთავრობამ მოიმიზეზა ხალხის მოთხოვნა ამ რეგიონში დასახლებაზე, ევროპული ნაწილის გადატვირთვა მოსახლეობით. ვინაიდან მთავარმართებელმა დონდუკოვ-კორსაკოვმა (1882-1890) უარი თქვა კავკასიაში რუსი გლეხების გადმოსახლებაზე, რადგან იქ უკვე კაზაკები ცხოვრობდნენ, მათი სახით რუსეთს დასაყრდენი ჰქონდა, კაზაკების წყენინება კი ხელისუფლებას აღარ უნდოდა [ჭუმბურიძე, 2007, 80].

შავიზღვისპირეთში მიმდინარე მოვლენებზე გაზეთი „დროება“ 1884 წ. წერდა: „აფხაზეთიდან გვატყობინებენ, რომ პოლტავის გუბერნიიდან მოსულა იქ ერთი რუსის ყაზახი და უთხოვნი ადგილობრივი მთავრობისათვის თავისუფალი ადგილები ორი ათასი კომლის დასასახლებლად. მთავრობას შეუწყნარებია ეს თხოვნა და დაუთმია ადგილები წებელდის მხარეზე. ამ დღეებში ასორმოცდაათ მოსახლემდე კიდევ მისულან იქ, მაგრამ ათიოდე სახლობის გარდა, ისევ უკანვე დაბრუნებულან. ეს ქვეყანა მთავორიანი და ოღრო-ჩოღრო ქვეყანააო, - უთქვამთ უკან დაბრუნებულებს, ჩვენ აქ რასაც მოვიყვანთ, ვერსად ვერ წავიღებთ და ამისთანა ქვეყანა რად გვინდაო“ [„დროება“, 1884,127]. ამ მოკლე ხანში მოელიან თურმე კიდევ სხვებს, მაგრამ, თუ ამათაც წინათ მოსულების დღე დაადგათ, ისევ ის სჯობიან, ეხლავე ეცადონ და ააშორონ საცოდავები ტყუილუბრალო ხარჯს და საზარალო მოგზაურობას“ [„დროება“, 1884,127].

პროცესი გაფართოვდა გოლიცინის მთავარმართებლობის დროს (1896-1907). მან დაგზავნა ცირკულარები ამიერკავკასიის გუბერნატორებთან და დაავალა მათ შეედგინათ „ჭარბი მიწების სიები“ და დაეწყოთ მზადება რუსული სოფლების დასაარსებლად, მათ შორის აფხაზეთში [სცსსა, ფონდი 12, აღწერა 3, საქმე1].

აფხაზეთის კოლონიზაციაზე ბევრი იწერებოდა როგორც ქართულ, ასევე რუსულ პრესაში. პუბლიცისტებთან ერთად, ამ საკითხს მწერლები და საზოგადოების სხვა

წარმომადგენლებიც ეხებოდნენ. გოგებაშვილის სტატიებიც აფხაზეთში არსებულმა პოლიტიკურმა ვითარებამ გამოიწვია.

მწერალი მის მიერ წამოყენებული პრობლემის - აფხაზეთის ქართველებით, კერძოდ მეგრელებით, დასახლების ისტორიულ სამართლიანობასაც ეხებოდა და წერდა: „მეგრელები ისტორიული უფლების თვალსაზრისითაც უფრო კანონიერი მემკვიდრენი არიან გასახლებული აფხაზებისა. ცნობილია, წინათ არც ისე შორეულ წარსულში, აფხაზეთის აღმოსავლეთის ნაწილი მეგრელებს ეჭირათ და სასაზღვრო მდინარე არა ენგური, არამედ კოდორი იყო“. ის კონსტანტინიპოლის აღებასა და თურქების შავ ზღვაზე გაბატონებას მიიჩნევდა იქიდან მეგრელების გამოდევნის მიზეზად. აფხაზებმა განდევნეს ისინი ენგურს გაღმა და მაშინდელი სამეგრელოს ტერიტორიის ნაწილი დაიკავეს. ამჟამად თურქეთი დასუსტებულია და დამარცხებული რუსების მიერ და ამას უნდა მოჰყვეს ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა და მეგრელების ძველ ტერიტორიაზე დაბრუნებაო [გოგებაშვილი, 1952, 120].

აფხაზეთის რუსული კოლონიზაციის საკითხებს XX საუკუნის დასაწყისში სოციალისტურ-ფედერალისტული მიმართულების ბევრი ქართული გაზეთი აკრიტიკებდა. მათ შორის იყო „ცნობის ფურცელიც“, სადაც დაიბეჭდა წერილი მესამოცე წლების მოღვაწეების შესახებ, რომლებმაც არ დაიცვეს აფხაზეთში ქართველთა ინტერესები და მხარი არ დაუჭირეს იქ ქართველების ჩასახლებას, ხმა არ ამოიღეს იმ უსამართლობაზე, რაც აფხაზეთის კოლონიზაციას ახლდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით, იაკობ გოგებაშვილმა 1902 წლის „ივერიაში“ (№108) გამოაქვეყნა სტატია - „უსამართლო ბრალდება (პასუხად „ცნობის ფურცელს“), რომელიც შემდეგ თავის თხზულებათა პირველ ტომში შეიტანა [გოგებაშვილი, 1902, 108]. მან „ცნობის ფურცლის“ პუბლიკაციის ავტორს და მთელ საზოგადოებას გაახსენა 1870-იანი წლების ბოლოს გამოქვეყნებული საკუთარი წერილი. „მაშინდელს ქართველს ინტელიგენციას, - წერდა გოგებაშვილი, - კარგად ჰქონდა შეგნებული ამ საკითხის დიდი მნიშვნელობა და ცდილობდა დაეცვა თავისი ერის უფლება დაცარიელებულ ტერიტორიაზე. პირადად მეც წმინდა მოვალეობად მიმაჩნდა ჩემი კალმით გამეწია ჯეროვანი სამსახური ჩვენი გაჭირვებული გლეხებისათვის. ერთი გარემოებაც მიწყობდა ხელს; საქმე ის არის, რომ 1875 წელში მე იძულებული ვიყავი რვა თვე მეცხოვრა სოხუმში, ფილტვებისა და ნერვების ავადმყო-

ფობის გამო და ამ შემთხვევამ მომცა შესაძლებლობა ადგილობრივ შემესწავლა საქმის გარემოება, რადგანაც ამ დიდი საკითხის გადაწყვეტა მთავრობაზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ სტატია დავწერე რუსულად და დავბეჭდე 1878 წელს „Тифлисские вестник“-ში, რომლის მუდმივი თანამშრომელი ვიყავი მაშინ. წერილი პატარა არ იყო და ორს ნომერში იქნა დაბეჭდილი მეთაურად. ამ წერილში მე ის აზრი გამყავდა, რომ საუკეთესო მოსახლეთა კონტიგენტს დაცარიელებულის აფხაზეთისთვის შეადგენდნენ მეგრელები, ბარის იმერლები და ბარისავე გურულები-მეთქი. ამ წერილის წინააღმდეგ „კავკაზ“-ში დაბეჭდა წერილი სოხუმის ოკრუგის უფროსმა, ბატონმა ვედენსკიმ. მაშინ მე მის პასუხად საკითხი უფრო ფართოდ დავაყენე. საკითხი გამოვიკვლიე ყოველმხრივ და დავწერე ვრცელი წერილი, რომელიც იმავე გაზეთში დაიბეჭდა მეთაურებად თორმეტ ნომერში ზედიზედ. მე მოველოდებოდი მეორედ გამოლაშქრებას ვედენსკის მხრივ. მაგრამ სასიამოვნოდ მოვტყუვდი. ეს ავტორი პირადად გამოცხადდა გაზეთის რედაქციაში და ჩვენდა განსაცვიფრებლად, უთხრა რედაქტორს, თავად ბებუთოვს: ვსდებ კალამს და არამცთუ ერთს სიტყვასაც აღარ ვიტყვი წინააღმდეგ, არამედ ამ დღიდან მოსარჩლე შევიქნები იმ აზრისა, რომელიც სრული საფუძვლიანობით არის განმარტებული თქვენს გაზეთშიო. და ასეც მოიქცა. ასეთი ჯენტლმენური, ასეთი უპატიოსნესი საქციელი ძნელი დასაჯერებელია მეტადრე ეხლა, როცა მოკამათენი მზად არიან ერთმანეთს შეაკვდნენ მაშინაც კი, როდესაც გრძნობენ თავის უსაფუძვლობას და უსამართლობას” [გოგებაშვილი, 1990, 354-356].

იაკობ გოგებაშვილი აღნიშნულ წერილში ამ ამბის გაგრძელებასაც გადმოსცემს. კავკასიის სანამესტნიკოში მეორე ადგილზე მყოფი სტაროსელსკის მიერ აფხაზეთის დასახლების პროექტის შედგენას, რომელიც გაკეთებული იყო გოგებაშვილის წერილების შესატყვისად, მას ციტატებიც მოჰქონდა ამ წერილებიდან. სტაროსელსკიმ გაგზავნა ეს პროექტი პეტერბურგში, მაგრამ კატკოვმა, „Московские ведомости“-ის რედაქტორმა, ერთი ამბავი ატეხა. მას უდიდესი გავლენა ჰქონდა ხელისუფლებაზე, სწორედ მან გაატარებინა აფხაზეთის კოლონიზაციის პოლიტიკა შავიზღვისპირეთში და იქ ძირითადად რუსი და გარუსებული გლეხობა ჩასახლებინა, რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან. კატკოვის ცოდვას „ცნობის ფურცელი“ იმდროინდელ ქართველ მოღვაწეებს აბრალებს, რასაც უსამართლობად მიიჩნევს გოგებაშვილი და წერს, რომ ეს დამახასი-

ათეებელია „ყმაწვილი ლიტერატორისათვის“, რომელიც საჭიროდ არ თვლის შეიტყოს და გაიცნოს, რა უკეთებიათ და რისთვის უბრძოლნიათ იმათ, რომელნიც მასზედ ადრე მოსულან საზოგადო ასპარეზზე“ [გოგებაშვილი, 1990, 357].

1907 წლის ნოემბერში იაკობ გოგებაშვილმა ამავე საკითხზე წერილი გამოაქვეყნა სოციალ-დემოკრატიულ ყოველდღიურ გაზეთში – „წყარო“. სტატიას ერქვა – „პოლიტიკანობა აფხაზეთში“. წერილი გოგებაშვილმა თავის სიცოცხლეშივე გამოცემულ შრომების I ტომში შეიტანა, შემდეგ კი, ნაშრომი საბჭოთა პერიოდში გამოცემულ თხზულებათა IV ტომში შევიდა [გოგებაშვილი, 1955, 200].

წერილში გოგებაშვილი ვრცლად ეხებოდა ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობას, ამბობდა, რომ აფხაზებს უნდა ჰქონოდა საკუთარი ანბანით დაბეჭდილი წიგნები, ეკლესიებში უნდა შეძლებოდათ აფხაზურ ენაზე წირვა-ლოცვის აღსრულების შესაძლებლობა. ახალი წიგნების გამოცემაში, ეროვნული სკოლების შექმნაში მათ მხარს დაუჭერდნენ ქართველი სპეციალისტები. „ჩვენ, ქართველებს, მხურვალედ გვსურს როგორც ჩვენი საღვთისმსახურო ენის, ისე ჩვენი მშობლიური ლიტერატურის განვითარება, გამდიდრება. მოვალენი ვართ იგივე ვისურვოთ სხვა ეროვნებებისთვისაც, მათ შორის აფხაზებისათვის“, – წერდა დიდი ქართველი პედაგოგი [გოგებაშვილი, 1955, 200]. ასეთი ჰუმანური აზრების მატარებელი ადამიანი არ შეიძლებოდა აფხაზთა დისკრიმინაციას, მათ სამშობლოდან გადახვეწას მიმხრობოდა.

წერილში – „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა“, რომელიც გოგებაშვილმა რუსულ ენაზე დაწერა, სხვა საკითხებთან ერთად, მიწის საკითხიც იყო განხილული. პუბლიცისტი ეხებოდა ბატონყმობის ნაშთების არსებობას, დროებით ვალდებულობის ინსტიტუციას, რასაც მარტო საქართველოში ჰქონდა ადგილი. ქართველი გლეხი უმიწო იყო, მაშინ, როდესაც ამ მიწებს ხელისუფლება უშურველად არიგებდა უცხოელ კოლონისტებზე. თავისუფალი მიწების არსებობას რუსი მოხელეები მუდმივად ამტკიცებდნენ აქ სხვა ერების ჩამოსახლების გასააქტიურებლად, ქართველებისთვის კი ამგვარი მიწები არ არსებობდა არც ქუთაისისა და არც თბილისის გუბერნიაში. „მიწა, რომელიც სანახევროდ ქართველთა ძვლებითაა მოფენილი, – წერდა იგი, – არ შეიძლება უკიდურესად გაჭირვებულ ქართველს არ მიეცეს დასამუშავებლად. შავი ზღვის სანაპიროებზე სახელმწიფო მიწებს ადვილად ღებულობენ რუსებს გარდა გერმანელები,

მოლდაველები, ლატვიელები, ესტონელები და სომხები. მხოლოდ ქართველებს ეუბნებოდა კატეგორიულ უარს. სადამდის მიდის აქ მისწრაფება შავი ზღვის სანაპიროებიდან ქართველთა გაძევებისა, ამას ცხადყოფს შემდეგი ფაქტი: სოხუმში ქალაქის თავად ორჯერ აირჩიეს თითქმის ერთხმად ბატონი ალექსანდრე სარაჯევი, ადგილობრივი მიწათმფლობელი, და ორჯერვე არ დაამტკიცა ის კავკასიის ადმინისტრაციამ. ვინ არის სარაჯევი? მამით ქართველი, დედით – რუსი. ცოლად ჰყავს რუსის ქალი და მის მრავალწევრიან ოჯახში გაბატონებულია დედის – რუსული ენა, მრავალი წლის განმავლობაში დაღესტნის ოლქისა და ელიზავეტპოლის გუბერნიის გუბერნატორის კანცელარიის მმართველი იყო, ხოლო ქალაქის თავად არჩევის დროს უკანასკნელი გუბერნიის საგუბერნიოსაკრებულოს მრჩეველი. იგი ყველა იმ რუსის დიდი პატივისცემით სარგებლობდა და სარგებლობს, ვინც მას კარგად იცნობდა. მისი ბრწყინვალე სამსახურის, უმწიკვლო პატიოსნების, იშვიათი საქმიანობისა და ფართო ევროპული განათლების გამო. და მას ამჯობინეს სხვა ვინმე, ისიც არარუსი, მაგრამ სხვა ერისა, რომელსაც საშუალო განათლებაც კი არ ჰქონდა მიღებული და სახელმწიფო სამსახურიდან იყო დათხოვნილი რუსეთში. მერე რისთვის უარყვეს მისი კანდიდატურა, უვარგისობის გამო? იმისათვის, რომ სანახევროდ ქართველია.

ქართველებისათვის თავისუფალი მიწების მიცემის აკრძალვა ბევრ მათგანს მძიმე მდგომარეობაში აყენებს, რადგან ახლა საქართველოში მცირემიწიანობა და უმიწაწყლობა მის შვილთა მთავარი გასაჭირია. მიწის საჭიროება იქამდე მიდის, რომ ერთი დესეტინა მიწა ბევრ ადგილას ათას მანეთზე მეტი ფასობს, უმიწაწყლო ქართველ გლეხებს უკიდურესი გაჭირვება მიერეკება ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც ისინი უჩვევი ცივი ჰავისა და სხვა არახელსაყრელი პირობების გამო მრავლად იღუპებიან”[გოგებაშვილი, 1896, 16].

ამ წერილში მრავალი გულსატკენი პრობლემა წამოჭრა დიდმა საზოგადო მოღვაწემ და პატრიოტმა ადამიანმა:

1. რუსეთი არ შედიოდა ქართველი ხალხის მდგომარეობაში, ბატონყმობის რეფორმით მან კიდევ უფრო მცირემიწიანად აქცია საქართველოს გლეხობა, ქვეყნის თავისუფალ მიწებს კი უცხოელებს აძლევდა;

2. უმიწო ქართველები თავის ქვეყანასთან ახლოს, ჩრდილოეთ კავკასიაში მიდიოდნენ, მაგრამ ვერ ეგუებოდნენ იქაურ კლიმატს, მათ იქ არც ეროვნული უფლებები ჰქონდათ, რაც კატასტროფა იყო ქართველი კოლონისტებისათვის;
3. ქართულ მხარეებში, მათ შორის აფხაზეთში, კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის წარმომადგენლები ებრძოდნენ ქართველი მოხელეების დანიშვნას, პრივილეგიებს აძლევდნენ სომხებს, მაშინაც კი, როდესაც ქართველი აღმატებოდა განათლებით, ზნეობით, საქმის ცოდნით.

ყველა ეს ანტიქართული, დისკრიმინაციული პოლიტიკა ქართველ მოღვაწეთა გულსტკივილს იწვევდა, ამის გამო ისინი აკრიტიკებდნენ ხელისუფლებას და ცდილობდნენ ერის უსამართლოდ დარღვეული უფლებების აღდგენას.

1896 წ. „ივერიაში“ დაიბეჭდა იაკობ გოგებაშვილის წერილი – „ახალი წყალობა“, რომელიც შემდეგ ავტორმა თხზულებათა I ტომში შეიტანა სათაურით „ახალი წყალობა სუვორინისა“. წერილი ეხმაურებოდა გაზეთ ნოვოე ვრემიას“ რედაქტორის - სუვორინის სტატიას, რომელშიც ავტორმა მოითხოვა, რომ „ქართველ სახელმწიფო გლეხებს მეტი მამულები უნდა მოვუქრათ, ჩამოვართვათ და იქ რუსეთიდან უნდა გადავასახლოთ რუსი გლეხები“.

იაკობ გოგებაშვილი აღაშფოთა ამ უკანონო და შოვინისტურმა მოთხოვნამ. საპასუხო წერილში ის მოუწოდებდა ქართველ ინტელიგენციას, დაეცვათ ქართველ გლეხთა ინტერესები. „დროა თავისი წმინდა მოვალეობა ხალხისადმი შეასრულოს ნასწავლმა ქართველობამ, რომელიც წვრილმან რამეებზედ დაუსრულებელს ეპისტოლეებს წერს და მთავარნი ვარამნი ხალხის ცხოვრებისა კი მივიწყებული აქვს“ [იქვე].

გოგებაშვილი წერდა: „რუს გლეხებს თავის უფართოეს ქვეყანაში ერთი ხუთად მომეტებული მამული აქვთ, ვიდრე ქართველ გლეხებს საქართველოში. ისინი ხალვათად დგანან ძლიერ და მოკლებულნი არიან იმ სივიწროვეს, იმ ნაკლებულობას მიწაწყლისას, რომელიც ჩვენებურს გლეხს სულს უხუთავს, ნებას არ აძლევს მიწურს ქობს თავი დაახწიოს, ზევით მზის შუქზედ ამოვიდეს და ცოტა ადამიანურად იცხოვროს. აქ მარტო ეკონომიური უდიერებით როდი მთავრდება საქმე. ისტორიული და იურიდიული უსამართლობაც ზედ ემატება“ [გოგებაშვილი, 1896, 16].

გოგებაშვილის აზრით, სახელმწიფო გლეხს მიწას არასოდეს ართმევდნენ, მხო-

ლოდ დანაშაულის შემთხვევაში, სუვორინს კი სურდა, უდანაშაულო ადამიანებს წართმეოდათ მიწა. ამის მიზეზი კი, გოგებაშვილი თქმით, იყო მხოლოდ ქართველობა. „გარნა ქართველს სახელმწიფო გლეხებს ისეთივე ერთგულებს, სხვა ქართველებისათვის თავისი მეფის ხელმწიფე იმპერატორისასა, როგორც რუსი გლეხები, მხოლოდ ის დანაშაული მიუძღვით სუვორინის წინაშე, რომ ღმერთმა ისინი ქართველებად გააჩინა, მაგრამ ასეთი გაჩენა მხოლოდ მაშინ იქნება აღიარებული დანაშაულად, როდესაც ბატონი სუვორინი დაამტკიცებს, რომ ღმერთს დიდი შეცდომა მოუვიდა, როდესაც ყველა რუსებად არ დაბადა და ქართველ ერსაც მისცა ქვეყანაზედ ადგილი“ [გოგებაშვილი, 1990,149].

აქვე, მწერალს მოჰქონდა ერთი მაგალითი მშობლიური სოფლის, ვარიანის ცხოვრებიდან. აქ, XIX საუკუნის 40-იან წლებში გავრანებული ოჯახის ადგილზე, ჩამოსახლებულა გლეხი სირბილაძე, უყიდია მამული ბატონისგან და კარგად მოუწყვია. ამის შემდეგ, ბატონს მოსწონებია მისი მამული და მისთვის ყმახიზნობა მოუთხოვია. მეორედ გამოუსყიდნია გლეხს მამული, მესამედ კი, გამიჯვნის დროს, თავის სახელმწიფო გლეხად ჩაუწერია, იმ იმედით, რომ სახელმწიფო მიწას არ წაართმევდა და მეტად იქნებოდა დაცული. სუვორინის წინადადებით, ახლა ამგვარ ქართველს გლეხებს უნდა ჩამოჰროდათ მიწები და რუს ჩამოსახლებულებს დარიგებოდათ. გოგებაშვილი აკრიტიკებდა სუვორინს: ” ამ სამჯერ და ოთხჯერ ნაყიდ მამულებს ედავება ქართველს გლეხებს, მაგრამ მგლის თავზე სახარების წაკითხვას რა აზრი აქვს, მე მხოლოდ ქართველ მემამულეებს მივმართავ, ისე ნუ მოექცევიან თავიანთ ნაყმევებს, რომ ისინი საშინელ დღეში ჩაცვივდნენო. გლეხებს, რომელთაც არ შეიძლება ხაზინას მიაკუთვნონ თავიანთი კერძო საკუთრება, ინტელიგენციას – რომ დაიცვან ქართული მიწა-წყალი. „უარესი გაჭირვება აღარ შეიძლება, მივეშველოთ ყველა, ვისაც კი შეგვიძლია, ავუხსნათ თვალები, სწორი გზა დავანახოთ, ხიფათს გადავარჩინოთ ხალხი. მაღლი, დიდი მაღლი იქნება.“ [გოგებაშვილი ,1990,152].

ჩვენს მიერ განხილული გოგებაშვილის სტატიებიც სხვა არაფერია, თუ არა პედაგოგი-ჰუმანისტის მიდგომა საკამათო და მტკივნეული საკითხების სამართლიანად გადაჭრისაკენ.

თავი VI

იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ისტორიისა და კულტურის საკითხების შესახებ

რას მისცემს ქართველს საკუთარი ისტორიის კარგად ცოდნა და რას დააკლებს მისი არცოდნა? ეს საკითხი ღრმად წამოიჭრა XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან და საქართველოს ისტორიამ გარკვეული პრიორიტეტული ადგილი დაიჭირა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთა აზროვნებაში.

ქართველმა სამოციანელებმა ისტორიის ცოდნას, ისტორიულ ფესვებზე მომავლის დამყნობას გამორჩეული, შეიძლება ითქვას სიმბოლური მნიშვნელობა მიანიჭეს. „აწმყო მშობელი მომავალისა“ (ილია) მხოლოდ მაშინ შეიძლება გახდეს, როდესაც ისტორიად ქცეულ წარსულის ფურცლებს კარგად გაითავისებენ ახალგაზრდა თაობები, ეთნოისტორიულ ტრადიციებს გააგრძელებენ და განავითარებენ.

ქართულმა ეროვნული მიმართულების პრესამ დიდი ადგილი დაუთმო ისტორიულ თემატიკას, წარსულის მოვლენების განსჯა-გაანალიზებას, ჯანსაღ პატრიოტიზმს, რომელსაც ისტორია ბადებს.

სხვა თანამოაზრეებთან ერთად, გოგებაშვილს საჭიროდ მიაჩნდა ისტორიის ღრმად ცოდნა, ისტორიულ რეალიებში კარგად გარკვევის უნარის შეძენა. წარსულის გააზრების გარეშე, მისი რწმენით, ადამანი ვერც აწმყოში გაერკვევა და ვერც მომავლის პერსპექტივებს დაინახავს. როგორც ილია ჭავჭავაძის ერთგულმა და ღირსეულმა თანამებრძოლმა, მან მიუტევებელ ცოდვად ჩათვალა ისტორიის დავიწყება, წარსულის ფესვებიდან მოწყვეტა.

გოგებაშვილმა სცადა საქართველოს ისტორიის დავიწყებული ფურცლები ხელახლა გადაეშალა და ყმაწვილების სულიერ საზრდოდ ექცია. თავის სახელმძღვანელოებსა და წერილებში, მან შესძლო ისტორიული ფაქტები ხალხური ენით გადმოეცა, მიეტანა უბრალო ადამიანებამდე და პოპულარული გაეხადა. ეს ხდებოდა იმ დროს, როდესაც ცარიზმის შავრაზმული რეაქცია სუფევდა ქვეყანაში და საქართველოს სკოლაში მოსწავლე ქართველ ახალგაზრდობას რუსეთის ისტორიას და ამ ისტორიის (მსოფლიოს ისტორიასთან ერთად), როგორც „მშობლიური ქვეყნის ისტორიის“ თემებზე შექმნილ მხატვრულ თხზულებებს ასწავლიდნენ; როდესაც საქართველოს ისტორიის

ხსენებაც აღარსად იყო და შავრაზმელი კატკოვისნაირი რუსი იდეოლოგები დასცინოდნენ ამ ისტორიის სიმბოლოებს (ენა, დროშა და სხვ.). ასეთ დროს, გოგებაშვილის სწრაფვა საქართველოს ისტორიის გაცოცხლებისა და გახალხურებისაკენ მართლაც გაბედული მამულიშვილური ნაბიჯი იყო.

გოგებაშვილს მრავლად შეჰქონდა „დედაენასა“ და „ბუნების კარში“ ისტორიული მოთხრობები და ცალკეული ეპიზოდები ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლებიდან, რაც ქართველ ახალგაზრდობას ეროვნულ სულისკვეთებას უძლიერებდა, არკვევდა მათ ქვეყნის მდგომარეობაში, ჩააგონებდა - როგორ ებრძოლა შავზნელი აწმყოს წინააღმდეგ - უკეთესი მომავლისათვის. ეს იყო პერიოდი, როდესაც რუსული კოლონიალიზმი გაიფურჩქნა, რუსეთის რეაქციული ძალები ცდილობდნენ ქართველი ერის დაშლას სვანებად, მეგრელებად და სხვა, კუთხოვრივ-ტომობრივი ნიშნით, დიალექტზე მოლაპარაკეთ არაქართველებად აცხადებდნენ, ცდილობდნენ საქართველოდან მოეწყვიტათ აფხაზეთი, სამეგრელო, სვანეთი, აჭარა და სხვა.

სამწუხაროდ, იპერიული პოლიტიკის გამტარებელთ გვედით რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიაც დაუდგათ. ამ ფონზე საინტერესოა დიდი ქართველი პედაგოგის ისტორიული შეხედულებები, მისი დამოკიდებულება თუნდაც ისეთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემასთან, როგორიც არის საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმება რუსეთის მიერ და ჩვენი ქვეყნის მიერთება.

მან სწორად შეაფასა ერეკლე II-ის პოლიტიკური ნიჭი და რუსეთის მოკავშირეობისაკენ მისი გადამეტებული სწრაფვა და გაზვიადებული იმედი შეცდომად მიიჩნია. ერთი მხრივ, მის ნააზრევში არის ასეთი შეფასება, მეორე მხრივ, კი იგი ყოველთვის დადებითად აფასებდა საქართველოს შეერთებას რუსეთთან, თვლიდა მას ქართველი ერის თავისუფალ ნებად და საქართველოს განვითარების საშუალებად. თუ ამ ორ, ურთიერთდაპირისპირებულ თვალსაზრისს კარგად გავაანალიზებთ და ამისთვის გოგებაშვილის წერილებს დავიხმართ, ვნახავთ, რომ სულაც არ არის მასში გარკვევა ძნელი. რუსეთი უკვე რეალობა იყო, რეალობა უმკაცრესი. საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა შეუძლებელი. ასეთ რეალობაში გოგებაშვილი, როგორც მისი თაობის ქართველი პატრიოტები, სურდა თუ არა, ეგუებოდა ამ რეალობას, მაგრამ მისი აღიარე-

ბის საფარქვეშ ითხოვდა საქართველოს სრულ ავტონომიას რუსეთის შემადგენლობაში, გეორგიევსკის ტრაქტატის მთავარი პირობის აღსრულებას, რაც რუსეთმა არ შეასრულა.

ერეკლეს შეფასებისას ის უარყოფითად თვლიდა საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვას, მიიჩნევდა, რომ XVIII საუკუნის ბოლოს ქართლ-კახეთის სამეფო არც ისე დასუსტებული იყო, რომ მას დამოუკიდებლობა ნებაყოფლობით დაეთმო. ამასთან დაკავშირებით მას მოჰქონდა სომეხი მწერლის სიტყვები: „წარსულის საუკუნის II ნახევარში საქართველო იყო ძლიერი სახელმწიფო და მას ემორჩილებოდნენ და ხარკს აძლევდნენ განჯისა, ყარაბაღისა და ერევნის ხანები“ [გოგებაშვილი, 1952, 352].

იაკობის აზრით, „თვით ალა მაჰმად-ხანი ვერ გადაურჩებოდა სრულ მარცხს და იქნებ ცოცხალიც ვერ გასულიყო ჩვენი ქვეყნიდან, თუ ერეკლეს ხელზე არ დაეხვია გუდოვიჩს მოშველიების იმედი, არ ეღალატნა მისთვის საკუთარ შვილებს, რომელთაც ჯარების მოშველიება სხვადასხვა კუთხეებიდან არ მოინდომეს და ააოხრებინეს თბილისი, მშვენივრად გამაგრებული და ოცდაათის ზარბაზნით დაცული“ (იქვე, 351).

გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ თუ საქართველო ერთიანი იქნებოდა, იგი გაუძლებდა ყოველ განსაცდელს. „მთელი საქართველო, ყოველი მისი კუთხე XVIII საუკუნის დამლევს ჰგრძნობდა ერთობის აუცილებელ საჭიროებას, – წერდა გოგებაშვილი, – მის დიდ სარგებლობას და გულით და სულით მოწადინებული იყო შეედგინა ერთიანი სახელმწიფო, დაღესტნის საზღვრებიდან დაწყებული, ვიდრე შავი ზღვის კიდეებამდის“ [გოგებაშვილი, 1952, 344].

ამ დიდი ეროვნული მისიის შეუსრულებლობას ის ერეკლე მეფის პოლიტიკურ არაშორსმჭვრეტელობას მიაწერდა.

„მეფე ერეკლემ, ქვეყნის საუბედუროდ და თავის დიდების დასამცირებლად, უკანასკნელ წლებში, თითქმის სრულიად დაჰკარგა უწინდელი წინდახედულობა, სამაგალითო ვაჟკაცობა, ნათელი გონება, შეუპოვარი მხნეობა, მიეცა თავისი გვარის წვრილმანი ინტერესების ძებნას, და უმეტესად იმაზე ზრუნავდა, რომ დაეკმაყოფილებინა ეგოისტური მოთხოვნილებანი თავისი არეული და განხეთქილებით სავსე სახლობისა“ [გოგებაშვილი, 1952, 349].

გოგებაშვილი მეფის არასწორ პოლიტიკაში ხედავდა დედოფალ დარეჯანის

ბრალეულობასაც, მის მუდმივ მონაწილეობას კარის ინტრიგებში, ჩარევას სამეფო პოლიტიკაში, სახელმწიფო საქმეებში „ერკლეს თავის ნებაზედ ტარებაში“ (იქვე, 347).

გოგებაშვილის ამგვარი შეფასება თამამია და ის აღმატება მისი დროის და ზოგი თანამედროვე ავტორის შეფასებებსაც კი, რომლებიც ყველაფერს რუსულ იმპერიულ პოლიტიკას აბრალევენ და ვერ ხედავენ იმდროინდელ ქართველ პოლიტიკოსთა ბრალეულობას სახელმწიფოებრიობის დაკარგვასა და რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობაში. გოგებაშვილი ასე აფასებდა ერეკლეს: „ერეკლე, შემკული მრავლითა სამაგალითო სამხედრო თვისებითა და სახელგანთქმული ვაჟკაცურ ხმლის მღელვარებითა, ჩვენდა საუბედუროდ...მოკლებული იყო პოლიტიკურ შორსმჭვრეტელობას“ [გოგებაშვილი, 1952, 349].

მწერალი ფიქრობდა, რომ ქვეყნის ბედი ერთმა ადამიანმა არ უნდა გადაწყვიტოს, თუნდაც ის ერთმმართველი მონარქი იყოს. მოჰქონდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიტყვები : „მაგრამ შენ, მეფევ, ვინ მოგცა ნება, სხვათ განუბომ შენთ ყმათ ცხოვრება, მისდევდე შენსა გულის კვეთებას და უთრგუნვიდე თავისუფლებას. შენ ერმა მოგცა პირველ-ღირსება, რათა დაიცვა ყოფა-ცხოვრება და რად ივიწყებ, რომე მარადის მეფის გულის-თქმა ერსა ეკუთვნის“...[გოგებაშვილი, 1952, 354].

ერეკლეს, გოგებაშვილის რწმენით, გაწონასწორებულ და გამოსწორებულ პოლიტიკურ სიტუაციაში მოუხდა მეფობა მის წინამორბედებთან შედარებით: სპარსეთი დასუსტებული და ნაკლებად საშიში იყო, ახალციხის ფაშასთანაც მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა ქართლ-კახეთის მეფეს, სულთნის კეთილგანწყობის მოპოვებაც შეეძლო იმავე ფაშას დახმარებით, მისმა რუსულმა ორიენტაციამ არია მეზობლებთან ურთიერთობა, დაუპირისპირა მას არათუ დიდი სახელმწიფოები, არამედ მცირე კავკასიის სახანოებიც.

გოგებაშვილმა ამ ისტორიული პროცესების შეფასებისას პარალელები არა მარტო საქართველოს წარსულიდან მოიტანა, არამედ მსოფლიოს ისტორიიდანაც. ამ მხრივ აღსანიშნავია ჩეხი ხალხის ცხოვრებიდან მისი ისტორიული ექსკურსი.

„ჩვენს ბედში იყვნენ ჩეხებიც, – წერდა იგი, – მაგრამ მას მხსნელად მოევლინა ის შტო ეროვნული სიტყვიერებისა, რომელსაც ამისთანა გაჭირვების დროს შეუდარებელი მნიშვნელობა აქვს. მე მოგახსენებთ ეროვნულ პუბლიცისტიკაზე. პუბლიცისტებად

გადაიქცნენ კალმოსნებიც, მასწავლებლებიც, საზოგადო მოღვაწენიც, მღვდლებიც, ქალნიცა და კაცნიც. გადაიქცნენ არა მარტო ბეჭდური წერილებით, არამედ ცოცხალი სიტყვით. ამ თავისებურმა პუბლიცისტობამ გამოაფხიზლა ჩეხელებიც, აუხილა თვალები, სისუსტე ღონეთ გადაუქცია, გულგრილობა მხურვალე მამულიშვილობად, სასოწარკვეთილობა შეცვალა იმედზე, სიცოცხლისა და წარმატების გზაზე დააყენა ერიც, რომელიც მომაკვდავს ჰგავდა” [გოგებაშვილი, 1955,517].

გარდაცვალებამდე სულ ცოტა ხნით ადრე გოგებაშვილი ასე წერდა ჩეხების შესახებ: „ასი წლის წინათ სლავიანთა ქვეყანა ჩეხია ისეთივე დაცემულობას განიცდიდა, როგორითაც იტანჯება ახლა ჩვენი ბედკრული სამშობლო, ხსნა არსაიდან ჩანდა, სასოწარკვეთილება თითქმის მთლიანად იყო გამეფებული მთელს ჩეხიაში ყველა წოდებაში. ამ შემხუთავს ატმოსფეროში უცებ გაისმა მამულიშვილების ძლიერი ხმა: ჩვენი ხსნა ჩვენსავე ხელშიაო. საკმარისია უბრალო რამ: ყველა ჩეხმა ფიცი დასდოს თავის წინაშე, რომ იგი გახდება შეუპოვარი აღმასრულებელი თავისი მოქალაქეობრივი მოვალეობისა და ახლო მომავალში ამას მოჰყვება შედეგად აღდგომა, აღორძინება და თავისუფლება ჩვენის, ახლა მიწასთან გასწორებულის ქვეყნისაო...თუ ქართველობაც ამავე გზას დაადგება, ხატად და კერპად იწამებს მოვალეობას ქვეყნის წინაშე და ამ მოვალეობას მხნედ და შეუპოვრად ემსახურება, ჩვენი დაცემული სამშობლოც წამოდგება ფეხზე, წელში გაიმართება, წარმატებისა და წინსვლის გზას მტკიცედ დაადგება და ნათელი მომავალიც მას გაუღიმებს” [გოგებაშვილი, 1955,417].

მწერალთა ეროვნული საქველმოქმედო ფონდის დაარსების საკითხი, რომელიც მწვავედ დადგა 900-იან წლებში, გოგებაშვილს ეროვნულ საქმედ მიაჩნდა და მთელი მონდომებით უჭერდა მხარს ამ იდეის განხორციელებას.

როგორც ბუნებით ქველმოქმედი ადამიანი, გაჭირვებულ ხელოვანთა დამხმარე, ის ამ ფონდის გარეშეც ეხმარებოდა ბევრ მწერალსა და ხელოვანს. მათ შორის იყვნენ: ეგნატე ნინოშვილი, ვაჟა-ფშაველა, აკაკი წერეთელი, ლადო აღნიაშვილი და სხვ.

ერთ წერილში ის იგონებდა კიდევ იმ უხერხულობას, რაც ეგნატე ნინოშვილი-სადმი გაწეული დახმარებით განიცადა. ნინოშვილი ქველმოქმედებას, შეწირულებას არ იღებდა, ამას უსამართლობად თვლიდა, მხოლოდ ჰონორარის მიღებაზე თანხმდებოდა. გოგებაშვილს ძლივს მოუხერხებია მისთვის თანხის გაგზავნა [გოგებაშვილი, 1990,18].

წერილში - „ნაციონალური საჩუქარი“ ის გადაუდებელ ამოცანად მიიჩნევა აკაკის ფონდის შექმნას. პოეტი ხელმოკლედ ცხოვრობს, მისი ჯანმრთელობა შერყეულია, აუცილებელია ქართველი ერი ამ საუნჯეს, „ნაციონალურ საჩუქარს“ გაუფრთხილდეს და დაიცვასო. წერილი ერთდროულად გამოქვეყნდა პრესის სამ სხვადასხვა ორგანოში [გოგებაშვილი, 1904, 249, 256, 21].

გოგებაშვილმა ფონდში თავადვე შეიტანა პირველი თანხა - 100 მანეთი, აიღო ვალდებულება ყოველთვიურად შეეტანა 10-10 მანეთი, საზოგადოებასაც მოუწოდა ფონდში გაწევრიანებისაკენ.

ამ დროს უკვე გადაწყვეტილი იყო მწერალთა საერთო ფონდის შექმნის საკითხი. ბევრი გააღიზიანა გოგებაშვილის ამ ინიციატივამ ცალკე აკაკის ფონდის შექმნის თაობაზე. მათი აზრი გამოხატა მწერალმა ეკატერინე გაბაშვილმა, რომელმაც „ივერიაში“ [გაბაშვილი, 1904, 252] გამოაქვეყნა გოგებაშვილის კრიტიკა სათაურით - „, ორიოდ სიტყვა ნაციონალური საჩუქრის გამო“. გაბაშვილი წერდა, რომ ერთიანი ფონდი უნდა გაძლიერებულიყო, საიდანაც მიიღებდა დახმარებას ყველა მწერალი, მათ შორის აკაკიც. გოგებაშვილმა უპასუხა წერილით - „რწმენის შერყევა“ [გოგებაშვილი, 1904, 267].

იაკობმა დაიცვა თავისი მოსაზრება, მისი აზრით, ჯერ აკაკის ფონდი უნდა შექმნილიყო, როგორც დიდი პოეტის, ვინც დახმარებას საჭიროებდა, შემდეგ კი სალიტერატურო ფონდი, ორივეს ვერ შევეჭიდებით, რადგან არ გამოგვივა, ვერც ერთს დავძლევთ და ვერც მეორეს და შევრცხვებითო, - წერდა იგი.

ამავე წერილში იაკობი გამოთქვამდა გულისტკივილს ალექსანდრე ყაზბეგის ბედზე, ქართველი საზოგადოების გულგრილობაზე მის მიმართ როგორც სიცოცხლეში, ასევე სიკვდილის შემდეგ.

გოგებაშვილი მხარს უჭერდა და იბრძოდა საქართველოში სახალხო უნივერსიტეტის გახსნისათვის. ამგვარი უნივერსიტეტი განსაკუთრებით ჭირდებოდა საქართველოს, სადაც არ იყო სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრები, ძნელად აღწევდა ხალხამდე მეცნიერებისა და ლიტერატურის მიღწევები.

იაკობ გოგებაშვილის წერილი ამ საკითხზე - „სახალხო უნივერსიტეტი ჩვენში“, პირველად „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნდა 1905 წელს [გოგებაშვილი, 1905, 2885], შემდეგ კი თავად ავტორმა შეიტანა თავის თხოულებათა პირველ ტომში, 1910 წელს. ეს

სწორედ ის პერიოდი იყო, როდესაც მსგავსი დაწესებულებების დაარსების საკითხი დგებოდა მთელი იმპერიის მასშტაბით. სახალხო უნივერსიტეტი განსაკუთრებით საჭირო იყო საქართველოში, სადაც ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ დაარსებულიყო ეროვნული უნივერსიტეტი. სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულება, სადაც არ იქნებოდა ასაკობრივი შეზღუდვა და ნებისმიერი ასაკის ადამიანს შეეძლებოდა სწავლა, სადაც ასწავლიდნენ ქართულ ენაზე და ლექციებს სხვადასხვა პროფესიის ადამიანები, დარგის საუკეთესო სპეციალისტები წაიკითხავდნენ, მსმენელებს თანამედროვე სამეცნიერო-ლიტერატურულ მიღწევებს გააცნობდნენ, მართლაც რომ ძალიან ესაჭიროებოდა ქვეყანას. გოგებაშვილი სწორედ ამგვარი უნივერსიტეტების გახსნის, სკოლის გარეშე დაწესებულებების დაარსების საკითხს აყენებდა, საქართველოს ყოველ კუთხეში: „ეს დიდი ლამპარი სწავლისა, – წერდა იგი, – დიდ დროსა და დიდ ხარჯს არ მოითხოვს და ყოველ კუთხეს საქართველოსას შეუძლიან საკუთარი უნივერსიტეტი დაიარსოს და შეინახოს. იგი ბევრად უფრო ცოცხალი დაწესებულებაა, ვიდრე ოფიციალური სასწავლებლები“. თუმცა, ეს საქმე არც თუ ისე ადვილი გამოდგა. რუსეთის პირველმა რევოლუციამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა ლიტერატურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა, მით უმეტეს, საქართველოში, სადაც განსაკუთრებული რეაქცია ჰქონდა რუსეთის თვითმპყრობელობას. რუსეთის ადმინისტრაცია არ იძლეოდა ნებართვას ამგვარი სასწავლებლების გასახსნელად, მხოლოდ ქუთაისში, ცნობილი ქართველი მოღვაწისა და ენთუზიასტის - ალექსანდრე გარსევანიშვილის მცდელობის შედეგად დაარსდა სახალხო უნივერსიტეტი 1908 წელს და მართლაც დიდი სახელი მოიპოვა, რადგან სწორედ ამ უნივერსიტეტში იქნა წაკითხული პირველი ლექციები ქართულ ენაზე [გოგებაშვილი, 1990, 73-74], [ჭუმბურიძე, 2012, 82-95].

გაზეთ „კავკაზის“ 1905 წლის 216-ე ნომერში გამოქვეყნდა „წერილი რედაქციას“, რომელიც გოგებაშვილის ზემოთ დასახელებულ პუბლიკაციაზე გამოძახილს წარმოადგენდა. იაკობ გოგებაშვილი უარყოფს „კავკაზის“ მიერ გამოქვეყნებულ ცნობას, თითქოს მას მეფისნაცვლისთვის ეთხოვოს სახალხო უნივერსიტეტების დაარსება საქართველოში, ამასთან კიდევ ერთხელ ასაბუთებს ამგვარი სასწავლო დაწესებულებების საქართველოში არსებობის აუცილებლობას, ცოდნას მიიჩნევს სხვადასხვა ხალხების დამაკავშირებლად, მათ შორის მეგობრობის განსამტკიცებლად: „ტომებსა და ხალხებს არაფერი

თიშავს ისე, როგორც უვიცობა, – წერს იგი, – ეს საშინელი ხოცვა-ჟლეტა თათრებსა და სომხებს შორის წარმოიშვა და გაჩაღდა ხალხთა მასების ღრმა უვიცობის ნიადაგზე” [გოგებაშვილი, 1905, 2885]. პუბლიცისტის აზრით, სახალხო უნივერსიტეტი დაახლოვებდა სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს, დაამეგობრებდა და მეტ ჰუმანურობას მისცემდა მათ.

იაკობ გოგებაშვილმა მოიწონა 1907 წელს ქართველ მასწავლებელთა წრეში დაბადებული იდეა, თბილისში მოეწვიათ რუსეთში მოღვაწე ქართველი პროფესორები და ეთხოვათ მათთვის ქართველი მასწავლებლებისათვის, საზოგადოების ყველა დაინტერესებული წევრისთვის ლექციების წაკითხვა. პედაგოგებს ამ იდეის განხორციელება ზამთარში სურდათ. გოგებაშვილმა ახსნა წელიწადის ამ დროს მისი განხორციელების სირთულეები და წამოაყენა იდეა, ეს მომხდარიყო ზაფხულში, მაისსა და ივნისში, წამოწყებას ყოველწლიური ხასიათი მიეღო და ეწოდებინათ მისთვის „საზაფხულო ქართული უნივერსიტეტი“: „რა ღრმა კვალს გაავლებს ჩვენს ცხოვრებაში, რა ცხოველ-მყოფელი გავლენა ექმნება მთელს ქართველობაზე ამისთანა საზაფხულო უნივერსიტეტს, ეს თვით მკითხველსაც კარგად უნდა ესმოდეს... ყოველ ექვს გარეშეა, რომ დიდის თნაგრძნობით მიეგებებიან ამ წადილს და სიხარულით იკისრებენ ლექციების ქართულად კითხვას თბილისში ზაფხულობით ჩვენი პროფესორები: პეტრიაშვილი, ცაგარელი, მარი, მელიქიშვილი, ხახანაშვილი და ქართველი პრივატ დოცენტები. იქნებ პროფესორმა თარხნიშვილმაც მოხუცობის დროს გაიხსენოს თავისი სამშობლო და მონაწილეობა არ დაიშუროს ამ მეტად სიმპატიურს და მიმზიდველს საქმეში” (იქვე, 1990,121);

იაკობ გოგებაშვილი იყო ქართული ხალხური მუსიკის შეკრებისა და ნოტებზე გადატანის ინიციატორი. იგი უდიდეს შეფასებას აძლევდა ქართულ ფოლკლორულ მუსიკას, მისი მიზანი იყო „დედაენაში მოექცია ნოტებზე გადაღებული ხალხური სიმღერები.“ ამის საფუძვლად დიდი პედაგოგი მიიჩნევდა ქართული სიმღერების დიდ საკაცობრიო მასშტაბს, ბავშვებზე მისი ზემოქმედების ძალას: „სიმღერა სამართლიანად ითვლება ჩვენს დროში სკოლის სულად და გულად, იგი უვითარებს ბავშვებს სმენასა და აჩვევს ჰარმონიას, უსუსტებს და უსპობს ხეპრობასა და ზრდის მის გულში სინაზესა და სიფაქიზეს. ერთი სიტყვით, აკეთილშობილებს მის ბუნებასა... ბავშვის გონება,

დაუღლეელი ვარჯიშობისაგან, ერთი ორად უფრო ჩქარა მოდის ღონეზედ სიმღერის დროს.” [გოგებაშვილი, 1955, 93]. ამ საქმეში გოგებაშვილმა დაიხმარა მიხეილ მაჭავარიანი და ელენე ყიფიანი, რომელთაც მუსიკალური განათლება ჰქონდათ და „დედა ენას“ მუსიკალური განყოფილება გაუჩნდა.

იაკობ გოგებაშვილი მეგობრობდა ცნობილ ქართველ მუსიკოსთან კონსტანტინე ფოცხვერაშვილთან, ეხმარებოდა მას არა მარტო მორალურად, არამედ ფინანსურადაც.

წერილში – „ქართული სიმღერის ხოროს შესახებ“ ის სწორედ ფოცხვერაშვილის ნიჭზე საუბრობს. სტატია გამოქვეყნდა გაზეთში და შეეხებოდა მოსკოვში გამართულ სალიტერატურო-სამუსიკო სადამოს, რომელშიც იმ დროს მოსკოვის კონსერვატორიის სტუდენტს - კოტე ფოცხვერაშვილსაც მიუღია მონაწილეობა. გოგებაშვილი ამ ნიჭიერი ახალგაზრდა მუსიკოსისათვის სტიპენდიის დანიშვნას მოითხოვს, შემდეგ კი საუბრობს ქართული ხალხური მუსიკის დიდ მნიშვნელობაზე: „ქართველ ხალხს აქვს სასიქადულო ეროვნული ჰანგები, სიმღერები, საგალობლები“... ამ სიმდიდრის შესანარჩუნებლად და წარმოსაჩენად საჭიროდ მიიჩნევს ახალგაზრდა კადრების გაზრდას, რომელთა შორის ფოცხვერაშვილს ყველაზე უფრო ნიჭიერად და პერსპექტიულად თვლიდა [გოგებაშვილი, 1907, 273].

პუბლიცისტი აკრიტიკებდა ქართველი საზოგადოების იმ ნაწილს, რომლებიც უნიჭო და ღვარძლიან ახალგაზრდებს ეხმარებოდნენ და არა ისეთებს, რომლებიც ნამდვილად მოუტანდნენ სარგებლობას მშობლიურ კულტურას, საჭიროდ მიიჩნევდა ახალი საქველმოქმედო ფონდის შექმნას, შრომისმოყვარე და ღირსეული ადამიანების დასახმარებლად. მანამდე, სანამ ასეთი ორგანიზაცია დაარსდებოდა, ის მოუწოდებდა ქართველებს, სახელდობრ – პროფესორ ხახანაშვილს, თბილისში, სარაჯიშვილის სახელზე გადმოეგზავნა დასაბუთება იმისა, თუ რატომ იმსახურებდა ფოცხვერაშვილი სტიპენდიას, რათა მას სასწრაფოდ მიეღო ფულადი დახმარება, რადგან ხელმოკლევ იყო და ჯანმრთელობის პრობლემებიც აწუხებდა.

„ნაციონალურს სიმღერას, ეროვნულს ხოროს დიდად აფასებდნენ და აფასებენ ყველა ერნი, მეტადრე იმისთანანი, რომლებიც ქართველებსავით მორჩილების უღელქვეშ კვნესოდნენ და კვნესიან. ჩეხებს, პოლონელებს, ირლანდიელებს და სხვა დამონებული ერებს უდიდესი სამსახური გაუწია ნაციონალურმა სიმღერამ, ნაციონალურმა

ხოროებმა... ჩვენც ამგვარსავე სიკეთეს შეგვძღვნის ქართული ეროვნული სიმღერა, ქართული ნაციონალური ხორო. შეგვძღვნის იმის გამო, რომ ამ მხრივ ქართველი ერი სხვა ერებს არაფრით ჩამორჩება და აი, ამის საბუთიც” [გოგებაშვილი, 1907, 273]...

გოგებაშვილს „საბუთად” მოჰქონდა პეტერბურგიდან ჩამოსული სასულიერო სემინარიებისა და სასწავლებლების რევიზორის – მიროპოლსკის თვალსაზრისი. რევიზორს ჰქონდა კარგი მუსიკალური განათლება, იყო ავტორი კაპიტალური შრომისა მუსიკის შესახებ, რომელსაც საყოველთაო მოწონება ხვდა წილად.

„აი, ამ მიროპოლსკიმ ისარგებლა თავისი ყოფნით საქართველოში და გაეცნო ჩვენს სახალხო სიმღერებს, – წერდა გოგებაშვილი, – გაეცნო და აღტაცებაში მოვიდა. მას აოცებდა სიმრავლე, სხვადასხვაფერობა და ჰარმონია ჩვენებური ხალხური სიმღერებისა... საკვირველიაო, ამბობდა, რომ ქართველ ხალხს ყველა სამუშაოსათვის, ყველა საქმისათვის და ყველა გასართობისათვის შექმნილი აქვს განსაკუთრებული ჰარმონიული ჰანგი, სიმღერა და ამ ჰანგს მღერის არა მარტო ერთი მომღერალი, როგორც აზიაში, არამედ მთელი გუნდი, როგორც ევროპაშიო. ჩვენმა სახალხო სიმღერებმა ჩინებული რეკომენდაცია გაუკეთეს ქართველ ერს მიროპოლსკის თვალში, და ერთის მხრივ, ამ რეკომენდაციით აიხსნება ის, რომ მიროპოლსკიმ სახარბიელო აზრი წარადგინა ქართველ პედაგოგებზე და მოითხოვა, რომ მათი უაღრესობა მინიჭებოდათ რუსების წინაშე თანამდებობაში გამწესების დროსა. მოითხოვა აგრეთვე ქართულის კათედრის დაარსება სემინარიაში ფართო საფუძველზე, სრულის პროგრამით” [იქვე].

იაკობ გოგებაშვილის აზრით, იმისათვის, რომ განვითარებულიყო ქართული ხალხური შემოქმედება, ალზრდილიყო ქართველთა ახალგაზრდა თაობა, მუსიკალური გემოვნებით და უცხოელთა თვალშიც სახელი მოეტანათ ქვეყნისთვის, საჭირო იყო „ეროვნული ხოროს” დაარსება: „ჩვენი მეცენატები მოვალენი არიან, ხელი გაუმართონ იმისთანა ყმაწვილებს, როგორიც არის ბ-ნი ფოცხვერაშვილი, დაჯილდოვებული ნამდვილი სამუსიკო ნიჭით” [გოგებაშვილი, 1990, 133].

გოგებაშვილის ამ სტატიას პასუხი გასცა ზაქარია ფალიაშვილმა. მან იწყინა „ხოროს” დაარსების იდეა, რადგან სიმღერის ასეთი გუნდი მისი ხელდასხმით უკვე არსებობდა, ამასთანავე, ნაადრევად მიიჩნია ფოცხვერაშვილის ქება. გოგებაშვილმა საპასუხო წერილში ფალიაშვილის ნიჭი შეაქო, მაგრამ მისი ხოროს შესრულების ხარისხი

დაიწუნა. ილიას ხსოვნის საღამოზე, ყველანი შევწუხდით ხოროს ხარისხის დაქვეითების გამო. თავად ფალიაშვილი აღიარებდა, რომ სხვა სამუშაოთი იყო დაკავებული და სიმღერის გუნდს დიდ ყურადღებას ვერ აქცევდა. გოგებაშვილი ილიას ხსოვნის საღამოს მოსკოვში გამართულ საღამოს ადარებდა, რომელზეც ფოცხვერაშვილისვე შექმნილ ჰანგებს და მის ლოტბარობას დიდი აღტაცებით შეხვდა მსმენელი. ფალიაშვილი პასუხად წერდა, რომ საზოგადო საქმის მონოპოლისტობა მისი ცხოვრების წესი არ იყო, რაშიც გოგებაშვილმა ქვეტექსტი იგრძნო და არ უარყო, საკუთარი „მონოპოლისტობა“ პედაგოგიურ ასპარეზზე: „ამ ასპარეზზე მონოპოლისტობას რუსული ბიუროკრატია ცდილობდა, მე კი ვებრძოდი მას და თავისუფალ კონკურენციას ვამკვიდრებდი. ჩემი სახელმძღვანელოები არაფრით არის სხვაზე ნაკლები, თუ უკეთესი დაიწერება, უკან დავდგები“-ო [გოგებაშვილი, 1990, 161-162]. „ჩემი მოწინააღმდეგე ფრიად ნიჭიერი მემუსიკე არის და უხეირო პოლემიკა მას სრულად არ შეჰფერის“ - ამ სიტყვებით ამთავრებდა წერილს დიდი პედაგოგი.

იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა არ ჩაკეტილა ერთ სფეროში. პედაგოგიური მოღვაწეობის გარდა, მისი ენერგია, ისევე როგორც თერგდალეულთა მთელი თაობისა, მისი დროის საქართველოს ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო. მისი გაბედულება, თავდადება და შრომისმოყვარეობა გმირობის ტოლფასი იყო და დიდი წვლილის გაღება ეროვნული იდეალების გადასარჩენად, ქართველი ერის მომავლის უზრუნველსაყოფად.

1911 წელს, ნიკო ლოღობერიძის გარდაცვალების გამო დაწერილ წერილში იაკობ გოგებაშვილი დიდ წუხილს გამოთქვამდა და სათქმელს ფრანგი მეცნიერის – ფლამარიონის სიტყვებით ამთავრებდა: „კვდებიან და ქრებიან მარტო უგუნურნი და ბოროტნი, როგორც უარყოფითი არაფრობანი, ნულები, ხოლო გონიერნი და კეთილნი, როგორც მკვიდრნი ზნეობრივი ძალნი, ფიზიკური სიკვდილის შემდეგაც სტკბებიან არსებობით“ [გოგებაშვილი, 1911, 7].

მართლაც და, გოგებაშვილის სახელი მარად უკვდავია, როგორც ჩვენი დედა ენა და როგორც თავად ამ ენისა და ქართული სულიერების შემქმნელი ხალხი.

ძირითადი დასკვნები

1. იაკობ გოგებაშვილი, როგორც ჭეშმარიტი სამოციანელი, მთელ თავის კეთილშობილ საქმიანობაში მკვიდრად ეყრდნობოდა იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოებრივ-ისტორიულ სინამდვილეს, თავისი მსოფლმხედველობით ქართველი ერის ინტერესებს გამოხატავდა. ის იყო ფართო დიაპაზონის, ერთ-ერთი პროგრესული მოაზროვნე არა მარტო თანადროულ საქართველოში, არამედ მაშინდელ მსოფლიოშიც, რასაც მისი ნააზრევის გაცნობა ცხადყოფს.
2. იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლი განუზომელია, მის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებს აქვს უდიდესი მნიშვნელობა, რადგან მასში არის ზუსტი პასუხები არა მარტო წარსულის, არამედ დღევანდელ პრობლემებზეც. ეს შეხედულებები ეხმაურება თანამედროვეობას და არის ძალზე აქტუალური და ეროვნული. კლასიკოსები მუდმივად ახალი კონტექსტით წარმოდგებიან ერისა და საზოგადოების წინაშე, მათი ხელახლა წაკითხვა ყოველთვის იძლევა ახლებური ანალიზისა და დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას;
3. ილია ჭავჭავაძის ეროვნულ პროგრამას, რომელიც ცნობილ ტრიადას: „მამული, ენა, სარწმუნოება“ - მოიცავდა, - იაკობ გოგებაშვილმა დაამატა მეოთხე - ეროვნული სკოლა. იაკობ გოგებაშვილისათვის ეს ოთხი იდეა, რასაც „ეროვნების ბურჯად“ მიიჩნევდა, უნდა გამხდარიყო ის სიმბოლური ოთხი საყრდენი, რაზეც მომავალში ქართული სახელმწიფოებრიობა და ეროვნული იდენტობა დაშენდებოდა.

რუსეთის კოლონიადექველ საქართველოში, მაშინ, როდესაც ერს ასიმილაცია ელოდა იმ საგანმანათლებლო სისტემის წყალობით, რასაც იმპერიული ხელისუფლება ატარებდა კავკასიაში, ეს პროტესტიც იყო და ეროვნული გადარჩენის შანსიც. მან არა მარტო წამოაყენა ერის გადარჩენის მთავარ პოსტულატად ეროვნული სკოლა, არამედ ყველაფერი გააკეთა ამ იდეის რეალიზაციისათვის – ეროვნული სკოლის შესაქმნელად;

4. იაკობ გოგებაშვილის პირველი ღვთაებრივი საუნჯე მამული იყო. მისი აზრით, იმისათვის, რომ პიროვნებამ კარგად გაიაზროს თავისი ეროვნული მისია, უნდა იცოდეს მოვალეობა მამულის წინაშე, შეიმუშაოს მოქმედების გეგმა და პროგრამა, რაც მოემსახურება სამშობლოს გაძლიერებას, მისი ნათელი მომავლისათვის საფუძვლის

ჩაყრას. ის მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე ქმნიდა, ამუშავებდა და ანხორციელებდა ამგვარ პროგრამას. მისი სურვილი იყო ამგვარი პროგრამა ერთეულებს კი არ ჰქონოდათ, არამედ მთელს ერს. გოგებაშვილის რწმენით, სამშობლოს სიყვარულს განაპირობებს არა ბრმა ინსტიქტი, არამედ ქვეყნის გადარჩენასა და განვითარებაზე დღენიადაგ ზრუნვა, განათლების მიღება, პროფესიონალიზმი. რაც უფრო მეტ ცოდნას ეუფლება ადამიანი, მის თვალწინ უფრო იმლება ფართო ასპარეზი, სამშობლოს სიყვარულს უფრო ცნობიერი ხასიათი ეძლევა. ცრუ პატრიოტები ასეთ გრძნობას მოკლებულნი არიან.

5. გოგებაშვილის შეხედულებით, ერმა უნდა დაიცვას ეროვნული პრინციპები, საკუთარი თავისებურებანი. დიდია ეროვნული მიმართულების მნიშვნელობა ხალხის არსებობისა და წარმატებისათვის. ერის გაძლიერება და განვითარება შეუძლებელია ეროვნული კონცეფციის გარეშე. ეროვნული კონცეფციის საფუძველია – ქართველი ერის გამთლიანება, პროვინციალიზმის დაძლევა. ქართველთა ერთობა და განვითარების ევროპული გზა, ეს ორი მიმართულება, გოგებაშვილის აზრით, – საქართველოს აღორძინებისა და ტერიტორიული მთლიანობის გარანტიაა. პარტიკულარიზმს, სეპარატიზმს იგი დამღუპველად მიიჩნევდა, ერთობას კი ქვეყნის ძლიერების უეზარ წამლად.
6. გოგებაშვილი თვლიდა, რომ კუთხური განსხვავება, მრავალფეროვნება საქართველოსი, მისი სიძლიერის ნიშანია და არა სისუსტის. მაშინ, როდესაც რუსული ხელისუფლება, შოვინისტი მოხელეები საქართველოს დაშლას ცდილობდნენ და საამისოდ ჩვენი ქვეყნის კუთხურ თავისებურებებს, დიალექტებსა და განსხვავებულ ტრადიციებს იყენებდნენ, საქართველოს მცხოვრებლებს მოიხსენიებდნენ ქართველებად, მეგრელებად, რაჭველებად, თუშებად, ფშავლებად, იმერლებად და ა. შ., გოგებაშვილი სხვაგვარად ფიქრობდა. მას მიაჩნდა, რომ ქართველი ერის სიმდიდრე სწორედ ეს მრავალსახოვნება და მრავალფეროვნება იყო.
7. გოგებაშვილი იბრძოდა, რათა ქართველ ხალხს შეეძინა მთავარი ევროპული ფასეულობები: რაციონალიზმი, განათლებისადმი მისწრაფება, შრომის კულტურა. პატრიოტიზმის გამოხატულება – შრომა, – ასე სწამდა დიდ პედაგოგსა და მოაზროვნეს. შრომა ბედნიერების საფუძველია. პატრიოტიზმის, სამშობლოს სიყვარულის

აღზრდას მომავალ თაობებში ის შრომით აღზრდას უკავშირებდა. გოგებაშვილის რწმენით, ადამიანი შეიცნობა მხოლოდ შრომაში, რაც უფრო მხურვალეა მისი სიყვარული შრომისადმი, მით უფრო მდიდარია და მშვენიერი მისი ქვეყანა. დიდი ილიას მსგავსად, გოგებაშვილიც შრომას სამშობლოს გადარჩენისა და ამაღლების უცნალო პირობად თვლიდა.

8. პატრიოტიზმი პატარა ერებში უფრო ვლინდება, ვიდრე დიდ ერებში, - ესაა გოგებაშვილის რწმენა და მისი ნაწერების კონცეფცია. მამულიშვილობის გოგებაშვილისეული კონცეფცია რამდენიმე მიმართულებას მოიცავს: 1. სხვა ხალხებისადმი სიყვარულისა და პატივისცემის გრძნობა, სხვათა დამონებასა და დაჩაგვრაზე უარის თქმა; 2. მომავლისაკენ დაუოკებელი სწრაფვა, ახლისაკენ, პროგრესულისაკენ მიდრეკილება, ევროპაზე ორიენტაცია; 3. მამულიშვილური საქმიანობისადმი მთელი საზოგადოების მხურვალე მხარდაჭერა, მჭიდრო კავშირი ხალხთან.
9. იაკობ გოგებაშვილისათვის ქართული ენა – უპირველესი ბურჯი იყო ეროვნებისა. იგი, დიდი ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, აქტიურად იბრძოდა ქართული ენის შელახული უფლებების დასაცავად. ქამობაა საკუთარი ენის, ისტორიისა და კულტურის უპატივცემულობა, – ამტკიცებდა ის და ქვეყანას მამის დამცინავ ბიბლიურ ქამს შეახსენებდა. იბრძოდა იმ რეალური ვითარების წინააღმდეგ, როდესაც ქართული ენა არათუ სკოლებში, თავადაზნაურთა ოჯახებშიც აღარ იხმარებოდა. დედაენას, გოგებაშვილის აზრით, ღრმა კავშირი აქვს არა მარტო ადამიანის, არამედ მთელი ერის სულთან და ხორცთან, მის ისტორიასთან. დედა-ენის უარყოფას ახალგაზრდა თაობის სწავლა-აღზრდაში მოსდევს ადამიანთა ყოველმხრივ დაქვეითება, საზოგადოების დაკნინება;
10. გოგებაშვილს სწამდა, რომ ვინც მშობლიურ ენას კარგავს, გონებრივად და ზნეობრივად ეცემა, ორი, ან სამი ენის ერთდროულად სწავლება კი – „ორმაგი ან სამმაგი უკუღმართობაა“. საუბრობდა იმ განსაკუთრებულ ადგილზე, რომელიც ევროპულ ენებს შორის ქართულ ენას უჭირავს, ამტკიცებდა, რომ შემოქმედებითი ძალა მონაწილეობს დედაენის შეთვისებაში, უცხო ენის სწავლის დროს კი უქმად არის. მისი აზრით, რუსული ენის შესწავლა, როგორც სახელმწიფო ენისა, აუცილებელია, ევროპული კულტურისა და მეცნიერების დასაუფლებლად ევროპული ენების

სწავლაა საჭირო, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს მხოლოდ ქართული ენის სრულყოფილად დაუფლების შემდეგ;

11. დედაენაზე უარი ქვეყნის ჩამორჩენისა და განადგურების საწინდარია, – ამბობდა ის და მოჰქონდა მაგალითები მსოფლიოსა და საქართველოს ისტორიიდან. ადამიანი, რომელიც ზურგს აქცევს მშობლიურ ენას და ტრადიციებს, გოგებაშვილის აზრით, არა მარტო თავს ილუპავს, არამედ სხვებსაც აზარალებს.

გოგებაშვილი ითვალისწინებდა მსოფლიოს კულტურულ გამოცდილებას, ირჩევდა პროგრესულ მიმართულებას და ცდილობდა მისი გაანალიზებით შეექმნა ქართული საგანმანათლებლო სისტემა. რუსულად გამოცემულ წიგნში – «Как улучшить Кавказскую народную школу»- ის დაწვრილებით განიხილავდა ევროპულ მაგალითებს და ასკვნიდა, რომ დედაენის მნიშვნელობა განუსაზღვრელი იყო ყველა ქვეყნის განათლებისა და, ზოგადად, ეროვნულობის აღორძინებისათვის.

12. რა არის, საჭირო დედაენის დასაცავად და ასაყვავებლად? – სვამდა კითხვას დიდი პედაგოგი და პასუხობდა კიდეც. გოგებაშვილმა ჩამოაყალიბა სპეციალური პროგრამა, საკუთარი კონცეფცია მშობლიური ენის დასაცავად და მის შემდგომ გასამრავალფეროვნებლად. ეს პროგრამა, მისი ნაწერების მიხედვით, ჩვენს სადისერტაციო ნაშრომში ჩამოყალიბებულია და გაანალიზებული;

13. იაკობ გოგებაშვილისთვის ეროვნების ერთ-ერთი მძლავრი ბურჯი იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, ქრისტიანული სარწმუნოება. ის სარწმუნოების შესუსტებას საქართველოში რუსული ენის დამკვიდრებას, განსაკუთრებით, საღვთო სჯულის რუსულ ენაზე სწავლებას მიაწერდა. გოგებაშვილი აკრიტიკებდა სინოდის საეკლესიო პოლიტიკას საქართველოში და აღნიშნავდა, რომ ამან შეამცირა სარწმუნოებრივი გრძნობები საქართველოს მოსახლეობაში, შეირყა ხალხის სულიერი კავშირი დედა-ეკლესიასთან, რასაც ერის სულიერი და ზნეობრივი დაშლა მოჰყვა. გოგებაშვილი აკრიტიკებდა ქართველ სამღვდელოებასაც, მათ დაბალ განათლებას, მაგრამ პატივს მიაგებდა ღირსეულ წმინდა მამებს, განსაკუთრებული მოწიწება კი მას თანამედროვეთა შორის სახელგანთქმული იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელ-სადმი ჰქონდა.

14. იაკობ გოგებაშვილისთვის ეროვნული სკოლა იყო ეროვნების ერთ-ერთი ბურჯი, ეს იყო ხალხის სიღარიბის მოსპობის, ერის თავისთავადობის შენარჩუნების, მისი ეკონომიკური წინსვლის, დამოუკიდებლობის აღდგენისა და ინტელექტუალური გამოფხიზლების მძლავრი იარაღი. მისთვის ეროვნული სკოლა იყო ნამდვილი მამულიშვილების, ზნეობრივად სრულყოფილი ადამიანების აღმზრდელი. ეროვნულ სკოლას, თავისი პროგრამებით, უნდა აღეზარდა და განევიტრებინა ერში ეთნოისტორიული და ეთნოკულტურული ტრადიციები, ჰუმანიზმი და კაცთმოყვარეობა.
15. გოგებაშვილის აზრით, ეროვნული, სახალხო სკოლის მთავარი მიზანი იყო ახალი ტიპის ქართველის აღზრდა, ახალი საქართველოს ჩამოყალიბება. „ახალი ტიპის ქართველის“ ძირითადი თვისებები, გოგებაშვილის აზრით, უნდა ყოფილიყო:
- ☞ პატრიოტიზმი, მამულის უანგარო სიყვარული;
  - ☞ მაღალი ზნეობა; ჰუმანიზმი და საერთო კაცთმოყვარეობა, რაც ეროვნული ტრადიციებით მოდგამთ ქართველებს;
  - ☞ ოპტიმიზმი;
  - ☞ ნამდვილი ცოდნით შეიარაღება და მაღალი პროფესიონალიზმი, რაც „რეალური მიდრეკილებების“ განვითარების შესაბამისად მოხდებოდა;
  - ☞ ცხოვრებაში ცოდნის გამოყენების უნარი;
  - ☞ პრაგმატული აზროვნება;
  - ☞ საზოგადოებრივი აქტიურობა;
  - ☞ ქველმოქმედების უნარი;
16. იაკობ გოგებაშვილის სოციალურ-პოლიტიკური კონცეფცია თავიდანვე განუხრელად ემსახურებოდა ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური განთავისუფლების დიად ამოცანას. დიდი პედაგოგი და განმანათლებელი ჩაგრულ ადამიანთა ინტერესების დამცველი იყო. გოგებაშვილი არ უარყოფდა სოციალიზმის იდეებისადმი ერთგულებას, ეროვნული სოციალიზმის იდეა მის ნააზრევში წინ არის წამოწეული, როგორც საქართველოსთვის აუცილებელი და გამორჩეული იდეოლოგია XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე. გოგებაშვილისეული სოციალიზმის აღქმა სრულიად განსხვავდებოდა მარქსისტულისაგან. ის მთელი არსებით იცავდა ეროვნულ ინტერესებს და ებრძოდა ყალბ ინტერნაციონალიზმს, რასაც მარქსისტები ქადაგებდნენ.

სოციალისტური იდეოლოგია გოგებაშვილს მიაჩნდა რადიკალური დემოკრატიული გარდაქმნების, ძველი რეჟიმის უფრო მოწინავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილებით შეცვლის თეორიად, შეგნებული საზოგადოებისა და „მდაბიო ხალხის უმრავლესობის“ გამაერთიანებელ დროშად, ეკონომიკის, კულტურისა და ზნეობრივი განვითარების სტიმულად.

17. გოგებაშვილს აღელვებდა წოდებათა შორის ბრძოლა-დაპირისპირების საკითხი. „ჩვენ ისე მცირე ვართ რიცხვით, რომ საზარელ კაცის მკვლელსაც კი უნდა ვაპატიოთ და მივანიჭოთ სიცოცხლე“, – იხსენებდა გოგებაშვილი უნგრელი პატრიოტის – სერენის სიტყვებს, ცდილობდა ქართველი ხალხის კონსოლიდაციისთვის ხელის შეწყობას, სურდა ერთი დროშის ქვეშ გაერთიანებინა ყველა წოდება, ყველა კლასი და სერთო ძალით ებრძოლათ სამშობლოსათვის. იაკობ გოგებაშვილი აკრიტიკებდა იმ ქართველ მოღვაწეებს, რომლებიც წოდებათა დაახლოვების პროცესს ხელს უშლიდნენ და ებრძოდნენ. ილია ჭავჭავაძის მსგავსად, იაკობ გოგებაშვილიც მხარს უჭერდა ყველა წოდების ერთი დროშის ქვეშ გაერთიანებას;
18. XX საუკუნის დასაწყისში, ქვეყანაში რევოლუციური სიტუაციის გამწვავების ჟამს, ბევრი პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანი დადგა რევოლუციის მხარეზე. მათ სურდათ ხალხს ბრძოლით მიეღო შედეგი: თავისუფლება და მშვიდი მომავლის გარანტია. გოგებაშვილი, როგორც ჰუმანისტი ადამიანი, დადგა ევოლუციის, საზოგადოებრივი ცხოვრების მშვიდობიანი გარდაქმნებისა და რეფორმების გზით ქვეყნის განვითარების მხარეზე. იგი იზიარებდა „მსოფლიო ევოლუციის საყოველთაო განვითარების თეორიას“, რომლის მიხედვითაც „მსოფლიო ისტორია წარმოადგენს მსვლელობას მარტივიდან რთულისაკენ, მონობიდან თავისუფლებისა და თანასწორობისაკენ, ბიწიერებიდან სათნოებისაკენ, უმეცრებიდან სიბრძნისაკენ, მხეცობიდან ადამიანობისაკენ, ტანჯვიდან ლხენისაკენ, ჯოჯოხეთიდან სამოთხისაკენ.
19. გოგებაშვილი იყო გამორჩეული ქველმოქმედი, სოციალურად შეჭირვებულ ადამიანთა შემწე, საზოგადოებრივ დაწესებულებათა დამფინანსებელი. უცოლშვილო, საკუთარი ოჯახის გარეშე დარჩენილი, მხოლოდ საზოგადოებრივ საქმეებს გადაგებული, საქართველოს ინტერესების სადარაჯოზე მდგომი დიდი ქართველი განმანათლებელი და მამულიშვილი ქველმოქმედებას თავისი ეროვნული მიზნების

განხორციელების ერთ-ერთ ძლიერ იარაღად იყენებდა. ის ეხმარებოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, ნიჭიერ ლიტერატორებსა და ხელოვნებს, ყველას, ვინც ქვეყნის მომავალს განამტკიცებდა;

20. საინტერესოა გოგებაშვილის თვალსაზრისი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაზე. იაკობ გოგებაშვილი „საქართველოს შეერთებას“ რუსეთთან დადებითად აფასებდა. ამ დიდი მოაზროვნის შეხედულება იმ ეპოქის შესაბამისი იყო, როდესაც, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არავის დაუსვამს კითხვის ნიშანი რუსეთის ძალადობრივ პოლიტიკაზე საქართველოს მიმართ, არავის უსაუბრია რუსეთის მიერ კავკასიის ანექსიისა და ოკუპაციის შესახებ. მიუხედავად ამისა, იაკობ გოგებაშვილი მწვავედ აკრიტიკებდა რუსეთის ხელისუფლების იმპერიულ-შოვინისტურ დამოკიდებულებას ქართველი ერისა და მისი კულტურის მიმართ, ხმალამოღებული იბრძოდა საკუთარი ხალხის ინტერესების დასაცავად.

გოგებაშვილის აზრით, რუსეთმა მშვიდობა მოუტანა ქართველ ხალხს, რომელიც ექვსი საუკუნის მანძილზე, XII საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე, თავგანწირვით ებრძოდა გარეშე მტრებს. იმ ფაქტის გამო, რომ საქართველო ნებაყოფლობით შეუერთდა რუსეთს, გოგებაშვილი თვლიდა, რომ რუსეთის სახელმწიფოს მეტად უნდა დაეფასებინა ქართველი ხალხი და ეზრუნა მის კეთილდღეობაზე. დიდი პედაგოგი რუსეთს ხშირად ახსენებდა იმას, რაც ქართველებისაგან მიიღო: გაიფართოვა თავისი ტერიტორიები საქართველოს მიწა-წყლით, მტკიცედ დამკვიდრდა იქ და ქართველების აქტიური დახმარებით დაიპყრო ამიერკავკასიის სახანოები, შემდგომ დაიმორჩილა კავკასიის თითქმის მიუვალი ციხე-სიმაგრეები, აიძულა სპარსეთი და თურქეთი ქედი მოეხარათ მისი მძლავრი გავლენის წინაშე და თავისი ძალაუფლება დაამყარა და უაღრესად განამტკიცა შუა აზიაში. მთელი საუკუნის განმავლობაში ქართველები უაღრეს თავდადებულ ერთგულებას იჩენდნენ მეფე-იმპერატორის და თავიანთი ახალი სამშობლოს - რუსეთის მიმართ. თითქოს სამართლიანობა მოითხოვდა, რომ სრული თანასწორუფლებიანობით ესარგებლნათ თავიანთ ერთმორწმუნე რუსებთან ერთად, მაგრამ ეს, მისი აზრით, ასე არ იყო;

21. ის ეხებოდა ცარიზმის უმკაცრეს რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, მიუთითებდა ქართველთა გაუგონარი შევიწროვების, დევნისა და რეპრესიების ფაქტებზე, საქარ-

თველოს ტერიტორიაზე რუსული მოსახლეობის ჩამოსახლებაზე, 1905 წ. ალიხანოვ-ავარსკის სადამსჯელო ოპერაციებზე, საკუთარ ქვეყანაში ქართველთა დისკრიმინაციაზე;

22. გოგებაშვილი რუსეთის მკაცრ იმპერიულ პოლიტიკას ხშირად იმ მოხელეებს აბრალებდა, რომლებიც კავკასიაში იგზავნებოდნენ და რომელთაც არ სურდათ ადგილობრივი მოსახლეობის ტრადიციებისა თუ ინტერესების გაგება. მან, ალბათ, კარგად იცოდა, რომ ისინი სახელმწიფოს დაკვეთას ასრულებდნენ, მაგრამ მაინც მთელი პასუხისმგებლობა მათზე გადაჰქონდა. გოგებაშვილი ზოგ რუს მოხელეს, ქართველებისადმი კეთილგანწყობის გამო, აქებდა. ასეთად თვლიდა დიდ მთავარს, მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვს, კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამმართველოს უფროსს, გენერალ სტაროსელსკის, განათლების სისტემის თანამშრომლებს: ნევეროვს, დურნოვოსა და ლამანსკის. დიდი ქართველი პედაგოგი აკრიტიკებდა კავკასიის განათლების საქმეთა მზრუნველს - კირილ პეტრეს ძე იანოვსკის, სასულიერ-სამრევლო სასწავლებელთა ზედამხედველს - ვოსტორგოვს, ორმაგი სტანდარტის მქონედ ახასიათებდა გაზეთ „კავკაზის“ რედაქტორს, მწერალსა და ქართველებში დიდი ავტორიტეტის მქონე პოპულარულ მოხელეს - ვასილ ველიჩკოს. მას დიდი პედაგოგი „მტერ-მოყვარეს“ უწოდებდა და მის არასანდოობას უსვამდა ხაზს;

23. იაკობს დაუნდობლად სდევნიდნენ საქართველოში რუსული საგანმანათლებლო პოლიტიკის გამტარებლები, რომელთაც დიდი პედაგოგი არაფერს უთმობდა, გაბედულად ეპაექრებოდა და არა მარტო სიტყვით, საქმითაც ამარცხებდა. ესენი იყვნენ: ზავადსკი, ვოსტორგოვი, იანოვსკი, ლევიცკი და სხვ.

მის სახელმძღვანელოებს, რომლებშიც დიდმა პედაგოგმა ღრმა ეროვნული კონცეფცია ჩადო, იმპერიის ბიუროკრატიაში აქტიური ბრძოლა გამოუცხადა, მის იდეალებს ებრძოდა სოციალისტური მიმართულების ქართული პრესაც, მის წინააღმდეგ მიზამიმართული ბრძოლის ამსახველი მრავალი მასალა ინახება;

24. ი. გოგებაშვილი ღირსეული მამულიშვილი, 60-იანელთა აქტიური წარმომადგენელი არ შეიძლება არ ყოფილიყო საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის აქტიური მებრძოლი. დიდი ილიას თანამოაზრე, მთლიანად

უჭერდა მხარს საქართველოს ავტონომიურ მოწყობას და დემოკრატიულ მმართველობას. ეს უაღრესად გაბედული მოთხოვნა იყო იმ დროს და საქართველოს სრული დამოუკიდებლობის მოთხოვნის ტოლფასიც. გოგებაშვილის აზრით, ამგვარი ავტონომია მოითხოვდა საქართველომ გეორგიევსკის ტრაქტატიდან, რაც რუსეთმა არ შეასრულა. „დროა, ეს პირობა სავსებით იქნას შესრულებული და მოისპოს საბუთი ქართველთა დრტვინვისა, მოისპოს მთელი საზოგადოების უსამართლობა, სასახელოდ რუსეთისა“, – წერდა იგი. იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ავტონომიურ მოწყობას სოციალური საკითხების მოგვარების მთავარ გარანტად, მისთვის პროგრესის მომტანად მიიჩნევდა; ავტონომიის შესახებ მისი მსჯელობა თანამედროვე ისტორიული რეალობიდან გამომდინარე, პროგრესული და გაბედული იყო;

25. გოგებაშვილი ყოველთვის გმობდა სხვა ერებისადმი სიძულვილის გამოვლენის ცალკეულ ფაქტებს. ერების უფლების შელახვა მისთვის გაუგებარი და მიუღებელი იყო. იგი საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დამცველი იყო, მკაცრად აკრიტიკებდა ყველას, ვინც ამ უფლებებს შეეხებოდა, ცილისწამებად მიიჩნევდა ქართველთა მისამართით გამოთქმულ ბრალდებებს სხვა ერების შევიწროების შესახებ და მიუთითებდა, რომ საქართველოში, პირიქით, ზედმეტად დაკანონდა და მყარ ტრადიციად იქცა სხვა ერების შემწყნარებლობა, რის გამოც, ტერიტორიის დიდი ნაწილი სხვების ხელში აღმოჩნდა. მისი აზრით, ზოგჯერ საკუთარ სამშობლოში ქართველები უფრო იჩაგრებოდნენ, ვიდრე სხვა ეროვნული უმცირესობები;

26. გამორჩეული იყო ი. გოგებაშვილის ლიბერალურ-დემოკრატიული შეხედულებები. ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ირლანდიის მდგომარეობაზე დაწერილ წერილებში მან გამოავლინა სიმპათია ჩაგრულთა მიმართ, დაიცვა შავკანიანთა, დაპყრობილ ხალხთა და სოციალურად შეჭირვებულთა უფლებები. წერილებში კარგად ჩანს გოგებაშვილის დემოკრატიულ-ლიბერალური აზროვნება, მისი ჰუმანური იდეები, პროგრესული მოვლენებისადმი მხარდაჭერისა და მოვლენების სწორად შეფასების უნარი. დიდი ქართველი პედაგოგი და განმანათლებელი ევროპის ერთი პატარა ქვეყნის - ირლანდიისა და მისი მოსახლეობის თავისუფლებისადმი სწრაფვას,

კოლონიური უღლისაგან მისი გათავისუფლებისათვის ბრძოლას, საერთო-საკაცობრიო წარმატებად და ხალხთა ბედნიერებად მიიჩნევდა;

27. იაკობ გოგებაშვილი თავდადებით იბრძოდა საქართველოს მთლიანობისა და ქართული „ტერიტორიის გარუსების“ წინააღმდეგ. მან პრინციპული მიდგომა გამოიჩინა რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და სხვა ქართული რეგიონების კოლონიზაციისადმი, რუსეთი აქედან ქართველების საბოლოოდ განდევნასა და მხარის რუსული მოსახლეობით დასახლებას გეგმავდა. „ეს პოლიტიკა არათუ ქართველებს არუსებს, არამედ სწადია გარუსება ტერიტორიისა, მიწა-წყლისა...“ – წერდა იგი. მწერალი აქტიურად ერეოდა ყველა იმ საკითხში, რაც ეროვნულ საფრთხეს ქმნიდა, ყველაფერ იმას ებრძოდა, რაც ქართველი ხალხის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა, და რაც მთავარია, ხშირად იმარჯვებდა კიდევ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. არბოელი, 1913,18 - ა. არბოელი, წერილი კრებულიდან „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, გამოცემა ჟურნალ „განათლების“ რედაქციისა, ტფილისი, 1913.
2. ასათიანი, 1999 - ვ. ასათიანი, „დიდი იაკობი“, გამომ-ბა. „მერანი“, თბ., 1999.
3. ბარნოვი, 1940 - ვ. ბარნოვი, „სამწუხარო ღიმი“, მოგონებები, ლიტერატურის მატიანე, წიგნი 1-2, გამომცემლობა „სახელგამი“, თბ., 1940;
4. ბოცვაძე, 1991 - ზ. ბოცვაძე, „იაკობ გოგებაშვილი“, გამომ-ბა. „მერანი“, თბ., 1991.
5. ბლაჟა , ლაკობა , 2006 - ო. ბლაჟა, ს. ლაკობა, „აფხაზეთის ისტორია“ (რუსულ ენაზე), X-XI კლასების სახელმძღვანელო, სოხუმი, 2006.
6. გაგუა, 1974 - ვ. გაგუა, „სახალხო განათლება XIX საუკუნის რეფორმის შემდგომ საქართველოში“, გამომცემლობა „განათლება“, თბ., 1974.
7. გაგუა, 1991 - ვ. გაგუა, „იაკობ გოგებაშვილი“, გამომცემ. „ნაკადული“, თბ., 1991წ.
8. გაფრინდაშვილი, 1959 - მიხეილ გაფრინდაშვილი, „ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან“, გამომცემლობა „სახელგამი“, თბილისი, 1959.
9. გაფრინდაშვილი, 2004 - მიხეილ გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორია უძველესი დროიდან მეოცე საუკუნემდე, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 2004.
10. გობრონიძე, 2000 - ალ. გობრონიძე, იაკობ გოგებაშვილი და აჭარა, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათ., 2000.
11. გოგოლაშვილი, 2011 - გ. გოგოლაშვილი, „იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლი და ცხოვრების გზა (მოკლე მიმოხილვა)“, გამომცემლობა „დედაენა“, თბ., 2011.
12. გოგებაშვილი, 1952 - ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. I, საქ. სსრ გან. სამინ. პედ. მეცნ. სამეცნ.-საკვლ. ინ-ტი. - თბ., 1952.
13. გოგებაშვილი, 1954 - ი. გოგებაშვილი, , თხზ., ტ. II, საქ. სსრ გან. სამინ. პედ. მეცნ. სამეცნ.-საკვლ. ინ-ტი, თბ., 1954.
14. გოგებაშვილი, 1940 - ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. II ,გამომ. „სახელგამი“, თბ., 1940.
15. გოგებაშვილი, 1954 - ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. III, საქ. სსრ გან. სამინ. პედ. მეცნ. სამეცნ.-საკვლ. ინ-ტი. თბ., 1954.

16. გოგებაშვილი, 1955 - ი. გოგებაშვილი, თბზ., ტ. IV, საქ. სსრ გან. სამინ. პედ. მეცნ. სამეცნ.-საკვლ. ინ-ტი.თბ., 1955.
17. გოგებაშვილი, 1990 - ი. გოგებაშვილი, თბზ., ტომი V, გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1990 წ.
18. გოგებაშვილი, 1990 - შ. გოგებაშვილი, „მოგონებანი ბიძაჩემის - იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებიდან“, კრებულში - „იაკობის სამრეკლო“, თბ., გამომცემლობა „მერანი“ 1990.
19. გოზალიშვილი, 1990 - შ. გოზალიშვილი, „ერის დიდი მოამაგე იაკობ გოგებაშვილი და მოწინავე საზოგადოებრიობა“, თბ., გამომცემლობა „მერანი“ 1990;
20. გიორგაძე, 1928 - გ. გიორგაძე, „საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში (1864-1905)“, თბ., გამომცემლობა „სახელგამი“, 1928.
21. თავზიშვილი, 1974 - გ. თავზიშვილი, რჩეული პედაგოგიური ნაწერები ორ ტომად, თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“ 1974.
22. თავზიშვილი, 1948 - გ. თავზიშვილი, „სახალხო განათლებისა და პედაგოგიკური აზროვნების ისტორია საქართველოში“, 2 ტომად, თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1948.
23. თავზიშვილი, 1976 - გ. თავზიშვილი, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი, ტ. II, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1976 .
24. იმედაშვილი, 1990 - ი. იმედაშვილი, „სინათლის შუქი სიბნელის მფანტველი“, „იაკობის სამრეკლო“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990 .
25. იმედაძე, 1990 - გ. იმედაძე, „იაკობ გოგებაშვილი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში“, გამომცემლობა „მერანი“ თბ., 1990.
26. იოვიძე, 1951 - ა. იოვიძე, „იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტური მასალები)“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1951.
27. იაკობის სამრეკლო, 1990 - იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი წერილების კრებული, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990.
28. კანდელაკი, 1990 - ნ. კანდელაკი, „იაკობ გოგებაშვილი“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ. , 1990 .

29. კარანაძე, 1987 - თ. კარანაძე, „ჰუმანიზმის იდეა გოგებაშვილის მოძღვრების ბურჯი (ლექციების კურსი)“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1987.
30. კეცხოველი, 1990 - ნ. კეცხოველი, „ბუნებისმეტყველება იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებში“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990 წელი.
31. ლაისტი, 1990 - ა. ლაისტი, „იაკობ გოგებაშვილი“, „იაკობის სამრეკლო“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990.
32. მიქაბერიძე, 1991 - ა. მიქაბერიძე, ზურაბ ბოცვაძე, „ნარკვევი ი. გოგებაშვილზე“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1991.
33. მგალობლიშვილი, 1938 - ს. მგალობლიშვილი, „მოგონებანი“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1938.
34. ნაკაშიძე, 1990 - ნ. ნაკაშიძე, „სამშობლოს უანგარო მსახური“, „იაკობის სამრეკლო“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990.
35. რაჭველიშვილი, 1913 - ქ. რაჭველიშვილი, (იშვიათი მამულიშვილი), „კრებული იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, გამოცემა ჟურნალ „განათლების“ რედაქციისა, ტფილისი, 1913.
36. საითიძე, 2013 - გ. საითიძე, „ისტორიულ-პუბლიცისტური ნარკვევები“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2013.
37. საისტორიო მოამბე, 1950 - „საისტორიო მოამბე“, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1950.
38. სარიშვილი, 1956 - ტ. სარიშვილი, „სკოლა და პედაგოგიური მიმდინარეობანი რევოლუციამდელ საქართველოში (1901-1921)“ საქ. სსრ განათლ. სამინისტრო. - სამეცნ.-მეთოდ. კაბინეტის გამ-ბა, (საქმთავარპოლიგრაფგამომც. 1-ლი სტ.), 1956.
39. სარიშვილი, 1990 - ტ. სარიშვილი, „იაკობ გოგებაშვილის ეროვნული პროგრამა და საქართველოს ნაციონალურ უმცირესობათა აღზრდა-განათლების საკითხები“, თბილისის უნივერსიტეტის გამ-ბა, 1990.
40. სახალხო განათლების - „ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“, გამომცემლობა „განათლება“, თბ., 1959.
41. სახოკია, 1984 - თ. სახოკია, „ჩემი საუკუნის ადამიანები“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1984.

42. სიგუა, 1959 - ს. სიგუა, „ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში“, გამ-ბა „ცოდნა“, თბ., 1959.
43. სრესელი, 1965 - ი. სრესელი, „რამდენიმე ეპიზოდი იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებიდან“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1965.
44. სხირტლაძე, 1965 - ს. სხირტლაძე, „გადანახული საგანძურიდან“, გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბ., 1965.
45. სხირტლაძე, 1990 - ს. სხირტლაძე, „გოგებაშვილი და გაბრიელ ქიქოძე“, თბ., გამომცემლობა „მერანი“ 1990.
46. ტოტოჩავა, 2000 - კ. ტოტოჩავა, „იაკობ გოგებაშვილის პოლიტიკური შეხედულებები“, ს/ს „პირველი სტამბა“, თბ., 2000.
47. ქავთარაძე . 1956 - ი. ქავთარაძე, „იაკობ გოგებაშვილი და ქართული ენა“, საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა და სტ., თბ., 1956.
48. ქაჯაია, 1990 - ვ. ქაჯაია, „მარად ცოცხალი მემკვიდრეობა“, გამომცემლობა „განათლება“, თბ., 1990.
49. ქინქლაძე, 1963 - ო. ქინქლაძე, „დროება და აღზრდის საკითხები“, საქ. კპ ცკ-ს გამ-ბა, თბ., 1963.
50. ქინქლაძე, 1966 - ო. ქინქლაძე, „ქართული პრესის საგანმანათლებლო პროგრამა (XIX საუკუნე, ზოგადი მიმოხილვა)“, გამომცემლობა „განათლება“ თბ., 1966.
51. ღლონტი, 1991 - აღ. ღლონტი, „ერის მოამაგის ეპისტოლარული არქივი“, გამომცემლობა „განათლება“, თბ., 1991.
52. ყიფშიძე, 1990 - დ. ყიფშიძე, „ი. გოგებაშვილი და კ. უშინსკი“, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990.
53. ჩხეიძე, 2007 - რ. ჩხეიძე, „ბურჯი ეროვნებისა“, ალექსანდრე ორბელიანის საზოგადოების გამომცემლობა, თბ., 2007.
54. ძიძიგური, 1990 - შ. ძიძიგური, „იაკობ გოგებაშვილი და ქართული ენა“, თბ., გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1990.
55. წერეთელი, 1978 - ქეთევან წერეთელი, „სასკოლო ისტორიული განათლება საქართველოში (1804-1917)“, თბილისის უნივერსიტეტის გამ-ბა, თბ., 1978.

56. ჭავჭავაძე, 1957 - ი. ჭავჭავაძე თხზ., ტ. VIII, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1957.
57. ჭუმბურიძე, 2008 - დ. ჭუმბურიძე „რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2008.
58. ჭუმბურიძე, 2012 - დ. ჭუმბურიძე „ისტორიული პორტრეტები, წერილები“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2012;
59. ხუნდაძე, 1948 - ტ. ხუნდაძე, „ცარიზმი და სახალხო განათლება საქართველოში (1801-1917)“, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა და სტამბა, თბ., 1948.
60. ხუნდაძე, 1940 - ტ. ხუნდაძე, „ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები)“, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა და სტამბა, თბ., 1940.
61. ხუნდაძე, 1951 - ტ. ხუნდაძე, „ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები)“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1951;
62. ჯიბლაძე, 1976 - გ. ჯიბლაძე „ი. გოგებაშვილი, ახალი ქართული პედაგოგიკის მამა, ოდა ქართული დედა-ენისა“, თბილისის უნივერსიტეტის გამ-ბა, თბ., 1976.
63. ჰეივუდი, 2004 - ე. ჰეივუდი, „პოლიტიკური იდეოლოგიები“, გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“, თბ., 2004.
64. ზერცალოვი, 1941 - Зерцалов, „Библиография периодики Грузии,“ 1820-1920 гг. Тбилиси 1941, стр. 108

ისტორიული წყაროები

1. გოგებაშვილის ფონდი, 24 – იაკობ გოგებაშვილი, “ჩემი სიყმაწვილის ამბები”, საქ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის იაკობ გოგებაშვილის ფონდი, №24;
2. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის დ. დუმბაძის ფონდი, 411, 1911 წელი, „გოგებაშვილის წერილი დ. დუმბაძისადმი“;
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, 1912, გოგებაშვილის ანდერძი, ფ. 481, საქმე 6008, ფურც. 4-5, 7, 9, 16;
4. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფ. 481, საქმე 142, ფ. 16;

5. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფ. 481, საქმე 177, ფ. 23-24;
6. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, 481, საქმე 312, ფ. 13.
7. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფონდი 440, ანაწ. I, საქმე 4080;
8. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფონდი 480, საქმე 597;
9. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფონდი 422, საქმე 2807, ფ.38;
10. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფ. 422, საქმე 3808, ფ. 193-199.
11. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, სცსსა, ფონდი 12, აღწერა 3, საქმე 1;
12. **Отчет, 1875** - Отчет о ревизии духовно-учебных заведений в Тбилиси в 1873-1874 год, Тбилиси, 1875;

პერიოდული პრესა

1. **კასრაძე 1928** - დ. *კასრაძე* „ვასილ ბარნოვის ლიტერატურული პორტრეტი“, ჟურნალი „ქართული მწერლობა“, №2, 1928 წელი;
2. **ბოცვაძე 1912** - ლ. *ბოცვაძე* „ეროვნული შავი ჭირი იმიერ და ამიერ საქართველოში“, ჟურნალი „განათლება“, №2, 1912 წელი;
3. **გოგებაშვილი, 1896** - *იაკობ გოგებაშვილი*, „სხვათა შორის“, გაზეთი „ივერია“, №№ 24,25, 1896 წელი;
4. **გოგებაშვილი, 1900** - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ჩემი იუბილეს შესახებ“, გაზეთი „ივერია“, №85, 1900 წელი;
5. **სვიმონიძე, 1890** - *იაკობ სვიმონიძე*, „ძირითადი უკუღმართობა“, გაზეთი „ივერია“, №№12, 17 19, 20, 1890 წელი;
6. **სვიმონიძე, 1892** - *ი. სვიმონიძე*, „ერთი სკოლის შესახებ“, გაზ. „ივერია“, № 85, 1892

7. მიქელაძე, 1892 - *აბდულო ეფენდი მიქელაძე*, „ქედის სკოლის შესახებ“, გაზეთი „ივერია“, №63, №162, 1892 წელი;
8. გოგებაშვილი, 1903 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ცილისწამება ქართველებზე“, გაზეთი „ივერია“, №№3-9, 1903 წელი;
9. გოგებაშვილი, 1905 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „რას მოგვიტანს რუსეთის პარლამენტი?“, გაზეთი „ივერია“, №64, 1905 წელი;
10. გოგებაშვილი, 1904 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „მოყვარე თუ მტერი?“, გაზეთი „ივერია“, №133, 1904 წელი;
11. გოგებაშვილი, 1904 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ნაციონალური საჩუქარი“, გაზეთი „ივერია“, №249, 1904 წელი;
12. გოგებაშვილი, 1904 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ნაციონალური საჩუქარი“, გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, №256, 1904 წელი;
13. გაბაშვილი, 1904 - *კატერინე გაბაშვილი*, „ორიოდე სიტყვა ნაციონალური საჩუქრის გამო“, გაზეთი „ივერია“, №252, 1904 წელი;
14. გოგებაშვილი, 1904 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „რწმენის შერყევა“, გაზეთი „ივერია“, №267, 1904 წელი;
15. გოგებაშვილი, 1904 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ნაციონალური საჩუქარი“, ჟურნალი „მწყემსი“, №21, 1904 წელი;
16. გოგებაშვილი, 1899 - *ი. გოგებაშვილი*, „დღევანდელი კვერცხი თუ ხვალისდელი ქათამი?“, გაზეთი „ივერია“, №№41-42, 1899 წელი;
17. გოგებაშვილი, 1897 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „უძლური ბოროტება“, გაზეთი „ივერია“, №№161, 162, 1897 წელი;
18. გოგებაშვილი, 1902 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „უსამართლო ბრალდება“ (პასუხად „ცნობის ფურცელს“, გაზეთი „ივერია“, №108, 1902 წელი;
19. გოგებაშვილი, 1896 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ახალი წყალობა“, გაზეთი „ივერია“, №16, 1896 წელი;
20. გოგებაშვილი, 1907 - *იაკობ გოგებაშვილი*, „ქართული სიმღერის ხოროს შესახებ“, გაზეთი „ივერია“, №273, 1907 წელი;

21. გოგებაშვილი 1881 - იაკობ გოგებაშვილი, „სინოდის პოლიტიკა ჩვენში“, გაზეთი „დროება“, №109, 1881 წელი;
22. „დროება“, 127, 1881 - ინფორმაცია აფხაზეთიდან, გაზ. „დროება“ № 127, 1884 წ.
23. გოგებაშვილი, 1881 - იაკობ გოგებაშვილი, „ირლანდიას უთენდება“, გაზეთი „დროება“ №№77, 82, 1881 წელი;
24. გოგებაშვილი, 1881 - იაკობ გოგებაშვილი, „ირლანდიას უთენდება“, გაზეთი „დროება“, №№ 213, 258, 261, 262, 1881 წელი;
25. ზოცვაძე, 1912 - ლუარსაბ ზოცვაძე, „ეროვნული შავი ჭირი იმიერ და ამიერ საქართველოში“, ჟ. „განათლება“, №2, 1912 წელი;
26. გოგებაშვილი, 1912 - იაკობ გოგებაშვილი, „უცნაური შენიშვნა“, „სახალხო გაზეთი“ № 520, 1912 წელი;
27. გოგებაშვილი, 1878 - იაკობ გოგებაშვილი, „მშობლიურ ენაზე სწავლების საკითხები“, გაზ. „ტიფლისსკი ვესტნიკი“, №№31, 32, 60, 61; 1878 წ.;
28. „Новое обозрение“, 1895 ,3910 - იაკობ გოგებაშვილი, „თურქეთის საქართველო“, გაზეთი „Новое обозрение“, №3910, 1895 წელი;
29. გოგებაშვილი, 1907 - იაკობ გოგებაშვილი, „ილიას კრიტიკოსთა წინააღმდეგ“, გაზეთი «Закавказье», № 184, 1907 წელი,;
30. გოგებაშვილი, 1909 - იაკობ გოგებაშვილი, „პასუხი სახელოვან ანტონ ფურცელაძეს“, გაზეთი «Закавказье», №159, 1909 წელი;
31. კასრაძე, 1978 - დავით კასრაძე „ვასილ ბარნოვის ლიტერატურული პორტრეტი“, ჟ. „ქართული მწერლობა“, №2, 1978 წელი;
32. გოგებაშვილი, 1911 - იაკობ გოგებაშვილი, „ნიკო ლოღობერიძის გარდაცვალების გამო“, ჟურნალი „ნაკადული“, №7, 1911 წელი;
33. გოგებაშვილი, 1910 - იაკობ გოგებაშვილი, „მცირე მოხსენება“, გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, №29, 1910 წელი;
34. გოგებაშვილი, 1911 - იაკობ გოგებაშვილი, „ქართველთა დამოკიდებულება სხვა ერების მიმართ“, „სახალხო გაზეთი“, №261, 1911 წელი;
35. ქიქოძე, 1917 - გერონტი ქიქოძე, „მცირე ერების პატრიოტიზმი“, გაზეთი „საქართველო“, №4, 1917 წელი;

36. გოგებაშვილი, 1909 - იაკობ გოგებაშვილი, განცხადება, ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ №4, 1909 წელი;
37. გოგებაშვილი, 1895 - იაკობ გოგებაშვილი (ნაცნობი) , „ხალხთა განათლების შესახებ“, ჟურნალი „მოამბე“, №11, 1895 წელი;
38. გოგებაშვილი, 1905 - იაკობ გოგებაშვილი, „სახალხო უნივერსიტეტი ჩვენში“, გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, №2885, 1905 წელი;
39. გოგებაშვილი, 1905 - იაკობ გოგებაშვილი, „განმათავისუფლებელი საერთო ფონდი“, გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, №2944, 1905 წელი;
40. გოგებაშვილი, 1905 - იაკობ გოგებაშვილი, „პატარა შენიშვნა უდიდეს საგანზე“, გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, №3019, 1905 წელი;